

NYÍRŐ JÓZSEF

AZ ÉN NÉPEM

Negyvenhetedik ezer

RÉVAI

NYÍRŐ JÓZSEF MUNKÁI

Jézusfaragó ember. Elbeszélések
Isten igáidban. Regény
A sibói bölény. Regény
Kopjafák. Elbeszélések
Székelyek. Elbeszélések
Az én népem. Regény
Uz Bence. Regény
Havasok könyve. Elbeszélések
Júlia szép leány. Színpadi ballada
Madéialvi veszedelem. Regény
Halhatatlan élet. Regény

Copyright by Révai, Budapest. 7936

66357. — Révai nyomda. Budapest

EL S Ö F E J E Z E T

Avégett vagyunk a földön,
hogy egymást megismerjük, sze-
ressük és eZáltal boldoguljunk.

A SZÉL fújja a fenyők haját és borzolja a tollat a templom gerincére szállott varjún. A fekete, vedlett toronyban sejtelmesen sírnak az ércvirágok, a harangok. A templom hegyen van és örzi a kicsi falut. Az apró szé-
kely házak némák, mint egymás mellé tett kiesi fehér koporsók.

Az új pap a cinteremből nézi a falut. Ma lesz a beiktatója. Lábai körül földbe fulladt kövek jelzik az egykori temetőt s a templom tövében, a csepegés alatt néhány apró, reves koponyacsontdarab sárgállik. Arasznyira se lehet leásni, hogy sírokat ne bolygasson meg az ember.

Háta megett az egyházfi megzergeti a kulcsokat:

— Harangozhatok-e tiszteletes úr?

A pap bölint és az egyházfi a megöszült cserefaajtóhoz lép, kizárja és feldörget a toronyba. A vén torony kövei izzadtak a ködtől és sötét hajlataiban századok igé-
zete nyugszik. Gyermekek meztelen lábanyoma látszik a hiányos lépcsők finom porában és szédülten meginog a ro-
zoga torony, mikor a nehéz harang elcsattan benne.

A harangszóra megrezzen a pap. Az úton állingáló fehérharisnyás székeltek is feltekintenek és komótosan beszélgetve elindulnak a templom felé. Asszonyok, leányok sietve öltöznek ünneplőbe és csakhamar megtelik az utca hímesruhájú fehérnépek színes csoportjával. A vasárnap tiszta illata árad mindemből.

A felseprett úton kocsik, szekerek zörögnek végig.

A szomszéd papok jönnek. A székelők az út szélére állva adnak helyet a fogatoknak.

— Nagy napunk lesz! — jegyzi meg Fejér Dávid, a volt bíró.

Híreket hallanak, híreket mondanak. A falu izgalma növekszik. Esemény a népnek ez a mai nap.

— Az egész környék itt lesz! — újságolják és csakhamar feketéllik az embertől a templom dombja.

A vendégek még mindig érkeznek. A papi ház udvara tele van autókkal, kocsikkal. A kapu tárva-nyitva. Az irodában palástosan beszélgetnek a papok. Nagytiszteletű Péterfi Tamás esperes úr megállapítja az ünnepség sorrendjét.

— Bevezető ének. Az imát Lőrinczy mondja, a beiktatást én végzem, utánam az új pap beszél.

A kántor kérdez valamit fontoskodva. Feketében van, kopott feketében. Gallérja csámpás és nagy, szalagnyakkendője színtelen, de öt gyermeke van, s Isten csudája, hogy ilyen jövedelem mellett napjában egyszer jóllakhatnak. Különben jó magyar ember.

Fut, siet hajdonfővel az emberek között, mert már másodikat harangoztak. A tanítónőnek, ki az iskolás gyermekekkel sorfalat áll, gyors utasításokat ad és múltó pillantást vetve a tömegre, felszuszog a kórusba, felrántja az orgona födelét és a szüette állványra kicsapja a vén zoltáros könyvet. Idegesen végigrugdossa a félig néma pedálokat és térdeire merevített kezekkel, sovány ülepéről kissé felbillenve lenéz a gyülekezetre.

Megvan elégedve a zsúfolt templommal.

— Húzódjatok hátrább! — riaszt rá a legénykékre, kik behajlottak a rozoga orgonába.

A kórus ropog az embertestek súlya alatt. A legények feszesen állanak ragyogó fehér harisnyában, viksolt csizmában, díszesen hímzett lájbjában és kicsattanó orcájukon süt a nap. Suttogás morajlik a templom boltívei alatt és szemek röpködnek mindenfelé.

A kátédra, úrasztala, papiszék és a vendégek számára fenntartott padok ékesen fel vannak díszítve.

— A főszolgabíró is eljött — súgja a félrenéző kántornak Bencze Jóska, aki híreshangú énekes és a kántor mellett a helye.

Tényleg a primprétor lép be a jegyzővel, a csendőr-ormesterrel és az állami tanítóval. A bíró kalauzolja készségesen és töri a román szót:

— Poftiti domnilor!

A férfiak is bedübörögnek. Nehéz munkától súlyos testük alatt recsegnek a padok. Megviselt arcukról árad a becsület és a gond. Komolyan veszik az Istent és az Isten jg komolyan veszi őket. Rendíthetetlenül ülnek a helyükön. Kemények és nyugodtak, tapasztaltak és nem könnyen jönnek ki a sodrúkból.

Ülnek és várnak.

Aki várni tud, azé az élet. Az megmarad. Szikla-élet ez.

Mindenkinek a szeme az ajtón.

A vendég papnék közt két kicsinyét kézenfogva vezetve jön az új papné. Törékeny, fiatal asszony.

— Be szép a lelkem! — motyogják a vénasszonyok.

— Tényleg szép! — kíséri mohó férfiszemmel a főbíró is.

— Fiatal, nőtlen, asszonyéhes ember a főbíró.

Titokban lesi az asszony minden mozdulatát, teste vonalait, ahogy leül a papné székébe és büszke szemét meghordozza a templomban.

A papok bevonulása megzavarja.

Az esperes jobbán jön Botár Béla, az új pap. Magas, fiatal ember. Félféjjel kiválik társai közül, kik a falusi papok cseres arcával erőltetik a méltóságot és mezei munkától égett, fekete kezekkel emelik a kopott palástot.

Az orgona felzendül. A kántor kézzel-lábbal dolgozik.

A bevezető ének alatt Lőrinczy, az imamondó pap felemelkedik és fellépdel a katedrára. A nép hatalmas éneke kíséri útján. Az éneklő emberek káprázva harsogják a zoltárt:

„Tebenned bízunk eleitől fogva” ...

A tömeg belső izgalomban zengette a vén versek rit-

musát Nem az volt a fontos, hogy mit énekelnek, hanem hogy énekelhetnek gátlás nélkül. A nép kiélte magát.

Az imamondó Lőrinczy mereven állott a tömeg felett és a kálvinizmus ősi, erdélyi módszere szerint dalolni kezdte az imát. A nép áhítattal leste és sokáig emlegetni fogja Lőrinczyt a szép imáért.

Az esperes gyorsan végezte a beiktatást. Felolvasta a püspöki kinevezést és az új pap kezeire adta a nemes eklézsia gyülekezetét.

Mikor az új pap lépett a szószékre, egyetlen hosszú percig néma csend lett. Pap és nép nézték egymást. A pap egyszerre megérezte, hogy a szépen megírt, nagyhatásúnak szánt prédikáció színtelenné válik a zsebében. Ezek az emberek nem a Pál apostol „közönséges leveleidnek teológiáját várják, hanem biztatást, erőt, haldokló életük újra lábrasegítését.

Felesége felmosolygott hozzá urára büszke biztatással, de ő elfordította fejét és hatalmas hangon, szavalni kezdte a betanult beszédet. Az asszony boldog volt, mert látta, hogy a papok elismerően néznek egymásra. A nép a tudás erejétől leigázva, tájékozatlanul igyekszik követni gondolatait.

Csak a pap érzett csalódást. Szédülten támolygott le a katedréről.

— Nagyszerű volt, Béla! Nem fogsz te itt megvélni, Béla! — dicsérték a kollégái.

Az orgona felujjongott és a nép kisodródott az ajtón. Kívül csoportokba szakadozott és bámult. A presbitérium tagjai fontoskodva húzódtak egymáshoz. Most lesz a tisztelgés. A primprétor cigarettára gyújtott.

— Baj lesz ezzel az emberrel! — vélte a jegyző.

A főbíró unottan vállat vont. Oda se figyelt a székegyek alázatos köszönésére. Az asszony járt az eszében.

— Szép az az asszony! — mormogta.

Egészen felújult, mikor a papné kicsinyeit vezetve kilépett a templomajtón.

Az urak egymásra hunyorítottak.

— Szerencse, hogy nem az én feleségem! — tréfált a vén igazgató, de a primprétor hallatlanná tette.

— Nem megyünk? — kérdezte a jegyző, mikor látta, hogy a presbitérium készülődik.

A főbíró eldobta a cigarettát és megindult.

— Légy készen, Nicolae! — szólt oda az autóval várakozó soffőrjének és belépett a papilak kapuján.

A papok túlzott udvariassággal fogadták.

— Domnu Primpretor! — fordította románra az esperes a szót.

Az új papnak jólesett, mikor a főbíró magyarul válaszolt.

— Isten hozta közénk, tiszteletes úr! Érezze itthon magát nálunk!

— Köszönöm, főbíró úr!

Az esperes örvendett, hogy jó volt a kölcsönös benyomás és mint egyházi házigazda nagy, vidéki gesztusokkal végezte tovább a bemutatást.

Az új pap alig várta, hogy a cégónak vége legyen. Kínos volt az örökös kisebbségi diplomácia, sem többet, sem kevesebbet nem mondani, mint amennyit az egyház és a magyarság érdekei megkívánnak. Közben arra gondolt, hogy a nép odakinn eloszlik és mindenki hazamegy a maga külön sorsába, nyomorúságába.

Az urak megélenkültek, mikor a tisztelgések után kedvesen mosolyogva megjelent a papné, konyakot és cigarettát kínált. A papok nehézkes bókokat mondtak.

— Minden héten itt leszek vizitáción! — lelkesedett a vén esperes.

Erre azt illet mondani, hogy: „Szívesen látunk bátyám!”

— Vén asszony vagyok én már! — pirult kedvesen a papné.

— Annál jobban talál hozzám! — rántotta fel őszes bajsztát a nagytiszteletű úr. — Na, de induljunk, vár a bankett, — vezényelt.

A papok lekapcsolták a palástjukat és összeszedték a papnékat.

A kapu előtt a primpréter felajánlotta az autóját az új papnénak.

— Parancsoljon, nagyságos asszony! — és már ki is nyitotta az autó ajtaját.

Az asszonynak ideje sem maradt szabadkozni. Csak mikor az esperesnével beültek akkor jutott eszébe, hogy milyen különösek voltak a főbíró szemei .. Különben előzékeny, kedves úri ember.

Az esperesné szintén dicsérte.

— Nem panaszkodhatunk ellene. Szereti a magyarokat és ezt a románok rossznéven is veszik tőle. Különben nőtlen ember ...

A papné arra gondolt, hogy mégse kellett volna felülnie az autójára.

— Az uram érdekei úgy kívánják, hogy barátságban legyünk vele, — nyugodott meg.

Pillanatok alatt ott voltak a Vigadó előtt.

A papok feketeruhás csoportja is tekintélyesen közeledett, mintha a templom gerincéről leszállott, előreálló hasú csókák jönnének lefelé az úton.

M Á S O D I K F E J E Z E T

Az ÜNNEPLÉS utómámora elmúlt. Csak most vette észre a pap, hogy milyen egyedül van ebben a havasok árnyékában fekvő, különvilágú kis faluban, hol minden út megszűnik a hegyek között. A papi ház úgy volt építve, hogy ablakával szembenéztek hiveinek apró ablakai és minden nap látta, hogy mikor gyúl ki és mikor alszik ki bennük a fény. Izgatta az élet, ami mögöttük folyik, de érezte, hogy nincs közössége vele. Az emberek tisztelték, kedvesen elbeszélgettek vele, de nem nyíltak meg előtte. Tudta, hogy a szegény, magárahagyott népnek senkije sincs, ő pedig azért jött, hogy mindenük legyen, de már az első napokban látta, hogy nincs kire támaszkodnia, nincs munkatársa. Az öreg kántortanítón kívül intelligens magyar ember csak Mester Miklós volt, a Magyarországon végzett fiatal orvos, aki nem tudta nosztrifikáltatni a diplomáját és esztendők óta meghasonlott lélekkel itthon ült özvegy édesanyja nyakán, ki maga is alig élhet. Meglévő ruhái romjait hordja, nem iszik, mert nincs miből, nem olvas, mert nincs mit, ott-hon ül, mert nincs hová mennie. Szégyenletében még a pap látogatása elől is megszökött.

Mester Miklóson kívül ott volna még az öreg méltóságos úr, — ahogy a nép nevezi — a főgondnoka, de már az első látogatásnál belátta, hogy reá sem számíthat. Szomorúbb élménye kevés volt az életben.

A falu mögött vedlett, hasadt falú, ősi udvarházban lakott a vén Bartha. Valaha anekdotázó, jókedélytű, nagy tréfacsináló úr volt, de az utóbbi időben erősen megrok-kant. Birtoka nagy részét kisajátították, súlyos adósságokba is keveredett és teljesen elvesztette a talajt a lába alól.

A pap alig bírt átlábolni az öligérő burjánon, ami a házatáját ellepte. Az öreg méltóságos úr azonban magyaros vendégszeretettel fogadta.

— Parancsolj beljebb papom! Örvendek, hogy végre én is eszedbe jutottam!... Nem oda, kérlek, ide ülj!... Mit iszol? Egy pohárka jó fenyővizet, vagy kezdjük mindjárt borral? ...

A poros saroktékából már szedi is elő a poharakat, üveget.

— Ebből úgy látszik kifogyott, — tartja a napfény felé az üveget — de mindjárt hozok!

Míg odajár, a pap körülnéz az udvaron csak úgy futólag az ámbitusról. Rom, rom mindenütt. A csűr előre rokkant s az istállókból alig maradt valami. Az udvaron a csalán között csorba kutya húzódik tova morogva. Innen lehet látni, hogy a kertben is elvadult minden. Bozontos, kivénült gyümölcsfák, tele vízhajtásokkal, egyik-másikon rothadt madárfészek. Kerítésnek hírepora sincs. Itt-ott néhány görbe, reves sasfa áll ki a földből, mmt fekete, odvas fogak a halott szájából. A kerten túl pár hold gabonavetés, közte madárijesztő, melyen rongyos eigánygatyá lóg.

— Tán a vagyonomat irigyled? — tréfál keserűen a visszatérő öregember.

A pap azt se tudja, hogy mit feleljen rá.

— Olyan ez már, mint a vénasszony — legyint a méltóságos úr. — Hátral mutat, elől untat!

Sűrűre rántja fehéredő szemöldökeit:

— Kinek, minek törjem magamat?... Nem érde mes!... Hallottad, hogy mi történt velem? — csattant fel mérgesen. — Végleg a torkomra tették a kést. Már ami megmaradt, az sem az enyém! Tudod-e, mit jelent, hogy ez a föld, mely több mint ötszáz esztendeje a Bartháké volt, már nincs?... Vége!... Annyi se maradt, ahová eltemessenek!... Az utolsó pohár bort ki loccsintom rá és eltűnik, mintha a világon se lettem volna ... Érted, mi ez? ...

— Szomorú! — hebegi a pap udvariasan, de maga

is megdöbben, hogy mennyire meggyőződés nélkül mon-
dotta. Hiába! Nem tudott hazudni magának és nem érzett
semmi életközösséget ezzel az emberrel. Valahogy úgy látta
ezt a vén embert, mintha nem is élő ember, hanem az öreg
kúria hazajáró kísértete volna. Egy régi világ kísértete,
aki nem találja helyét és nem is fog megnyugodni tudni
soha.

— Talán a kor teszi — igyekezett magában, védeni
az öreg főgondnokot — vagy talán én vagyok a fiatal és
ezért nem értem meg őt!... Pedig a részletekben igaza
van... Mi az oka, hogy mégse bírok felmelegedni iránta
és minél hamarabb szeretnék elmenni innen? ... Egyet-
len, amit érzek iránta, valami homályos részvétféle, hogy
mégis kár érte. Derék, tisztességes, becsületes öreg méltó-
ságos úr. Semmi több. És ez ma nem elég. Apja kellett
volna, hogy legyen a népnek és az volt a baj, hogy a
„parasztk” jöttek el hozzá, de ő sohasem ereszkedett le a
„parasztkhoz”.

Egy óra múlva a rövidebb úton, a kúria fölött emel-
kedő hegyen át indult hazafelé. Kis virágos ösvény veze-
tett fel a hegygerince.

Fáradt, kimerült volt ő is. A tetőn megállott szusz-
szanni és mégegyszer visszanezett.

Feketén, elhagyottan állott magában a csügedt,
vén ház.

Az öreg embert már nem látta sehol.

Aztán a ház is lassan távolodott, minden lépéssel
fogyott, mintha öreg, rozoga koporsót' eresztenének a
sírba.

Végül az is eltűnt egészen.

Talán nem is ház volt... Talán egy világ volt...

Otthon az egyházfi várta és visszatérítette a való-
ságos életbe.

— Holnap aratni kéne, tiszteletes úr!... Egy per-
cet sem szabad várni a búzával!

Egészen megújult az aratás hírére. Milyen régen
volt, mikor aratást látott!... Aratni! Istenem, milyen
édes ez a szó!...

Az egyháza ügyet se vetett a pap hangulatára. Ott hadd gyermekeskedjék! Megígérte, hogy aratókról gondoskodik. A tiszteletes úr azonban jókor reggel legyen készen, mert már hajnalosan indulnak.

Boldog volt egész este. A felesége vele örült, ő is mindenképpen ki akart menni a mezőre. Alig tudta lebeszélni róla az ura, ki alig várta, hogy világosodjék. Izgatottságában jóformán aludni se tudott.

Mihelyt pitymallott, az aratók már ott is voltak. Négy asszony és két férfi.

Vállukon a kígyófogó sarló belemar a rossz gúnyákba. Jani János a nyakán átveti a púposra tömött szűrke condratarisznyát, kézbe veszi a csicses korondi korsót és azt mondja:

— Mehetünk!

A pap is azt mondja:

— Indulhatunk!

A magas üstökű székely házak még előrehajolva bóbiskolnak. Olyan szűk az utca, hogy majdnem összekocantják a homlokukat. A köd még fehéren fekszik a tetőkön és hűvös harmat hull az ember arcába. Fejüket azonban még nyomja a fáradt álom és csak a testük mozog a tegnapi fáradtságtól zsebongva, a lelkük még alszik.

A falu utolsó házain túl tompa aranyfény dereng. Lángnélküli, megfagyott tűztenger. Az a búzahatár. Mögötte a hegyek úgy magaslanak, mintha vad pásztorok aranynyáját hajtánának be a faluba.

A pap és az aratók önkénytelen megtorpannak a nagyfejű, fáradt kalászkok előtt és megemelik fővegüket. A feketelábú asszonyok áhítatosan imára kulcsolják kezüket, majd némán lehányják magukról a réklit, szoknyát, fölösleges ruhát a vackorfa alatt. Egy szál ingben, pendelyben hirtelen kiegyenesednek, szemükben tűz villan, mellük kifeszül, a barna testek megkeményednek, térdükre rávetődik az érett búza fénye, sarlós kezük pár tétova próbavágást tesz a levegőben, nesztelenül felfejlődnek a sárga tábla mellett és hirtelen nekidőlnek a kalászrengetegnek. Markukban ropogni kezd a szár.

— Végre hogy ezt is megérhettük! — sóhajt a pap elégedetten.

Minden arc derült, mert nagy az áldás. Idejét se tudják, hogy ilyen gyönyörű gabona lett volna a határon. Szálas embernek is mellig ér a búza. Termett, tiszta és súlyos. Araszos a kalász, nyolcszoros, emeletes palota mindenik. Minden Krisztus-színű szem telten dől ki finom pehely-ablakán és a szár átlátszó, mint az üveg, makulátlan, széptérdű szűz mindenik. Szeretné az ember külön megcsókolni mindeniket.

A nap is dereng. Az is siet, hogy mégegyszer lássa gyermekeit, mielőtt végleg lehanyaglanának.

— Nagy meleg lesz! — mondják az aratók és tűnődve nézik az erdők fölé reszkető sugarakat, a gyorsan tisztuló kék eget, a magasban cikázó fecskék kis testének fekete-fehér villanását. Áldás és béke lepi meg a szívüket. A munka azonban sürgős. Az aratók mohón markolnak bele újra a búzaszárbá, hogy minél többet fogjanak össze, tfigxi annál több szár belőle az övék. Részibe aráinak.

— Egy napig sem szabadott volna várni ezzel a lazával! — szólnak hátra a papjuknak, mikor felegyenesednek pillanatra, hogy a kévéknek kötelet csavarjanak a friss, szálas szárból.

Hát az igaz, hogy el van találva az aratás. Zsengéjiben lehet vágni az áldást, a szem nem pereg, nem gazolpdik. Bátran járhat a sarló, nem kell kímélni a markot. Gyül is a kéve szemlátomást. A pap is odaálott Jani János mellé kötözni.

— Na hadd lám, mit tud? — csúfolódik Jani János, mert a kévekötésnek módja van. Erő, ügyesség, gyakorlat kell hozzá, hogy ne legyen laza, ne oldódjék könnyen a kéve és bírja a villát. No de nincs baj. A pap is megtudja úgy derékban facsarintani, mint Jani János és büttel felüti a földön, hogy száradjanak, mielőtt keresztelbe raknák és a telt kalászok a kezükre gyengülnek, mintha kezet csókolnának. Nincs az a szép, barna leány a világon, aki szebb lenne, mint ezek a kévék. Az ember szeretné megölelni őket.

Pillanatonként haladnak el mellettük az aratók.

— Aratnak, aratnak? — köszönnek oda, pár szót váltanak és mosolyogva haladnak tova. Minden épkézláb ember kinn van a mezőn. Jeles napok ezek. A kenyér útban van hazafelé. Illendően fogadni kell. A sok arató a sarlóval elmetszi a lábát, hogy el ne távozzék.

Boldog napok ezek.

Egyszerre mindent elfelednek a kalásztenger áldásában: a sok bajt, szomorúságot, szenvedéseket, a küszködést, gyűlölködést, haragot, átkot, az élet ezer kínszát és új erővel, új bizalommal telnek meg. A mező piros lángot vet szemünk előtt és a kábult agyakban dalol a vér. Nem látnak, nem hallanak az aratók, elborítja őket a fejükre omló sok drága búzakalász, melynek lába közül kedvesen tekint ki a szarkaláb, Szűzmaria reggeli papucsja és a kék búzavirág. Bódító, napfénytől melegített illatok kavarnak a száraz erdeje közt, amiktől fényesre gyúlnak az arcok és a végtelenbe vágyik a szomjas lélek. A legsötétebb ember is túlrad valami túlvilági szenvedélytől, mintha angyalokkal csókolódnék és önmagában megdicséri az Istent, mert mégis jó volt a világot megteremteni.

Hát csak daloljatok angyalok! Most az ideje!

Az aratók háta megett szekér nyikorog. Felnéznek és pillanatra megdermed a munka. Mindenki rácsudálkozik. Hát hogyne az Isten szerelméért! A halálosbeteg Zólya Palit szekéren hozza a felesége.

— Te tán megbolondultál, Lidi? — bámul rajta mindenki.

Lidi azonban nem szól csak szomorúan integeti maga után a tehénkéket.

A szekéren szénaágyon, hímzettfejú párnák között, piros cserge alatt viaszfehéren fekszik Pali. Ami kicsi lélek maradt benne, azt is mindjárt kirázza ezen az oldalas, rossz mezei úton a szekér. Istenkísértés volt elindítani. A tagúton be is fordulnak. Töszomszédosok az eklézsia földjével.

— Kutya legyenek, ha nem ide jönnek! — kiáltja oda a többinek Jani János.

Lidi a pap előtt megállítja a teheneket s tisztességesen megkérdi:

— Megengedi-e tiszteletes úr, hogy a körtövefa alatt megállják a szekérrel? hogy a szegény uram árnyékban legyen?...

— Hogyne, hogyne! — csóválja a pap a fejét rosszalólag, s mindjárt meg is feddi a menyecskét, hogy az ura ne hallja: — Ugyanbizony, hogyan, tudta ezt a nagy-beteget ide kidöcögteni?

— Semmiletteképpen nem akart otthon maradni! — mentegetődzik szemlesütve a menyecske. — Még egyszer az életben látni akarta az aratást... „Osztán legyen, ami lesz!” — azt mondta.

— Azt mondta?

— Azt!

Hát erre nincs mit szólani, olyan nagy dolog az. Az aratók is egymásra néznek és megértik egymást beszéd nélkül is. Elgondolkozva újra nekidőlnek a sárga búzafálnak és a mezőn hosszú rajvonalba újra végigvonaglik a levágott búza halálos remegése.

Az asszony párnákkal megtámasztja a beteg hátát a szekéren, hogy jobban lásson. A teheneket Jani János azalatt elrendezi a patakparton a bokrok közt, hogy a legyenek ne kínozzák.

Mindenki belefeledkezik a munkába. Az aratók szaporán dolgoznak s ma tréfálnak is, hogy a pap nem győzi utánuk a kévekötetést.

— Tán csont van a hasában, tiszteletes úr?... Hadd el te — vág oda a másik „asszony. — Szép holdvilág lesz, s ami elmarad, szép leptiben felkötözi!

Bizony az effélivel meghajtják az embert. A nagy igyekezetben a pap meg is feledkezik Zólya Paliról. Csak úgy frustok felé látja, hogy Lidi is szép pászmát aratott. Az ura nézi. Észre sem veszi, mikor az aratók a vackorfa alatt letelepszének, hogy faljanak valamit. Jani János meg is szólítja a beteget, de nem hallja. A

pap int neki, hogy ne zavarja. A beteg székely szemei el-
révedeznek a búzamező fölött. Legyek szállják az arcát,
észre sem veszi. Már nem is a testével, a lelkével él.
Csak sejteni lehet, hogy mi megy végbe benne. Lefogyott
arcán indulatok cikáznak át. Fenséges erő ül a megtört
szernekekben és a piros cserge fölött merev ökleit szorítja.
A lelkével arat ő is, kévét kötöz és keresztetekbe rakja. Belső
feszültsége nem fog engedni, míg az utolsó búzaszál is le
nem dől. Ő most újra „gazda”, kinek kezenyomát megál-
dotta Isten és büszkén számlálja, hogyan fog eresztetni a
búza. Lefogadom akárkivel, hogy megadja a tizenkét má-
zát ... Ezt csinálja utánam valaki... Ilyen még nem
volt ezen a határon! Az onokái is emlegetni fogják! De
lehet is!... Különben mit mondjunk? Meg is adta a
módját. Nem sajnált el semmit a földtől...

Az ölében, a csergén marék búzaszem. Két kalászból
dörzsölte ki az asszony, hogy az ura lássa... Két kalász-
ból! Egész marok búzát!... De milyen búzát!... Te
Jóisten, milyen búzát!... Há ezért érdemes volt kí-
nódni. Ne búsulj, Lidi! Most már nincs semmi baj!...
Az adót is kifutja, az interest is, pénzt is csinálhatsz
belőle, s az asztalt sem kell megszükíteni... Mégis nagy
az Isten, de ez a föld sem kutya!...

Világok változnak az arcán. Most aggódva felpil-
lant az égre. Rekkenő a meleg. Csak jég ne legyen! Eső
se kellene addig, amíg haza nem takarítják ezt a szép
áldást. Kár volna, hogy kötes legyen ez a gyönyörű
búza...

Megint kiderül az arca. A fecskék magasan cikáz-
nak. Nincs baj! Akkor nincs baj! Kitart a jó idő... De
te azért csak igyekezzél, Lidi!...

Fogjunk hozzá mi is! Ne töltsük a drága időt
hiába!...

Dél felé már szakad a verejték az aratókról és a
forró napon vörössé válik minden szemeik előtt. Szájuk ki-
szárad, testük összetörtén végzi tovább a munka ritmusát.
A búzamező zeng, a sarló harsog, a kévék szaporodnak.

Aratnak.

Nem látnak, nem hallanak, aratnak ...

Senki sem veszi észre, mikor Zólya Pali a szekérben hátrahanyatlik.

— Te csak forgódj, Lidi! — motyogja maga ele, mikor a sárga búzamező vele együtt emelkedni kezd a magasságokba ... — Forgódj, Lidi, velem ne törődj. Forgódj... Lidi...

Az asszony fojtott sikoltással fut oda a szekérhez, de boldogan, kiegyenesedik. Az ura édesdeden alszik.

— Hála légyen az Istennek — újságolja az oda-siető papnak. — Megfordult a betegsége!...

A búzamező tovább hullámszik a belemarkoló ezerkétől. A nap szikrázik az égen... Az asszonyok fekete lába megfeszül, ahogy kábultan magukhoz ölelik az áldást...

A PAP maga is teljesen belesodródott az emberek örömébe. Velük együtt bizakodott a szép termésben s velük együtt leste az eget. Soha szebben meg nem nyilatkozott ember előtt, hogy miben van a nép meg-ingathatatlan ereje. A drága fekete föld, komor édesanyánk most fizet nekünk. A sok millió búzaszál az ő idegszájai, melyekkel magához kötöz és hozzá lényegülünk általuk. Az ő vére lüktet bennük és nem védjük meg a szülőföldet, hanem a szülőföld védelmez bennünket. Ami rajta, fölötte történik, minden egyéb elmúló és ideiglenes...

Ő sem, senki sem sejtette, hogy mikor legjobban bíznak a búzában, akkor veszi el az Isten.

A cséplőgép már a falu végén dolgozott azoknak a szegényeknek, kiknek minden szem gabonájuk elfogyott és az előljáróság megengedje, hogy egy-egy szekerecskével hazakaphassanak az újból, mielőtt a hordást felszabadítanák

Mikor senki semmit sem sejtett, máról-holnapra pusztította el a vihar az áldást s szinte ott veszett Gábor Gyuri is feleségestől. Semmi jobban nem mutatta meg a

papnak, hogy milyen a szegény székelynek még a szerencséje is. Volt mit töprengeni rajta.

Reggel még az úton találkozott velük, mikor két tehénkével kimentek búzát hozni a Kövesbércre, az erdő alá. Csúf, meredek, szakadékos útja van, ahonnan valószínűságos istenkísértés rakott szekérral leereszkedni, de Gyuriéknak eszébe sem jutott az útra gondolni. A szép termés járt az ő eszükben is.

Komótosan, játszva, az egész világról elfeledkezve dolgoztak egész délelőtt. Ebéd után hozzáfogtak a szekérrakáshoz. Óvatosan, a súlyában gyönyörködve adogatta fel az asszonynak Gyuri a kévét, ki a szekeret rakta. Nem siettek, mert az asszony nagyon van, s egy hónapon belül várják a gyermeket. Ilyen állapotban kímélni kell az asszonyt. Otthon azonban mégsem hagyhatta, mert akkor ki segítene a szekérrakásnál. Különben az asszony maga se igen maradt volna. Gyuri szépleptiben alulról igazítja, hogy hová tegye a kévét. Ügyelni kell az ilyen úton a szekérrakásra, hogy az ember kárré' ne valljon gabonát, marhát, szekeret. Elég, ha egy bogár hátán átzökken a szekér, mindjárt feldől.

Némán, mosolyogva dolgoznak.

Jóformán észre sem vették, hogy — ki tudja honnan — nehéz felhők orozkodtak a fejük fölé. A szél is hirtelen előkerekedett. Csak akkor pillant fel Gyuri aggodva az égre, mikor hirtelen a nap eltűnik, mintha lelopták volna az égről, vagy fekete kendőt vetettek volna az arcára.

— Nagy üdö készül! — riad fel az asszony is és pillanatra belemered ő is az egekbe. — Siessünk!

— Hátha elhúzódik! — morogja az ember nyugtalanul, de tudja, hogy nem húzódik el és magában, hogy az asszony észre se vegye — már haragszik az Istenre. Keményen megmarkolja a villát, mert egyszerre hideg szél fűtyül bele kitiltott szájába és a felemelt kévét ki akarja tépni a kezéből. Az izzadt ing az asszonyra tapad és elődomborodik két szép kemény melle. A piros szoknya csattog rajta, mint a zászló és körülcsavarja lábait.

Nincs idő azonban efféleben gyönyörködni, mert az idő nem tréfál. Az erdő fái már nyugtalanok és millió falevél erőlködve tépi szárát, hogy elrepüljön. A törzsek nyikorogva hajladoznak és az alsó ágak időnként súlyosan megütik a földet. Csak a két telién kérődzik nyugodtan, rendületlen.

A havasi vihar gyors és rettenetes. Nem ad időt az embernek. Úgy zúdul rá mindenre, mint a veszedelem, teljes erővel és teljes haraggal, fekete éjszakába borítva eget, földet és aki meg akar maradni, annak meg kell küzdenie vele,

Gyuri megküzdött vele.

Az ő arca is éppen úgy setétedett, feketedett, mint az ég. Düh, harag, keserűség pusztította és lassan-lassan vetkőzött ki emberi mivoltából. Eleinte türtöztette magát.

— Hátha elhúzódik! ... Hátha nem. lesz semmi!... Hátha megmenthetem a gabonát! — áltatta magát és teljes erejével, minden porcikájával nekifeszült a munkának. Emelte a kévéket a magasba a szélben tántorogva és a kitörni készülő vihar lármájában az asszonynek felkiáltoz a szekerre: — Siess Kalári! Ne félj, Kalári!

Az asszony arcát belepte a félelem. A szélben ingó szekér tetején szédülve küzdött ő is teljes erejéből. Lábai megfeszültek, karjai elernyedtek, lihegett és sietett lüktető, remegő szívvel, rogyadozva, tántorogva, sápadtan.

Az ura a földön birkózott az Isten haragvó viharangyalával. Olyan volt, mintha nagy fekete madarat tepert volna le a földre, melynek szárnyai görcsösen vonaglanak a talpa alatt és kétágú, fényes vasvillát ütött volna teljes erejéből a madár mellébe, hogy többé fel ne repülhessen. Így szorította a búzakeresztet a földre.

Mind a ketten magával a természettel harcoltak és ennél a harcnál nincs kegyelem, nincs pillanatra se enyhülés. Szájuk félig tátva, szemük fehéren, rémulten világolj bele a vihar sötétségébe, erejük utolsó maradékát emésztik elszürkült arccal és felzavart lélekkel, amely mindenre kész, mint a gyilkosoké.

Az iram nem szűnik.

— Gyorsan a kötőrudat! — ordít sajátmagának az ember és ugrik — a szekérkötő rúd után, mely dermedten nyúlik el a földön

— Hamar! — nyújtja fel az asszonynak és hurkot vet a végére.

Nehéz az út, erősen kell kötni. Mindketten lihegnek, ahogy teljes súlyukkal rávetik magukat a rúdra, hogy leszorítsák a gabonát és ropog a szekér, ahogy az általvetett kötéllel, rajta csüngve, a viharban a végén táncolva, vörösre erőlködött arccal húzzák.

Végre sikerül. Diadalmas öröm fut át az arcukon. Hogyne! Meg van mentve a szép gabona, a kenyér, az erő, a jövő!

Gyuri feltájékozódik az égre.

— Nem lesz eső! — azt mondja. — A szél elviszi. Jó volna indulni!

Jó volna indulni, mert ha az út felázik, napokig se tudnak leereszkedni rajta. Szekér, marha, minden összetörik. Pillanat alatt megköti a kereket. Nem is kell eloldani az aljig, mert mindenütt hátborzongató a meredek.

— Nesze! — nyomja a vasvillát az asszony kezébe, hogy az a szekeret útközben tartsa, nehogy feldőljenek. Rongyos kurtiját feldobja a szekér tetejére és a tehének fejéhez ugrik, hogy azokat vezesse.

— Csá, hóidé! — bödül rájuk — izgatottan és a két szelíd állat előrenyújtott nyakkal megfeszül. A szekér megindul a sötét viharban, melynek forrongásában szédül, inog, mozog minden: hegyek, fák, mező, egek és az egész világ. Istenkísértés ilyenkor egy lépést is tenni, de muszáj menteni a gabonát, mert az a kenyér, az erő, az élet.

— Vi-igyázz — ordít hátra az asszonynak Gyuri, mert mély szakadék következik, csúf, rettentő földseb, mintha az egekbe mászó ördög körmölte volna magának az egész utat. Az asszony a szekér oldalába vágja a villát és tartja félig összeroskadva a feléje dülő szekeret.

Gyuri maga a marhák feje közé keveredve, ropogó két markával fényes szarvukat szorítva igyekszik visszahúzni, hogy jobban tartsanak és a rohanó, hatalmas szekér el ne gázolja mindenestől. A járom ropog, az állatok szuszognak, Gyuri félig összezúzódnva, előre meresztett lábakkal rekedten hógat és olyan erővel tartja maga is a rudat, hogy majdnem kibuggyan a száján a vér, de muszáj, mert minden pillanat veszedelem és halál.

Csak leérjenek. Aki látná, nem hinné, hogy sikerüljön. Gyuri se lát, se hall. Az állatok rémült szemei is elvérmesednek az erőlködéstől és tompa bőgés szorul ki kínlódo testükből. A férfi ököllel véresre veri az orrukát, hogy visszatartsa és le ne rogyjanak, mert ha csak egyik tehénke is térdre esik, nincsen e világon több mentség. Az élet, halál szörnyű birkózása ez. A férfi erején túli erőlködésben eltorzulva fekete káromkodások összetört szavait sziszegi, az asszony a már-már rároskadó szénásszekér alatt küzd imádkozva, gyorsan hadarva:

— Énistenemsegíts meg! Énistenemsegíts meg!
Sikerül. A kaptatónak vége.

— Hó! — nyögi Gyuri, de a tehénké maguktól is megállanak, hogy egyet szusszanjanak. Két oldaluk lüktet, testük borzong, nyelvük kilóg és maga a férfi is erőtlenül csüng a szarvukon, hogy a túleröltetés vörös, múló eszméletlenségét túlélje, agyának fekete elborulása kitisztuljon. Csak azután veszi észre, hogy az asszony ott rogyott le, ahol megállottak. Annyi ereje sem maradt, hogy a villát kihúzza a szekér oldalából. Erőtlenül hullott le a nyeléről. Gyuri látja, de még nem bír szólani. Akar, de nem bír. Percekbe telik, míg elfulladásá anynyira szünik, hogy megkérdezheti:

— Veled mi van, Kalári?

— Rosszul vagyok — pihegi feketén az asszony. — Az aljamat nem érzem. Nincs semmi erő a lábaimban!...

— Mi az Isten! — döbben meg Gyuri. — Ez nagybaj! Most mi a fenét csináljunk!... Nyugodd ki magad, hátha megjössz!

Szótlanul várnak tovább. Az ember aggódva lesi az eget. Már csepereg az eső. A szél szűnik. Mindjárt olyan zápor, istenitélet lesz, amilyen nem volt a világon. Minden harag egyszerre zúdul le az égből. A láthatáron nem szűnik a villámlás és szüntelen bömbölő, földetrazó dörgés. Menni, menekülni kéne. Itt pusztul a drága gabona. A férfinak minden porcikája nyugtalan és alig bír magán uralkodni, mikor megkérdezi a tehetetlen asszonytól, kinek gyermek van a szíve alatt:

— Még nem jöttél magadhoz?... A Kirisztus!...

— Káromkodik rá, mert fejük fölött már a veszedelem.

— Erőlted meg magadat!

— Nem tudok mozdulni! — nyögi remegve a menyecske. — A gyermek!...

A férfi már arra gondolt, hogy ostorral veri fel a földről, de visszarántotta öklét.

— A gyermek!... jutott most neki is eszébe, s ettől pillanatra megszédült. — De a gabona, a drága gabona! — lobbant ismét az agyába és felugrott, mintha tüzes ösztökével megérintették volna. — Mégis mennünk kell!...

De mit csináljon az asszonnyal? Itt nem hagyhatja!

Rettentő dörgés robban szét a feje fölött, ami teljesen megvadítja. Kirántja a szekér oldalába ütött vasvillát és a magasba rázva, tehetetlenségében azzal fenyegeti meg az eget, mert a búza, a drága búza...

— Hej, leszúrlak!...

Az asszony rémülten reszket a vad cselekedettől és moccanni sem mer, mikor az ura felmarkolja a földről és feldobja a megrakott szekér tetejére.

— Fogózzál meg a rúdban, hogy le ne essél! — kiáltja fel az asszonynak és újra megragadja a tehének szarvát.

— Csá Rendes, Bimbó!

És újból megkezdődik a küzdelem, mert a búza, a drága búza...

— Vájjon mi van az asszonnyal? — villan át az essen, de nincs ideje hátra nézni, mert új kaptató köze-

ledik, szűk, meredek, szinte függőleges lejtő és minden erejére, minden idejére szükség van. Csikorgó fogakkal veti rá magát ismét a tehenek fejére és nyálas, nedves Drrlikaikbai) szorított ujjakkal tartja vissza őket, hogy a három test pusztulásig feszített ereje győzedelmeskedjék.

Küzdelem, csikorgás, nyögés, vér és rémült állatbőgés vegyül a vihar tombolásába, amely rengeti a világot és az erdő fáit döntve, recsegve, a villámokkal iűrűn telehintett egek mélyében dübörögve egyszerre zúdult rajok. A halálrakinzott asszony a szekéren átfúrja karjait a rúd alatt és görcsösen öleli, hogy a vihar le ne sodorja. Feje minden mozdulatra a rúdhöz verődik és csak az tartja eszméletlen, hogy egyszerre szörnyű, hasogató kínok, görcsök lepik meg és éppen csak átremlik rajta:

— Jaj, a gyermek!

A gyermek, ki az anya szívéen lépked már. Érzi, tudja...

Érzi, tudja, de nincs ereje urának lekiáltani. Nem is hallaná meg, mert a vihar tombol, az ő ura pedig szétszakadt inge alól kivöröslő barna testtel, ziláltan, a szélben lobogó hajjal ott töri magát a tehenek előtt, hogy a végpusztulásból kimenekedjenek. Szinte fájnak a szemei, úgy meregeti előre, de hosszú, kivárhatatlanul hosszú a meredek lejtő és ő csak egyedül van. Maga is már-már öntudatlan a nagy erőlködéstől, de mindegy!... Le kell jutniok, mert a gabona, a drága búza!... Hó!... Hó ... Hó!... Lassan!... Hó!... Az Isten!... Hó ...

Nem is sejti, hogy mi történik a szekéren. Nem is tudja hogy a folytonos villámok világánál, égszakadás, földindulás közben fia születik mialatt ő menti a búzát, a kenyeret, az erőt, az életet.

Csak ezt az utolsó kaptatót épen megússzák, aztán több baj nincs is. A többi rendes út. Csak most megmeneküljenek!

Éles sikoltás tör fel az asszonyból, a gyermek világbalépésének bejelentő szava.

— Ne félj! ... Mindjárt vége a rossz útnak! — ordítja az ura anélkül, hogy visszanézne és az utolsó, rettentő útszakaszra még egyszer összegyűjti maradék erejét. Vagy beleszakad ő maga is marhástól, vagy megjárják ezt az utat is!... Ilyen minden életút. Nem lehet sem megállani rajta, sem letérni róla.

Tehát neki! Vágjunk neki!

Az eső esik, mintha kártyából öntenek, a sár pillanatok alatt felfakad, ezerszer veszedelmesebb rajta minden lépés, de nincs, nem lehet megállás!

— Nohát Rendes, Bimbó!...

Néhány pillanatra elsötétedik minden. Ember, állat küzdelme már az öntudat határán túl zajlik le. Nem lehet tudni, hogyan történt, mint jutottak le az aljba ... De leérkeztek. Az egyik tehén térdreerogy, az ember lehull a szarváról, mint egy rongy. Az eső esik, mintha kártyából öntenek. A szekér tetején nem mozdul semmi. Ember állat, percekig néma marad. Majd az ember fel-emeli a földről a fejét. Arca, ruhája sáros. Fekete, fáradt kezével önkéntelen végigtörli és eszébe jut a búza.

A búza, a drága búza!...

— Nem lehet tovább menni! — motyogja. — Meg kell várni, míg eláll az eső.

Most már, hogy túl van a veszedelmen, szelíd, csendes. A marhák is megnyugodtak. Szomorúan állanak és az eső lecsurog a hátukon.

Gyuri némán int nekik a karjával és elfordítja, beviszi a fák alá a szekeret. Ott mégsem éri úgy az eső. Ne ázzék át a búza, a drága búza... Ami vizes lett, azt otthon megszáritja... Nincs semmi baj! Félénken, maga 'is borzadva bámul vissza a megtett útra és a fejét csóválja. Most lehiggadva maga is csodálkozik, hogyan mertek nekivágni, hiszen kész halál rajta minden lépés... Csak az Isten segítette!... Nincs semmi baj!

— Leszállhatsz Kalári! — szól fel kedvesen az aszszonyoknak. — Túl vagyunk a nehezín!

Még el is kacagja magát, hogy sikerül a pokol útján kifogni és csak azután jut az eszébe, hogy az asszony nem szólt, nem válaszolt.

— Veled mi van? — nyugtalankodik a tehenekei bibelődve. (Kifogja a járomból, hogy egy kicsit lehevedhessenek.) Fel is pillant a szekérre, de nem sok látszik az asszonyból.

— Jövök, s lesegítlek — biztatja, s nyugalmasan visszadugja a járompalcát a helyére. — Jere no! — lép a szekérhez. — Szökjél no! — nyújtja tréfálva a karját előre. — Szökjél egy edeset!

Halk jaj a válasz.

A férfi elsötétül.

— Mi történt az asszonnyal? Csak nincs valami baja?...

Pillanat alatt fellendül a szekér tetejére és rémülten rámered a képre.

A szénán véres foltok, az asszony halálsápadt, elernyedtt, nagybeteg, alig bír mozdulni, félig meztelen; de rongyaiba takargatva dédelget valamit és alig érti meg a fölébe hajló férfi:

— Fiú!

Ugyanakkor hatalmas villámlás hasad végig az égen. Olyant csattant utána, mintha ég-föld kettéhasadt volna, de mindjárt egy árnyalattal világosodni kezd az ég.

Az ember erőtlenül rogy rá övéire.

— Fiú! — pihegi és felesége arcát simogatja feketé, repedt ujjaival...

A MEZŐ bizony tönkre ment.

Amerre elhaladtak a szekérrel, mindenütt összetört, szétszórt kékék heverték. A vihar szétdúlta a búzakereszteket és mint a pelyhet röpítette a magasba a kékéket, melyek ziláltan heverték a földön szanaszét. A kalászok letöredezték, az érett mag kipergett belőlük, a negyek oldalán lerohanó víz beiszapolta őket. A gyönyörű termés semmivé lett.

Remegve, leverten haladt át köztük Gyuri a szekérral és sápadtan morogta maga elé:

— Vége a kenyérünknek!...

Fel se mert nézni a szekér tetejére, csak bandukolt a ragadós sárban a tehenek előtt.

— Vége a kenyérünknek!...

A falu végén már rémült emberek jöttek szembe, hogy lássák a vihar pusztítását.

— Mehettek! — ordítja szembe velük Gyuri. — Vége mindennek!...

A férfiak káromkodva, az asszonyok sírva szedik össze a sáros, üres búzakévéket. Egy esztendei nehéz munkájok, kínlődásuk hiába való volt.

Gyuri már nem is igen törődik sem az asszonnal, sem a gyermekkel, megy szomorúan a csapzott tehenek előtt. A csapás teljesen levette a lábáról. A faluban minden kapun bekiáltja a szomorú hírt.

Csak akkor riad meg, mikor a paplak előtt az asszony leszól félénken a szekérről:

— Állítsa meg Gyuri a szekeret! ... „Úgy nézem, hogy meg kéne keresztelni a gyermeket... Igenigen-gyengének látom ... Isten örözzön, hogy keresztetletlenül haljon meg!

Gyuri egykedvűen vágja orra a tehenet:

— Hó!... Hé tiszteletes úr! Itthon van-e?

Már örülni sem tudnak, mikor a keresztelés után a pap megvigasztalja:

— Ne féljenek semmitől! Olyan erős ez a fiú, mint a bika és szép, mint egy cső törőbúza. Nem lesz ennek soha semmi baja!

Rá sem ér csodálkozni a gyermek különös születésén és csak sejti a végzet különös útjait, melynek szele most megcsapta a lelkét; maga is remegve szalad ki a mezőre, hogy nagy bajában népével legyen. Tudja, érzi ugyan, hogy erőtlén, kicsi gyermek ő ilyen nagy bajban a vigasztalashoz, de pap, kinek ilyenkor népe közt a helye.

A kétségbeesett emberek jóformán számba se veszik, sötéten vetnek oda válaszul egy-egy keserű szót és éppen csak megtűrik, hogy köztük lábatlankodják. Csak az asszonyok barátságosak, kiknek jól esik minden vigasztaló szó. Azon törte a fejét, hogyan lehetne segíteni a népen, de minden tervét fél kellett adnia. Elé se merte hozni az embereknek. Mégis minden nap köztük volt. Hol a kéréket segítette szárazszáni, hol nézte a szekerek rakodását és közben megkockáztatott egy-egy szót:

— Valami marad mégis! Ezeket a kalongyákat megkímélte a vihar!

— Ganyé lett az egészből, tiszteletes úr! — válaszolt zordul az ember.

Szalmának sem való az egész termés, látni lehetett rajta, de azért ott sem hagyhatták. Nyögve emelték a vizes kéréket, hogy betakarítsák, mert az idő sehogy sem akart feltérni. Ha egyik órában el is állott, a másikban újra szemerkélt az eső. összezsugorodtak és megfeketedtek a kérék és ha egy kicsi nap érte, füstölgött az egész mező. A sötét, vigasztalan világba belebúgott a cséplőgép. Erőltették a cséplést, hogy legalább ami kicsi megmaradt, azt mentsék. Pár nap alatt — ha így tart az idő — kicsírázik a szem, kötes lesz az a néhány szem is, ami megmaradt. A szél még valamit segített rajtuk. Annyira, amennyire leszikkasztotta a vizet a szalmáról, de a mag duzzadtan ült ki a kalászból. Ügy, ahogy volt, nyomták bele a gépbe.

— Biza nem így volt máskor! — magyarázták a papnak, ki nap-nap után ott ténfergett a gépnél.

Máskor itt a búzaasztagok mint különös aranypaloták emelkedtek két sorban, tövükben hatalmas ökrök fehérlettek a darabos, egészvágás szerekkel előtt s az emberek kezében fénylett a feltartott kétágú vasvilla, mintha a nap tűzébe tartanak bele a kéréket, hogy megmutassák az Öregistennek, ki azt mondja rá: — „Ez az én testem!” — Úgy is vagyon. így lett belőle emberi test, az emberi testből föld, a földből pedig otthon.

Régen dal járta ilyenkor, de ma gondütöttek és némák a székelyek. Olyanok a szekerek tetején, mint a

torkonfogott virág. Azt várnád, hogy kiterjesztett karjaikkal felröppenjenek a magasba az erő és szépség mámorában, de ők csak szomorúak és megtört lelkűek, ők már nem urai, hanem csak szolgái a kenyérnek. Ma már nincsen szárnya a búzaszemnek, hogy repülő drágakőként házról-házra szálljon és áldásával betöltsön mindeket. Ma vértől szennyes, fakó, meggyalázott, tőpördött, halálszagú áru, mely pár nappal megnyújtja ezt a nyomorult életet...

Az emberek tehát csépelnek.

Csépelnek, de hiába fűjják le a magról a pelyvaszemfedőt, bizony csak halottat szült a kalász. Hiába ejtegetik egyik markukból a másikba, bizony erőtlenné vált és ha majd kiszórják a földekre, bizony csak koporsómagot vetnek. Nem volna csoda a csoda, ha fekete szarát hajtana ...

Csépelnek, de bajokat bűg a gép, mikor törí a sáros, mocskos, üres kalászkok testét. Idegen, áruló, lelketlen jószág ez a masina is, amely fulladozva kormot köpik és bűdös olajat csepeg.

Az idén feketék lesznek a szájak a kenyértől...

MÁSNAP megtörtént a nagy szerencsétlenség. A cséplőgép darabokra tépett egy kéveadogató leányt, Dénes Rózát, a Dénes Mihály egyetlen leányát.

Előre lehetett látni, hogy valami baj lesz. Azzal a vizes gabonával hiába erőlködtek. Minden percben elfullasztotta a gépet, folyton piszkálni kellett s egy ilyen alkalommal rántotta be a dob a leányt. Mire leránthatták a szíjat a kerékről, már halott volt.

A hatóságok be is tiltották a cséplést, amíg az idő meg nem változik.

Az idő azonban sehogysen akart feltérni. A hetek óta tartó eső megfojtott mindent. Keserű káromkodások füstöltek a szájakon. A madár alig bírta emelni vizes szárnyait. Még a meddőcsordát is haza kellett hajtani a havasról, olyan idő járt. Ki hallott efféle nyár közepén! A

pásztorok jelentették, hogyha haza nem hajtják, a jószág itt pusztul a havason. Tétlenül szenved a hideg esőben a felfakadt, kopár legelőn. Az állatok ázottak, síkosak, orruk sáros s a követ is kiköhögik a földből. Úgy reszket az inok, mintha nekik kellene kihúzniok a világot összes bajaiból. Ha valamelyik lendít egyet a farkán, a hátához ragad a bojtja. A pásztorok is olyan rekedtek, hogy beszélni is alig tudnak s a híg sárban foly utánuk a kapcabocskor.

A birtokosság a vén Péter Álózit küldötte szekérel a pásztorok után.

A Sűgő pataknál járt már az öreg Álózi a szekérel, amikor utolérte a papot, ki szokása szerint a mezőt járta.

— Tiszta bolond, — gondolta magában — hogy ilyen időben nem tud otthon ülni!... Hó! — állította meg tisztességéből a lovakat. — Nem tart velem tiszteletes úr?

— Hová megy, Álózi bácsi? — ismeri meg a pap.

— Csak ide fel a havasba! A meddű csordát haza kell költöztetni, mert ha nem, ott eszi meg a fene, ahol van ... Elvitetem, ha kedve van a tiszteletes úrnak ...

— Nem bánom — egyezik bele a pap. — Még úgy sem voltam a havason.

— Pedig szép, vad helyek vannak errefelé — dicséri az ember.

Még így esőtől kínzottan, ködöktől vakultan is gyönyörű az erdő. A pap elragadtatva ül Álózi mellett egy deszkadarabon, amely a rázós, rossz, köves úton minden pillanatban fut ki alóla. A két szép ló fara. teste szilárdan, erőtől duzzadtan fénylik előttük, mint az érc.

Beérnek a szurdukokba, majd az ártatlan nyíresek között felkapaszkodnak a bércék hosszú vonalán a sűrű, veszedelmes őserdő tövébe. Ott fekszik a csorda.

A papnak szokatlan és új mindez. Érzzi, hogy olyan csodálatos élet és világ ez, amelyről eddig nem is álmodott.

A pásztorok távolról meglátják a szekeret és eltűnnek a kalyibákban.

Mire odaérnek, már kihordták a szegényes holmit s durva mozdulatokkal hányják fel a szekérré, ami

kicsijük van; tűzette pokrócot, fejszét, szekőrcét, más apró szerszámot, kis maradék puliszkalisztet, a főző üstöcskét és egyéb vagyonkát.

A kifosztott kalyibát végül békócsolják, hogy farkas, vagy más állat ne verhesen tanyát benne, de ha ember jönne, valaki bujdosó, törvénytől üldözött, szerencsétlen ember, könnyen kizárhassa.

Mégis jó lesz otthagyni a maradék lisztet, sót, egy rossz pléhfazekat, amit úgyse érdemes hazavinni, a kisebbik fejszét, megmaradt tűzrevaló szárazságot, hogy legyen kézügyben a szegény embernek.

— Soha sem lehet tudni! — magyarázzák a papnak, akit végigmustrálnak bizalmatlanul.

Kicsit zavartak, mert nem tudják, hogy mit beszéljenek a papjukkal, de hogy még se hallgassanak, az öregebb pásztor Álózihoz fordul.

— Osztán érdemes-e hazamenni?

Vén Péter Álózi nehezen felel, s akkor is előbb tekintélyesen köpik az avarra.

— A tű dolgokat, hogy mit csináltok!... Elég nagy a nyomorúság otthon is, nem is jó beszélni róla... Ti zenkét embernél adóért foglaltak. A disznyók döglenek, termés nincs, megehülünk a télen ...

— Nem baj, csak pénz legyen! — mondja tapasztalatlanul a fiatalabb pásztor, Mihók Feri nevezetű, alig húsz-huszonekét esztendő legény.

— Pénz? — húzza el a száját megvetőleg Álózi bá. — Láccik, hogy csórészájú kölyök vagy még... Pénz!... No e jó!... Hát tudd meg ecsém, hogy pénz nincsen, s nem es lesz!

A pap nem szól bele. Érdeklődéssel hallgatja, hogyan sorolgatja Álózi bá a falu eseményeit.

— Hát azt hallottátok-e, hogy Csicsás Mózsi meghót?

— Annak jó, aki a föld alatt van — bólint az öregebb pásztor.

Ezen kicsit elgondolkodnak.

— Tihód Ferit elvivék a csendőrök. .

— Hát azt mért?

— Pisti Jóska a múlt héten eladta az ökreit, s az árukat Feri ellopta. Azért!... De — mit szóljunk? Nem volt betevő falatjuk se. Mindenki maga tudja a maga baját.

A pásztorok szótlanok. Nehéz hírek ezek a faluból.

— Nem jó hazamenni! — mondja Urus Lázár, az öregebb pásztor.

— Nem jó, de mit csináljunk? — feleli a társa.

— Itt is baj, ott is baj — ítélkezik Álózi, ki a szekérral jött,

Hát az úgy van. Menni kell. A marhával be kell számolni.

A pásztorok szétnéznek még egyszer. A hegyek már elmerültek a megfeketedett ködben, és a halál ásít végig az erdőn. Ilyen időben, ki tudja, hol van maga az Isten is!

Nehézkesen felveszik az ázott ostort, s füttyentenek a lompos kutyáknak. A magasabbik pásztor, — szíjas, fekete ember, — kiáll a térségre, feje felett megkanyar-gatja a nyolcágú ostort s nagyot rittyent vele.

— Hóhahó! — bögi.

Azalatt a fiatalabb oda somfordál Álózi bához, s a könyökével bizalmasan megdöfi.

— Micsinál Róza? Dénös Róza?

— Dénös Róza? — döbben meg a pap, aki hallja a nevet és látja a jelenetet.

Csak most veszi észre, hogy ez a fiú, — ki nyilvánvalóan a szeretője, nem is tudja, mi történt a szép fiatal leánnyal. Tegnap nap úgy szedték ki darabokban a cséplőgépből. Holnap temeti. Megette a kenyér.

De ez a legény!

Most jut eszébe, hogy hallotta is: ezek össze akartak kelni. Úgy tervezték, hogy ha a legény megkapja a pásztorbéreket, legkésőbb a farsangon már megtartják az esküvőt.

Félszemmél rá néz a pap. Látja, hogy a fiú izgatott a mosolygás mögött és várja a jó hírt arról, akit szeret.

— Róza! — sóhajtja az erdő felé fordulva.

Ki tudja, mennyi álom, mennyi szépség született

ennek a fiúnak a szívében idekűnn a havasok tisztaságában, ha reá gondolt. Mennyi bolondszerű életvirágot tépett össze az a gép! A szenvedésben ott érzi a legényt a saját mellén, mint édes testvérét és remeg, hogy vájjon Álózi mit fog mondani.

Ő sem meri megmondani az igazat.

— Honnan az anyádöröméből tudjam! Nyár óta nem láttam! — hazudik.

— Nem baj! — mondja ragyogó arccal a fiú.

Álózi bá mogorván, keményen szidja a lovait, hogy meghatottságát leplezze és rátámad a pásztorokra.

— Hát sohasem megyünk?!

Most a fiatal legény kapja kezébe az ostort. Izgatott, meleg, kicsattanó orcával gondol a találkozásra. Behunyja szemeit pillanatig és csak azután csördíti a riasztó jelt az ostorral.

— Hóhahó!...

Olyan tele van a szíve, hogy önkénytelenül fakad fel a nóta a száján.

A nóta rekedt, hiszen a legény maga is alig tud szólni a rekedtségtől, de ő eszt nem tudja, ő szépnek, eget-földet átható, meleg, nagy érzésnek érzi és alig bír magával.

A földrerokadt nehéz állatok csendesen felkelnek a sárból. Nehezen mozdulnak. A kutyák azonban a lábuknak ugranak s a fehér állathalmok lassan megindulnak az égigérő hegy teteje felé. Átható, vad bögésszag szakad fel a torkukból. A havastól búcsúznak. Amerre elmennek, pillanatra felveszik az erdők néma csendjét.

A legénypásztor nyomukba áll. Az öregebb, a cserefaember, visszamarad és a maga holmiját lehányja a szekérről.

— Maga nem jön, Lázár bátyám? — csudálkozik rá a legény.

Urus Lázár a fejét rázza.

— Nem érdemes!

Senki se meri megkérdezni, hogy miért nem érdemes. A legény azonban siet. Mindenki siet a sorsa elébe.

Izgatottan riasztja a csordát előre és csakhamar ott állanak a hegy tetején. Innen távolabbról úgy látszanak az állatok a hegy tetején fehéren, mintha a hátukon, fürtös homlokukon tartanak a roskadó eget. A magas, vad pásztorfiú pedig olyan mögöttük, mintha görcsös bottal kinyúlva a halál maga riasztaná hazafelé a csordát.

Egymásra néznek a visszamaradt emberek, de nem szólnak semmit. A legény sorsa jár az eszükben, aki a dübörgő csordával sietve száll hazafelé. Az állatok egymásra torlódva, nagy, ijedt szemekkel a köd porába fújva zúdulnak végig a mezőn. A vén vörös róka elugrik útjukból, s az őzek rémülten új erdőbe futnak. A nehéz állatok bokrokat zúzva, tördelve, eltiporva robajlanak és tűnnek el a sáros úton. Végül csak a legény nótája hallszik.

A legény nótája hallszik, aki siet haza a babájához.

— Szegény! — rebegi a pap részvétellel és arra gondol, hogy éppen így rohan, ilyen drága, tele szívvel, ilyen magabizón, boldogszomjasan az egész nép, az egész szerencsétlen székelység a maga végzete elé, nem sejtett veszedelmekbe, visszatárhozhatatlanul, mint ez a legény halott rózsájához, halott mindenségéhez ...

— Istenem! — rázkódik meg és nem mer felülni a székérre, fél haza menni, hogy ne kelljen hallania, mikor a legény dala megtörik.

Másnap délelőtt feljött az irodába a halott leány apja, hogy a temetésről intézkedjék. Ünnepi gúnyában volt, másképpen nem látszott rajta semmi szomorúság, csak tekintélyes és komor volt.

— Vigasztalást kívánok! — fogadta a pap.

Dénes Mihály visszaszorította a kezét és ült feszesen a széken.

A fiatal pap nem igen tudta, hogy kell ilyenkor társalogni.

— Nagy csapás! — nézett reá sóhajtvá.

— Nagy! — felelt az ember. — Különösen most, mikor annyi a munka a mezőn. Éppen szántani kellett volna menni. A sarjú is ott ázik a vízben... A télire el is volt szegődve Brassóba. Úgy volt, hogy megváltom a

testvéröm birtokrészit, mert ő künn marad Magyarországon. Azért szegődtettem el a leant is, hogy a birtok árához valamit pótoljon... Most megette a fene az egészset. A helyett, hogy ő segített volna rajtam, nekem kell a pénzt megcsónkítani.

— Hagyja, Mihály bácsi! Ne sajnálja! Többet úgy sem költ reá!

Az ember megsértődik.

— Ki az Isten sajnálja! Nem az bánt engem!

— Hát mi?

— Hát az, hogy nem tudtuk összeszedni a testit. Egyik ujjá most is hiányzik. Kerestük mindenütt. A gépet is szétszedtettem, de nincs sehol. Körülötte a tarlót is lekaszáltam, még lámpavilágnál is kerestük, de úgy odalett, mintha a föld nyelte volna el... Most hogy temessük el az ujjá nélkül!

— Elég baj! — ügyetlenkedett a pap, de a székel számba se vette. Nehéz teste alatt ropogott a szék.

— Mindegy no! Hanem azért olyan temetés legyen, tiszteletes úr, amilyen még nem volt a faluban! Híre legyen annak! Most az egyszer tegyen ki magáért.

A pap papírt, tollat vett elő.

— Kiktől kell elbúcsúztatni?

Az ember fontoskodva közelebb húzódik a székel.

— Eccer tőlem, Dénes Mihájtól, az édesapjától. Negyvenötéztendő, református vallású, kéccer volt bíró...

A pap türelmetlenül intett a pennával, hogy az nem fontos, de hagyja, hogy csak mondja tovább.

— Másoccor az anyjától, néhai Dénes Mihájnén, születött Bárán Rózsától.

— Hát meghalt az édesanyja? — érdeklődik a pap.

— Hogyne hót volna meg, mikor agyonütötte a fa!

Olyan hangon mondja, mintha rosszalná, hogy ilyen értetlen ember a pap. A következő pillanatban kissé el-lágyul.

— Miatta pusztult el az anya is... Még a háború alatt... A tiszteletes úr nem hallotta?

A pap rázza a fejét, hogy nem hallotta. A székely komótosan rákönyököl az íróasztalra, szembe a pappal.

— Az úgy volt, hogy tizenhatban, vagy tizenhétben, szabadságot kaptam. Ki es járt nekem, mert egyhuzamban tizennyolc hónapot ültem a tűzben. Alig vártam, hogy hazaérkezsem. Három nap s három éccaka fűrt utaztam. Szerda reggel volt. Úgy emlékszem, mintha ma történt volna. Bé akarok nyitni a kapumon, de a kapu zárva van. Kérdöm Imre Marikát, az Imre Sándor leánkáját, hogy: — „Nem tudod-e, Rózsáli nénédék hol vannak?” — „Kimentek az erdőre fát vágni!” — aszondja a leánka... Mert akkor úgy volt, tiszteletös úr, hogy a fehérnepek vitték a gazdaságot, szántottak, vetettek, kaszáltak, levágták a fát a lábáról, mindent csináltak.

A pap bólintott, hogy tudja.

— Gondolom, kinézek hozzájuk, mert alig vártam, hogy lássam őket, A hó még nem volt leesve, de fagyos volt a föld s kemény, mint a csont. Abban az esztendőben száraz telünk volt...

— Az erdő aljában útba igazítottak, hogy az idén hol kaptuk a nyilat. Ahogy a Sós-kút patakán átalmentem, láttam is őket. Megállottam s számigáltam, hogy lehetne onnan a legkönnyebben hazahozni a fát. Mikor megfordulok, a leánka, Róza, aki akkor hat esztendő lehetett, möglát s elsikoltja magát:

— Ni, édösapám hazajött!

— Az asszony rám néz, még a szava is megfogant az örömtől. Abban a pillanatban egyet reccsent a fa s ledőlt... Annyi ideje se volt az asszonynak, hogy félreszökjék. A fa vége a fagyos földről felpattant s ott a szemem láttára, úgy sújtotta föbe, hogy az agya kilocsant... Úgy biza!

A pap kezében megdermed a penna. Az ember olyan mozdulattal, ami azt mutatja, hogy ezen nincs mit csodálkozni, újra felemeli az ujját és diktálja, hogy kiktől kell még elbúcsúztatni a halott leányt.

— Harmadszor búcsúzik a mostohaanyjától, Béla

Agnestól.. . Negyedszer a nagyanyjától, közeli, távoli rokonoktól, üsmerőseitől, leánbarátaiktól.

Ezeket már immel-ámmal sorolja fel, éppen csak a tisztesség kedvéért, hogy senki ki ne maradjon s meg ne szólják érte. Türelmetlen is, mert ki kell menni még a temetőbe is, hogy lássa, mi van a sírásással. A koporsónak is itt kellene lennie, amit Scheitz úrtól hozattak.

— Sógorom ment érte még az este, — magyarázza a papnak — s már rég itthon kellene, hogy legyen.

A pap éppen pakkolja el az irományokat, mikor eszébe jut a pásztorlegény, kivel tegnap találkozott a havason.

— Valakit kifelejtettünk a búcsúztatóból, Mihály bátyám!

Az ember, ki elmenőben van, visszafordul.

— Kit ugyanbiza?

— Azt a szegény pásztorlegényt, ki a jegyese volt a leányának s akivel a farsangon egybe akartak kelni.

Harag és büszkeség önti el a nyakas ember arcát.

— Mihók Ferit? Azt a tetvest? Azt a semmirevalót? ... Ne haragítson meg tiszteletes úr! Az a legény sohasem volt a leányom szeretője az én tudtom-beleegyezésemmel. A Mihókokkal mi Dénösök nem elegyítettünk soha, tuggya-e! — dörgi kevélyen.

— De ha szerették egymást! — fellebbez a pap szelíden.

— Az az ő bajuk! — zárkózik el az ember.

— Szegény fiú! — sajnálja a pap mégis.

Az ember felcsattan.

— Mit? Szegény fiú?... Mióta hazajött a csordával, ott iszik a zsidónál a tekergő! Ne pártolja neköm az effélit soha, tiszteletes úr! — És nehéz léptekkel elmegy.

MEG kell adni, hogy módos, nagy temetése készült Dénes Rózsának. El se harangozták a gyűlőt, már ömlött a nép az úton a gyászház felé. Az asszonyok fején habos fekete keszkenő. Olyanok, mintha az éjszaka virágaiból

szakították volna a koporsó mellé. Leánybarátnői koszorús hajjal, pántlikás nyakkal, gyöngyösen, színes, hímes gúnyában, mintha menyegzőre kísérnék. A legények, a fiatalság, feszülő patyolatfehér harisnyákban, színes lájbikban sorakoznak fel a koporsó köré. Ők viszik majd a testet. Iratos, szépen festett kopjafát is faragtak hasított cserfából, amit majd a fejéhez szúrnak. Az udvart megtöltik az emberek. Különböző korú, ütött-kopott arcú, ütött-kopott sorsú emberek, kik csendesen beszélgetnek. Van miről a mai világban.

Mikor a harang megkondul, megemelik a fővegüket s csendes sóhajtással megtisztelik a halott leány emléket. A kerítések tetejéről gyermekek kiáltják:

— Jó a pap!

A kántor és egyházi kíséri. A koporsó az udvaron van felravatalozva. Körülötte székeken ülnek a gyászolók. A pap palástosan, komolyan lép a számára készített asztalhoz. Mellette a kántor. A papné is beáll az asszonyok közé. Megszólnák, ha el nem jönne egy ilyen temetésre.

A pap igazít a palástján és éppen hozzá akar kezdeni a szertartáshoz, mikor megérkezik a primprétor és a jegyző, ők is megadják a tisztességet a volt bíró leányának.

A sugdosást a pap szava nyomja el.

„Megszomorodott halotti gyülekezet!”

A népek arra tartják arcukat. A deszkakerítés megröppan a gyerekek alatt. Boros Dénes az ujjával megfenyegeti őket, A férfiak elégedetten egymásra pillantanak.

— Jó kiállása van a papunknak!

Mindenki felüti a fejét.

— Hallám, mi lesz?

„A te haláloed az ártatlanok halála!” — mutat a koporsóra a pap és az élet áldozatának hideg, összeroncsolt holtteste fölött feltámad lelkében minden, amit közöttük átélt, a nehéz, kilátástalan népsors, a kenyérharc, a csendes, kifelé nem látszó, pusztító drámák, melyek sorra

ássák alá ezeket a székely házacskákat. Mindenkinek ráteszi az életét a koporsóra, a fekete komponára a viharban született félig holtan világra jött gyermek első sírásától kezdve a haldokló Zólya Paliig, ki szekéren viteti ki magát a határra, hogy még egyszer lássa a búzát, a rettenetes kenyeret, amely megette ezt az élet virágát, ki itt fekszik előttünk kiterítve, darabokra tépve.

„Hogy tudjak én nektek vigasztalást nyújtani?” — sikolt fel a pap, — maga is tehetetlen gyermek még és az egész gyászoló gyülekezet felzokog a szavaira és mindenki magát siratja a koporsó felett igazán, őszintén. A férfiak fogai összecsikordulnak, testük merevvé feszül, de hiába nyomják, nyelik vissza könnyeiket, mégis lecsurog sovány, megviselt arcukon.

Igy folyik a nyomasztó gyászszertartás hosszú időn át és nem fogy ki a fekete szó a pap szívéből, mert ki mondhatatlan a nyomorúság és baj, mely ezekben a pillanatokban ráborul a Dénes Róza koporsójára. Úgy nyomulnak közelebb az asszonyok, férfiak, mintha mindenki azt akarja, hogy őt is zárják a csendes halott mellé és mély sóhaj szakad fel a népből, mikor végre elhangzik a megváltó „Ámen”.

Pap, nép sárgára fáradt arccal csuklik össze és némán nézi, hogy szegezik le véglegesen a koporsót.

A TEMETÉS alatt a pásztorlegény, ki szerette Dénes Rózsát, ott ivott a zsidónál. A bérét eladta ezer lejért a zsidónak, azt pusztította. Nótával siratta a szeretőjét. Két sároskőrmű cigány állott a két fülénél. Maguk faragták a vonót, maguk is szőrözték, döglött lónak fekete farkából. Együgyű vala a szerszám, még gyengébb a muzsika, de a szegény legénynek a szívéig hatott.

Sír a szemem, mind a kettő,
Hull a könnyem, mint az eső!

— Immá hullhat! — sajnálja néhány vénasszony a kocsma ajtajában.

A legény nem törődik velük, hiába kérlelik.

— Menj el haza, Feri, úgyse tudsz már segíteni semmin!

A pásztor nem is hallja. Ott jár az esze a halotti ruhába takargatott leányon, kit feltettek a nagy ravatalra.

Kétszer is meg akartak szökni a cigányok az este, de félnek. Mindenki fél a vad, havasi legénytől. Megölni lehet, de elmozdítani a nóta mellől nem.

— Azt füdd, — dördül a klarinétosra, hogy — „Fekete gyászvirág, fekete gyászvirág”.

A klarinétos ajkához illeszti a hangszert, de ekkor megdördül a harangszó.

— Hozzák Dénös Rózát! — fehéredik el a cigány, s keresztet hányva lekapja a lyukas sapkáját. A szájtató gyermekek is elriadnak a küszöbről.

A zsoltár már ide hangzik, ahogy előbb a kántor előre kiáltja a népnek a szöveget értelmesen:

„He-gyek si-rom-ba — nyu-go-da-lom-ba. — Fo-gadj el ső-tét-ség, — ö-rök csen-des-ség!”

A legény felkacag, mindenki megborrad.

A zsidó a söntésben lapul, s a keztartásával mutatja: „Én kérem, nem tehetek semmiről!”

Egyik jótét-vénasszony elválnak a temetési menettől, előre szalad a kocsmába, s megrázza a búsuló legény karját.

— Nem nézed meg? Most hozzák. Éppen most haladnak el. Legalább nézd meg no!

A fiú azonban nem tud a világról. Arról a csillagról álmodik, ki a földre esik, s ottan összetörik.

Hát eléggé összetörött.

Valaki behajtja a kocsmába külső deszkaajtóját, míg elhalad előtte a temetési menet, hogy ne okozzon megbotránkozást.

Pillanatig csend lesz az ivóban.

Most felkel az ajtó sarkától, a kecskelábú padról egy apadtszemű, szegény öreg ember, a legény apja, s oda bátorodik a fiához.

— Jere, menjünk haza, te! Jere, ne cégéreztesd tovább már magadat!

Az öreg Mihók itt őrzi hajnal óta a fiát. Legalább a pénzt szeretné elvenni, de nem mer közel menni. Sír a lelke, mikor látja, hogy herdálja el egymásután a százásokat. Titokban ügyel arra is, hogy mennyi bort „hozatott ki” a legény, nehogy a zsidó megcsalja. Időnként mérgelődik, s nekikáromkodik a fiának:

— Az Isten vögyön el. Én tégöd tovább nem strázsállak!

Újra csak visszaül azonban az ajtó sarkához. Onnan panaszkodik néha, mikor elunja a várakozást.

— Miért neveltelek, — szidogatja — ha még annyit sem tudsz mondani, hogy: „Itt van húsz lej édesapám! Fogja! Igyék rajta valamit!”

A legény azonban meg sem ismeri. Ott jár ő már abban a világban, ahol az öröm fáj, a fájdalom pedig öröm.

— Hej Isten! Isten, de megvertél münköt!

A nép már jött vissza a temetőből, mikor két csendőr betoppant a kocsmába.

— Elég volt! Mars haza!

A legény számba se vette.

— Mi lesz hé! — rivallt rá a csendőr.

Szegény öreg apja felállott a védelmére.

— Ne bántsák! Nem iszik a lelkem, csak búsul!

— Cinesti Dumneata? — Ki maga?

— Az apja vónék instálom. Az édesapja. A vén Mihók Pétör.

— Maga is takarodjon haza!

— Hiszen elmegyünk no, elmegyünk! — simogatta alázatos szóval a székely.

A zsidó lapul a lécrács mögül:

— Én kérem, nem tehetek semmiről!

A tömeg félig betolulva a kocsmába, kíváncsian nézi, hogy mi lesz. A csendőrök kétfelől vállon ragadják a legényt.

— Előre!

A legény elsimítja homlokát, de nem mozdul. Áll keményen, mintha maga az Isten cövekelte volna oda. Az apja a csendőrök körül tehetetlenkedik:

— Ne bántsák! Hiszen nem iszik, csak búsul!...

Ekkor ér oda a primprétor a papnéval. Együtt jöttek a temetőből. A pap elmaradt, hogy megnézzék az új temetőhelyet, amit az egyház Gyerkótól meg akar venni, hogy a régijt megtoldják.

A két csendőr éppen akkor birkózott a kutyakemény legénnyel, mikor odaértek.

— Jaj, ne hagyja! — kapott a főbíró kezeihez a papné.

A primprétor intésére a csendőrök félreálltak.

— Nem iszik, csak búsul a lelkem! — könnyögött az öreg Mihók.

— Mergeti! — küldötte el a főbíró a csendőröket.

— Köszönj szépen, Feri! A tekintetes főszolgabíró úr van itt.

A legény azonban nem hallja, Újra visszaesik a székre, a feldőlt bora mellé és rekedten tovább sírja:

„Felsütött a nap sugara
Az én rózsám ablakára:
Vájjon annak mi az oka,
Az enyémmre nem süt soha?
Iliajja, de csuhajja! ..”

A papné szánakozva nézi.

— Istenem, hogy tud szeretni ez a fiú.

Mindjárt el is pirul, hogy ilyent mondott a főbíró előtt, aki észrevétlenül hozzáhajlik.

— Ha olyan őszinte és természetes tudnék lenni, mint ez a legény, nekem is melléje kellene ülnöm.

— Miért? — élénkül meg az asszony.

A primprétor az egész asszonyt elemésztő szemekkel, lihegő szenvedéllyel felel:

— Mert én is úgy tudnám szeretni magát!

A papné megszédül és rémülten érzi, hogy jól esett,

amit a férfi mondott. Megdöbbenve kap önkéntelenül elmosolyodó arcához, de a férfi már belelátott és feltörő boldogsággal int a didergő cigányoknak, bogy csak kisérijék tovább a legény nótáját...

Csak akkor tudta meg a falu, hogy a pásztorlegény megbolondult, mikor másnap hajnalban felugrott az ágyból, ingbe, gatyába kifutott az útra ostorral a vállán és hajtani kezdte a láthatatlan csordát:

— Hóhahó!...

Mosolygott és boldog volt, mert soha akkora csorda nem volt a keze alatt. Ameddig a szem ellátott, fehér volt a hely a tülekedő, szebbnél-szebb ökröktől, amelyek csatogó szarvakkal, a földet rengetve, az élet ingerétől szomjan, bögve torlódtak a havas felé.

Boldog, boldogtalannak dicsekedett:

— Most már lesz pénz, lesz gabona!

Most már, ha az Isten élte, a farsangon megtartják a menyegzőt Dénes Rózával...

H A R M A D I K F E J E Z E T

A TEMETÉS után minden visszazökkent a régi kerékvágásba. Az élet nem ismer megállást. A pap egyideig csodálta a népét, de aztán ő is nehéz anyagi bajokba került.

Jövedelme alig volt... Az a kiesi pénz, amit az állás elfoglalásához, berendezkedéséhez, beiktatásához korábban összegyűjtögetett, gyorsan elfogyott. Az államsegélyt pedig még nem kapta meg. A gondok szaporodtak. Amennyire lehetett, titkolta felesége előtt a helyzetet, de észre vette, hogy az asszony titokban sokat sír és szenved. A férfit még jobban kínoztá az asszony szótlán gyötrődése és inkább elment hazulról, hogy ne kelljen látnia. Még ezer szerencse, hogy a Szövetkezetben volt hitele, különben az se lett volna, amit egyenek. A nagy megaláztatás mégis a Szövetkezettől érte.

Egyik napon éppen a szokásos mezőjárásból tért haza, mikor a Szövetkezet előtt az üzletvezető megállította.

— Szabad egy pillanatra, tiszteletes úr?

— Tessék, Gerő úr!

— Kérem, — hebegett zavartan az üzletvezető — tisztázni szeretném magamat tiszteletes úr előtt, hogy nekem semmi részem nincs a hitelmegvonásban.

— Miféle hitelmegvonásban?

— Hogy az igazgatóság megtiltotta a további kihitelezést a tiszteletes úr részére. Nekem teljesítenem kellett az igazgatóság parancsát és ezért nem szolgálhattam ki ma a tiszteletes asszonyt.

— A tiszteletes asszonyt? ... Nem szolgálhatta ki?

— Ne tessék azért rám haragudni!... Úgy szól az utasítás, hogy amíg ki nem méltóztat fizetni a hátralékot,

egy gyufaszálat se adjak hitelbe. Én kérem fizetett ember vagyok és az állásommal játszom, ha nem engedelmeskedem. Magam is csodálkoztam az igazgatóság eljárásán éppen a tiszteletes úrral szemben, bár — mit mondjak — meg lehet érteni. Százharmincnyolcezer lej kintlévőségünk van, nekünk is beszüntették az áruhitelt, mi is csak készpénzzel vásárolhatunk s a központ is tiltja a kihitelezéseket ... Mégis a tiszteletes úrral szemben tehetek volna kivételt, de — bizalmasan mondom — az elnök valamiért orrol a tiszteletes úrra. De ez magunk közt maradjon ... Becsületemre, rosszul esett, hogy a tiszteletes asszony ma olyan kínos helyzetbe került. Többen voltak a boltban és nem csodálom, hogy rosszul lett, mikor az elnök durván rátámadt, hogy: — „A pap, ha nincs pénze, ne kávézzon, hanem egyék tejet, s puliszkát, mint én. Az ő hasa se puffad fel jobban tőle, mint az enyém!” ... Ezt mondta kérem szórói-szóra, de egy paraszttól mit lehet várni!... Bezzeg a jegyzőnek van hitel, a szekretár úrnak is van hitel. Az őrmester úrnak pláne van hitel, de a saját papjának nincs hitel... Nekem kérem önálló üzletem volt Erzsébetvároson, de nálam efféle elő nem fordulhatott. Még szerencse, hogy elájult a tiszteletes asszony s nem hallotta, amikor az a vad paraszt azt kiabálta, hogy: ne finnyáskodjék egy falusi papné s ha selyem rongyra nem telik, az ő faráról sem rohad le a kerek szöttes rokolya”.

A pap szürke lett a felháborodástól, de uralkodott magán.

— Mennyi a tartozásom, Gerő úr?

— Ó, kérem, nem sok az egész. Hétszázhuszonhét lej hetven báni. Igazán nem pénz, jól teszi kérem, ha ezek után a szeme közé vágja annak a parasztnak.

A pap homlokán kiütött a, verejték.

— Pár napon belül kifizetem, Gerő úr... Kifizetem ... Köszönöm, hogy szólt, védelmébe vette a feleségemet.

Elsötétedett a világ előtte és csak erőszakkal tudta a lábát megmozdítani, hogy tovább menjen.

NEM haragudott, csak fájt a csalódás.

— Hát ezt érdemeltem?... Hát szeretettel igazán nem lehet semmire menni? ... Azoknak volna igaza, kik romlottnak és elveszítettnek tartják a népet? Akik csak a bűneit látják, hogy önző lett, jelleme megrendült, pálinkára adta magát, az urat gyűlöli, pörösködik és egymást jelentgeti a hatóságoknál? Lehetetlen, hogy a daróc, a rongy, az ölni lendült kés, a mámorba aljasított falvak, az elcsinált gyermekek ezrei, a vágyaiban megfertőzött ifjúság legyen a székelő nép!...

Egész belseje reszketett a szenvedéstől.

— Csak jót akartam. A becsületes, munkás, magyar életet. Igaz tervek, jóság, nagy benső szomjúságok, gondolatok, elvek hívogattak és idejutottam ... Azt hittem, hogy ismerem a saját népemet, hiszen láttam küzdeni a halálos ágyon, imádkozni a templomban, sírni a kocsmában ... Láttam vérhullató bajaiban, tiszta örömeiben és fogtam meg már gyilkosok kezét, játszottam csecsemőkkel, írtam nekik szerelmes levelet és végrendeletet, igaztalanul, egyetlen rongyát el nem fogadtam, de tisztelni tudtam, mindent megtettem, szenvedtem és megaláztatam érte és mégis ez volt a fizetség? Nem, nem tudok belenyugodni! Nincs, nem lehet igazam és es;y ember cselekedetéért nem szabad felelőssé tennem egész népemet. Valamiképpen mégis nyugvó pontot kell találnom! Mi lesz velem és munkámmal, ha az első akadály leüt a lábamról?

A szembejövő emberek arcáról és viselkedéséből látta, hogy már az egész falu tudja, mi történt vele. A fehérnépek az udvarokról is kifutottak, hogy utána nézzenek. A kapuk mögül, ablakok mögött elbújva lestek, hogy mit fog most tenni, hogyan válaszol az elnöknek és az igazgatóságnak. Maga is érezte, hogy tennie kell valamit, állásához és hivatásához méltóan válaszolnia kell.

De mi legyen ez a válasz?

Nem elég, hogy hazamegy és alaposan megírja a véleményét az igazgatóságnak. Az elnökkel se állhat ki verrekedni. Be se pörölheti. Az se elég, hogy kifizeti a tartozását.

Már a zsidó boltja előtt járt, mikor Sámi úr rengeteg szakállának árnyékában állva megszólította:

— Hallottam, mi történt a Szövetkezetben. Az nem rám tartozik. Azt intézze el a tiszteletes úr, ahogy akarja. Én csak azért állítottam meg, hogy megmondjam: Korlátlan hitelt adok önnek. Mindig rendelkezésére állok!

— Köszönöm, — lepődött meg a pap — de én rossz adós vagyok, Sámi úr, amint láthatja — mosolygott keserűen.

— Ez nekem üzlet — vallotta be őszintén Sámi úr.
— Én pedig jó üzletember vagyok.

A zsidón világosan látszott, hogy csak segíteni akar rajta és ez jól esett a papnak.

— Majd beszélünk róla, Sámi úr!

Tovább ment, a zsidó pedig visszamerült saját szakállának árnyékába.

Alig pár lépéssel tovább a vén Fenyéd Ignácné hurcolt öreg vállain egy véka gabonát a malomba. Olyan aszott, vén és erőtlen, mint egy sír szélére szállott hideg fülű denevér. Nem csuda, mert túl van a nyolcvanon. Asztmatikusán fuldoklik a teher alatt, amely görbe hátát nyomja elviselhetetlenül. Az életküzdelem kínja árad minden mozdulatából és olyan vádoló látvány, hogy a pap mindent feledve odaugrik és leemeli a zsákot a hátáról.

Percekbe kerül, míg a meggyötört öregasszony fel tud reá nézni és véresárkú szemeiben megvillan a tisztelet és hála.

— Maga az, tiszteletes úr? — lihegi — ó, hogy az Isten áldja meg!

— A malomba igyekszik, néni?

— Oda lelkem, oda!

— Nem magának való már néni, ilyen nehéz zsákot cipelni.

— Mit tudjak csinálni, lelkem, tiszteletes úr! —
sírja a vén asszony. — Nincs nekem már senkim ezen a világon, aid segéljen! A drága uram meghót több mint hús esztendeje. A fiam elesett a háborúban. Úgy állok, mint az ujjam. Egyedül kénlódom .. . Nem es tudom, hogy mért nem vesz magához az Isten.

Szekér csörömpöl el mellettük. Fiatal, erős ember állva hajtja a két szép lovat. Csak éppen odabök az ostornyéllal a kalapjához, de nem áll meg.

A pap villámló szemekkel merevedik a szekér után. Aztán haragosan a saját vállára dobja a zsákot, de hirtelen valami gondolat villan meg benne, pír lepi be az arcát és kézen fogja az öregasszonyt.

— Mehetünk, néni!

A vénasszony úgy meg van rettenve, mintha valami rosszat cselekedett volna. Sámi úr is bámulva tartja fel a szakállát és odaszalad.

— Mit csinál, tiszteletes úr?

A pap fáradtan válaszol:

— Bosszút állok Sámi úr a Szövetkezeten, a falun, a híveimen, a magyarságon, s ezen az egész cudar világon.

Sámi úr maga is elfehéredik és reszketni kezd pátriárka-szakállá.

— Tiszteletes úr!

— Tessék, Sámi úr?

Kicsit habozik a zsidó.

— Én visszavonom az ajánlatomat.

— Miért, Sámi úr?

— Mert ön rossz kuncsaft, önnek nem lehet hitelezni. Egyetlen bánit se látnék a tiszteletes úrtól.

— Igaza lehet, Sámi úr!

— Mi az, hogy igazam lehet? Igazam van! Ön nem fogja jól végezni. Le fog törni... Mein Gott!... Ha meggondolom, hogy én még üzletet ajánlottam Önnek. Most jövök rá, hogy ön mit akar!...

— Mit akarok, Sámi úr?

— Oh Gott! .. Hiszen ön szeretetből akar megélni!

— Eltalálta Sámi úr!

Annyi konokság és vad tűz volt a hangjában, hogy a zsidó önkéntelenül elhárító mozdulatot tett és feltartotta két fehér tenyerét.

— Tudja mit, tiszteletes úr? Maga egy elveszett ember, de bármikor, bármire szüksége lesz az életben, forduljon csak bizalommal az öreg Sámihoz!

Meg se várta a pap választát, csak elfutott és úgy bevágta maga után a boltajtót, hogy a pléhdarabon lógó borjúcsengetyű majdnem leszakadt róla.

A VÍZIMALOM a falun kívül, lenn az Olt partján zakatol. A szegények malmának hívják. Úgy kuporog roskatag falaival a parti fűzfák alatt, mint valami ülő elől elbújt ijedt tyúk, amelyiknek a csőrében dobog a szíve. A lajon borzongva siklik a fekete, reves kerekre a víz, s ezüst pára ver fel a törött hullámokból.

A MALOMBAN a vékás zsákokról tisztelettel állanak fel az örlő emberek. A kopott, öreg kövek görögül imádkoznak. A molnár a meleg lisztet morzsolva melengeti kezeit. A kis gerendaház reszket a kövek rázkódtatásától és a fejekre ereszkedő pókhálók csillognak a besütő őszi napfényben, mely megvilágítja az ablakoknak támasztott fehér porsíkokat.

A pap nézi a szegények malmát, mely fuldokolva igyekszik és olyan nagy ipari üzemekhez képest, melyeket külföldön látott, mint egy megbolondult játékszer, melyet elfeledtek megállítani.

Az öreg mesemondó kenyérkövek zsörtölődnek, amikor a molnár közelebb ereszti egymáshoz és másképpen adagolja a torkukba hulló szemet. Akkora az egész szer szám, mint egy idétlen zsebóra és valóban életmérő óra is az, amely a garatba töltött, elegendő, szerencsétlen gabonából mutatja meg, hogy meddig tart a kis házak élete. Ha jár a vékácska szemétgabona, eszeveszetten haran-

gozni kezd a malom, fut és liheg, mint egy gazdájától elmaradt, kis, lázasbőrű, hű kutya.

Új gabonát öntenek fel, új sors következik. Az emberek, asszonyok kíváncsian kelnek fel a zsákokról, hogy megnézzék, milyen a liszt.

Milyen a liszt, olyan a sors.

Mert van liszt, amit örökre örölnék, van, amit bánatra, torra, szenvedést megnyújtó újabb erőkre... És ilyen a több. A nép gyónószéke a kis malom és a lisztből belepett molnár, ki a lisztecske fehér pompáját igazgatja, a lélekszállító Charon.

A pap lassan megnyugszik, mert megérti a búza, a kenyér nagy emberiségi közösségét és rejtelmes hatalmát. A búza a békesség maga. Az ilyen kis vízparti malmocskában nagyon mélyen bele lehet nézni az élet szemeibe.

Végül elbúcsúzik az őrlő emberektől és a kézfogásoknál liszt ragad a kezéhez, mintha a legkoldusabb is a maga szűk éléséből valamicskét a markába lopott volna.

Az ajtón kívül meghatódva nézi a fehér kezét.

Bosszúja teljesült.

Benn a malom népe körülveszi a vénasszonyt, ki egy zsákocskán ülve, a csodálkozástól most is elhűlve mesélni kezd, hogyan vette a pap a saját vállára a gabonáját és vezette őt kézenfogva a malomba.

Az emberek fejcsóválva hallgatják és nem lehet tudni, hogy ki mit gondol magában.

A malom jár, öröl, a nap besüt a pókhálós ablakon és megvilágítja a lisztesládából felszálló kenyér hófehér lelkét.

MINDEN csuda három napig tart.

Egy ideig beszéltek a faluban a pap különös cselekedetéről, — értette, aki értette, — de aztán elfeledték. Ugarolni kellett. Ki ér rá ilyenkor ilyen gyermekségekkel foglalkozni.

A papnak pedig napról-napra súlyosabb lett a helyzete. A pénz teljesen kifogyott. Hetek óta egy krajcár

sem volt a háznál. Máshoz fordulni, kérni, szégyenlette, Azon gondolkodott, hogy eladja az apja után örökölt két rongyos tehenét, szekerét, és néhány gazdasági szerszámát. Ki a kutyának kell az efféle. Mindenkinek van. A földek is ott állanak töretlenül, tarlót is kellene forgatni, de senki sem kérdezi, hogy mi lesz velük. A nép a saját szántását is alig győzi. Keserűségében elhatározta, hogy maga fog a mezei munkához. Szégyen, nem szégyen, megfogja az eke szarvát.

— Kisebbségi sorban nem szabad semmitől visszariadni — bátorította önmagát és egy este előállott a feleségének a tervvel.

— Reggel megyek szántani!... Ha van mit, tarisznyáljidon fel!

Az asszony megrémült, de nem szólt. Tudta, hogy értük történik mindez. Soha ilyen nagy nem volt előtte az ura. A lelkesültsége azonban csak pillanatig tartott, aztán visszadöbrent és sírva futott a belső szobába.

A pap elvitte az ekevasat élezni a kovácshoz, hogy legyen ideje az asszonynak kisírni magát, A kölcsönkért ekét, boronát, előkészítette, a teheneket ellátta. Az egyházfi gondozta eddig őket.

Elégedetlen és zilált volt és mialatt a szekeret kente, elhatározta, hogy nem gondolkodik.

Az asszonyt is temérdek keserű kérdés gyötörte, hogy fekete volt tőlük a homloka, de csak annyit kérdezett:

— Igazán szántani akar menni?

Mikor a lámpát elfűjták hogy lefeküdjenek, az asszony tette magát, hogy alszik, a pap is tette magát, hogy alszik és egész éjszaka hajtogatta magában, mint a rögeszmét: „Nem gondolkodom! Nem gondolkodom!”

A gyermekek tudatlanul és szelíden aludtak.

Jókor reggel tette került a sor.

A pap az udvaron vesződött az állatokkal, mikor megjelent a felesége is kisírt szemekkel.

— Mit akar maga, Madárka?

Jegyes korukban nevezte Madárkának.

— Segíteni akarok — didergett az asszony és fel-

emelte a nehéz jármot, kihúzta a járompálcát, mialatt a pap szarvaknál fogva odaerőltette a teheneket.

— Türd bé ne! — nyomta be nehezen az állat nyakát a járomba.

Befogta valahogy a másikat is. A szarvukat elkötötte, hogy ne járjanak félre.

Egymásra néztek az asszonnyal. A szájuk párállott a reggeli hűvösségben és mindketten viaszápadtak voltak. Akkor az asszony sikoltva elfutott. A tehenek rendületlenül állottak.

Hűvös, kietlen reggel volt, pénz nem volt a háznál, a gyermekek aludtak. A falu is még pihent. Méhes Márton a szomszéd éppen akkor költötte fel a legény fiát:

— Bújj fel hé az ágyból! Azt várod, hogy a disznyók túrjanak ki a mezőre¹?

A pap az ostort a vállára vetette.

— Hijj, Rendes, Bimbó!

Kicsit elsötétedett előtte a világ, mikor kimentek a kapun. Nem hitte, hogy szántani megy, hiszen sohasem szántott életében.

Az úton még nem sokan jártak. Mégis szégyelte magát. Aki látta, meghökkenve nézett rá, komolyan jóreggelt kívánt és tovább ment.

A tehenek össze-vissza jártak, merev fejjel szétfe-szültek egymástól, ki akartak törni a járomból, végül dühösen fújva megállottak.

— Valami bajuk van! — gondolta a pap, de nem tudta, hogy mi bajuk van.

Indulat fogta el, s az ostorral végigvágott rajtuk.

— Hijj elé, hogy szakadjon rátok az ég!

Undorodott magától a káromkodás miatt, de arra kellett gondolnia, hogy odahaza egy krajcár sincs a háznál.

A tehenek az ütéstől előrerontottak s a szekéren táncolt eke-borona.

— Hó! — szökött elébük Gyerkó András, ki az al-szegről jött. — Nem jól fogta be őket, tiszteletes úr! Meg kell fordítani a marhákat: a csábelit a helyire, a hojszást

hojszból. A fejüket sem szabad ennyire hátrafeszíteni! Égett az arca a szégyentől, míg Gyerkó András átfogta a marhákat, Néhányan kacagtak, de Gyerkó illedelmesen megkérdezte:

— Hová megy szántani, tiszteletes úr?

— Sós-kútba, András bátyám!

— Adjon Isten áldást a munkája után! — billentette meg Gyerkó a kalapját. — Üljön csak fel nyugodtan a szekérre, most már a tehenek maguktól is elmennek!

— Köszönöm, András bátyám!

Megkönnyebbült, mikor a faluból kiért.

A fák még fáztak a patak mellett a mezőn, még vékony, színtelen volt a napfény és hideg harmatos a fű, hogy az állat visszarettent, ha az ajka hozzáért. A távoli erdők zúgtak.

Az út mellett ez itt a föld.

A pap nézte.

— Szegény, sovány és fekete, mint én!... Mégis a mienk, legyen áldott!

Köd és harmat úgy csillogott rajta, mintha megizgadt volna.

Különös izgalmat érez, mikor előkészíti az ekét, taligát. A tavalyi barázda még látszik, azon kell végigmennie, hogy a másét el ne szántsa. A teheneket beállítja, kezeibe veszi az eke két szarvát, de még nem meri megiasztani az állatokat.

Nem tudja, hogyan kell szántani, hogy jó legyen, de restelli így állani, mert valaki jön feléje az úton.

— Rendes, Bimbó! — szól végre, s a két állat lassan megindul.

Az eke pár métert a föld színén csúszik. Ránehezedik, hogy belekapjon a földbe. A hantok nagyrésze így is visszazuhan. A tehenek se akarnak egyenesen végigmenni a régi barázdán.

— Nem jól van, tiszteletes úr! — kiált rá valaki és jön is, hogy kivegye az ekét a kezéből.

Egy ember a faluból. A nevét nem tudja.

— Így csak elgázolja a drága földet! — pirongatja és visszatéríti az állatokat.

— No! — csak azt mondja, de szava, minden mozdulata biztos, határozott.

A föld harsogva borúl fel az eke nyomán.

— Milyen egyszerű! — gondolja a pap, ki tehetetlenül áll és nézi.

Az ember kétszer, háromszor fordul az ekével.

— Hogy egy kicsit a tehenek is belejöjjenek, — mosolyog, mert leplezi, hogy megsajnálta és segíteni akar rajta. — Most tudná-e? — kérdezi kedvesen és átadja az ekét. — Próbálja meg!

A pap féllába a barázdában (mintha a sírban volna), a másik a szántatlan földön, de minden lépésnél akadnak össze.

— Így álljon! — magyarázza az ember. — Jó! No most! Tartsa egyenesen az ekét!

Félkézzel utána is kap.

— Így!

Végig is vezeti a barázdát, ha már a kezében van az eke szarva.

A pap sötéten megy utána.

— Kicsit gyenge felfogása van — jegyzi meg az ember, nem azért, hogy sértsen, hanem, ami igaz, az igaz.

— Visszafelé könnyebb! — biztatja tréfálva.

A barázda sikerül.

— No csak így tovább! — nyugtatja meg az ember és elmegy dolgára.

Tényleg már jobban megy a munka. Barázda barázdára fordul.

A pap szánt, mert egy krajcár sincs a háznál...

Érzi, hogy sűrű, sötét erő ereszkedik a karjaiba és elsötétedik előtte a szántás.

— Megbolondult?... Mit csinál, tiszteletes úr? — kiált rá az útból Péter Zsiga és már fut is feléje. — Hó! Hó! — állítja meg a teheneket.

A pap magához tér és csak most látja, hogy elhagyta a barázdát és az ekével össze-vissza hasogatta a földet.

— Hol jár az esze? — pirongatja Zsiga bá, mert fáj neki a föld megcsúfolása, mintha az ő testébe hasított volna bele.

— Elgondolkodtam! — feleli sötéten, elszántan a pap.

Vén Péter Zsiga ránéz. Talán a visszafojtott könyvet látta meg a szemeiben, mert ő is elszomorodik, láthatólag megrendül és már szelíden szól:

— Nem magának való a szántás, tiszteletes úr!

— Igen, de egy krajcár sincs a háznál! — tör ki belőle önkéntelen.

Zsiga bá nem felel, hanem a tehenekre támad.

— Nincs szemetek?... Hogy a súj egye ki! Nenr látjátok a borozdát?... Hogy a farkasok egyenek meg!... Nehéz kinyer a miénk! — mondja bölcsen, mialatt az eke fölé görbül.

Szóvalan megy mellette a pap.

— Egyet nyuguggyék! — biztatja Zsiga bá. — Szípjön el egy szivart, amíg egyet-kettőt sirülök... Csúf vétket csinált! — nézi a felhasított földet.

„Véteknek” nevezik, ha szántatlan marad egy-egy darab föld, vagy össze-vissza jár rajta az eke.

Addig nem is hagyja abba, míg helyre nem hozta a vétket, hogy ne lássa más és ne kelljen szégyenkeznie miatta a papnak.

— Mikor szántunk, nem szabad egyébire gondolnunk! — adja át az eke szarvát, de még megnézi, hogyan indítja az új pántlikát. — Se túlságosan keskenyre ne vegye, se szélesre! A föld mindig megmutatja magát... Itt lesznek szemben a másik oldalon, ha valami baj találna lenni.

Szegény pap már nem törődik semmivel. Se Istennel, se étellel, se állással, se kisebbségi sorssal. Szánt dacos, kemény indulattal. Az eke szarva ropog a markában. Úgy belevágja a szerszámot a földbe, hogy törik össze minden. A tehenek erőlködve, lüktető bordákkal húznak, hogy szakadnak meg a nagy erőfeszítéstől. A pap idegei muzsikálnak. Ostorral vág végig rajtuk, hogy véres lesz a hátuk.

— Gyorsabban! — ordítja. — Szántsunk, míg orra bukunk! Azt a jóságos keservit a világnak!

Agya még jobban besötétedik, az idegroham erősödik. Nem is látja már, hogy a mezőre igyekvő emberek megállanak mögötte és rémülten nézik, hogy birkózik a földdel. Azok is érzik, hogy gyilkos, halálos tusa ez. Megremegnek, mikor látják, hogy nem fordul meg, a más földjén is átmegy és keresztülkasul szántja a határt imbolyogva, az ekére dermedten, amely mélyen, tövig halad a földben és szikrázik, csikorog a rejtőző köveken, alattomos sziklákon. A tehenek elkínzottan felhördülnek, előbb az egyik, aztán a másik. A barázda fekete árkában szétvágott férgek kínlódnak, tekeregnek, haldokolnak. Keze, lába remeg, száján dől a forró lehellet, kalapja elhull, haja csapzott, zilált, egész teste verejtékben fürdik és fáradt szédületben táncol előtte a határ.

— Híjj, előre tehenek! — ordítja. — Mert a kongruámat megvonták, egy krajcár sincs a háznál és meg kell élni...

A madarak megrettenve húzódnak félre a föld fölül. Egyszerre az ég is elsötétedik mintha, maga Jézus Krisztus halt volna meg és az eke szarva kicsúszik a markából ...

MIKOR magához tért, a szekéren feküdt, feje egy zsákon pihent és be volt takarva egy öreg, szennyes báránybőrkozsókkal. A tehenek a patakparton legeltek. A szekérrúdon egy fiúgyermek, a Péter Zsiga onokája faragott a láncos bicskájával.

A pap lassan felemelkedett.

Meglepődve látja, hogy a földje fel van szántva, elvetve, elboronálva.

— Kicsi Zsiga! — szól oda a kölyöknek. — Ki szántotta fel a földemet?

— A földet? — csudálkozik a gyermek. — Az úgy volt, tudja-e, hogy amikor híre ment a mezőn, hogy a

tiszteletes úr megbolondult, aki csak erre járt, mindenki húzott egy borozdát s a végén felszántódott.

A pap kissé újból elkáprázik és visszaroskad a szerbe.

Fájdalmas és szép volt.

Aztán némán befogja a teheneket, hogy hazamenjen.

Különben dél körül lehetett az idő, mert a nap békésen süttött, s az asszonyok már hozogatták a délebédet a mezőre.

NEG Y E D I K F E J E Z E T

AZNAP délután kikiáltották a hegyről, hogy héttől tizenhatévesig minden gyermeket be kell íratni az iskolába.

Éva, a pap kisleánya szintén most kerül először az iskolába.

A hír — mintha az áldott nap hirtelen besütött volna a házba — egyszerre elűzött minden letörtséget, szomorúságot, gondot, ellentétet, A pap új emberré lett, új életerőt és kedvet érzett. Maga is csodálkozott, hogy annyira gyenge és kicsinyhitű volt és az első harcon el-esett.

— Gyermekeim, kötelességeim vannak!

Tündökölni kezdett, mihelyt ránézett kicsinyeire.

Éva volt a kedvence, ez a hétesztendős, nagy. fekete-szemű drága kicsiny leánya, ezeknek a székely rengetegeknek, harmatos mezőknek gyermeke. A kis fiú még alig jött számba. Most próbálkozott négykézlábról kétlára állani, őt az anyja dédelgette.

Hanem ez a leánya! Olyan eleven, mint a tűzláng. A földből még alig látszik ki, ha pedig a kertben farkaszemet néz a madarakkal, távolról össze lehet téveszteni valami nagyobbacska virággal. A székely mindenképpen kiütözött belőle. A bicskával kitűnően bánik. Fából idétlen bábukat farag és egész nap elbíbelődik velük, de ha estefelé a csorda jön, mindent feledve rohan ki a bivalyok, tehenek közé, melyek ismerik és akkorákat nyalnak rajta érdes nyelvükkel, hogy arcocskáján kiserked a vér. Rémuült anyjának alig sikerül a dübörgő bivalymenetből, a táncoslábú bikák elől kiszakítani. Csúnyán ráfordulnak, s csattogó szarvakkal az út porát fújva, öklömnyi

szemekkel nyugtalankodnak, mert kicsi játékszerüket elrabolták tőlük.

— Ennek most már vége — mondja a pap az iskolábamenés külön hangulatában. — Holnap méssz kicsikém az iskolába.

A gyermek sírvafakad.

Édesanyja mosolyogva ajnározza:

— Miért sírsz, lelkem?

— Hogyne sírnék, — szepegi a gyermek — mikor se írni, se olvasni nem tudok, s mégis iskolába akarnak adni!

Egy óra múlva az egész intelligencia ezen a „bámulatos mondáson” csodálkozik.

A papék teljesen meg vannak hatva.

Minden félórában felpróbálják a kicsi lányka háttára az iskolatáskát és biztatják:

— Menj egy kicsit velem!

Az asszony természetesen könnyezik, mintha neki kellene iskolába járnia. A pap figyelmeztetően köhög. Végre sikerül annyit elérnie, hogy a felesége már csak titokban meri megcsókolni a palatáblát, amelyre csemetéje már rá is kötözte az anyja legszebb csipkés selyemzsebkendőjét spongyának. A palatábla-ügy — megvallva az igazat — a papnak is tetszik.

— Hogyne, — magyarázza a tanítónak — mikor az én gyermekem ehő szellemi megnyilatkozását, édes anyanyelvünk első tudatosított igéit mintegy köbe vési, mint őseink ma is csudálatos törvényeiket s még régebben Mózes...

— Praktikus! — tetszik a leánykának is a palatábla, — csak rá kell köpni s mindjárt tiszta.

— Pi, pi! Meg nem igézem! — gyönyörködik a tanítóné-asszony is. — Egészen olyan mint az anyja!

A papné szendén lesüti a szemeit.

A pap ló, fut, szaladgál, mert ő az iskolaszék elnöke és egy két-tanerős iskola beállításával baj van. Az iskola-épület kifogástalan, A nyáron szépen kimeszelték, telje-

sen rendbehozták. A környéken nincs is hasonló szép iskolaépület.

Egyelőre nincs semmi baj. A hatóságok nem akadékoskodtak és úgy látszik, hogy baj nélkül meg lehet nyitni az évet. A pap is, a tantestület is, a falusiak is tisztában vannak, hogy mit jelent a felekezeti iskola a kisebbségi sorsban. Megható, hogyan hozzák kicsinyeiket a magyar iskolába, hogy „tanuljon az anyanyelvin”. Az állami iskolába csak azok Íratják gyermeküket, kiknek muszáj s akiket az előírt létszámon felül nem vehettek fel a felekezeti iskolába.

Végre elérkezik a várvavárt nap. Reggel iskolába kell mennie a kicsinek. Hajnali öt órakor már talpon van az egész papi ház.

— Milyen idő van? — aggódik az asszony.

A papnak csintalan jókedve van. öltözetlen odalép az ablakhoz.

— Már nyílnak a völgyben a kerti virágok, még zöldéi a hársfa az ablak előtt... — szavalja a „Szeptember végén”-t.

— Nem „már”, hanem „még”, s nem „hársfa”, hanem „nyárfa”, riad rá a felesége. — Már az első nap rosszra tanítja azt a szegény gyermeket.

A „szegény gyermek” nem tud a világról, úgy alszik. Alig lehet felvájni az ágyból. Ejti el a fejecskéjét, míg az anyja öltözteti, olyan álmos.

— Menni kell az iskolába, drágám! — dédelgeti az anyja.

A papot már negyed hatkor kiállítja a kapuba, hogy figyelje a nyolcórai csengetést, nehogy a gyerek elkéssék.

Akkor jön éppen a csorda.

A pap nem fér a bőrében, olyan boldog.

Válaszul a csordapásztort egy cigarettával felbiztatja, aki illedelmesen jóreggelt kívánva, rekedten oda-dörmögi a papnének.

— A tiszteletös úr azt üzente, hogy a furustokját es küldjék ki a kapuba!

— Jó, jó, János bácsi! — felel mézédeseen a papné.

— Mondja meg a tiszteletes úrnak, hogy rögtön jövök!

És jött is. Az arca ragyogott, két szemében szép mennyország lakott, nyúlánk, harmatos teste illatos volt a belőle kisugárzó édes anyai örömtől.

— Talán sohase volt ilyen szép! — gyönyörködik benne eláradó szerelemmel az ura.

Az asszony szintén igaz feleség volt ebben a pillanatban. Csengő kacagással tréfál vissza az urának tősgyökeres székeley mondással:

— Sohasem érem meg, hogy özvegy legyek!

— Hol tanulta? — rikkant fel örömében a pap, s ott a kapuban karjaiba kapja a menyecskét.

— Nem szégyenli! — rémül meg szemérmesen az asszony. — Itt ország-világ előtt! Sohasem nő be a fejelágya!

— Nekem is csak az az egyetlen bánatom! — kacag a férfi.

— Ne feleseljen, hanem hozza a fényképeket!

— Miféle fényképeket?

— Az enyémet, a Jancsikáját és .. a magáét is hozhatja!

— Rámástól, vagy anélkül?

— Borzasztó ember! — sziszegi a papné, s maga szalad a fényképek után, melyeket szintén bepakol az Éviké táskájába: „Lásd, drága szüleid még az iskolában is veled lesznek” — magyarázat mellett. Ravasz pedagógiai fogással mindjárt meg is kérdezi leguggolva a gyermek arcáig:

— Most mond meg, kicsikém, mi a legértékesebb a táskádban?

— A mézes-vajaskenyér — feleli Éviké ártatlanul.

A pap hahotázva kacag.

Az iskola csengetyűje ebben a pillanatban végigzeng a falu fölött.

Egyszerre elszorul a szívük és a pap szája reszket, mikor halkán kimondja:

— Lehet indulni!

A kicsi leányka felnéz rájuk, drága szemei különös fényben úsznak, aranyhaja reszket, kis arca elfehéredik, szívecskéje láthatólag ver. Egyetlen szó el nem hagyja ajkát. Valami furcsa aranymámor kábítja el és fenyűjtja karocskáit, hogy anyja, apja fejét az ajkához húzza .. A csókja is reszket, mint a megfogott madárka és apró léptekkel elindul...

Megy, megy táskával a hátán és minden lépéssel kisebb lesz, végül az úthajlásnál eltűnik.

— Megy... megy, — motyogja a pap — ki tudja, minek megy elébe!

Kiesi asszonyával megrendülten egymásra néznek.

— Milyen borzasztó szülőknek lenni! — sóhajtja az asszony.

A következő pillanatban azonban felnéz az égbe.

És ez a pillantás volt a legszebb imádság, melyet életében mondott...

Csak éppen bekapta a frustokját a pap, s maga is átsietett az iskolába.

Gyönyörű szeptemberi nap volt. Mégegyszer fel-lángolt a nap ereje az erdők káprázó színei fölött. Már sárgult, vörös lett az erdő és meleg színekben égett a hunyorgó napfényben. Ki merne még ilyenkor arra gondolni, hogy millió kicsinyét már siratja minden fa és minden lehulló levélke tulajdonképpen kis aranykoporsó, kis ezüst koporsó, piros koporsó, amelyek pillanatonként hullanak a sírba.

A pap a tanítóval és a kisasszonnyal, kit tavaly neveztek ki az iskolához, ott áll az iskolaudvaron és beszélgetnek. Kicsi szőrtarisznyával a hátukon kimosdatva, kiöltöztetve jönnek az apró falusi gyermekek. Az első osztályosokat anyjuk, testvérük el is kíséri és számba adják. A legénkéken új harisnyácska, új csizmácska van, de bizony elég van mezítlábas is. Kinek, amilyen módja van. Még vizes a szemükbe kefélt hajcscájuk, alig bírnak lépni a gyermek növéseére is számított csizmákban, ame-

lyeken ragyog a frissen rákent zsír. A leánykák arasznyi hímes rokolyákban, pántlikával toldott hajacskával, mókus szemekkel és riadtan állanak meg a tiszteletes úr és tanító úr előtt.

— Viseljen gondot reá tanító úr! — nyújtják át kicsinyeiket az édesanyák és látszik, hogy boldog sírással küzdenek.

A sok drága, napfestette arcocska, testecske melege és fénye eltölti az iskola udvarát és hangzik a játék zaja, kacagása, izgalma, boldogsága. A tanítók szeme rajtuk és néha egy-egy szóval mérséklik a kedv túlhabzását.

A nap süt, a szemek ragyognak, az iskola szelíden nézi gyermekeit.

A csengetyű újra szól és pár pillanat múlva már ott ülnek a gyermekek a padokban és felhangzik kétszáz szájból az imádság.

A PAP az ablakok alatt remegve hallgatja a tanítást és szint látja, ahogy silabizálva nekidülnek a könyvnek az apróságok:

„Ú-r ... í-r ...”

— Csend legyen, gyermekek! — hangzik közben a tanító szava. — Folytasd Péter Jóska!

— Ú-r ... í-r ... r-í...

A pap megremeg a felelősségtől, gondtól és boldogságtól.

A kapu újra nyílik.

Szándoki jön, a cigány a purdjával. Ő is hozza az iskolába.

Toprongyos, vállig hajas, üstfoltozó cigány ez a Szándoki, kinek kormos üstből van a púpja. A falu végén lakik.

— Dicsértessék a Jézus! — köszön a papnak.

Katolikus vidéken nőtt fel, valahol Magyarországon s akármilyen hitű papot lát, így szokott köszönni.

— Te is elhozta a rajkódat? — fogadja szeretettel a pap.

— Azt szeretném, hogy egy-két telet legalább járjon oskolába.

— Vidd csak be a tanító úrhoz!

A cigány eltűnik és pár perc múlva a gyermek nélkül jön vissza. Az izgalomtól reszket a piros folt a térdén. Nagy dolog ez neki is.

— Egészen ki vagyok kelve magamból, tiszteletes úr! — vallja be kedvesen a papnak. — Tudja a devla, hogy mi van velem!

— Érzed, hogy édesapa vagy! — simogatja a nézésével a pap.

— Hát istálom, abba hiba nincs!... Csak az anyjában volt hiba, hogy özvegyen hagyott hátra rajkóval.

— Mikor halt meg a feleséged? — kérdi részvétellel a pap.

— Hiszen bár meghalt volna! — sóhajt a cigány.

— Nem halt meg? Akkor te hogy maradtál özvegyen?

— Megszökött a rongyos Gobány Marcival... Hogy járjon ki a szeme, mint az asztal fiókja!... Ellopták a lovamat is szekereستül. Nem tudtam utánok menni, mert az apám, a vén Szándoki éppen akkor készülődött, hogy megy meghalni Magyarországra, Tiszabecsre. Ott akart nyugodni, ahol született... Mi akkor — istálom — csehek voltunk törvényileg.

A pap felfigyel.

— Ez érdekes!

— Az bizonyisten!

— Nem hallottam — mondja a pap.

— Jaj pedig az fájntos szép dolog volt istálom.

— Jere, ülünk le ide a padra s beszéld el — biztatja a pap.

Cigaretát sodor s már nyújtja is a cigány a kormos kezét

— Egy pofa bagót istálok, hogy jobb ízű legyen a szó!

A pap kacag és ad neki.

A cigány is kacag.

— Hát az úgy volt istálom, — kezd hozzá — hogy aszondja az öreg Szándoki nekem: — „Te purdÉ, én megyek haza Tiszabecsre meghalni”.

Mi akkor ott sátoroztunk Tiszaújlakon az erdő alatt... Az egy falu istálom a magyar-cseh határ mellett.

— Hány esztendő s maga édesapám? — kérdem a vén Szándokit.

— Hetvenöt elmúltam — a szón d ja.

— No, akkor meghalhat — mondom reá.

— Ne járjon a pofád! Ne szólj a felnöttek dolgába! — szidott a vén vajda. — Tudja tiszteletes úr, halál előtt mérges szokott lenni a cigány.

— De már üres hassal mégsem halhat meg apám!

Ezt el kellett neki is ismernie. Mindjárt mondtam is az asszonynak:

— Te Mari, öld meg azt a csürkét, amit a szoknyád alatt hoztál a zsidónétól.

Meg volt a fajin vacsora... Akkor nagyon ügyes asszony volt az én feleségem! Hogy a' milyen ügyes asszony volt! Ma is velem volna, ha a vén Szándoki — a fene egye meg a gusztusát, — azt nem mondja:

— Te purdÉ! Erre a fajin csürkehú sra egy kicsi bor vagy pálinka kellene, hogy meg ne csemereljek!

— Muszáj teljesíteni, — mondom az asszonynak — mert ez az utolsó kívánsága. (Milyen kár, hogy csak egyszer hal meg az ember az életben!) Te Mári feleség, — parancsolom a menyecskének — fogj be a szekérbe s hozzál a zsidótól egy liter pálinkát. Ott van a pénz a sátor töviben a likban.

Éppen akkor adtam volt el valami malacokat.

Az asszony elment s elvitte Gobányt magával, hogy ne féljen.

Több mint két óra hosszái g vártunk, de nem jöttek.

— Bizonyos vagy te az asszonyban? — azt kérdi a vén Szándoki.

— Mint saját magamban.! (Olyan marha voltam akkor még, tiszteletes úr!)

Még vártunk egy fertályórát, Akkor azt mondja az apám, a vén Szándoki:

— Te ezek megszöktek!

— Szöktek a keserülapit! — ijedek meg.

— Nekem ne járjon a pofád! — haragutt a vén Szándoki — bizonyísten megszöktek. Nekem megmondta az a szajha, hogy Gobánnal összeállnak.

— Hogy forrnék bé a szája! Igazán azt mondta?

— Azt mondta hát, te bikfic!

Futok a sátorba, nézem a likat, hát a malacok árát mind elvitte s a rúdról a ruháját.

Ebből tudtam, hogy igazán megszöktek. Nem mehettem utánuk, mert nem hagyhattam az apámat, aki indulni akart Tiszabecsre, hogy magyar földben pihenjen, mert igaz magyar cigány volt, az Isten nyugtassa!

Ültünk a tűz mellett s vártuk az apám halálát.

A rajkók már aludtak, engem is ölt az álom, de az öreg Szándoki még mindig nem akart meghalni. Csendes volt azonban, olyan csendes, hogy félelmemben egészen megvénültem a tűz mellett...

Az éj telik, a sors betelik.

Éjfél körül a vén cigány feláll, széles, öles teste vázát kifeszíti s fehérre meresztett szemekkel a csendes pusztaságba beleüvölt:

— Meghalok!

Érzi, tudja bizonyosan, mint testvérei, a föld állatai, melyek meggyengült, lógó fejjel, fájó inakkal a sűrűbe húzódnak az utolsó kínra.

Így teve a vén Szándoki is.

Fogja görcsös botját, vállára akasztja üstét, felteszi hegyes sapkáját.

— Én megyek, purdél!

Szököm, hogy elkísérjem, de az öreg visszaparancsol.

— Maradj itt a rajkókkal!

A fiú visszahúzódott a sátorba, a vén Szándoki még egyszer körülnéz és elindul.

Távol a hold fényében csillog a Batár-patak. öreg fahíd ül a hátán. Ott van a két ország határa.

Mikor a közelébe ér a vén Szándoki, visszaretten. Megáll, hosszasan tűnődik, nézése belesimul a messzi, távoli világba. Emlékek ébrednek benne, elfeledett, régi idők dolga megelevenedik, vágyai támadnak és gyötrik a szíve alját, hogy megrendül bele. Java életét ott élte a folyón túl. Mintha az összes tüzek, melyeket a rónákon, a nagy hegyek orra alá gyújtott, mind fellángolnának, lidércé válnának és régi, ifjú szerelmei, karcsú, ritmosos mellű Ánák táncolnák körül. Nóták is igézik, a szél taszítja ...

Csillagok, gyémánt csirkék ragyognak a sötét horizont peremén a fekete felhők alatt.

— Ott születtem! — rí benne a lélek — ott illik meghalni is!

Mit tudja ő, hogy mi történt a világgal? Hiszen ő hazátlan, szabad madár. Eddig sem tudta semmi törvény megkötni a lábát. Neki mindez olyan természetes.

Óvatosan körülnéz. A hídon erről fehér ház látszik, a cseh határőrök szállása. Félre vág az útból és nesztelenül megkerüli. Az éj s a cigány egyforma s nesztelen.

Nem veszik észre.

A hídon túl a magyarok lámpája hunyorog sárgán.

— Csak egyszer ott legyek! — suttogja a cigány s félig meggömbülve rálép a hídra. Lüktet a füle a félelemtől, mert könnyen puskagolyót kaphat a hátába, ha észreveszik.

— Nem látnak a sötétben! — kacag a cigány és úgy siklik, szédül át a hídon, mint az árnyék.

A hídon túl azonban fegyver vágódik elébe.

— Állj!

— Nono! — csitítja a vén Szándoki. — Nem kell istálom akkora lármát csinálni! Csak én vagyok!

— Ki vagy? — fogják körül a magyar határőrök.

— Az öreg Szándoki, no!

— Mit akarsz! Hová mégy?

— Ide Tiszabecsre. Odavaló vagyok.

— Hol az írás?

— Minek az írás istálom? Nem akarok én semmi rosszat, csak meghalni. jaj eresszenek haza, mert mindjárt végem van.

A katonák kézilámpával rávilágítanak a keshedt képére s látják, hogy bizony igazat mond a vén cigány. Nagy, sárga cseppek ülnek a szennyes fehér haja tövében: a halál pártája.

Szabály, szabály.

— Passzus nélkül nem lehet átlépni a határt. Mars vissza, ahonnan jöttél.

Szegény cigány elnémul. Fáj a rossz fogadtatás. Két szemé ragyogva mered a túlsó oldalra.

— Hát mégse lehet! ...

Pedig olyan szépen elgondolta.

A katonák zordak, kérlelhetetlenek.

Súlyos volt már a rongy is az öreg vállain. Lerogyott a hídon, de a katonák talpra rántják.

— Gyerünk, gyerünk, vén Fáraó!

Valahogy visszavánszorog a cseh oldalra. A hideg rázza már az üstöt a hátán. Ez volt a lélekharangja.

Alig ér azonban a híd végére, ott is elébevágódik a puska.

— Állj, ki vagy?

— Nono, — motyogja elhalón — csak az öreg Szándoki, a cigány ... Meg akarok halni.

A cseheknek is van ám eszük.

— Ravasz vagy te vén tyúktolvaj. Cseh pénzen akard eltemettetni magadat. Mars vissza, ahonnan jöttél.

Mert ilyen a cigány. Még a saját temetését is lopni akarja.

— Csak vissza, dádé!

Erős, fiatal katonák voltak hídon innen, hídon túl. Csengett a kacagásuk és harmatos volt a piros orcájuk, mikor a vén cigánynak felelgettek, akit egyik ország a másiknak ajándékozgatott.

Már nem bírta a sok könyörgést a vén Szándoki. Leült a híd előtt és lihegte magából a lelket. Tekintete

komor fényben dicsőült, haját fújdogálta az éjszakai szél, fejtől a folyócska morgott.

Mind a kétfelől felvették a jegyzőkönyvet.

— Addig itt maradsz, míg valami intézkedés történik!

Ilyen értéktelen, vén cigány egyik országnak se kellett. Igazán nem volt nagy eset. A katonák legalább szó-
rakoztak vele. Jobban telt az idő a poszton.

Kétszer virradt felette a nap, kétszer szállott reá ismét az éj, de a cigány még mindig ott feküdt a híd lábánál. Kínálták csehek is, magyarok is, de se nem evett, se nem ivott. (Ilyen kérem a cigány, ha megmakacsolja magát.) Nehéz mozdulattal feje alá tette a kormos üstöt és elnyúlt a két ország határán ...

Az őrséget közben felváltották. Már nem törődött vele. Szája kacagóra ferdült. Kínjában felrúgott az ég felé, annak rendje-módja szerint megcsinálta az utolsó grimaszt a Jóistennek és háromnapos tusa után meghalt ...

Semmi különös nem történt. Kicsit megnedvesedett a teste alja. A hold felbújt és ránézett álmosan. Az őszi hideg bebújt a csontjaiba.

Másnap eltakarították az útból. Cseh oldalon eltemették.

Hazátlan volt.

Jel nem illeti meg, sírdomb nem jár neki. Pogány szokás szerint sírjába nem lóttek. Arcát senki meg nem tépte érte. A világbéke zöld asztalára nem került. Haja szálát senki emlékül nem őrzi...

Semmi különös nem történt.

Csak a cigányok tüzei égtek furcsán, kissé szomorúan azon az éjjelen.

— Vakuljak meg tiszteletes úr, ha nem így volt!...

A PAP nem ért rá válaszolni se, mert Péter, a községi szolga megzavarta.

— Teszem tövé a helyet tiszteletes úr miatt!

— Mi a baj, Péter?

— A tekintetes jegyző úr azt üzente, hogy ebbe helybe menjen le a községházára.

— Miért?

— Nem tudom, ist álom!

— Mit akarhat a jegyző — töpreng és balsejtelemmel elindul. Csak pár lépés után jut eszébe Szándoki, a cigány. A zsebébe nyúl, hogy a történetért valamivel megajándékozza, de eszébe jut, hogy egy lej sincs a zsebében. Kényszerűségből kirántja a dohányos tárcáját.

— Legyen a tied!

— Ez a tárca? — hitetlenkedik a cigány.

— Ez a tárca.

Egyszerű pléh tárca volt, húsz lej darabja a Szövetkezetben, a dohány is kevés volt benne, de a cigány arcát elfutotta az öröm.

— Soha az életben a vén Szándoki ennyit nem jövedelmezett nekem!...

A JEGYZŐI irodában többen állingáltak. A szekretár a bíróval marhaleveleket állított ki.

— Van szerencsém, tiszteletes úr! — ugrik fel a jegyző és bevezeti a papot a belső irodába, ki szorongást, bizonytalanságot érez, hiába gondol rá, hogy semmi olyant nem tett, ami miatt tartania, vagy félnie kellene bárkitől. Eájött, hogy ez valami sajátságos „kisebbségi érzés”, valami örökös rettegés váratlan és ismeretlen veszedelmektől, melyekre nem lehet rákészülni. Valami lerázhatatlan tudat, ami percről-percre örli az idegeket. A jegyző udvariasság mellett is kényelmetlenül érezte magát és alig várta, hogy túl legyen az ismeretlen ügyön.

— Ugy hallom, — kezdte a jegyző — hogy a felekezeti iskolában megkezdették a tanítást.

— Igen! — riadt meg a pap.

— Valószínűleg a tiszteletes úrnak nincs tudomása róla, hogy az iskolaépület nem az egyházközség tulajdona, hanem az állami iskola céljait fogja szolgálni.

— Kérem, — tiltakozott a pap — mi ragaszkodunk az iskolaépülethez . . .

A jegyző közbevágott:

— Hiába ragaszkodnak kérem. A dolog világos. Igaz, hogy önök éveken keresztül használták az épületet, de tulajdonjogilag nem áll az egyházközség, hanem a politikai község nevéen, amely szabályszerűen átadta az állami iskola céljaira.

— De az egyház a határozatot megfellebbezte! — vetette ellen a pap. — Az ügyben még nincs végleges döntés!...

— Az is megjön rövidesen. Jogilag az ügy nem vitás. Még csak sérelem se éri önöket — mosolygott fölényesen a jegyző. — Önök a hibásak, mert nem rendezték, nem vezették át telekkönyvileg az ajándékozást, ha igaz, hogy a község formálisan is az egyháznak ajándékozta az iskolaépületet.

A pap pirult. Tényleg ez hiba volt, elődjének mulasztása, ami most súlyos helyzetbe sodorta. A jegyző szabályosan jár el. Kötelességét teljesíti. Nem szólhat semmit. Viszont neki is kötelessége volt a megelőző jogi állapothoz ragaszkodni.

— Addig nem tehetnek semmit, jegyző úr, míg végleges döntés nincs a kérdésben. Mi addig nem adjuk át az épületet.

— Rosszul teszik! — csóválta a jegyző a fejét, ki jóindulatú ember volt. — Okosabban tenné a tiszteletes úr, ha a hercehurca helyett más helyiségről gondoskodnék az iskolája számára... Én tisztán az ön iránti figyelemből beszélek, önnek is érdeke, hogy az ügyben ne akációskodják és ne zavarjuk fel a község belső békéjét.

— Nekem érdekem? — lepődött meg a pap.

— Természetesen!... Elárurom önnek, hogy a főbíró úr személyesen tett lépéseket a minisztériumban az ön államsegélyének gyors kiutalása érdekében ... őt is kellemetlen helyzetbe hozná, ha önről kedvezőtlen jelentések futnának be és könnyen veszélyeztetné az államsegélyét

is kilátástalan okvetetlenkedéscsel... Az ön érdekében tanácsolom, hogy szó nélkül vegye tudomásul a helyzetet.

— De az iskola!

— Nyolc napot adok, hogy a kérdést rendezze — nyújtotta búcsúzóul a kezét a jegyző.

A pap azt se tudta jóformán, hogyan került kívül az ajtón. Az agya lüktetett és elködösödött szemekkel nézett maga elé. Mit tegyen?...

Eszébe jutott a pénztelen, otthoni keserű élet, a hideg kegyetlen gondok, az elesettségük, a szövetkezeti eset, hogy hetek óta nincs egy krajcár a háznál, alig van bevő falatuk... Felesége lyukas cipőben jár, szinte dühvel vetette rá magát a házi munkára már azért is, hogy ne kelljen önmagára gondolnia. Reggel tüzet tesz, főz, mosogat, takarít, mos, vasal, fát, vizet hord, mint egy utolsó cseléd és esténként a fáradtságtól, keserüségtől zokogva bújik párnái közé. Rá kellett jönnie, hogy ez a munka tulajdonképpen a túlfeszített idegzetű asszony öngyilkossága. Halálra akarta dolgozni magát. Kopott ruhákban, hajadonfővel szaladgált kúthoz, a néhány majorsághoz és szinte felsikoltott, mikor ránézett egykor ápolt, finom, most kivörösödött kezeire, elsorvadtt testére, stoppolt harsnyáira és éreznie kellett pillanatról pillanatra eseménytelen, kietlen, vad hegyek közé zárt rongyos életét és visszagondolt a városra, Kolozsvárra, a színházra, a színes, villanyfényes, úri világra és magábafojtotta sikoltását ... A kétségbeesés szélén állanak. Maholnap itt a tél a nyakukon. A gyermekeknek cipőt, ruhát kellene vennie, neki sincsen tisztességes nagykabátja. Az adósságok nyomják... A főbíró igazán jó ember, hálátlanság volna megbántani... Úgyse akadályozhatja meg a dolgok folyását... A jegyzőnek igaza van ... Végzetes a helyzete ... Az asszony ... A gyermekek ... Hiszen csak tudomásul veszi a bevégzett tényeket... Visszamegy és aláírja a nyilatkozatot és ezzel az egész ügyet lezárja...

Arra riadt fel, hogy csengetnek az iskolában. Dél van.

— A gyermekek!... Az iskola!...

Zajongva, kacagva, ragyogva omlott ki a sok gyermek az iskola kapuján. A legénykéken új csizmácska, új harisnyácska volt, de bizony elég volt mezítlábas is közöttük. A leánykák arasznyi, színes rokolyákban, pántlikával toldott hajacskával, mókusszemeidkél, kipirultan szaladtak haza. A palatábla a kicsi szőrtarisznyában a hátukat verte...

— A gyermekek!..

Ö T Ö D I K F E J E Z E T

A FALU az őszi betakarodáshoz kezdett.

Gyönyörű őszi nap volt. Még egyszer fellángolt a nap ereje, az erdők káprázó színei fölött. Piros, színes, szép ősz.

A horizont szélén, a fogarasi havason, a tél nagy, fehér kutyái ülnek és készülnek beugrani a rózsaszínű erdők fölött a völgyekbe. Idelenn még égnek az ősz csodálatos tüzei minden kicsiny bokron, de már az élet megtörtetett. A bükkös már kifosztottan áll, dísze hull és temető lett belőle, melybe, mintha az Isten maga nyugodnék. A füvek zöld ingecskéjét már széttépte a szél és elfeketedve ott hevernek a sárban. A madarak félnek az erdőre szállani és borzas varjak törött szárnnyal bukácsolnak a falu felé. A róka sunyin, gúnyosan ugat a favágók szeme közé, kik égett, tépett condrákban, a nyomor keserű pálinkájától ittasan, káromkodva, döngetik az erdők fáit. A vadak finom orrukkal nyugtalanul szagolják a földet és a savanyú, rothadó piszkos, oszlásnak indult testek szagától eliszonyodnak. Ők már tudják, hogy baj készül. Akármilyen szépen süssön a nap, baj lesz. A vén cserefák már félig alszanak.

Az utakon, mindenütt a mezőn emberek, asszonyok és szekerek táboroznak, s mielőtt a menekülő nyúl elérné az erdőt, már meg is kezdődik a takarodás. Recseg, ropog a kukorica sárga erdeje. Elszánt arcú emberek bujkálnak, benne, nyakbevetett zsákokkal és tépik a félig éretlen, üszkös, beteg gyenge termést.

— A disznónak se jó! — szidják elkeseredve.

Tovább kasza villan a csökkent sarjú fölött. Az is olyan, mint a föld holttestén kinőtt gyér, erőtlen szőrzet. Mások az őszi szántást végzik. Ekék hasítanak bele

a földbe. A hegyoldalban pityókat ásnak. Sáros, alaktalan pityókat. Csak mocskolódnak vele. Itt is, ott is füstös káromkodások riannak. Olyan az egész kép, mintha a mennyország terített asztalát rohanták volna meg az emberek és rögtön dobnának a menekülő angyalok után...

A papnak fáj így látni őket: a mohóságukat, keserűségüket, a durván gyilkoló kezeket, Pedig azért jött, hogy részt kérjen munkájuk közösségében, hátha ezzel a szíve valamit csitulna. Olyan szépen elgondolta, hogy mindenkire elmegy, minden földhöz elmegy. Itt letör egy cső kukoricát. (Milyen szépen csüng ki a kibomlott pólyából!) Ott kifordít egy pityóka fészket. (Legalább ennyivel könnyítsék a maguk nehéz során!) Levág egy rend sarjút, vagy feldob a szekérre egy elhullott gabonaszemet. (Becsüljék meg ezt is, mert nem tudhatják, mikor szorulnak rá!)... És az ő népe megérti cselekedetét, áldja érte és szebb lesz az a nehéz élet, ha szeretettel enyhítjük. . .

Ehelyett most dideregve eszmél rá, hogy nem az áldás betakarítása, mit az emberek végeznek, hanem a kenyér ravatalának durva szétszedése.

Fáj látni, de megérti őket.

Úgy látszik, megszűnt az a nagy közösség, ami a földet összeköti az emberekkel. Régen boldogság verte át a legszegényebb arcát is, mikor kimondta: — „Ez az enyém!” ... Az enyém, mert én teremtettem, növeltem verejtékemmel, ápoltam markom melegével, arcom színét adtam neki színül, életemet életéül... Régen a föld népe eljegyezte magának az „áldást”, már abban a pillanatban, amikor arra gondolt, hogy mit fog vetni a földjébe és attól a pillanattól kezdve testi, lelki közösségben maradt vele. Ez a tudat, ez az érzés ma mintha teljesen meghalt volna bennük. Mintha keserű kárörömmel néznék a földre hullott kukoricaszemet, mert ezt legalább nem kell másnak adniok. Ezer baj és teher, átok és kötelezettség tátja a száját munkájuk gyümölcsére, amelytől elidegenedtek és azt se tudják, hogy mi baj éri, mire hazaviszik.

— Hijj tehát Rendes, Bogár! — csattan az ostor az állatok hátán. — Húzzátok, ti átkozott dögök a más zsebébe ezt is! Hogy a farkasok egyenek meg titeket is!

És a szekér ropog, mintha az alája feküdt ember csontjait tördelnék a kerekek.

Vakok lettünk és nem látunk, hiába halad előttünk a szép ős, színes fáklyával mutatva a barázdát. Hiába kezdi el a nótát a szomszéd rögre szállott madár, régi szokás szerint...

Terhes és kietlen az egész nap. A tegnap is az volt, a holnap is az lesz. Nehéz az olyan fejet az égre emelni, amelyen rongyos, éhes gyermekek teste csüngenek ...

Milyen jó, hogy most rövidek a napok és hamar esteledik.

A havasok már sötétednek. Már az emberek jórésze is hazatakarodott a mezőről. A pap fáradtan dül le az országút szélén egy bogos vackorfa alatt. Háta mögött az országúton hirtelen keserves, elnyújtott koldusnóta üvölt fel:

„Rég megmondtam nektek, jól meghallgassátok szegény magyarokat ne sujtolgassátok, mert megver az Isten, azt jól tudhassátok!”

A pap felkacag.

— Ez a koldus vagy bolond, vagy nincs elég esze! — mondja székely fordulatossággal. — Kinek énekel, kit akar megadni, mikor senki sincs már a mezőn?

A koldus őt se vette észre.

— Idejőjjön kend, hallja! — kiált rá a pap.

A koldus megrezzen a nadrágos úr láttára és kénytelen-kelletlen odacammog. Nagy darab sötét, szőrös ember. Keze lába ép, szemei hatalmasak, nincs semmi testi baja, csak rongyos, viharvert, züllött külsejű, mezítlábás. Koldus.

— J'estét! — dörmögi.

A kalapját nem billenti meg. mert az nincs neki.

— Hogy hívják?

— Máté Lajinak!

Arca cserzett, kezei feketék, haja szennyesfehér. Hatvanon felül lehet, A pap nézi, vizsgálja. Az ember zavart, ellenséges és igyekszik szabadulni.

— Ne siessen! — marasztalja a pap.

— Maga magyar ember? — kérdezi a koldus.

— Az én. Miért kérdi?

A koldus megnyugszik és leül.

— Azért, — tudja — mert a magyarokról énekeltem.

— Nincs emiatt semmi baj — nyugtatja meg a pap.

A koldus láthatólag felbátorodik.

— Muszáj, hogy néha így énekeljek, de csak akkor szoktam, mikor nem hallja senki.

— Hát a faluban hogyan szokott?

— Ott a „szegény magyarok” helyett „szegény árvakot” énekelek.

— Mindegy az! — bólint a pap.

— Tiszta igaza van!

Tekintete felcsillan s a szőr-általvetőt kiemeli a nyakából. Ez a jele, hogy bízik a nadrágos úrban.

— Hát maga kiféle, miféle?

— Csak olyan magaféle. Én is a magam nyomorúságát árulom.

— Osztán jól megy magának?

— Csak úgy, mint magának!

— Akkor megette a fene! — keseredik el a koldus.

— Nincs pénz, senkinek sincs. Egész napi keresetem ez a pár darab száraz kinyer.

Mindjárt ki is fordítja az által vetőt.

— Igen, de a nyakában teli a zacskó — ellenkezik a pap.

A koldus együgyűen restelkedik, hogy erről megfeledkezett.

— Mi az a marék puliszkaliszt?

— Az is jó, — inti a pap — megfőzi majd az aszszony.

— Ő már nem!

— No! Tán meghalt?

— Még a meneküléskor .. Tizenhatba. Pestön elnyomta a vonat. Félkezével akkor is a gyermekök kezét fogta. Akkor is, mikor elvágta a vonat. Nem akarta elereszteni. Nem az... Szerencsére a gyermek megmenekült.

A pap megborzad.

— Hány gyermeke maradt?

— Nekem négy — mondja szelíden.

— Nagyok?

— Eddig felnőttek.

— Miért nem húzódik hozzájuk?

A koldus elgondolkodik.

— Mert nem tudom, hogy merre vannak. Tizenhét esztendeje keresem őket... Akkor elsodródtam tőlük a háború miatt. Nem tudom, élnek-e, halnak-e. Többet az életben egyet se láttam... Egy kicsi házam volt s kétvékás földem hozzá. Minden elment, s én itt maradtam az úton. Az utolsó koronámmal megvettem azt a nótát, akit hallott, s azóta kúdulok.

— Megvette? — csodálkozik a pap.

— Meg! Egy másik öreg kúdistól... Neki még maradt. Volt még neki egy ennél sokkal szebb is, de azt nem adta. Semmi pénzért nem adta!

— Ez is szép! — vigasztalja a pap.

— Szép, szép, de a másik szebb volt.

Egészen összelepedtek.

— Tudja mit, Laji bácsi? — teszi próbára a pap,

— Adja el nekem ezt a nótát, megveszem. Jól megfizetem.

Megbotránkozva húzódik el a koldus.

— Hát én akkor mi a tüzlángjából éljek meg!

— Magának adom az én nótámat.

— Az hogy van? — néz fel bizalmatlanul.

A pap körülnéz, hogy nem hallja-e valaki s neki-húzódzkodik az éneklésnek. Szívrehatóan fújja:

„Megyek az úton lefelé,
Senkise mondja, jere hé...”

Tiltakozva rázza a fejét a koldus.

— Nem szép!

— Nem szép, de igaz! — védi keserűen a nótáját a pap, de a koldus hevesen torkolja le.

— Nem is igaz! Hogy mondhatilyent!

Lelkesen körülmutat a hegyek felett, amelyek Székelyföldet rejtik.

— Látja-e? Én akármerre menjek, engem mindenütt behívnak!

A pap nem adja meg magát.

— Szépen el is gazdagodott!

A koldus megdöbben. A földön ott hever a pár kenyérdarab, amit az általvetőből kiöntött volt. Kezébe veszi az egyik fekete karajt.

— Hát ez mi?

— Kenyér! — rebben meg a szája a papnak.

— Kell-e ennél több? — rivall rá a koldus.

A pap elszégyelli magát. Máté Laji bá felemelkedik az általvetőt a nyakába ölti, útra készülődik.

— Megy már, Laji bácsi?

— Az üdő előrehaladt.

— Merre megy?

A koldus görcsös bottal a kezében körülnez. Háromfelé is vezet az út.

— Nekem mindegy. Mindenütt vannak jó emberek. Némán kezét fognak.

A koldus elmegy, a pap visszaereszkedik a földre. Nézi az utat. A koldus mind kisebb lesz rajta, végül elenyészik, de akkor felcsendül fakó, bús nótája:

„... rég megmondtam nektek, szegény magyarokat ne sujtolgassátok!”

A sötétség elnyeli előbb a rőt erdőket, az őszi színpompát, a kikericses réteket, a hegyeket, völgyeket, a fájdalmas földeket, a falu idelátszó fehér tornyát és végül a magába mélyedt nehéz lelkű papot.

A KOLDUS különös világa, ember- és kenyér-bizalma, furcsa boldogsága erőt adott a papnak is. Szégyelte magát előtte. Mennyivel több, mint ő ez az úton hanyódó vándoreMBER is! Erősebb, szilárdabb. Mennyivel nagyobb a lelkiereje! Nyomorult, senki, semmi és mégsem veszítette el hitét, bizalmát az emberekben és nem törik le az élet súlya alatt, mint ő. Szinte irigyelte. Keményen belevágta az öklét a sötétségtől sűrű levegőbe:

— Legyen akármí, kitartok!...

Szilárdan, elszántan, emelt fővel indult haza.

OTTHON a felesége örvendve, kipirultan, túlságosan ragyogó szemekkel fogadta.

— Jöjjön, Béla!... Mindenütt kerestettem... Itt volt a főbíró!... Nagyon jó újságot hozott!...

— Jó újságot?

— Megkaptuk az államsegélyt! — lelkesedett az asszony. — Itt van az okmány is róla!... Magával hozta Bukarestből...

A pap különös megnyugvást érzett és haragudott magára miatta. Nem merte magának se bevallani, hogy minden ellenállása összeomlott. Jól esett olvasni: — „Ministerul Culterol si Artelor” ...

Az asszony azonban oda se hallgatott. A titkos sírásoktól, gondoktól felszabadulva már tervezte, hogy mit csinálnak a pénzzel.

— Most már vehetünk cipőt a gyermekeknek, magának a télre bekecset, egy kicsit magamat is rendbe szedhetem. Nézze, hogy nézek ki! Nincs egy tisztességes felveőruhám, már emberek elejébe se mehettem. . Minden fűszerünk elfogyott... Most már legalább egy nap-számot fogadhatunk, hogy ne kelljen magának vágnia a fát, kínlódni a mezőn, mint egy parasztnak. Szegény Béla! Hát ezért tanult maga annyit, járta a külföldet, hogy most trágyát takarítson az istállóban és tehének alatt kuporogjon? Most már odadobhatjuk azt a ron-

gyos pár száz leit a Szövetkezetnek!... Attól félt a piszkos parasztja, hogy nem fogja megkapni? ... Lehet maga akármilyen kiváló ember, Béla, ha pénze nincs, tekintélye sincs... Szakadt meg a szívem, mikor szántani kellett mennie és betegen jött haza. Mégsem illik egy paphoz, hogy a falu között ostorral a vállán, ganyés nadrággal, a teheneket cságassa, vagy cigány napszámókkal egysorban a hegyoldalt kapálja!... Magamra nem is gondoltam, csak maga fáj nekem!...

A visszaemlékezéstől újra kiömlött az asszony könynye és csupasz fehér karja forró volt, mikor átvette a pap nyakán és orcáját kedveskedve odaszorította az ura komor fejéhez.

— Úgy-e, mégis csak kedves, drága ember ez a Pompeiu?

— Miféle Pompeiu? — tört ki sötéten a pap.

— Hát a főbíró, drágám! — válaszolt gyanútlanul az asszony.

— Mióta csak egyszerűen „Pompeiu” magának a főbíró? ... Mióta vannak ilyen bizalmas viszonyban?

Az asszony most értette meg, hogy mire gondol az ura. Visszadöbbenve, riadtan, pillanatig szótlánul belemeredt a pap indulattól és féltékenységtől, büszkeségtől égő vad szeméibe és sápadtan visszalépett.

— Maga örült, Béla!

A megsértett hitvesi hűség felháborodása nézett rá az asszonyból és a pap elszégyelte magát.

— Igaza van! Bocsásson meg!... Mikor maga a lelkét is kiteszi, csakhogy a nyomorunkon könnyítsen és amikor a miatt a nyomorult pénz miatti szenvedése öröme változik, még meg is sértem!... Tényleg örült vagyok!

Az asszony felvidulva ugrott ismét a nyakába.

— Ne mondjon ilyeneket, Béla!

Valaki jött. A papot elhívták.

Az asszony magáramaradva, elgondolkodott:

— Miért is mondtam én csak úgy, hogy „Pompeiu”? „És miért esik jól, ha rágondolok? ..,

H A T O D I K F E J E Z E T

AZ IRODA előtt, Sala, a diák várta a papot.

— Szervusz Dani! Mi jóban jársz nálam?

A diák fáradt, poros, szomorú, letört volt, a haja izzadt. Látszott, hogy messzi útról érkezett. A papnak is feltűnt.

— Honnan jössz? — kérdezte gyanakodva.

— Én Udvarhelyről.

— Gyalog?

— Gyalog.

— Mi van a vizsgáddal?

— Nem sikerült!...

A pap megrezzent.

— Ejnye a teremtésit, az nagy baj!

Nyolc esztendeje kínlódik a tudományokkal Sala Dani. Hat osztályt valahogy legyűrt az udvarhelyi vén kollégiumban. Szinte emberfeletti erővel tanult éjjel-nappal, kitágult szemekkel, zsbongó aggyal. A román nyelvvel azonban sehogy sem tudott boldogulni. Nem ment a fejébe, akármit csinált.

— Még egy esztendőöt próbálok veled — mondotta a fiának Sala Dénes, az apja, ki kutyakemény, nehézkezü, hirtelen haragú, sokat próbált székely volt —; de ha ez sem sikerül, a szemem elé többet ne kerülj az életben, mert kettéhasítlak!

Az utolsó két ökrét adta el érte. Az örök ára elment, a fiú pedig megbukott a román nyelvből. Hiába tanult egész nyáron a pótvizsgára.

Erdőkön, mezőkön keresztül szökött haza, hogy senki se lássa. Remegett az apjától.

— Most mit csináljak, tiszteletes úr?

— Ne félj semmit! — próbált lelket verni bele a pap. — Én hasakisérlek és beszélek édesapáddal.

A fiú remegve ment a pappal. Az öreg Sala valami kerékfentőket faragott az udvaron a szekercével a favágó tőkén. Elborult, mikor a fiát meglátta. Váratlan hazajöveteléből tudta, hogy ismét baj van. Édesanyja tésztás kézzel futott ki a sütőházból, de ő sem mert szólani. Megölelni, megcsókolni se merte, csak bucsálódott.

— Jaj, hogy jövel haza! Jaj, hogy jövel haza!

— Nincs semmi baj, Sala néni! — csendesítette a pap.

Vén Sala ránézett az éles szekercére és fokig bele-sújtotta a favágótökébe. Lassan, szó nélkül közeledett, és kezét nyújtott a papnak, de mind a két szeme a fián volt. Hosszan, borzongatóan nézte.

— Mi van a vizsgáddal?

A diák lehajtotta a fejét.

A székely ráhördült:

— Azt kérdeztem, hogy mi van a vizsgáddal?

— Nono, Sala bácsi! — lépett közbe a pap. — Nem kell így felindulni!

— Nem a tiszteletös urat kérdeztem, hanem téged, te tekergő tolvaj!... Lettetted-e a vizsgát, vagy nem tetted le? Erre felelj!

A fiú könnyörögve emelte apjára szemeit.

— Bocsásson meg, édesapám!

Az öreg Sala térdei megroggyantak a hírre.

— Szóval nem sikerült?

— Nem!

Pillanatig mindenkiben elhalt a szó. A székely erőszakosan megvonaglott. Minden izomrostja megfeszült és fekete káromkodásba fulladt. Fogai csikorogtak, öklét felemelte és aki ezt az öklöt látta, azt is láthatta, hogy nem ember, hanem a halál szorította össze utolsó ütésre. A fiú felnézett rá és hirtelen elszédült. A pap is megborzadt, de mintha megigézték volna, mozdulni se tudott. Már-már lesújtott az ököl, mikor az édesanyja felsikoltott.

— Dénös!...

Nem mondott többet, de az ököl leereszkedett.

— Igazad van!... — morogta Sala Dénes — nem érdemes, hogy a tömlöcbe kerüljek miatta... Nem elég, hogy mindenemből kiforgattam magamot, csakhogy tanólni tudjon, még tömlöcöt is üljek miatta?... Nem érdömös!... Nem!... Tiszta igazad van, asszony!

A lezajlott első indulat kimerítette. Visszatántorgott a favágótökhöz, leroskadt rá és mindenről megfeledkezve örölte magát.

A pap megsajnálta.

— Ne gyötrődjék hiába, Sala bácsi! Ezen már úgysem tudunk segíteni. Szegény fiú nem hibás. Ő mindent megtett, amit tehetett. Nézze, csak az árnyéka lett önmagának annyit tanult, de mit csináljon, ha a románra rem fordul a nyelve?

A vén Sala nem is hallotta, hogy miket papol a pap, csak azt a hétesztendő, véresverejtékes küzdelmet látta, amit a fiáért folytatott, hogy embert csináljon belőle.

— Mindent megtettem érte! — panaszkolta maga elé meredt tekintettel. — Marhát eladam, fődét eladtam, a szájunktól is megvontuk a fátot, csakhogy neki legyen, hogy tanólhasson, hogy úr legyen ... Amíg lehetett, adóságot is csináltam, hogy a tandíjat, konviktust fizethessem. Télen, nyáron, hóban, sárban, erdön, mezőn dolgoztam, öltem magamot asszonyostól... S most mit értem vele? Hiábavaló volt az egész életem. Megérem, hogy öreg napjaimra koldulni mehetek. Azt se bánám, ha azt tudnám, hogy nem az ablakon hajítottam ki a sok drága pénzt érte! ... De így?...

Újból fellázadó indulattal támad rá a fiúra.

— Mi a tüzesistenharagja lesz belőled?... Mondd meg lám! Senki, semmi vagy! Se úrnak, se parasztnak nem vagy jó, csak ingyenélő tekergőnek, aki azt számítja, hogy a bolond apja, bolond anyja dolgozzék érte, míg mind a ketten felfordulnak. Jaj, hogy az a szentséges, fennvaló, valóságos Isten!...

— Dénös! — sikoltott bele az asszony a káromkodásba, de a székely még jobban elborult. A keserűség

elvette az eszét. Felragadta a földrehullott éles baltát és azzal ment neki a fiúnak.

— Kitakarodj az életemről! Úgy elmenj, hogy sohase lássalak! Én téged az életben többet nem üsmerlek! Érted-e?...

A pap lefogta a dühöngő embert, de érezte, a forró lehelletéről, pattanásig feszült testének vonaglásából, hogy milyen retentő indulat emészti. A testén keresztül is érezni kellett a súlyos belső szakadékot, melyet a fiú okozott az apának. Tudta, hogy itt nincs mit csinálni, míg magától valahogy talpra nem áll a lesújtott ember. Jónak látta odaszólni a diáknak.

— Eridj hozzám, Dani, míg édesapád egy kicsit lecsillapodik! Nálam majd a többit megbeszéljük.

A fiú ránézett az apjára, aztán ránézett az anyjára, pillanatig tétovázott, de se az apja, se az anyja nem szólt semmit, egy lépést se tett feléje. Erre feldőlt benne is a lélek és konok elhatározás kezdett sugárzani a szemében.

— Jól nézzenek meg, édesapám, édesanyám!... Azt mondom, hogy jól nézzenek meg, mert engem, most látnak az életben utoljára.

Az anya már futott volna hozzá, de az ijedtség megbénította.

— Meg akarja ölni magát! — borzadózott minden hajaszála és sértő, éles hangon sikoltani kezdett. — Jaj, ne hagyják! Fogják meg!... Meg akarja ölni magát!

A diák büszkén felszegte a fejét. Apja fia volt. Anyjára nem is ügyelve, apjához fordult:

— Akármilyen aljasnak, semmirevalónak tart maga, édesapám, én megmutatom, hogy ember lesz belőlem!

Vén Sala Dénösnek már kifröccsent a sárga nyála minden szóra, mikor gyilkos dühében kitagadta, elúzte a háztól.

— Én tégöd többet az életben nem üsmerlek!... Nem üsmerlek!...

— Így is jól van! — sóhajtott a fiú.

Sarkon fordult és kilépett a kapun.

Elsőnek az anya ocsúdott fel.

— Fusson utána lelkem, tiszteletes úr, — kérte a papot — beszéljen velem, csináljon velem valamit, az Isten megfizeti!

— Legyen nyugodt, Sala néni, mert elintézek én mindent... Dani most felment hozzánk . . . Jobb is, hogy elment... Szépen rendbe jön minden. Sala bátyám is megbékél...

— Én sohasem, tiszteletes úr! — rázta a fejét marconán a vén Sala Dénes.

— Dehogynem! — veregette a vállát a pap. — Mégis csak a maga gyermeke!

— Az enyém sohasem! ... Nem ismer még engem a tiszteletős úr!

— Jó-jó! Ilyenkor így beszél az ember!... De megyek is, hogy szegény Dani ne várjon... Nem kell mindjárt kétségbeesni, Sala néni... No, Istennek ajánlom!

JÓ FÉLÓRA múlva magából kikelve futott vissza a pap.

A diák eltűnt. Látták, hogy kiment a faluból.

A vén Sala kapujánál megtorpant a pap.

Mégis meg kellett mondania.

A székely a hírré zordonan csak annyit mondott:

— Ne essék kétségbe, tiszteletes úr! Rossz fejsze nem vész el!

PAPOT bántotta, hogy ilyen tehetetlenül viselkedett, mert mi az a pár üres szó, amit a szerencsétlen, bukott diák ügyében mondhatott. Annak se volt meggyőző ereje. Nem is lehetett, mert vizsgáztatásokkal nem lehet ezeket a nehéz bajokat megoldani. Milyen más lett volna, ha azt mondhatja: „Ne essék kétségbe a fia miatt, Dénes bácsi, mert nem vész kárba az a küzdelmes hét esztendő, amit gyötrődések között ez a szegény gyermek

végig kínlódott, hogy munkától véres ujjakkal az élet hátára felkapaszkodhassak!” Nem vész kárba a szülők sok szenvedése, nyomora, hogy mindenüket odaadták, önmagukat kifosztották, csakhogy gyermekük boldogulhasson. Tudja meg, Dénes bátyám, hogy az egész erdélyi magyarság áll gyermekeink háta mögött, és mi nyugodtan fordulhatunk fel, hogy ha eljön az ideje. A kisebbségi élet, szenvedések sorsközössége ledöntött köztünk minden válaszfalat és akárhol kopogtassunk be, minden magyar házban otthon vagyunk, minden darab kenyér közös magyar kenyér, mindenkié és akármilyen kicsiny morzsákra osztottan is, egyformán kijár mindenkinek, mintha az Úr asztalára volna felterítve, a mi számunkra, akik a magyar közösség szentséges jogán nyújtjuk érte a kezünket.

Milyen máskép volna, ha így lehetne!

Pedig így lehetne és így kellene lennie.

Sajnos, ma még egymást tépjük szét a kenyérért.

Ingerülten ütött az ölével a levegőbe.

— Nincs így! Az a valóság, hogy egymástól felfordulhatunk! Szervezetlenek, szétesettek vagyunk és csak nyögni tudunk, de cselekedni nem. Csak röpködünk a levegőben. Mindent megmagyarázunk a politikával, gazdasági helyzettel, kisebbségi sorssal és csak tatjuk a szájunkat a népek országútján. Nem csoda, hogy mindenki megelőz, mindenki letipor... Régi életformáink szétesetek, újakat pedig nem tudunk teremteni magunknak, mert hitünk nincs önmagunkban. Hiányzik a saját életünknek elgondolása, az új életforma, amely ellenállhatatlanul magához kapcsol ezen a földön minden magyart.

A szája forró volt a panaszkodástól, a belsejét remboló sötétlátástól. amit a világgá bujdosott diák sorsa idézett fel benne. Ez a sorvadt, elgyötört, kitagadott, meggyalázott gyermekarc, a fekete tükör, amelyben saját tehetetlenségét meglátta és tudta, hogy a súlyos kritika, mellyel az árva magyarságot illeti, akármennyire igaz is, csak arra való. hogy saját gyengeségét leplezze vele és felmentést keressen a maga számára.

— Megyek és jelentést teszek a főhatóságnak — nyugtatta meg magát. — Engem semmi felelősség nem terhel. Amit tehettem, megtettem. Lesz, ami lesz!

Hiába áltatta magát, érezte, hogy az államsegélyt félti, azt menti és meg van kötve a keze, mert hetek óta egy krajcár sincs a háznál, a gyermekeknek cipő, meleg ruha kell, a küszöbön maholnap a tél is és sötét nyomor fenyegeti. A Szövetkezetnek pénz kell, a mézárósnak is pénz kell, ezerfelé pénz kell... A szívébe nyilalt az asszony öröme is. Milyen boldogan tervezgetett!...

— Lesz, ami lesz, én nem tehetek semmit! . . .

OTTHON leült és megtette a hivatalos jelentést az esperesnek. Ettől valamennyire megkönnyebbült. A felesége jött, hogy vacsorázni hívja.

— Mit ír Béla? — érdeklődött kedvesen.

— Valami hivatalos levél! — tért ki a pap.

— El ne feledje megköszönni a főbírónak a fáradozását! — jutott eszébe az asszonynak.

— Igaza van drágám! — rándult meg a pap. — Azt hiszem az lesz a legjobb, ha levelet írok.

— Ahogy gondolja! — nyugodott bele az asszony.

Még vacsora előtt megírta a levelet.

MÁSNAP megkapta a hivatalos átiratot, melyben mint az iskolaszék elnökét felszólítják, hogy az iskola-épületet az átvételre készítse elő és nyolc napon belül adja át az átvételre kiküldendő bizottságnak.

Át hívatta a tanítót és szótlánul odanyújtotta az iratot:

— Olvassa tanító úr!

A tanító kezében zörgött a papír.

— Hát mégis igaz? — hebegett.

— Sajnos, igaz!

Hiszen tudták mind a ketten hogy igaz, de valami

valószínűtlen reménység élt bennük, hogy nem kerül a sor rá. Félték rá gondolni is.

A papnak jól esett, hogy van valaki mellette.

Szegény, kifizetésű, agyondolgozott, nagycsaládú ember a tanító, ki bizony nem sokat segíthet, de mégis jó, hogy itt van, mégis jó, hogy megkérdezi:

— Most mi lesz, tiszteletes úr?

Sokkal jobban tudta, hogy mi lesz, semhogy felelni mert volna rá egyenesen. Tudta, hogy nem igaz, amit mond, de legalább a tanító előtt igazolni akarta önmagát.

— Az iskolát nem adjuk!

— Ez az én véleményem is! — lelkesedett a tanító.

— Nem adjuk!

— Nehéz dolog! — hűtötte a lelkesedését a pap, de a tanító nem tágított.

— Ha egész családommal ki kellene állanom az út szélére koldulni, én akkor is kitartok, tiszteletes úr!

A szikár, iskolától kiszívott emberkén remegett a pantalló. A pap lesütötte előtte a szemeit. A nyelvéen lebegett a szó, hogy felvilágosítsa a valóságról, hogy nincs semmi kilátásuk és az egyházközség vezetősége volt a hibás, s kilátástalan egy szalmaszálat is keresztbe tenni ebben az ügyben; de sajnálta megbántani a tanító lelkeségét. Érezte, hogy ehhez neki nincs, már nem is lehet erkölcsi alapja; mégis azt mondta:

— Kitartunk, tanító úr!

— Bennem nem fog csalódní, tiszteletes úr! — válaszolt a bizalomtól boldogan a tanító.

H E T E D I K F E J E Z E T

HIÁBA feküdt le, nem birt aludni. Nyitott szemekkel gyötrődött az ágyban. Hiába biztatta magát, hogy: — „Az elődöm a hibás, engem semmi felelősség nem terhel, én másképpen nem tehetek!” — mégis éreznie kellett a súlyos felelősséget az iskoláért. Arra gondolni sem lehetett, hogy más épületbe költözzenek. Alkalmas épület nem volt a faluban. Várnia kellett tehetetlenül.

Az óra elütötte a tizenegyet, el a tizenkettőt, de a pap nem tudott nyugodni. Meggyújtotta a lámpát és olvasni próbált. Az sem ment. Később valaki megkocogtatta az ablakot. A pap odalépett. Az elcsapott öreg bakter állott az ablak alatt.

— Tán nincs valami baj, tiszteletös úr?

— Maga az Ülkei bácsi?

— Ez én. Azt hittem valami baj van, hogy még ég a lámpa.

— Nincs semmi baj!

— Akkor jó!

— Hova megy, Ülkei bácsi?

— Csak ide a templom mellé a jegenyefa alá, a rendes posztomra.

— Tudja mit? Felkelek, s kimegyek magához, hogy egy kicsit beszéljünk. Úgysem tudok aludni.

— Jó lesz, tiszteletes úr!

A bakter elballagott.

Ruhát kapott magára a pap és kilopódzott az öreghez.

— Adjon Isten jóestét, Ülkei bácsi!... Van-e valami újság az ügyében?

— Nincs semmi — legyintett az öreg — s nem is lesz!... Pedig eleget istenkedtem a jegyző úrnak, hogy legyen belátása, hiszen együtt szógálunk húsz esztendő

óta, együtt voltunk hivatalbéli emberek, ezt a csúfságot ne csinálják meg velem; a jegyző csak a fejét tekergette: — Felsőbb rendelet, az felsőbb rendelet!

A felsőbb rendeletnek olyan ereje van, hogy a medvét is ki lehet hajtani vele a likából, hogyne lehetett volna ezt a roskatag öreg embert kitenni a baktárságból. Belátta ezt Ülkei Nőrinc is, de legalább a veszett fejszének a nyelét szerette volna megmenteni.

— Hát a penzióval mi lesz? — védte a jogait. — Mert, — úgy-e — ha a tekintetős jedző úr kivénül a hivatalból, penziót kap, a főszolgabíró úr es, az alispány úr es, a főispány úr es, s úrul élnek belőle... Nekem is ki kell hogy járjon!... Egye fene, ha már nem lehet a dolgon segíteni, pedig még úgy húsz esztendeig elszógalhatam volna, amilyen erőben vagyok, hát legalább a penziómat jó magosán állapítsák meg!

— A falusi baktárság után nem jár penzió! — sajnálta a jegyző.

— Nem az istenharagját! — ütközött meg Nőrinc bá.

A jegyző addig magyarázott, hogy ezt be kellett látnia.

— Hát akkor fújják fel az egész hivatalt! — nyugodott bele. — De ezt nekem akkor meg kellett volna mondani, mikor elfoglaltam a hivatalt, nem most!... — Mindegy no!... Valahogy lesz velem is!...

Amíg a mérge tartott, nem is vette túlságosan a szívére, hogy kicseppent a hivatalból. Nappal se volt baj miatta, csak az éjszakák ne lettek volna. Mondogatta ugyan az embereknek, hogy „legalább ezután tisztességesen kialszom magam” — de mikor besötétedett s a falu lepihent, szegény Nőrinc bácsi nem tudott aludni. Hiába bújt a cserge alá, erőltette a szemét; olyan erővel kezdett fájni a szíve, hogy az öreg faagy ropogott alatta, mintha haldokolnék. Az éjszaka volt az ő világa és csodálatos világ az. Végtelen, nyomasztó, holtak leheli étével teljes, mintha az egész mindenség nagy temető volna és fekete köemberek lélekzenének fásasztóan, sötéten és mindent elnyomó kábulattal Minden megbénul tőle: ember, állat,

fű, fa, virág, hegyek, völgyek és fekete némasággá dermed, csak a kutyák s Ülkei Lőrinc szemei égnek éberen, szenvedélytől forrón, mert ez az ő világuk, melyben hatalmasak és uralkodnak fölötté a soha nem alvó jó Isten hatalmának részeseként. Ez adta meg a vén bakter hivatásának nagy tudatát és fenségét, titkos erejét, sőt végtelenségét, amiről közönséges embernek sejtelme sincs.

Mert nézzük csak!

Amíg rendes földi ember a kicsi halál, az álom tehetetlenségében nyálazza párnáját s milliószámra elhullva fekszenek a mindennapi csatavesztés után a föld hátán, azalatt a vén Ülkei a sötétségtől óriássá nyúlva kilépett az ajtón. Báránybőr sapkájának hegye a fekete magasság elképzelhetetlenségébe fúródik, terebélyes bundája szinte befödi az utcát, botja akkorának látszik, hogy szinte leüthetné vele a hegyek fejét és úgy érzi, hogy maga is óriássá dagad, kinek füle mellett rohannak útkon a hidegen forrongó felhők, kik az Isten trónjának lábainál, a kialvással küzdő csillagok közt tesznek szolgálatot.

Így ment ez éjszakáról éjszakára. Hiába csapták el. Tovább őrizte a falut ingyen, fizetés nélkül. Nappal aludt békésen, boldogan, éjjel örködött. Minden este felöltözött baktergúnyájába és járta az utcákat. A hatóságok megértették, a csendörök nem bántották. A vén Ülkei nem is igen törődött senkivel és semmivel. Azt tartották, hogy megzavarodott, mert elvették a kenyerét. Körútja után minden este idehúzódott a templom melletti jegenye alá és akik meglesték, azok mondják, hogy az Istennel diskuráltak.

— Te vagy, Nőrinc? — kérdezte kedvesen az Isten.

— Ez én! — örvendett Nőrinc bá a minden nap megisméltlódó találkozásnak.

— Hát mi jóban jársz?

Így az Isten.

— Rapporra jöttem! — jelöntközött Nőrinc bá.

— Aztán mi újság odalenn?

— Nincs semmi különös! Megvagyunk valahogy, csak napról-napra nehezebb az élet...

— Túrni kell! — sóhajtott az Isten.

— Az úgy van! — bólintott Nőrinc.

Egy kicsit csendesen virrasztottak és mind a ketten a földet nézték.

— Hallom Pál Sándoréknál valami baj volt! — mondja újból Szentfelsége.

— Csak a leánka hót meg! — legyintett Nőrinc bá.

— Mégis meghala? — csodálkozott az Isten.

— Jobb úgy! — vélekedett Nőrinc. — Mire nőj jön fel?...

— Tiszta igaz!

Ismét hallgattak egy kicsit.

— Hát a Gyerkó ökrivel mi van?

— Javulóban van!

— No hála Istennek! — könnyebbült meg a jó hírre maga a jó Isten is.

Most egyszerre az öreg Nőrinc nyugtalanná vált és felnézett az égre.

— Tán az órát nézed! — találta ki a jó Isten. — Kiálthatod már, megvan éjfé.

A bakter erre nekihazakodott és kicsit előrehajolva rekedten beleénekelte a megkövült csendbe_

„Hallgass ember a szóra,
Tizenkettőt ütött az óra!”

Az Isten hallgatta. Szerette hallgatni. Az emberek félálomban megfordultak ágyukban és ismét csend lett.

— Te nem a Somogyi fia megyén fel ott az úton? — erőltette a szemeit Szentfelsége. — Úgy nézem, mintha Jóska volna!

A bakter mosolygott, de úgy tett, mintha restellkednék.

— Az ő!... A Mihály Domokos leányához jár az ősz óta ... Julinhoz ... De eltöröm a derekát, ha még egyszer meglátom ilyen későn tekeregni!

— Aztán mennyire vannak? — érdeklődött Szentfelsége.

— Úgy hallszik, hogy a farsangon meglesz a lakodalom.

— Akkor hagyj békít, hogy járjon! — vette pártfogásába az Isten Jóskát s Julist. — Mü es vótunk fiatalok...

Ezen édesen elgondolkodtak, de Szentfelségének csakhamar szigorúra rándult a szemöldöke:

— Nem szeretem, hogy viseli magát Külü Klári, az új menyecske! Esztendeje sincs, hogy esszekötek... Jobban kéne reá ügyelgetnöd!

Kicsit felcsattant a vén Ülkei:

— Én figyelgessek?... Ügyeljen az ura, ha elvette!... Én tisztességesen figyelmeztettem, mielőtt elvette volna... Most amit főzött, egye is meg! ..

— Méges, méges!... — mérsékelte a szigorúságát a jó Isten, aztán nagyot ásított, mintha álmos volna. — Elmegyek s egy szikrát ledőlök... Te csak ügyelgess jól, Nőrinc!

ÍGY ment — mondom — napról-napra s így lesz ez ezután is, míg egy reggel holtan nem kapják meg a jegenyefa alatt. Maga sem titkolta, hogy az Istennel szokott beszélgetni s a papnak azon az éjszakán sok mindent elmondott a jó Istenről. Egészen megfürdött a lelke a zamatos, naiv, drága beszédben. Még meg is köszönte neki, mikor elbúcsúztak, hogy ilyen kedvesen eltöltötték együtt az időt.

— Irigylem magát, Lőrinc bácsi! — vallotta be a pap.

— Van is mit! — szerénykedett az öreg, akinek igen jól esett az elismerés.

— Ügyes, tisztességes fiatalember ez a mi papunk — dicsérte meg magában és látszott rajta, hogy még valamit mondani szeretne, de nem tudja, szóljon-e, ne-e. Pillanattig tétozott, de mégis csak rászánta magát. Ne mondja a tiszteletes úr, hogy nem vagyok jóembere neki.

— Ne, tiszteletes úr!

A pap megállott.

— Mi az, Lőrinc bácsi?

— Valamit még mondani szeretnék!

— Mit akar mondani, Lőrinc bácsi?

— Én csak azt, hogy egy kicsit ügyelgessen a tiszteletes asszonyra, mert esténként igen sokszor látom pusmogni az ablakban a főszolgabíró úrral!

— Mit beszél maga, Lőrinc bácsi! ...

— Nem szóltam semmit, mert elég bajom van nekem azonkívül is, de ami igaz, az igaz!... Az én szóm azonban ne legyen! ...

— Bolond beszél! — morogta a pap hitetlenül, de egyszerre úgy érezte, mintha hirtelen az egész bekőrészit kivették volna ...

A bakter aggodalmasan elindult Felszeg felé, mert ott a kutyák erősen fogtak ... Ott valami baj van ...

Botja nagyokat koppant a fehér úton.

NYOLCADIK FEJEZET

Úgy-E rosszkor jövünk tiszteletes úr? — bátor-
kodott be a paphoz az öreg Sala néni.

A fia csüngő fővel, ziláltan, rongyosan, szótlanul állott az édesanyja mögött. Lerítt róla a sok szenvedés, éhezés és nyomorúság. A papban megfogant a szó, mikor meglátta. Mindenről megfélelkezve ugrott a diákhoz.

— Mi történt veled, Dani?

A szomorú fiú megrázkódott. Az anyja szegény felzokogott.

— Ki sem tudjuk mondani, hogy milyen nagy bajban vagyunk!... Csak ezt a nagy szégyent ne kellett volna megélnem! Csak ettől mentett volna meg az Enjőistenem!

— Miféle szégyentől?

— Nem is tudja a tiszteletes úr! Honnan is tudná? ó, hogy mit kellett nekem szenvednem?

A fiú még mélyebbre roskadt a széken.

— Vegyen erőt magán, Sala néni, — vigasztalja az pap — s mondja el nyugodtan, hogy mi történt.

Két száraz kezét kétszer is kinyújtja a fia felé a vén asszony, mintha rettentő veszedelemtől óvna. Nehezen szakad ki belőle a szó.

— A csendőrök hurcolták!... Az én fiamat!... A csendőrök.

— Mit beszél?... Miféle csendőrök?

A fiú a szégyentől roskadozva vallja be:

— Hazatoncoltak!

— Mondj el mindent őszintén, Dani! — biztatja a pap.

A diák megtörten küzd a sirással.

— Édesanyám előtt nem merem elmondani.

— Jöjjön, Sala néni — ölelte át szelíden az öreg asszonyt. — Menjünk he a szobába a feleségemhez, amíg beszélék Danival.

Az öreg asszonyból újra feltört a fájdalom.

— Elűzött! Kidobott az utcára az uram! .. „Dögöljetekek meg fiastul!” azt mondta.

— Jóra fordul minden! — dédelgette a pap.

A diák némileg megkönnyebbült, mikon nem látta szenvedő édesanyját.

— Emlékszik tiszteletes úr, — beszélte bátortalanul — hogy édesapám világgá űzött? . .. Én meg akartam mutatni, hogy mégis lesz ember belőlem. Átszöktem Magyarországra. Pénzem nem volt. Mentem gyalog... A végén még koldultam is.

— Átszöktem a határon és sikerült eljutnom Debrecenbe. Tanulni akartam. Arra gondoltam, hogyha magyarul kell tanulnom, szépen haladhatok. Itthon is csak a román nyelvet nem tudtam. Meg mertem volna esküdni, hogy minden bajomnak vége lesz, mihelyt túl leszek a határon, hiszen én is magyar vagyok... A határőrök utánam lóttek, de nem találtak el. Debrecenben elfogtak, mert nem volt se útlevelem., se más írásom. Kihallgattak s másnap visszadobtak a határon. Akkor nem bánthatam volna, ha a golyók eltaláltak volna. Váradon a rendőrségen újból kihallgattak. Elmondtam mindent őszintén. A rendőrtiszt megsajnálta. Nem zártak el, hanem csak hazatoloncoltak. Egyik csendőrös a másiknak adott... Most itt vagyok. Édesapám szinte megölt, mikor meglátott. Alig tudtunk a tiszteletes úrhoz menekülni előle... De nem baj!...

Tovább nem bírta a megkínzott gyermek. Görcsös, mély sírásba merült. A pap hagyta, hogy könnyebbüljön meg. Maga is elkomorodott. Látta a diákot vándorolni a sötét hegyek alatt gyalog, éhesen, sebes lábbal, mindenkítől rettegve. A diákot, ezt a rongyos kis gyermeket, aki mindenképpen ember akart lenni. Idegen szénaboglyákba lopózott aludni, idegen fák, bokrok alatt rejtőzött és soha nem látott falvak, városok, emberek maradtak mö-

götte és mindenkiben ellenséget látott, amióta apja megtagadta és a kapun kihajította... És mégis ember akart lenni! Akármilyen véres verejtékbe kerüljön is az.

Már félig aludt a fiú a fáradságtól a széken, mikor a pap megölelte.

— Jere Dani, egyél valamit s fekdj le! Nyugodd ki magadat!... Maga, Sala néni, ne aggódjék, Dani nálam marad, én majd gondoskodom róla. Ha hazamegy, hozzon reggel valami jobb ruhát neki. Ez már teljesen leszakadt róla. A lábbelije is rongy.

Gyorsan elkészült a vacsora: jó tojásrántotta szalonnába sütve.

Az éhes diák mohón reszketett, mikor meglátta, mikor félig halott szájához emelte a kenyeret. A kenyeret, melyet ő sohasem fog megkeresni.

— Egyél pajtás! — riasztgatta a pap és hunyorgatott a feleségének, nehogy az is a gyermek előtt sírva fakadjon.

A két kicsi gyermek azonban valahogy mégis megérezte az ismeretlen nagy veszedelmet, amelyet ez a diák hordozott.

Szegény Sala Daninak már túlvilági volt a szava, mikor megköszönte a vacsorát, de már nem volt ereje felállani. Elszédült feje lekoppant az asztalra. Elaludt.

— Szegény! — nézett egymásra a pap és papné meghatottan.

ÍGY ősszel nehezen virrad. A föld — fekete, elnehezült, vén emberfő — haldoklón merül fel még egyszer a fénybe. A fény is bódult, beteg, fakult aranykód csupán. Minden ilyen későőszi virradás kényszerű visszatérés a másvilágról.

Lassan mégis megindul az élet. Az úton szekerek, emberek járnak. A patak hideg vizében asszonyok sulykolnak. A tar kerteket cinkék kutatják át sietve. A magasban vércse szitálja le szárnyairól a hóharmatot a didergő jegenyefákra. Marhákat hajtanak az itatóra. Az

állatok megvetőleg elnéznek a világ fölött. A csűr tetején borzas verebek szárítkoznak és előrehajtott nyakkal lenéznek a falura.

— Megnézem, felkelt-e a vendégünk! — mondja a feleségének a pap.

— Jaj igaz! — jut eszébe az asszonynak. — Az öreg Sala néni elhozta a ruháját. Be is vitte neki az irodába.

A diák már fenn van. Szemérmesen ül egy széken.

Tréfásan nyit rá a pap:

— Hát te még az ágy előtt felkeltél?

Dani szomorúan mosolyog.

— Fel a fejfel! — bátorítja a pap. — Valamit csinálunk veled is. Legjobban volna, ha egy esztendeig itt-hon maradnál. Majd csak édesapád is megpuhul...

A diák megrázza a fejét.

— Másképpen határoztam.

— No?

— Bemegyek Bukarestbe s ott iratkozom be az iskolába. Hátha teljesen román környezetben mégis meg tudom tanulni a nyelvet. Nem nyugszom, amíg nem boldogulok.

— Jójó! — bámul a pap a fiú kitartásán, — de miből élsz meg Bukarestben?

— Édesanyám a reggel adott ötszáz lejt. Azt is kölcsönkérte szegény. Ez elég lesz a vonatra, s még valami marad is belőle. Egészen megkönnyebbült szegény, hogy pénzt adhatott. Mit tudja ő, hogy mi az a nagyváros! Ő csak azt tudja, hogy ötszáz lej nagyon sok pénz, amiből fél esztendeig is „urasan” élhetek... Még boldog is volt, hogy ilyen bőven elláthatott. Szekeret is kerített, amelyik elvigyen az állomásra.

A pap aggódott.

— Ötszáz lejjel mégse mehetsz Bukarestbe.

— Dolgozni fogok, — bizakodott a diák. — Valami munkát csak kapok.

Nyolc órára a vén Sala néni újból eljött a szekérral.

Indulnia kellett Daninak, hogy a féltizes vonathoz elérkezzék.

Kicsit reszketett a fiú, mikor elbúcsúzott és majdnem lerogyott az édesanyja csókja alatt, aki az egymástól elszakadás rémületével áldázódott.

— .tídes, szép kicsi fiam! Sohasem látlak meg többet az életben!

A pap azt akarta mondani, hogy: „Dehogynem, Sala néni!” — valami azonban az ő torkát is összeszorította. Önkéntelen a zsebéhez kapott, hogy pár lejjel ő is segítsen a fiún, de pirulva rezzent össze, mert csak most jutott eszébe, hogy egy lej sincs nála. Hetek óta egy krajcár sincs a háznál. A visszaadott kongruát csak a jövő héten fizetik ki. Talán észre sem vette, hogy a szekér elzörög a fiúval. Csak akkor rezzent meg, mikor Sala néni felsírt; „Sohasem látom meg többet az életben!”

Másodszor sem bírta a pap azt felelni, hogy; „Dehogynem, Sala néni!” ...

KILENCEDIK FEJEZET

ALIG két napra rá, reggel iskolás gyermekek futottak a paphoz.

— A tanító úr azt üzenete, — lihegték izgatottan — hogy azonnal jöjjön a tiszteletes úr az iskolába, mert nagy baj van!

— Miféle nagy baj van? — sápadt el a pap.

— Mi nem tudjuk, de ott van a jegyző úr, a román igazgató úr s az őrmester úr!

A pap már tudta, hogy az iskolát akarják kilakoltatni. Nem látott, nem hallott, csak rohant az úton.

Már egész tömeg állott az iskola előtt. Bemenni nem mertek, csak kívülről lestek, hogy mi lesz.

Izgatottan toppan be az irodába.

— Tiszteletes úr már tudja, hogy miről van szó — fordult hozzá a jegyző. — Szeretném, ha simán intézhetnék el ezt az ügyet!

— De kérem — tiltakozott a pap. — Addig nincs joguk...

A jegyző átadta neki a hivatalos végzést.

— Kérem a kulcsokat!

A pap belátta, hogy nem tehet semmit, engedelmeskednie kell. Az állami igazgató nem szólt, az őrmester katonás szigorral állott. A magyar tanító moccanni sem mert.

A jegyző másodszor már hozzáfordult:

— Kérem az iskola kulcsait!

A tanító bizonytalanul előre lépett.

— Én kérem, — hebegte — magamról minden felelősséget elhárítok!... A tiszteletes úr a felelős. Én kérem fizetett alkalmazott vagyok!...

A papnak eszébe jutott, hogy ez a remegő emberke

alig pár nappal ezelőtt esküdözött, hogy inkább koldulni megy családostul, de kitart az iskola mellett... Mégsem tudott rá haragudni. Nem csoda, hogy ijedten bújik ki a felelősség alól.

— Szegény tanító úr, nem tehet róla — mondotta szánakozva és lehajtott fővel kiment az irodából. Megállott a folyosón. A tanteremből kihallatszott a tanulás halk, békességes duruzsolása. A tanítónő foglalkozott az egyosztályba gyűjtött gyermekekkel.

— Péter Zsiga — hallotta az ajtón kívül is.

Hegyes gyermekhang csendült fel.

„Huszonhetedik olvasmány” ...

Mint a méhek suhogtak a gyermekajkak, ahogy ujjukkal vezetve a sorokat az olvasmányt kísérték.

A bizottság elkészült a jegyzőkönyvvel. A jegyző a paphoz fordult.

— Küldesse haza a gyermekeket!... Nem kívánunk beleavatkozni. Önre bízom.

A pap szótlanul nyitott be az ajtón. Fehér volt, mint a fal. A tanítónőhöz fordult:

— Az épületet át kell adni, kisasszony! Küldje haza a növendékeket!

A tanítónő — maga is gyermek még — remegve a padok elé lépett:

— Gyermekek, szépen imádkozunk!

Az apró kezek imára csattantak.

„Miatyánk, ki vagy a mennyekben” ...

Az urak komolyan lehajtották a fejüket és megadják az illető tiszteletet az imádságnak.

A sok gyermek már az utolsó szavakat zúgta:

„Mert tied az ország, a hatalom, dicsőség” ...

Az „Ammen” is elhangzott, pár pillanatig néma csend lett. Senki nem merte mondani, hogy gyermekek menjetek haza. És ekkor a gyermekek maguktól újra kezdték az imát:

„Miatyánk, ki vagy a mennyekben” ...

Mindenki meglepődött és megrendült.

A pap megvárta, míg vége lesz az új imának és akkor

felemelte lecsüggedt fejét. Már nem volt levert, már tudta, mit kell tennie.

— Gyermeketek, szedjétek össze könyveiteket, ruháitokat!...

A gyermekek ijedten verődtek sorba és megfogták egymás kezét, ahogy tanulták.

A nép sorfalat állott, mikor kimentek a kapun és a férfiak önkéntelen levették a fővegüket...

Nem történt semmi, csak a cigány szökött meg azon az éccakán mindenestől.

FALU végén szennyes kaliba alatt, rozsdás pipával a fogai között töprengett Szándoki, a cigány.

Tűz égett a földön. Füstvirágok, tűzvirágok cirógatták sejtelmesen megfénylő homlokát, hamvadt szemeit. Fekete csontujjai a térde piros foltján ültek. A tűz mellett három borzas édes rajkó pirította meztelen hascskáját. Szemük derűs és fürkésző, hátukon az éjszaka a ruha. Vasfüvel keresztelt, Devla-hitű, szentséges paracicsomkertben termett, nagyszerű csemeték.

A cigány nézi őket.

— Na, te purdé — mondja keserűen a legnagyobb-nak Szándoki, a cigány. — Te ugyan hamar kivégezted az oskolát!

A gyermek arca még feketébb lesz. Olyan fekete, hogy krétával lehetne ráírni, mint az iskolai táblára.

Hiszen eléggé rá van írva az ítélet, a baj. Szándoki nem bírja elviselni.

— Ne sírj, te bikfic! Úgy is nagyobb úr leszel, mint az a nyavalyás jegyző, hogy az Isten legalább három hónapig csináljon cigányt belőle!

— A tanító úr aszonta, — szepegi a gyermek — hogy a domrtu revizor küldte azt az írást.

— Nőjön ki tulipán annak is a szívből! — átkozódik a cigány. — Az én gyermekemet dobja ki az iskolából azért, mert az csak egy szegény cigány?... Adja

az Isten neki is, hogy tőlem kérjen gatyát kölcsön a másvilágon!

Jól esik, hogy így kitölthette a bosszúját. Az apjuk keserősége miatt megrémült gyermekek lapulnak és szepnek. A cigánynak fáj a szomorúságuk és kedvesen, a maga módja szerint vigasztalgatja:

— Ebben a minutában esszevágom, amelyik bög! Hát azt hiszitek, hogy ebben a koszos faluban maradunk? Dikkhecc! Ha térdenállva könyörögne az a főszolgabíró, akkor sem! Addig megyek, amíg olyan iskolát kapok, amilyent én akarok!... Kerek a világ, csórék!

A cigány maga is megörvend a gondolatnak, amely magától jött. Úgy meglepődik tőle, hogy felugrik a tűz mellől és bokázni kezd örömeiben. Heves vére nem hagyja nyugton, amíg meg nem valósította a gondolatát. A nomád természete elemi erővel támad fel benne és a cigány nem sokat teketóriázik. Nappal, éjszaka, rossz idő, szép idő: nem számít. Ilyenkor a cigány csak a maga álmát látja és fut utána, mint a gyermek a pillangó után.

Szándoki is azonnal dologhoz lát. Ott áll a rozzant szekér a kalyiba mögött. Ugrik és odahúzza a tűz fényébe.

A pakolás gyorsan megy. A néhány rongyot könnyű behányini a szekérbe. Pár szerszám s a kovácsfűjtató minden vagyona. Bogos kötéllel gyorsan felkötözi a saroglyába a színes rongyokkal kifoltozott kóber mögé.

Már csak a lovat kell befogni. A félvak ló ott szuszog ganaj-ágyában heverve, pár lépésnyire a négy felütött karóból tákolt szín alatt, melyre pár, félig rothadt kukoricakóré-kéve van rávetve fedélnek.

— Có, fel Fanni, mert megyünk! — rántja lábra a farkánál fogva.

Pár szegletes csontra húzott bőr az egész ló. A cigány belemarkol a hajába, úgy vezeti a szekérhez és néhány mozdulattal beledugja a rossz hámba.

— Készen vagyunk! Upré purdék!

A három gyermek három lyukon ujjongva búvik be a szekérbe. Nincs annál nagyobb csuda, mint hegyeken, völgyeken, erdőkön át menni, vizek partján táborozni,

csillagot nézni, kacagni és dalolni, út porában cigánykereket hányni, fényes krajcárt kapni, a fogukhoz verni és szabadnak lenni, mint a madár.

Szándoki hirtelen a késefára hurkolja a bogos hámissztrángokat, maga is felugrik a szekér szájába, kezeibe veszi a kócmadzag-gyepelőt és meglendíti a ló hátán:

— Gyü, Fanni!

A bagoly ekkor ugrált le álmosan a torony lépcsőin, hogy aludni menjen. Az úton legények, emberek beszélgetnek. Látják a fel pakkolt cigányt.

— Hová mégy, Szándoki?

A cigány feleletül a lóra vág.

A pókos lábú, félsánta ló lihegve bukdácsol az úton és saját megnyúlt fülei az ostor. A felrúgott portól kongón, köhögve fut, lobognak a színes rongyok a szekéren s a kóber alatt ujjongva táncolnak a rajkók. Aztán elfehérednek és egymás mellé csendesednek. A cigány két nagy szeme világít a sötétben.

— Gyü, Fanni!...

Szép csendes éjszaka van.

A három fáradt csokoládégyermek egymás mellé búvik az éjszaka mámorában . . .

PAP csak reggel tudta meg a Szándoki-cigány esetét. A tanító futott be a hírrel.

— Ki gondolta volna, hogy mi telik ki ettől a rongyos cigánytól! Az egész falu róla beszél. Hogy a fene egye meg a cigányt, ki hitte volna.

A pap hallgatott, színtelen, beteg lélekkel. Vívódott, gyötrődött és nem volt senkije, akihez fordulhatott volna.

Megtette a jelentéseket az iskola átvételéről. Az egyházi főhatóság azt a tanácsot adta, hogy ideiglenesen próbálja meg más épületben elhelyezni az iskolát. Más épület nem volt.

Akkor jutott eszébe a templom.

— Nincs más hátra, — mondotta a tanítónak — a templomot rendezzük be iskolának.

„És bevonultak a templomba, de a fele se jött el a gyermekeknek.

A hatóságok nem bántották. Jól tudták, hogy néhány nap múlva a hideg kiüzi őket a templomból.

A cinteremben örködve leste az időt.

Az ős bizony búcsúzóban volt. Már metsző szél hagogatta a tar ágakat és máról holnapra megvénült a fák szakállá. Dér is esett az árnyékos helyeken és ott is maradt. Szép arannyá, szép ezüstté, hideg földi füstté vált a mező. Az erdőben már búsultak a vadak, s az ezüst dombok tetején éhesen bőgött a kicsapott jószág. A vén moha megvörösödött a fák lábain, mintha tüzezske melegitené utolsó sóhajtásukat. Ha ritkán ki is ütközött a nap a falu fölé orlódot felhők közül, melege már beteg volt és csak úgy érzett, mintha szemfedőt dobtak volna a vén föld szemére.

Másnap alig néhány gyermek jött az iskolába. A tanító hideg szájjal újságolta.

— Mégis kitartunk, tanító úr! Kályhát szerzünk és fűteni fogjuk a templomot. Hirdesse ki addig is, hogy jó melegen öltözzenek a gyermekek.

A tanító nem mondott ellent. Nyugtalan volt maga is, de a papot még jobban sajnálta,

— Ha sokáig így tart, ez a szegény ember egészen belebolondul! — mondotta otthon a feleségének.

A tanítóné keserűen támadott rá:

— Ne a papot féltse, hanem azzal törődjék, hogy mi lesz velünk! Se iskola, se állás, se fizetés! Mehetünk koldulni gyermekestül! Itt a tél és se pénzünk, se ruhánk, se fánk, semmink sincs... óh, hogy az Isten pusztítsa el ezt a nyomorúságos életet!

A vénülő, sokat küzdött, vékonyka tanító ijedten elhallgatott. Az asszony kérdésére nem volt felelet.

— Az egyháznak kötelessége gondoskodni rólunk! — mondotta mégis. — Hűsz esztendei becsületet szolgálat után nem hagyhat az útra!

Nem merte bevallani, milyen kilátástalan a helyze-

tük. A papnak se említette a maga sorsát, aki zárkózot-
tan és napról-napra különösebben viselkedett. Ki se vir-
radt, már ott állott a templom ajtajában, leverten, szo-
morúan, mintha halott, volna, ki az éjszaka kijött a
kriptából és elfeledett visszafeküdni. Leste, minden reg-
gel leste, hogy jönnek-e még gyermekek a templom-
iskolába.

Azok bizony egymásután maradtak el.

Aztán a hó is leesett. Didergő, kis porkahó ugyan,
de hó, de tél, újabb nyomorúság, nehezebb élet. Már
csak két-három gyermek lézengett a templomban. Végül
csak egy maradt, a Félkarú Márton kicsi leánykája. A
pap mégis ott állott a templom ajtajában és nézte a fa-
lut. A hó a fejére hullott, észre se vette. A házak a fe-
hér hóhullásban elködösödtek, s a kémények füstje fe-
ketén omlott ki, mintha valaki belekáromkodott volna a
tűzbe.

Egy nap aztán a Félkarú Márton kicsi leánykája
is elmaradt. Hiába várt a pap délig, hiába várt estig.

Akkor felrázta a karjait az ég felé és súlyos léptek-
kel haza ment...

Pár nap múlva a falun már alig látszott, hogy mi
történt. Az emberek éppen úgy végezték a dolgukat,
mint eddig. A szekerek éppenúgy csikorogtak végig az
úton, az ökrök ugyanazon félelmes erővel és nyugalom-
mal húztak, mint eddig. A szélcsendes szép őszi délután
a fák a kertekben nem is moccantak, a házak ugyanazok
maradtak. A falu végén az új cigány üllője azonmód
csengett s a bolt ajtajában a szíjostorok piros bojttja,
kitett ásók és edények között ugyanúgy állott Sámi úr, a
zsidó, mint ezelőtt. A legények tovább fütyültek, a fér-
fiak tovább káromkodtak, a fehérnépek végezték soha ki
nem fogyó dolgukat.

GÉPIESEN intézte a dolgát. Alig vett tudomást
a világ folyásáról. A tanítóval és tanítónővel közölte,
hogy a fizetésüket meg fogják kapni, amíg véglegesen

eldől az iskola sorsa. A kisasszony haza is utazott. A pap került az embereket és napokon keresztül még a felesége se merte megszólítani, olyan sötét és kétségbeesett volt. Az élet csak akkor mozdult meg benne, mikor az egyházi! jelentette, hogy a Félkarú Márton leánykájának úrvasorát kellene adni, mert halálos beteg.

— Mi baja? — pillantott az egyházfira, aki habozott, hogy meg merje-e mondani, de mégis csak megmondta:

— Azt mondja az anyja, hogy a templomi iskolában erősen felhült, s tán nem is marad meg, olyan rosszul van.

A papnak a szívébe nyilalt az új keserőség, a felelősség és aggodalom. Félkarú Mártont csak futólag, köszönésből ismerte. Afféle küzdő, keserű, nyomorék napszámosember, akinek magának is teher az élet. A felesége templomjáró, hűséges, jó lélek, kit megapasztott és meggyalázott a sok gond, nyomorúság. Kinn laktak a Földesgödörben, az esetek fertályában, a többi szegények között.

Aggódva sietett a pap a magyar iskola utolsó növendékéhez.

A kicsi leányka szeme felragyogott, mikor meglátta és a láz piros ködén keresztül megismerte.

Félkarú Márton is tisztességesen fogadta a papot, bár nem tudta megállani, hogy ne békétlenkedjék előtte.

— Ha már fiút nem adott helyette az Isten, — panaszkolta — ennek legalább egészségét adhatott volna.

Azt tartotta, hogy falusi embernek csak nyűg, baj a leánygyermek.

— Gyenge, kényes, uraknak való játékszer csak — magyarázta a papnak. — Ha hideg van, az a baja, ha meleg van, az a baja. Ha szántani viszed, délire a lábán alszik el a borozdában. Az ökörnek kell a homlokával kíméletesen maga előtt taszigálnia. A kapát, villát, gereblyét nem bírja, hamar kidől a munkából. Csak a drága kinyeret pusztítja. Amíg ágynak nem esett, még valahogy csak vót — vallotta a béna őszin-

tén. — Még jól is esett, ha esténként elcirmolt a térdem körül, mint a kicsi macska, de mióta az ágyat nyomja, tiszta pokol az élet.

Vadul az ágy fölé hajlik, s úgy dörgi oda az ártatlan leánykának macából kikelten:

— Vagy gyógyulj meg, vagy meredj meg egészen! A pap szelíden békíti:

— Ne haragudjék Márton, hiszen szegény ártatlan gyermek nem tehet semmiről! Ha elkeseredik, gondoljon arra, hogy milyen jó volt, mikor a maga édesgyermeké esténként a mellére húzódott, nagy szeméivel, játékkal egészen megtöltötte a házat.

Félkarú Márton elrestelli magát:

— Nem es annyira a gyermekre haragszom tiszteletes úr, mint inkább erre a cudar életre, az én nyomorú sorsomra... Tőlem ugyan akár ítéletnapig itt fekhetnék, ha az asszonyt éjjel-nappal le nem foglalná. Egy hét óta annak sem lehet semmi hasznát venni. Folyton ott szepeg az ágya mellett. Az sincs, aki egy csepp meleg ételt főzzön, ha munkába megyek. Már a lelkem is megkeseredett a sok pimpós, csípős túrótól, amit a derke fenekiről magamnak összevakargatok ... Az adóért, érdekért fűrt nyúznak, pedig élni is alig tudunk. Mióta a háború megette ezt a félkaromat, csak félnap-számot kapok. Félkarnak nem is jár több. Még szerencse, hogy annyit es adnak. Ne csudálkozzék, ha a sok baj elveszi az ember eszét.

Mikor úrvacsorában részeltette a pap a beteg gyermeket, az apja még el is érzékenyedét.

— Nagy az Isten! — gondolta a pap és hazament.

KÉT NAPIG csendes volt Félkarú Márton. Úgy látszott, hogy gyermekéhez édesedett. Az asszony ettől felbátorodott és odabújt az urához.

— Meg kéne, hogy mutassuk a doktornak!

Az emberben felgyűlt a méreg.

— Mi az istenharagjából fizeted a doktort?

A gyermek szegény már félig önkívületben küzdött a lázzal. Félállbal már a sírban volt. Az ember nézte és gondolkodott. Az jutott eszébe, hogy jó volna, ha meghalna a leánya. Kezdet óta foglalkozott ezzel a lehetőséggel, míg egészen hozzászokott. Már meg is nyugodott benne.

— Hallgass ide Klári! — fordult az asszonyhoz.

— Beszéljünk úgy, ahogy kell!

— Mit akar mondani¹? — ijedett meg az asszony.

Valamiképpen megérezte, hogy nem jóban töri az ura a fejét.

A félkarú ember ránézett az eszméletlen gyermekre és megcsóválta a fejét.

— En csak azt, — nézett vissza az asszonyra — hogy egész nap a gyermek dolgán gondolkodtam... Valamit kéne vele csinálni!

Az asszony riadtan ugrott az ágyhoz.

— Mit akar vele csinálni¹? — sikoltotta fojtottan.

Az ember tempósan szünetet tartott, mint akinek nem sietős a dolga. Aztán feltekintett.

— Azt akarom, hogy a gyermek haljon meg!... Hagyjuk meghalni!...

Az asszony szája befagyott a rémülettől.

Félkarú Márton is most ébredt rá, hogy halálra ítélte gyermekét. Szégyenkezve igyekezett magyarázni, enyhíteni.

— Neki lesz a jobb, ha többet nem kínlódik!... Ebben az ántivilágban úgysem lesz belőle ép, egészséges fehérnép. Mi a tűzláng ját kínlódjunk vele? Hadd menjen, amíg kicsi! Pénz úgy sincs, amivel kúráltassuk. Az életnek sincs sok értelme... Ha meg es gyógyulna, mi a fenéből él meg azután?... Egyezz bele Klári, hogy hagyjuk meghalni!... Haljon meg!... Aszondom, haljon meg!...

Az asszony borzadó szemekkel tántorodott vissza az embertől és az arcába sikoltotta:

— Sohasem! Inkább a lelkiüdvösségemet is eladom, de akkor se hagyom!

— Elég bolond vagy! — szidta az ura, de többet a halállal nem erőltette.

— Eljön mindennek az üdeje! — hagyta abba.

Mikor megvitték a hírét a papnak, hogy Félkarú Márton halálra ítélte gyermekét, túlságosan nem háborodott fel és ő is elgondolkozott. ...

— Valóban nem volna-e jobb annak a szegény gyermeknek a halál? ... És minden gyermeknek ... Az egyetlen békeség és egyetlen tisztességes dolog a világon a halál!... Nem a legnagyobb bölcsesség-e az egymásra acsarkodó népek borzalmas poklában, ha az embernek fehér kendővel egymáshoz kötik a két lábfejét a koporsóban?... Ha arra gondolok, hogy mi lesz a gyermekeinkkel, igazat kell adnom ennek a félvad, béna embernek.

Világos volt a pap előtt is, hogy rettenetes és a palásthoz nem illő, amit gondol, de elszorult még a lélekzete is az ártatlan gyermekeket fenyegető szörnyű jövendő miatt.

— ... mert miért kell azoknak szenvedniök, az emberiség gazságaiért megfizetniük, ártatlanul lakolniuk, akiknek mindössze csak az a bűnök, hogy a világra jöttek. Mi felnőttek gyilkoltunk, gyűlölünk, küzdünk és gazságoktól fertőzöttünk vagyunk, de ők, a gyermekek soha semmi rosszat nem csináltak. Miért nem zárulhat le velünk a pusztulás világa? Miért kell magunkkal rántanunk gyermekeinket is a húsz éve tartó pokolba?... Vájjon nem a legjobbat akarja-e Félkarú Márton, amikor gyermekének kacsóit a halál fekete kezébe akarja adni? Ha igaz akarok magamhoz maradni, nem tudok a lelkem szerint megfelelni erre a kérdésre.

Hiába érezte, hogy kötelessége volna oda menni a készülő tragédia kicsi házába, és jobb útra téríteni a végsőig elkeseredett embert, de nem volt ereje mozdulni. Valahogy úgy érezte, hogy a beteg gyermek és az elvesztett iskola sorsa is összefüggenek. Egyik halál a másiknak természetes következménye. Most már annál

feszültebben leste, hogy mi lesz a Félkarú Mártonék sorsa.

Eltelt egy nap, eltelt két nap.

Félkarú Márton éppen az erdőre készült, mert elfogyott a tűzifájuk. A korán esett hónap nagy hidege lett, s a beteg miatt éjjel-nappal égetni kellett a tüzet. Ezért is a nagybeteg gyermeknek kellett megszenvednie.

— Hordhatom egész télen a fát a hátamon — morgott Márton, mialatt a kanapé alól elhúzta a fejszét s istrángot keresett, mivel a fát a hátára kötözzze.

A leánya rettegve bújt a párnák közé és félelmében sírni se mert. Kicserepezett szája reszketett, s a láztól elolvadt szép arcocskája behorpadt. Mikor az apa fenyegetően hozzálépett, esdekelve felsikoltott.

— Édösapám!

Az eltorzult ember megrázta fölötte a kezét.

— Édösapád a hóhér!

Az asszony vinnyogva odaugrott és ellökte urát az ágytól. A vad, durva ember megtántorodott és féktelen indulatában ép kezével visszaütött.

— Dögöljete meg mind a ketten!

A vékony, nélkülözésektől, virrasztásoktól elapadt asszony elzuhant a földön, de lassan ismét feltápászkodott és gyülőlettől elfulladt hangon megátkozta:

— Száradjon le az az egy keze is!

Félkarú Márton káromkodva kifordult az ajtón.

Ez történt reggel.

Az asszony a nyugtalanságtól és rettegéstől egész nap nem lelte helyét.

— Jaj, mindjárt hazajön apád! — riadozott a gyermeknek. — Hová leszünk el, mit tudjunk csinálni?

A gyermeknek a borzalom elől behunyt szempillái reszkettek, apró száján át lihegve fújta magából a forróságot, s nehéz mellecskéje borzasztó erővel küzdött.

Semmi sincs a világon elviselhetetlenebb, mint halódó gyermeket látni, kit forró vackából félig már kiemel, a halál.

Az asszony azonban már alig látta a megújult fáj-

dalmaktól eltorzult kicsinyét. Csak az ura szörnyű szavait ismételte izgatottan és leste az ajtót, hiszen minden pillanatban beléphet és akkor újból kezdi, ahogy szokta:

— Még mindig az ágyban van az a kölyök?... Még nem murált meg?... Meddig rothad még az ágyban?

Mit kellene csinálnia, hogy elkerülje az új veszedelmet a naponta megújuló gyötrelmeket?

Azt se tudta, hogy mit cselekszik, mikor a gyötrődés és félelem elvakultságában felrázta szenvedő gyermekét.

— Próbáld meg lelkem, hátha fel tudnál kelni.

A leánykán is átsajdult az öröm.

— Úgy-e, ha felkelek, nem haragszik édösapám?

— Nem, lelkem, nem! — kapott örvendezve a gyermek készségén az asszony.

Az anyja nyakába kapaszkodva, valahogy elaszott pipaszár lábcskáira emelkedett. Ingecskéje a hátához tapadt az izzadságtól, térde bogjai összeverődtek. Szép, rizkása fogacskái vacogtak, mikor sürgette az anyját:

— Siessünk, míg hazajönne!... Siessünk, míg hazajönne!

A veres szoknyácskát bizony alig lehet ráhúzni erőtlensége miatt. A lábicskája is bő lett, úgy lefogyott szegényke. Cipőt szerencsére nem kellett húzni, mert cipője azelőtt sem volt. Teljesen ki is merült az öltözködéstől. Lenháján végiggyön győzött a verejték és olyan erőtlen volt a lelkem, hogy a lábain nem tudott megállani.

Az anyja széket húzott az asztalhoz, s arra ültette. Bizony a székről is lefordult az ártatlanka. Ahogy lehetett, megtámogatta, de a testecske hol előre, hol oldalt dőlt, hiába biztatta az anyja:

— Fogózz meg lelkem, jó erősen!

Az apró ujjak erőtlenül siklottak le a kapaszkodásnál. Végül is az anyja lekapta hárászkenőjét, áthurkolta a gyermek derekán és a gyenge testet hozzákötözte a

szék hátához. Még mosolygott is, hogy ezt ilyen ügyesen kitalálta.

Most már alig várta, hogy jöjjön az ura, s lássa, hogy neki milyen örömet szerzett...

Mikor a pitvarban dübörgött az ember, még szembe is futott vele.

— Jöjjön, jöjjön, mert örömhírt mondok!... Ágniska meggyógyult!

A férfi sötét szívébe belenyilalt az öröm. Maga is csodálkozott a furcsa érzésen.

— Mit beszélsz te?

— A reggel, mikor maga elment, — hadarta az asszony — egyszerre megfordult a betegsége. Azóta anyyira haladt, hogy délután fel is kelhetett az ágyból.

A férfi felrikkantott.

— Hogy! Már fel is kelt?

— Fel bizony! — didergett az asszony. — Ott ül az asztal mellett, de még gyenge a lelkem. Kíméletesen bánjon vele!

Az apa úgy érezte, mintha nagy kő gördülne le a szívéről. Egész nap bántotta reggeli durvasága és eleget átkozta magát érte.

— Hogyan lehettem olyan pogány, gyilkos! — korboltta magát. — Rosszabb vagyok a vadállatnál! — bánta már.

Szerette volna sötét bűnét valamiképpen jóvá tenni, de nem tudta, hogyan. Titokban valami súlyos istenbüntetéstől félt. Szerencsére már nincs baj. Már minden rendben van!

Akármilyen hihetetlen volt is a jó hír, egészen megnyugtatta. Szégyellte magát, nem mert az asszonyra nézni, de alig várta, hogy kicsinyét lássa.

Az ajtónál mégis megszedült és kinyögte Isten nevét.

— Énédesistenem!

Az alacsony, nyomott, kisablakos, füstösgerendás házban már nem lehetett tisztán látni. Télidőn korán

sötétedik. Első pillantása az ágyra esett és az öröm újra felkiáltott benne:

— Üres!

Az asztalhoz közel kellett mennie, hogy lásson.

— A gyermek — szürke, alaktalan tömeg már — nem mozdult. Apja nem merte megérinteni, csak remegve nézte.

A gyermek fejcskéje le volt kókadva és nyitott szemefenére üresnek látszott.

— Meghalt! — rendült meg a félkarú ember, de hangosan nem merte kimondani.

Óvatosan átlesett a feleségére, de az csak mosolygott. Olyan túlvilági volt a mosolygása, mint az örülteknek. A gyermekre rá sem nézve, hideg szájjal motyogta az urának.

— Csak alszik a lelke!... Kifáradt... Még gyenge!... Csak alszik a lelke!...

Később megütközve mégis rámeredt a leánykára és szinte haragosan szótagolta:

— De — miért — aludt — el — ez a gyermek!

A férfi megszánta és szelíden ráparancsolt.

— Gyűjts lámpit Kalári!

Amíg lámpát gyűjt, legalább nem látja a hideg gyermeket.

Nehezen gyúlt meg az a fene lámpa is. A világosságnál kissé hunyorogtak, majd ismét megigézve nézték a székhez kötözött gyermektetet. A hárászknendő szakadásig megfeszült, mert a testecske teljes súlyával előre bukott.

Az apa most vette észre, hogy a gyermek a székhez van kötözve. Felüvöltött, mintha éles kést forgattak volna meg a szívében.

— Ki kötözte oda?

Az asszony még csodálkozott is a kérdésen.

— Hát én!

A férfi összecsucsklott.

— Miért tetted?

Az asszony keserűen felkacagott.

— Még maga kérdi?... Hogy örömet szerezzünk magának!... Azért... Mert féltünk!... Nem bánom, ha meg is öl, én megmondom. Egész nap rettegünk és Ágneske is azt mondta: — „Vegyen fel, öltöztessen fel édősapám, hátha akkor édősapám többet nem haragszik reám!...” Hát azért!

Meleg öntötte el az ember lelkét.

— Azt mondta?

— Azt a lelkem!

A félkarú ember lábai megrogytak.

— Fektesd vissza szegénykét az ágyba!

Aztán felzokogott:

— Immár fektetheted!

Most sem merte kimondani, hogy a gyermek meghalt«

Az édesanya gügyögve a kicsikéhez lépett.

— Jere, feküdj vissza, lelkem!

Nehezen bírta eloldozni, mert a hárászkendő szoros bogra húzódott a gyermek mellecskéjén. Az asszony a fogaival oldozta, tépte. Közben oda ért a füle a gyermek melléhez és meghallotta, hogy a szív még dobog. Élesen felkiáltott:

— Él!

A félkarú ember megrázkódott és mély hörgés tört elő a melléből.

— Fuss és hívj doktort!

Akkor jutott eszébe, hogy nincs doktor a faluban.

— Istenem, most mit csináljunk? — sírt az asszony.

— Eridj a paphoz! Hátha kitalál valamit! Mondd meg, hogy ne csak a szája járjon, most segítsen, ha tud!

Maga pillanatig sem mozdult el a gyermek ágya mellől.

A GYERMEKE életéért rettegő édesanyát nem küldhette el vigasztalás, segítség nélkül a pap.

— Menjen csak nyugodtan haza, mindjárt ott legünk a doktor úrral!

— Óh, hogy az a jóságos Isten fizesse meg!

— Most mit csináljak? — töprengett a pap.

Késő a városba menni, orvosért. Százszor is meghalna az a szegény gyermek, amíg lószekérrel megjárná a várost.

— Nincs más mód, Mester Miklóst kell rávennem, hogy csináljon valamit!

Mester Miklóst, a szegedi egyetemen végzett, kitűnő tudású doktort, akinek nem szabad gyógyítania, mert nem nosztrifikálták a diplomáját. Zárkózott, elkeseredett ember lett idehaza és méhésetből próbál megélni. Behúzódott a rozoga falusi házba, s a finom orvosi műszerek ott porosodnak használatlan a gömbölyű boronfákból összerótt füstösgerendás „rendelő”-ben. Elhagyott, rideg, szomorú volt bizony a házatája, a fiú maga mogorva.

— Nem lehet! — rázta a fejét a pap kérésére.

— Élet-halálról van szó, Miklós.

A doktor hajthatatlan volt.

— Nem csukathatom be magamat a Félkarú Márton koszos kölykiért! Amúgy is figyelnek. A körorvos megfenyegetett, hogy átdobat a határon, ha rendelni merek ... Hagyj békén Béla! Én már az életben többet nem doktorkodom. Letettem én már arról a mesterségről.

— De meghal az a gyermek!

A doktor vállat vont.

— Hát meghal! Mi az? Semmiség!

— De egy magyar gyermek!

Mester Miklós felkacagott.

— A magyar gyermek éppen úgy meghal, mint a román gyermek, vagy a szász gyermek, angol gyermek, néger gyermek. Miért legyen a magyar gyermek halhatatlanabb, mint a többi?

Rozoga pléhdobozból cigarettát sodort, megnyálazta és rágyújtott.

— Meg se kínállak — mondotta a papnak. — Büdös, magamfajta parasztnak való, ötös dohány. Erre is

ritkán telik. Ne ereszkedj le hozzám azzal, hogy rágyújtasz belőle.

A papot bántotta a cinizmus.

— Kár, hogy hozzád jöttem. Elkerülhettem volna a csalódást.

— Miért csalódtál volna bennem?

— Jó embernek gondoltalak, de rossz, önző ember vagy, akiben nincs semmi lélek.

A doktor megrándult a vádra.

— Honnan gondolod?

— Az egész életedből! — válaszolt felindultan a pap. — Ebből az élve el temetkezésből, letörtségből, temetőbogár-sorsból, amit választottál! Mert csak magaddal törődöl, s nem érzed, a mi sorsközösségünket, azt a küzdelmet, amelyet a létünkért, fennmaradásunkért folytatunk. Hiányzik belőled az ifjúság cselekvőképessége. Olyan sebesült vagy, kit a saját sebén kívül egyéb nem érdekel. Ezért mindegy neked, hogy magyar gyermek, vagy néger gyermek pusztul-e el. Nem érzed lelki-szükségletnek két kézzel kapni minden magyar élet megtartása után, ha már orvos vagy.

Az orvos megrázkódott.

— Nem ismersz, Béla! — sóhajtott. — De mindegy! Menjünk! Megnézem azt a gyermeket.

A pap ingerülten elutasította.

— Most már maradj! Nem kellesz, mert... nem belső meggyőződésből jönnél!

A doktor elcsodálkozott.

— Nem mindegy az a beteg szempontjából!

Mikor azonban látta, hogy az érzékeny embernek fáj a gúny, emberi melegséggel fordult hozzá:

— Mi okod van rá, hogy ennyire tűzbe jöjj azért a senki, semmi kis leánykáért, akinek tényleg jobb volna, ha meghalna? Úgy izgat a sorsa, olyan magadon kívül vagy, mintha a saját gyermekedről volna szó. Azt se bánod, ha becsuknak engem, csak segítsek rajta. Miféle különös okod van rá?

A pap megbékélt.

— Lehet, hogy nem értesz meg, Miklós és lehet, hogy csak rögeszme nálam, de ez a gyermek volt az utolsó a mi iskolánkban és valahogy úgy érzem, hogy ennek a gyermeknek és az iskolának a sorsa összefüggnek. Ha meghalna, talán azt jelentené, hogy a magyar iskola is meghalt vele. Tudom, hogy ostobaság amit mondok, de a szimbólumtól nem bírok megszabadulni. Hát ezért vagyok itt, Miklós! Hát ezért vagyok hajlandó magamat és téged is feláldozni, Miklós!...

A doktor nem szólt semmit, csak előkereste a kis fekete műszeres táskáját

— Hát akkor gyerünk!

FÉLKRÚ Márton pillanatig se mozdult el a gyermek ágyától. Ismerte minden lélekzetvételét. Az orvos injekciót adott és biztatta, hogy megmarad a üermek. Az ember nem hitte. Űlt rendületlen és mozdulatlan az életért csatázó gyermek mellett. Már nem is hallotta, mikor a doktor és pap elmentek. Csak akkor rezzent meg, mikor a gyermek magához tért másnap reggel és kedvesen átvillant az öröm az orcáján.

— Édösapám!

Még meg is fogta vékony ujjacskáival az apja durva félkezét.

Félkarú Márton megvárta, míg ismét álomba szenderedik s csak akkor vonta el a kezét.

— Most már megmarad!

mÚjból ráhajtotta öklére a fejét

Egyszer aztán nyugodtan felemelkedett és kiment.

Az asszony nem merte megszólítani s csak az ablakon át leste szorongva, hogy mit csinál az ura.

A fél karó ember a fészerben motozott, régi törött kerekek, ócska vasak között.

Végre megtalálta, amit keresett: rozsdás, nehéz, törött vasdarabot. Arca kiderült és elindult ki a kapun.

Az asszony nem mert utána menni.

Az utcán szembetalálkozott a pappal, ki éppen hozzájuk igyekezett.

— Hová megy Márton azzal a vassal?

A félkarú ember ragyogott az izgalomtól.

— Csak ide a kovácshoz, tiszteletes úr!... Megcsinál tatom a másik karomat is ... Ezt a végít kilapósítja — mutatta a vasat a papnak — reányitolja a csonka karomra jókéményen. A másik vége kampós lesz, hogy ha valamit meg akarok fogni, hát legyen mivel... Most hogy megszerez a másik karom is, búmot se mondom. Csak az Isten a gyermeket s az asszonyt megtartsa! Most már könnyű lesz minden'. .. Csak a másik karom is készen legyen!... No, az Isten tartsa meg, tiszteletes úr!

Párat előrelépett, majd megfordult és boldogan elmosolyodott.

— Most már megmarad a gyermek, tiszteletes úr, mert azt mondja, hogy: — Édösapám!

Örömeiben hangosan füttyülni kezdett az úton.

A pap a meghiúsított izgalomtól nekiszédült a kapufélfának és hálásan felnézett az égre.

T I Z E D I K F E J E Z E T

A ROMÁN igazgató a községháza előtt megszólította a magyar tanítót:

— Domnu colega!

A magyar tanító megrebbent.

— Sokat gondolkodtam a sorsán, kolléga úr — fogott kezét barátságosan az igazgató.

— Az én sorsomon?

— Hogy a felekezeti iskola megszűnése után mi lesz magával — magyarázta az igazgató.

— Úgy tudom, hogy az ügy még nincs befejezve — próbált ellentmondani a tanító.

Az igazgató türelmetlen mozdulatot tett.

— Keresztet vethet arra az iskolára, ha én mondom! Akármit beszél is a maga papja... Már meg is tettük az előterjesztést a minisztériumba, hogy tegyék az iskolát három tanerőssé. Napok kérdése, hogy az erre vonatkozó döntést megkapjuk... Ezzel kapcsolatban gondoltunk kolléga úrra. Nem volna kedve harmadik tanerőnek beállani az iskolába?

A tanító elszédült az új hírtől.

— Én?... Harmadik... tanerőnek?... Az állami iskolához?

— Kolléga úr érdekében gondoltam! — biztatta az igazgató. — A revizor úrral is beszélünk róla és a kinevezésének nem volna különösebb akadályja.

— De én... az állami iskolához? — szabadkozott a tanító, s a rossz nadrág reszketett rajta.

— Ne értsen félre kolléga úr, — vágott közbe az igazgató, — nem kötelező az átlépés. Senki sem akarja kényszeríteni. Tisztán az ön egyéni érdekében vettem fel a gondolatot, mert sajnálom, mert nagy családja van.

Végül is mi fog történni magával? Legjobb esetben áthelyezik egy más községbe, ha hely ürül. Ön itt van begyökerezve ebben a községben. Ha nem fogadná el az áthelyezést, vagy lemond az állásáról, vagy elmegy nyugdíjba. Az a párszáz lej, amit kapna, még meghalni is kevés ... önt megértő, komoly embernek ismerjük. Ezért gondoltunk magára ... Fontolja meg a dolgot s ha kedve van hozzá, hát nyélbe lehet ütni. Én holnap, holnapután ügyis a városba készülök, együtt bemehetnénk a revizor úrhoz...

A sokgyermekes tanító szemében felvillant a hála.

— Köszönöm a jóságát, igazgató úr! Örök időkre lekötöleztet. Megyek, megbeszélem a feleséggel és ha megengedi, még ma felkeresem igazgató urat.

— Legyen szerencsém, kolléga úr! — búcsúzott az állami igazgató.

Az árva magyar pedig hazaszédelt a feleségéhez és már a kapuból kiáltotta:

— Olyan hírt mondok, asszony, hogy ha meghalod, hanyatt esel tőle.

A folytonos keserüségtől és elégedetlenségtől megaszalt lelkű tanítóné sötéten nézett fel.

— Mi az?

A tanító kicsit komolykodott.

— Az állami igazgató felajánlotta az állami iskolánál újonnan létesítendő harmadik tanítói állást és kérdezte, hogy nem fogadnám-e el... Már a revizorral is megbeszélték.

Az asszonynak rádermedt a keze a seprűre.

— S te mit feleltél?

— Határozott választ még nem adtam! — fontoskodott a tanító.

Az asszony a szeme közé szökött.

— Nem adtál határozott választ?... Mire vársz?... Mért nem adtál határozott választ?... Maholnap az sincs, amit együnk s ő nem ad határozott választ. A gyermekek mezítláb vannak, egy krajcár nincs a háznál, rongy és mocsok az egész életünk, itt áll állás, minden nélkül és

ő nem ad határozott választ! Ki az Istenben reménykedel? Politizálni, élnetetlenkedni tud, de határozott választ nem tud adni... Bolondultam volna meg, mikor hozzád mentem feleségül! Rögtön takarodj s mondd meg az igazgatónak, hogy az állást elfogadod!

— Nono! — csitította a tanító. — Az nem megy olyan könnyen ... Nekem az egyháznál húsz éves szolgálatom, szerzett jogaim vannak.

— Fúdd fel a szerzett jogaidat! Eddig se tudtunk megélni belőle!

— Hát a nyugdíj? — vágott közbe a tanító. — Húsz éve fizetem a járulékokat, nem dobhatom oda egyszerűen. Ezt is tisztázni kell! Szó nélkül nem hagyhatom az egyházat faképnél. Vannak elvi szempontok is. Az erdélyi magyarság érdeke ... Nem adhatom én fel elsőnek a hitvallásos iskolát, az anyanyelvi oktatást. Meg kell előbb beszélnem a pappal is.

Gyűlölet izzott át az asszonyon.

— Fuss hát a papodhoz, ahhoz az önféjú bolondhoz, amíg bajba nem ránt téged is. Most se fér a bőrében. Ha a főszolgabíró bele nem bolondul a feleségébe, már rég kitörték volna a nyakát.

— Asszony! — kiáltott rá a feleségére a tanító. — Vigyázz a szádra!

— Még véded? — sziszegett az asszony. — Hát papné az? Hiszen minden nap sülvé, főve együtt van azzal a fiatalemberrel. Csakhogy meg nem eszik egymást. Csak az a bolond ura nem látja, pedig már az egész falu a szájára vette... Neki bezzeg nincsenek „elvi szempontjai”, ha erről a csinos, román fiatalembről van szó.

— Befogd a szádát! — erélyeskedett a tanító, de a megáradt keserőséget nem bírta visszafojtani a feleségénél.

— Nekem nincs mibe kimenjek a kapun, többet dolgozom, mint az utolsó napszámos asszony, mezőre járok, kapálok, aratok, tönkre tettem magamat, de neki telik kölnivízre, púderre, kesztyűre, rúzsra, mert ő papné, én pedig csak egy egyszerű tanítóné vagyok. Engem megver

az eső a mezőn, a tenyerem repedt és fekete a földmunkától, nekem ki kell állani sujkolni a patakba, de ő színes napernyő alá búvik a nap elől és azzal nem törődik, hogy van-e, amit egyenek, csak mondhassa: „Kedves Tompeiu!” ...

A tanító bemenekült a belső szobába.

— Nem csoda, hogy így el van keseredve — mentette a feleségét. — Tényleg tarthatatlan így a helyzetünk. Ezen változtatnom kell! Kétségtelen, hogy az állam a tanítóit kitűnően fizeti. Balázs Samunak például hatezer leje van havonta, pedig nincs több tizennyolc évi szolgálati idejénél. Ha nekem beszámítanak a húsz évi szolgálatomat, rövidesen gradáciát is kapnék, el tudnám érni pár év alatt a jelenlegi fizetésemnek a háromszorosát ... Legalább egy cselédet fogadhatnék az asszonynak, mert — valljuk be őszintén — nem intelligens ember feleségéhez való sors, amiben szegénynek része van ... Abban tényleg igaza van Szucsunak, hogy többet az iskolát nem kapjuk vissza. Senki sem veheti rossznéven, ha igyekszem magamat biztosítani. Ha egy éven belül véglegesítenek, egész jól jövök ki. A revizortól függ. Erdélyi ember, ki a magyar világban is tanító volt. Vele tehát lehet beszélni. Mindig jó viszonyban voltam vele. Nem lehet mondani, hogy nem jó kolléga. A tanítóság ügyét mindig a szívéen viselte. Szucsival különösen jól vannak... Szép dolog Szucsutól is, hogy reám gondolt... ő meg fogja tudni csinálni... A papnak nincs igaza. Jól mondja a feleségem, hogy önféjű. Ha tényleg kineveznek, Józsikát tovább taníttathatom. Ideje, hogy vége szakadjon a nyomorúságunknak ... Magyar szempontból pedig egyenesen fontos, hogy én foglaljam el azt az állást. Ha kezdetben — mondjuk egy évig — nem is adnának többet a kezdőfizetésnél, az is több lesz, mint amit most kapok... Igen, már most átmegyek Szucsuhoz... A kérvényt közösen megírjuk ...

Mihelyt elhatározta magát, mindjárt nyugodt volt. Sőt fölényes.

— Asszony! — kiáltott ki a feleségének a konyhába.

— Hová tettétek az okmányaimat? . . . Affene egye meg azt a folytonos takarítást! Semmi sincs a helyén!

Ebből már tudta a tanítóné, hogy mit határozott az ura. Eldolgozott kezei reszkettek az izgalomtól, mikor a sífön tetejéről lekapta a spárgával összekötözött írományokat.

— Csak otthon kapná Szucsut!

— Ha otthon nincs, biztosan a jegyzői irodán vagy a főbírónál lesz — felelt nyugodtan a tanító. — Lehet, hogy ebédre pontosan nem jövök haza.

Futó pillantást vetett kopott, fekete vasórájára, melyet még preparandista korában szerzett.

A. PAPLAK előtt megtorpant.

— Mégis beszélnem kell a pappal!... A működési bizonyítványra amúgy is szükségem lesz. Legalább ne mondja, hogy a híretudta nélkül, a megkerülésével jártam el!

A kapuban azonban a bátorsága odalett. Tétovázott és már-már tovább ment, mikor a papné meglátta.

— Az uramat keresi, tanító úr?

— Kézit csókolom, tiszteletes asszony!... Igen!... Hozzá jöttem!

— Éppen az elébb ment el hazulról. Saláékhoz hívták. Úgy látszik, a fiúnak történt valami baja. Tessék bejönni, mindjárt hazajön!

— Köszönöm. Majd eljövök máskor... Nem tudja a tiszteletes asszony, mi történt azzal a fiúval?

— Csak annyit hallottam, hogy valami hivatalos értesítést kaptak Daniról. Az édesanyja volt itt az uramnál, hogy menjen s fordítsa le magyarrá.

— Biztosan valami rossz fát tett a tűzre... Többször mondtam az öreg Salának, hogy ne erőltesse azt a fiút, mert nem szellemi pályára való, de olyanok ezek a parasztok, hogyha már két ökörré valahogy fel tudott vergődni, mind urat szeretne csinálni a fiából. Ez az úrhatnás a vén Salában különösen megvan. Különben

sajnálom azt a gyereket, hogy sehogy sem tud boldogulni. A mai generációban nincs meg az a.z ellenálló-képesség, ami bennünk. Az igények is nagyok, kérem! Mikor mi diákoskodtunk, a szájunkból mosdottunk, s az utcai lámpa mellett is megtanultuk a leckénket, ha nem telt faggyúgyertyára .. És ember lett belőlünk. Ma nincs meg az az igekezet.

A papné már unta a tanító fecsegését.

— Az iskola ügyében keresi az uramat, tanító úr — térítette más tárgyra.

A tanító bólintott.

— Erre jártam s gondoltam, benézek, hogy van-e valami újság.

— Elég rossz újság van.

Mohón kapott a híren a tanító.

— Ma kapott értesítést az uram, hogy az iskola ügye végleg elveszett. A Magyar Párt bukaresti irodája értesítette, hogy a minisztériumban végleg elintézettnek tekintik a kérdést...

A tanító felvillanyozódott a hírre. Jó hír volt a számára. Megkönnyíti az ügyét. Most már senki sem mondhatja, hogy megugrott a süllyedő hajóról. Most már bevégezett tények előtt áll. Madarat lehetett volna fogatni vele, olyan jó kedve kerekedett, de a papné előtt nem akarta mutatni.

— Kérem, ez hihetetlen!... Az egyház tulajdonjoga szerintem minden vitán felül áll...

Megijedt attól amit mondott.

— Affene egye meg, vigyáznom kell magamra! — gondolta és óvatosan körülnézett, hogy nem hallotta-e meg valaki és sietve elbúcsúzott.

Az állami iskolában éppen csengettek. Sietett, nehogy Szucsu meglássa, hogy a papnéval beszél.

Pompásan halad az ügyem! — dörzsölte kezeit titokban, mikor az irodában az igazgató mindjárt meg is

írta a kérvényt és megbeszélték, hogy együtt mennek a városba a revizorhoz.

— Akár ma megkezdhetné a tanítást, kolléga úr! Olyan biztos az ügye! — nyugtatta meg az igazgató, aki az irodaszekrényből szilvóriumot vett elő, töltött két homályos pohárkába, koccintott, mereven a magyar tanító szemei közé nézett és azt mondta:

— Szervusz!

— Szervusz, igazgató úr! — viszonzta a magyar tanító és az izgalomtól a szilvórium ráloccsant a keze hátára.

— Ez aztán a cújka! — vágta le meglegedetten a poharat az igazgató.

— Saját főzés? — érdeklődött a magyar tanító.

A második, harmadik pohárnál mellékesen eszébe jutott az igazgatónak:

— Hallottad, hogy az a szamár Sala-fiú valami regáti faluban, a Prohava völgyében agyonlőtte magát?

A magyar tanítónak kiesett a pohár a kezéből.

— Agyonlőtte magát? — makogta.

— Ma jött az értesítés a primáriához ...

T I Z E N E G Y E D I K   F E J E Z E T

A TRAGÉDIA részleteit nem volt nehéz összeállítani.

Kiderült, hogy a sokat szenvedett fiú minden emberileg lehetőleg elkövetett, mielőtt eldobta magától az életet.

Az édesanyja kölcsönkért ötszáz lejével valahogy elvergődött Bukarestbe.

— Tanulni! Tanulni! — fütötte a gondolat.

Bizakodva ment. Mégis meg fogja mutatni az apjának, hogy nem hiába költötte rá a vagyonát. Ember lesz belőle. A pap ajánlólevele az első napokban segített. A bukaresti magyar diákok védelmükbe vették. Ami az ötszáz lejből maradt, arra se volt elég, hogy beiratkozzék az iskolába. A fiúk lejenként szedték össze maguk közt, ami hiányzott és beíraták magántanulónak egy román líceumba. Hálából megkínálta őket a hazai tarisznyából. Jólesett a hazai szalonna, kenyér, túró és a fiúk könnyes szemmel ették.

— Mi újság Székelyföldön, Dani? — fogták körül.

A fiú beszélt, mesélt együgyű apró kis dolgokat a mezei munkáról, a székely hegyek nehéz világáról, később a saját sorsáról, csalódásairól, az édesanyjáról, ki kölcsönkért pénzzel útra tette és megcsókolta a kenyeret, mielőtt a tarisznyába rejtette, hogy soha el ne fogyjon. Nagyon elgyengültek a fiúk az ilyen beszéd mellett és sokan lenyelték titokban a könnyeiket, de mind biztatták Danit:

— Ne félj, mert mi is itt leszünk melletted!

Hát hiszen jóakarásban, szeretetben nem volt hiány, gyengepénzű legények voltak maguk is. A diákzseb, mióta világ a világ, mindig üres szokott lenni. El se fogadta volna ez a Dani, amilyen önérzetes, szégyenlős fiú volt.

Csak másnap jutott eszükbe, mikor félig megfagyva beállított a diákotthonba, hogy meg se kérdezték, van-e legalább szállása.

— Biztos, hogy valamelyik parkban, vagy épülő házban aludt, mint a csavargók! — restelték a dolgot a fiúk.

Az Otthonban szereztek szállást neki, de már kosztra nem futotta. Arra már nem volt „fedezet”. Dani így is boldog volt és tovább titkolta a nyomorúságát. Többet éhezett, mint evett. Mégse hagyta magát. Beállott újságárusnak, valami kisebb vendéglőbe tányérmosogatónak és üres idejében tanult. Tanult, gyötörte magát, de nem ment. Hiába segítettek a fiúk is. Nem vette be a feje. A hajnal sokszor a könyvek mellett kapta, az éjszakák feketé mámorában mormolta a nehéz tudományt hajába túrt kézzel, míg az álom és fáradtság leverte a lábáról. Alig egy órácskát szundított és már futnia kellett a nyomdába az újságokért és mikor társai a másik oldalukra fordultán, már a Galea Vietoriein rohant, rekedten kiáltozva az újságok neveit:

— Dimineata, Adevarul, Universul, Lupta!

Pár hét alatt az otthoni pirosság lekopott beesett arcáról s csak izzó szemei világítottak lázasan. A szép szál fiú elsorvadt a nélkülözésektől. Vértelen, rosszul táplált teste már összeomlóban volt és szédülő tekintete előtt öszszefolyt a város. Úgy érezte, mintha az ő homlokán szásguldanának az autók, az ő agyában dübörögnének, csengetnének a villanyosok. De futnia kellett remegő térdekkel és kiáltozni:

— Dimineata! Adevarul! Universul! Lupta!...

Ha ismerős magyar, vagy társai kerültek útjába, menekült, bújtt előlük, de a fiúk hamar rájöttek a dolgára.

— Belepusztul, ha így folytatja — sajnálták. — Valamit csinálni kellene vele!

Néhányan elhatározták, hogy írnak az apjának. Ez külön kis összeesküvés volt az Otthonban, őrt állítottak, hogy Dani ne lephesse meg őket és megírták a levelet „tekintetes Sala Dénes úrnak”, az édesapjának. Megírtak

mindent úgy, ahogy van, őszintén, lélekből, megrázó egyszerűséggel, meleg székely szeretettel és olyan közvetlenséggel, mintha a saját édesapjuknak írnának. Meginstálták szépen, hogy borzasztó a sorsa itt a messzi idegenben. Esszé meg a szíve rajta, hiszen mégis csak édesapja!...

Nagyon igaz, nagyon sikerült levél volt. Sok reménységgel adták postára és már előre örültek a Dani boldogságának, mikor megkapja majd az édesapja megbocsátó levelét.

A napok teltek de válasz nem jött.

Új levelet írtak, mert hátha az a másik elveszett a postán. Nem akarták elhinni, hogy egy édesapa ne bocsásson meg.

Végre megjött a válasz:

„Én azt a fiút többet az életben nem üsmerem...”

A fiúk megrettenve rebbentek szét és félve tekintettek ezután Danira, akkora volt ennek az elhagyott, kitagadott fiúnak a tragédiája, hogy társai féltek tőle.

Egy ideig még küzdött Sala Dani, de végül is megtört. Az iskolából eltanácsolták. Tanárai megmondották jóakaratólag, hogy kár tovább költenie. Ilyen románnyelvű tudás mellett úgy sem fog boldogulni. Amit tudott, az is összezavarodott benne. Idegzete is összeropant.

Két napig töpregett az Otthonban. Társai vigasztalni se merték, de megfigyelték, hogy éjszaka sír. Nappal egy húszesztendős fiúnak nem illik sírni.

Két nap múlva felállott a székről és szomorúan azt mondotta:

— Haza megyek!

A fiúk megrémültek.

— Haza mégy?

— Hiáavaló minden! — szaggatta magából a szót Dani. — A román nyelvvel nem megyek semmire. Nincs semmi nyelvtelenségem. Bikkfanyelvű székely vagyok — mosolyodott el. — Haza megyek és bocsánatot kérek az édesapámtól... Én tudom, hogy meg fog bocsátani.

— Jól teszed, Dani! — egyeztek bele társai meghatva.

Valamennyire megnyugodott. A többi törte a fejét, hogyan segíthetne rajta.

Néhányszáz lejt útiköltségre összeszedtek, húsznegyven lejenként adtak össze öt-hatszáz lejt. Kedvesen fél is tarisznyálták. A csiki Nagy Kari még a bekecsét is neki adta „emlékbe”. Dani elpirult, de el kellett fogadnia. A tél itt volt s neki nem volt nagykabátja.

Aztán összeölelkeztek és Dani elment.

A fiúk megkönnyebbültek, hogy a sorsa végre elintéződött.

Kitűnő ötlete támadt. Gyalog fog hazamenni s az ötszáz lejt hazaviszi az édesanyjának, hogy adja meg az adósságát.

— Szegény édesanyám, mennyit kell rettegnie édesapámtól, amíg ezt az ötszáz lejt valahogy összecsinalja tojásból, titokban eladott véka búzákból. Édesapám is jónéven veszi, ha nem állítok be üres kézzel.

Erőt adott a gondolat és bizalommal indult neki az útnak.

Mikor fáradtan beérkezett Ploestibe, beletévedt a keze a Nagy Karitól kapott bekecs belső zsebébe és kezébe akadt a levél, amit a diák benne felejtett.

— Milyen ismerős írás! — rezzent meg Dani. Olyan, mint az édesapámé.

A kopertán meg is látta apja nevét. Elsápadt.

— Mit levelezhet Nagy Kari az édesapámmal?

Nem bírta megállani, hogy el ne olvassa.

— „Szép dolog a fiatáluraktól, amit Daniért tettek, de én azt a fiút nem üsmerem. Az én életembe soha az életben a lábát be ne tegye! .. Tisztelettel: — Sála Dénes.”

A gyermek térdei összeharangoztak és erőtlenül leogyott az út szélére.

Húsz esztendő, árva, kitagadott szíve megtört, a szemében megjelenő könnyek hanyatt döntötték.

Eddig azt hajtogatta szilárdan: — Tanulni! Tanulni! — Most már csendesen csak annyit mondott: — Meghalni!...

Bevánszorgott a városba. Eladta a ruháját és revolvert vásárolt. Megírta a búcsúlevelét az édesanyjának és melléje tette az ötszáz lejt. Megköszönte szépen. Kicsit nézegette a fegyvert és betette a zsebébe a szíve mellé, hogy szokjék a halálhoz.

Félig öntudatlan ment az úton. Rideg, kopár petróleummezők, dombok, kemény sziklák fārasztották. Lihegő szájjal haladt a messze sötétlő Kárpátok felé.

— Vájjon otthon most mit csinálnak? — gondolt haza és az erdők között elnézett abban az irányban, hol a faluját sejtette.

Soha, sohasem szerette olyan forrón ezt a földet, mint ebben a pillanatban és soha, sohasem volt ilyen keserű szeretni... Szinte sietett, hogy legalább a vérét öntse arra a földre, ha már élni nem tudott rajta.

Valahol a hegyek tövében megpihent. Hosszasan álldogált a fák alatt és sārgult faleveleket rázott a szél fejére, vállaira. Az erdő csendesen haldokolt. Lent a völgyben falucska látszott. Afféle féligsār, félig szalmafalú. Csendes, elhagyatott, szomorú volt az erdő. A vadak már készítették téli vackukat. Már várták a havat. Idefenn már hideg hóharmatok feküdtek a földön és a vizeket megtisztította a fagy. Leheveredett egy nyírfa alá és búcsúlevelet írt az apjának is. Forró, igaz, gyermeki bocsánatkérését.

Még egyszer elvonult szemei előtt a hūsz esztendő minden drāga és szomorú képe: a falu, az emberek, az udvarhelyi iskola, a társak, a küzdés, a toloncút, az éhezés, az apja levele, a kitagadott, nyomorult sorsa és egyszerre nyomasztó, mély fāradtsāgot érzett. Szemei elnehezedtek, szája, kezei hidegek voltak és valami csendesen, finoman zūgni, muzsikálni kezdett a fülében. Melle elszorult és csak nyögve bírta lélekzetet venni. Kezében megrándult a revolver és eldördült a lövés...

Nem zuhant el. Csak az ütést érezte, de fājdalmat nem. Kissé elcsūszt az lövés, de másodszor nem volt ereje magára lőni. Pillanatok múlva kezdte érezni a szūró fājdalmat.

Rémülten tépte fel a ruháját és hosszan nézte a véres lyukat a mellén, összeborzadt és rászorította a tenyerét. A félelem újult erővel rázta meg és megfutamodott. Úgy érezte, mintha locsogna valami benne és a hajszolt testből ujjai közt kitört a vér.

— Nem szabad futnom! — jutott eszébe.

Most már csendesen, óvatosan haladt előre.

Egészen véletlenül, zúgolódás nélkül jutott eszébe, hogy meg kell halnia, de nem akart benne hinni.

— Csak ne volnék olyan szomjas! — makogta.

Teste már lankadt volt és gyötrő szomjúságot érzett.

Szájába sós íz tört fel és kiszivárgott az ajka szélére.

Keze hátával letörülte és megnézte.

— Vér! — rándult össze.

Lábai összeakadtak és elzuhant. Rémülten felsikoltott:

— Édesanyám!

Mihelyt kimondta az édesanyja nevét, egyszerre megnyugodott. Érezte, hogy szomjúsága elmúlik és drága, meleg nyugalom ereszkedik a szívére. Már nem is fázott, sem fájdalmat nem érzett, csak pihent boldogan, mintha teste se volna. Kezét levette a sebéről és hagyta, hogy folyjon a vére. Homloka lassan hűlni kezdett. A kezét se bírta felemelni. A lába is olyan érzéketlen volt, mint egy darab fa, de a szeme még élt...

Aztán lassan az is lecsukódott...

A zord sziklák fölötté mélyet sóhajtottak.

MÁSNAP úgy talált rá egy arra járó román pásztorember.

— Vai Dumnezeu! — vetett egy ijedt keresztet és futni kezdett a falu felé.

Egy óra múlva kijött a hivatalos bizottság és egy erdőlő, ökrös szekéren bevitték a holttestet a faluba.

A falu népe kíváncsian nézte.

— Milyen szép fiatal ember! — sajnálták a nők.

— Ki lehet? — találgatták a férfiak. — A ruhája nem erről a vidékről való.

A hatóságok kikutatták a zsebeit és megtalálták a levelét. Értetlenül forgatták, találgatták:

— Vájjon milyen nyelven van írva?

Valaki kitalálta, hogy magyarul van írva.

— De ki tud magyarul?

Mindenki a fejét rázta.

Erre a jegyző kidoboltatta, hogy aki magyarul tud, jelentkezzen a községházán.

Végre akadt valaki, aki kisilabizálta és értelmét adta a levélnek.

— Magyar! Halott magyar! — csodálkoztak a népek, akik ebben a kis regáti faluban nem igen láttak magyart. — Hát ilyen a magyar!

Nem sokat tudtak arról a népről, amelyik ott búj meg a Kárpátok innenső tövében és emberfeletti erővel kaparja ki a föld sovány, fekete méhéből a száraz kenyeret és — csak itt a szomszédságban félmillió társtalan, koldus, de ragyogó lelkű, érxhomlokú, izzószívű, csontradolgozott ember tántorog a végpusztulás felé. Székelyeknek nevezik őket és ennek a népnek kicsi virága ez a fiú, ki elesett a Prahova völgyében az élet harcterén.

Kíváncsian megnézték a halottat, egy ideig tartották is a testet, de hogy senki sem jelentkezett érte, tisztességesen eltemették.

Mikor a pap értelmet vette a román írásnak, egyszerre belefagyott a szó, két szeme kimeredt a rémüllettől és harangozni kezdtek a füleiben. Olyan gyenge lett, mintha most kelt volna fel a betegágyból.

— Nagy baj van, Dénes bátyám! — mozdotta izgatottan.

— Danival? — rémültek meg feleségestől.

— Sajnos, Danival!

Hirtelen forró lett a feje a vén székelynek

— Tán nem? Mi történt?

— Nem is kéne, hogy megmondjam!... Igen-igen nagy baj!

— Ne ijesztgessen, tiszteletes úr!... Tán nem hala meg? ...

Kicsit az édesanyja felsikoltott.

— Jaj, Szűzmáriám!

— Nyugodjanak meg! — prédikálta a pap. — Isten meglátogatta magukat és az ő szent akarata volt...

Ebből látta Sala Dénes, hogy kifogyott a fiából.

— Hát meghalt!

Forró lehellete megemelintette a bajszát. Az édesanyja zokogva ráesett a kanapéra.

Kemény, konok ember volt a vén Sala, de az ő könnye is kibuggyant. Szólni nem szólt semmit, csak mereven nézett maga elé.

A pap nyugtalan volt és bánta, miért mondta el egészen, hogy mi van az írásban. Átölelte a vén székelyt és odaültette a felesége mellé.

— Fogják meg egymást kezit, Dénes bácsi, hátha úgy könnyebben el tudják viselni, amit még mondani akarok!...

Az öregek fel se figyeltek. Dani meghót s annál többet semmiféle pap nem tudott mondani. Ezön már az Isten sem tud segíteni!

— Hát mégis elvév az Isten! — hajtogatta eszte-lenre torzult orcával a vén asszony.

A pap sietett felhasználni az alkalmat.

— Nem az Isten vette el! — sóhajtott csendesen. A szó mégis megütötte a vén ember fültt.

— Hát!...

Annyi fenyegetés szorult ebbe a kurta szóba, ahogyan kimondotta, hogy a pap összerándult tőle, mint egy gyermek.

— Maga vetett véget az életének!... Meglőtte magát!...

Villámló szemekkel ugrott fel a vén Sala.

—Mi az Ment beszél, tiszteletes úr!

A pap csík szómon'jan lógatta a fejét, hogy igazat mond.

Ven Sala először elképedt, mintha föbe ütötték volna, majd kitört belőle az indulat:

— Jól tette!

Nagy szégyen az efféle falusi emberre. Ötven esztendőre is meggyalázza a családot. Már ezentúl úgy fognak beszélni róluk a faluban, hogy a vén Sala, kinek a fia meglötte volt magát.

Az ember két ökle haragosan előrefeszült s úgy ádázkodott:

— Jól tette... Semmirevaló, tekergő, utolsó ember volt világeletében, aki...

Felesége ijedten befogta a száját.

— Ne vétközzék, Dénös!.. . Legalább a halóporában ne bántsa azt a szegény gyermeket!... Elég nagy a bajunk így es!

A férfi lecsillapodott és szédülve visszaomlott a padra. Egy szó nem sok, annyit nem szólt, csak nézte a csizmája orrát.

A pap elővette a Dani búcsúleveleit.

— Ezeket maguknak írta!

A szülők nem nyúltak utána, hiszen úgy sem tudnak írást. Azután is ráérnek megnézni a kezevonását.

— Olvassa el, tiszteletes úr, hogy lám mit ír! — kérte megjuhász kodva az ember. — Ammá más, ha írt is!

A vénasszony is örvendve felcsillant és szemrehányóan mondta az urának.

— No úgy-e, hogy mégis csak jó gyermek volt!

Aztán mind a ketten figyelmesen kiegyenesedtek, hogy meghallgassák a leveleket.

A pap forgatta a két levelet, hogy melyiket válassza elsőnek. Mégis csak az apjához írottat szakasztotta fel:

„Édes jó Apám!”

Az öreg elmosolyodott a boldogságtól.

— Igazán úgy írja?

Nem akarta hinni.

— Becsületemre! — bizonykodott a pap.

Egyszerre ellágyult a vénember szíve és szinte büszke volt rá, hogy neki milyen fia van.

A vénasszony is megelevenedett s forró szeretettel dicsekedett ő is.

— Milyen szép fogalma van a lelkeknek!

— Értékes fiú volt! — ismerte el a pap is, hogy a két öregem könnyítsen.

Mihelyt ilyen szépen megegyezhettek, újra a levél-olvasáshoz láttak.

„Már az én életemnek vége, — írta Dani — hiába volt a sok küzdelem, szenvedés, nélkülözés és az édesapám sok áldozata. Én hibás nem vagyok, mindent elkövettem, hogy ember legyen belőlem s valahogy meghálálhassam édesapáméknak azt a sok jót, amit velem tettek, de a román nyelvet semmiféleképpen nem tudtam megtanulni... Nekem meg kellett halnom. Higgyék el, nincs más választásom. Arról nem tehetek, hogy magyarnak születtem s a román nyelvet nem tudtam megtanulni, hiába akartam ... Az Isten fizessen meg édesapáméknak mindenért s esedezve kérem édesapámat, összefogott kézzel, hogy bocsásson meg nekem, reám ne haragudjék!...”

Az ilyen halálkapujából írott levelek kicsit együgyűek szoktak lenni. Akármit csinál is az ember, sehogysel lehet beleszorítani mindazt, amit ilyenkor érez. Olyan ember nincs a földön, aki azt úgy le tudná írni, de Sala bácsiéknak nem is kellett. Szót értettek ők ennyiből is és olyan tisztán látták maguk előtt a gyermeküket, mintha élőszóval beszélne hozzájuk s átérezték a szegény Dani lelkét tisztatókéletesen .. A levéllel is meg voltak elégedve teljesen. Megadta a módját Dani úgy, ahogy kellett. Abban a levélben kivetni való semmi sincs... Az égvilágon semmi, de semmi!... Ezt a levelet akárki-nek meg lehet mutatni. Büszke is lesz rá a vén Sala Dénes, amíg él.

— Lám, neköd mit ír? — fordult kedvesen az asszonyához.

Hát az sem maradt el a másiktól. Nem is levél volt

az. Egyetlen hosszú, fájdalmasan édes. meleg gyermeki búcsúesők.

Az elején idegenül néztek, mikor az ötszázlejes bankópénz kifordult a kopertából, de mikor megtudták, hogy miféle pénz az, a fájdalom kitört mind a hármukből. A pap átadta a vénasszonynak.

— Ez a magáé, Sala néni!

Az ötszázlejes úgy zizegett a megtört édesanya kezében, mintha a szél fújta volna. Leült vele újra a kanapéra, nézte hosszasan a pénzt, szemei elborultak és egyszerre kifakadt ajkán a szomorú, bús siratóének:

„Elment az én fiam el, a messzi földre,
 El a messzi földre, sok keserűségre...
 Sok keserűségre, életit megevő, nagy veszedehnire...
 hol nem mondta senki, — édes fiam — neki...
 hol nem mondta neki — éhes vagy-e — senki...
 csak én mondtam neki:
 Ne menj, édes fiam az idegen földre szerencsét próbálni...
 szerencsét próbálni, magad megalázni, árvaságra jutni.

Csak én mondtam neki:
 Ne hagyj itt a házat, apádat, anyádat, mert megöl a bánat!

Milyen igazam volt!...
 Az én fiam meghót
 idegen országban ...

Meg sem csókolhatom
 szép piros arcáját,
 meg sem hallgathatom
 elhaló panaszát...

Az én fiam meghót, — áldott jó gyermek volt...”

A kétségbeesett, öreg székely asszony így siratozta az ő kicsi fiát. Egyik felől a pap, másik felől az ura ültek mellette a kanapén és megrendülve hallgatták.

Az ötszáz lejt úgy tartotta a kezében, mintha imád-

ságos könyv volna és úgy zizegett a reszketéstől a pénz a kezében, mintha a szél fúdogálná...

Estefelé a vén Sala meghívta a papot virrasztóba.

— Virrasztóba? — csodálkozott a pap, mert soha sem hallotta, hogy holttest nélkül is lehet virrasztani.

— Meg kell adnunk szegény Daninak a végtisztes-séget! — felelt szelíden az öreg.

Akármilyen kemény ember volt a vén Sala, nagyon meglátszott rajta a csapás. Fél nap alatt tíz esztendőt vénült. Ünnepi gúnyába volt öltözve, de a feszes fehér harisnya megtotyakosodott rajta. Orcái is beomlottak s finom fekete füst lepte be: a bánat. Szemei beestek és sötét gödrökből világitottak elő fáradtan. Amennyire lehetett azonban, tartotta magát ahogy férfiemberhez illik, ha csapás éri. Titkolta magát keményen. A hangja azonban fakó, színtelen volt, mintha egyenesen a sírjából jönne.

— Nekünk es könnyebb, ha megadhatjuk szegény Daninak a végtisztes-séget.

Hát abban hiba nem is volt.

Az „első ház” szépen be van rendezve.

A két ablak között kicsi gyászravatalt csináltak, s azon elnyújtóztatták a Dani teste helyett azt, amiye itthon volt: az utolsó rend székely gúnyáját, harisnyáját, cifra lájbiját, kurticskáját, a báránybőr sapkát, megmaradt diákkönyveit, pennát, plajbászt, apró dolgait. Ahol a feje kellene hogy álljon a ravatalon, oda a fényképét helyezték. Kacagó, teltarcú, szép fickólegény rajta. Az asztalt idejében felterítette az öreg asszony. Rajta pálinka, s borital, virágos tányérokban kenyér, hogy falhassanak utána. A pap helyére kitették a zsoldáros könyvet is. Legyen, amiből imádkozgassék.

A virrasztók jöttek is. Elsőnek a rokonok közül a vén Ugrai Nőrinc Bori néném-mel. Odamentek a testnélküli ravatalhoz és éppen olyan szomorúan csóválták a fejüket, Bori néném éppen úgy megsiratta, mintha Dani a maga valóságában feküdnék rajta és csendesen azt mon-dotta:

— Milyen szép halott!

Sala néni talpig feketében ott állott mellettük és ahogy illik, utána sóhajtott:

— Szép a lelkem!

— Egy cseppet sem változtatta el a halál — jegyezte meg Nőrinc bácsi is.

Az apának kellett volna erre felelnie, de az öreg Sala Dénes a könyökére dőlve sötéten ült az asztalnál és se nem látott, se nem hallott. Ki tudja, hol portyázott az elméje.

A fal mellett székek voltak felállítva a gyászosok számára. Mihelyt mások jöttek, Ugraiék leültek kínálás nélkül és feszesen kihúzták magukat. Mindenki előbb megnézte a ravatalt, mindenki előbb megdicsérte és komoran leült a székre.

Lassan megtelt a ház. Mikor a pap eljött, palástot öltött és a virasztó nép tompa robajjal felállott. A pap imádkozott:

„Elvégeztetett..

Fájdalmas szívvel és szeretetünk könnyeivel megáldva bocsátjuk el a te szolgádat minden élőknak útján. Elalélt testéből lelke immár elszállt. Porba tért tetemeinek adj csendes nyugodalmat az anyaföld kebelén, lelkével pedig láttasd meg a megnyilatkozott egeket a Te dicsőségednek jobbján reá váró Megváltónkért a Jézuséri. Ámen ...”

Az asszonyok csendesen sírtak, a férfiak keményen beletartották arcukat a sárga lámpafénybe.

Ima után kenyérrel és itallal kínálták meg a virasztókat és felszabadult a beszéd is. Csak afféle gyászházba illő halk, megfontolt, szomorú beszéd, amivel elverik ilyenkor a fekete időt.

Éjfél körül megbomlott a virasztás. Az elmenők mégegyszer a ravatalhoz járultak, üzeneteket küldtek a másvilágra, meghalt szeretteiknek, néhány fájó szóval elbúcsúztak szegény Danitól és nyugodalmasan hazamentek.

Akkor azt mondta vén Sala az asszonynak.

— Feküdjünk le mi is, Rózsi!

Kívül fehéren, csendesen hullani kezdett a hó.

Napok múlva azzal állított be a vén Sala. a paphoz, hogy pár szava volna.

— Tessék, tessék! — dédelgette a pap az Istentől meglátogatott székelyt.

Vén Salának ég a szájában a szó, olyan lelkiből szeretne a fiáról beszélni, mégis azt mondja:

— Voltam a baróti vásáron. Elhajtani a két ökörömöt...

A pap nem szól, a székely mondja magától tovább:

— Gyenge vásár volt. Nincs ára a marhának...

Nem illik ajtóستól rontani a házba, azért kerülgeti így messziről a fia dolgát, mert azért jött. Meghányják-vetik hát a vásár dolgát, hogy azt a két szép, drága ököröt hétezőrért kelle elvesztegetni.

— Az elég baj! — érze együtt az öreggel a pap.

— Baj! — sóhajt a székely. — Most már nem tudjuk kiásatni Danit... Ott kell hagynunk, ahol van.

— Haza akarta hozatni? — érdeklődik a pap.

— Úgy beszéltük meg az asszonnyal, de a két ökör árából nem futja.

— Földben van ott is! — vigasztalja a pap.

— Föld, föld, azt szokták mondani, de az nem mind-egy .. Én csak nem szólok az asszonynak, de nem mind-egy ... Mégis más volna, ha itthon nyugodhatna. De ha nem lehet, hát nem lehet!... Erre mást határoztunk.

— Mit?

Megremeg az ember hangja.

— El kellene temettetnünk!

— De hiszen el van temetve! — lepődik meg a pap.

— El románul, de nem magyarul a mi hitünk szerint!... Nem sokat érthetett belőle szegény Dani! Hiszen jól tudja a tiszteletes úr, hogy éppen a román nyelv miatt volt a nagy baja. Azzal nem tudott sehogyse megküzdeni... Másképpen esik a sírban a nyuguvás, ha az embernek hazai szóval vetik meg a feje alját. Hát ezért gondoltuk, hogy ha a tiszteletes úr velünk jönne, s eltemetné.

Veséig átjárta a papot az egyszerűen mondott igazság.

— Elmegyek! — ígérte meg és úgy nézett fel a vén székelyre, mint magára a nagynyugalmú Istenre.

Így mentek el hárman az ökör árából eltemetni szegény Danit.

Három árva madárka volt a három székely a román falucskában, öltözetük, beszédük feltűnést keltett, de egészen átmelegedtek a népek, mikor megtudták, hogy miért jöttek. Az asszonyok elsajnálgatták a Dani édesanyját. Semmi baj nem volt amiatt, hogy nem értették egymás nyelvét. Eleinte a pap fordítgatta a román szót magyarra, a magyar beszédet románra, a végén azonban már nem győzte, de nem is kellett. Rózsi nénémet az asszonyok, Sala bácsit a férfiak vették körül és olyan tisztességesen elbeszélgettek, mintha jól értenék egymás nyelvét. Ez azalatt történt, amíg a pap a hivatalos dolgokat igazgatta.

— Az Isten fizesse meg maguknak jóemberek, amit az én drága fiammal tettek! — hálálkodott Sala néni.

A katrincás román asszonyok csak bólogattak, s visszafeleltek románul, hogy: — Szegény édesanya! — Megsimogatták a ráncos kezehátát, a vállán a gyászruhát és csodálatosan sok szép érzés látszott az arcukon. Nem voltak ők akkor sem románok, sem magyarok, hanem édesanyák voltak mind. Egyiknek Danija, a másiknak Juonja volt, de mindenkinek a szívéből szakasztott gyermeke és a gyűlöleten, politikán túl mély emberi bölcsességgel egyek voltak az élet nagy titkának komoly valósága előtt.

A férfiak megcsodálták a kopjafát, amit szépen, csillagosán kifaragva, ragyogó színekkel megírva hazulról hozott Sala bácsi a Dani fejéhez. Silabizálgatták a feliratot is:

„Itt nyugszik Sala Dániel”

Mikor eljött a temetés ideje, az öreg székely a vállára emelte a nehéz kopjafát és megindultak a hegyen fekvő kis temető felé. Úgy vitte, mint maga Jézus a ke-

resztfát. A falu népe a nyomukba szegődött és gyászmenetben kísérte őket. A hegy alatt aztán a román férfiak elkérték a nehéz cserefa fejfát az öreg embertől és ők hozták kíméletesen, szépen, megbecsülve és senkinek sem jutott eszébe, hogy vonakodják tőle, mert magyarul volt rajta az írás, hogy: „Itt nyugszik Sala Dániel”. Szeretettel és becsüléssel fogadták be a temetőjükbe és maguk helyezték el a diák fejénél, mint az édes anyanyelv drága tanújelét. Sala bácsi is levette a főveget tiszteletadásként a román temető kapujában és ő is kislabizálta a fejfák, mohos kövek írását, hogy:

„Aici odihnește...”

és ő is tudta, hogy a két írás egyet teszen, és békésen nyugszanak egymás mellett odalenn a föld alatt magyar, román.

Erre gondolt a pap is és keserűen, fáradtan panaszkolta magában, hogy miért nem tudnak ilyen békésen élni a föld felett is, pedig bizony ide fognak jutni azok is, akik a gyűlöletet hirdetik más népek ellen, hogy ezzel saját népüket taszítsák halálba.

A kis román temető pedig fehér volt a hótól, csendes a halál örök nyugalmától és békességétől.

Az egyszerű román férfiak, nők bizony egy szót sem értettek belőle, mikor a szegény Dani fejénél, mint az élet és szenvedés fekete felkiáltó jele kinyúlt palástosan az idegen pap és magyarul felkiáltott az Istenhez és lekiáltott a sírba; de alázattal és fájdalommal mindannyian meghajtották fejüket és saját szívüket is hozzáértették a magyar fiú kicsi sírhantjához, a maguk hitével keresztet vetettek, a maguk nyelvével örök nyugodalmat kívántak neki. Az öreg székely ember egyszerű bölcsességgel még csak annyit mondott:

— Testvérek, ez a ti földetek, de az én fiam nyugszik benne. Viseljétek gondját!

A románok bólongattak hozzá és meghatottan végighallgatták, mikor a szerencsétlen édesanya leroskadva a Dani sírjára, leszólt a koporsóba:

— Mi vagyunk itt, lelkem: édesapád, s édesanyád! A tiszteletes úr es eljött, hogy eltemessen s imádkozzék érted ... Halálunkig megszorítottál minket, édes fiam. Oh, hogy tehetnélilyent!... De tőlünk a halál sem szakaszthat el. Édesapád a baróti vásáron eladta a két ökröt, hogy eljöhessünk hozzád, s megadhassuk neked a végtisz-tességet, de — minek nekünk ökör, minek nekünk akármí, ha te nem lehetsz velünk ... Jaj Dani, Dani, nem gondoltál az édesanyádra, mikor effélit tettél!... Jaj Dani, Dani, beh megszakasztottad az én szívemet!... Eléggé bánjuk lelkem, hogy legalább a hóttestedet nem vihetjük haza, de az ökrök árából nem futotta, te jól tudod, hogy milyen szegények vagyunk, milyen nehéz így es az életünk ... így hát itt kell, hogy hagyjunk, de te itt es az én ékes, drága fiam maradsz, s ezek a jóemberek ügyelgetnek reád ... A falu tisztel, Dani, s mindenki megsíratott, s mindenki azt mondta, hogy hol volt az eszed Dani lelkem, hogy ezt tetted magaddal!... Valami lett volna ügyis, ha nem s tudtad megtanolni a román nyelvet... Már mindegy no! Hiába panaszkodom, ezen már úgysem tudunk segíteni. Nem is azért mondom, hogy szemrehányást tegyek neked, de ki kelle valamiképpen a szívemet önteni... Mi most hazamegyünk arra a kis időre, ami még nekünk hátra van. Azután úgy is találkozunk ... Viseld jól magadot lelkem fiam, légy engedelmes, szófogadó ezután is, s édesapáddal együtt sokszor csókolunk. Az Isten adjon neked örök nyugalmat!

A megtört öregasszonyt a pap ölelte fel a földről és vezette el. A nép szintén haza oszlott a temetőből. Vén Sala intett a papnak, hogy csak menjenek, mindjárt jön ő is.

Megvárta, míg egyedül maradt a temetőben, s mikor nem látta, nem hallotta senki, ő is kiegyenesedett a sír fölött, s komoran leszólt a fiához:

— Dani!... Pár szóm volna hozzád ...

A havazás erősödött, s a táncoló, kavargó, puha hó lassan temetni kezdette a temetőt.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Három nap és három éjjel szakadatlan hullott a hó. Szép és nagy a csend ilyenkor a faluban. Van valami megnyugtató a hóhullásban. A pap az ablakon élvezte gyermeki romantikával. Végre kissé megpihent. Jól esett a nép és élet bajait kicsit feledni. Az utolsó csapást is kiheverte, hogy a magyar tanító hűtlenül cserbenhagyta. Amíg ő a szerencsétlen Danit temette, átpártolt az állami iskolához.

— Talán jobb is így, — nyugodott bele.

A hó fehér függönye legalább egyidőre eltakarja a valóságot. Az erdő fehéren hajlik a falu fölé. Egyetlen fa se mozdult. A vadak és madarak némán ülnek rejtekükön és van valami végzetszerűség a várakozásban, ahogy óvatosan lesik a hópelyhek táncát. A farkasok ásitva morognak és deres bajszuk alatt elvicsorodnak. Holnaptól kezdve, ha a csikorgó hidegben keményre fagy a hó, más lesz a vadászat és szép lesz a kiontott vér a havon. Jó erre gondolni. A sárgás fogak megremegnek a szájokban. Az őzeknek, szegényeknek elszorul a szívok a félelemtől. Lehajtott fővel állanak a bokrok alatt, didergő hátukra hull a hó és csendesen könnyezik a szemük. A rengeteg mélyén a fákon gubbasztó nagy madarak időnkint felrebbennek, hogy leszitálják magukról a havat és újra visszarezkednek. Hajnalkék, ragyogó karmuk keményen kapcsolódik rá az ágra. A púpos sasok ráncos arca megfeleltetett a hidegtől, kerek vércsepp-szemük mozdulatlan. A nyulak ilyenkor fülük bújnak a hó alá, a rókák a farkukkal utat sepernek maguknak a lyukak előtt. Nehéz kivárni az időt, mikor újra ölni lehet.

Gyönyörű ilyenkor az erdő. Vastagon fekszik minden a vakító, szűz, szent hó, dér, zúzmara. Az ágak földig

hajlanak alatta. Az utak, ösvények eltűnnek, a lezuhant fák eltemetődnek, a sziklák fején jégsapka képződik, s a széldöntés, villámok, viharok sebeit elrejtí a fehér hótemető.

A pap áll az ablaknál és élvezi a hóhullást. A tornácra a konyhaküszöbön dübörög a harangozó, a csizmájáról veri le a havat. A pap hátra sem fordul. Pár perc múlva azonban rémülten rohan be a felesége.

— Borzasztó baj történt! — újságolja.

Egészen ki van kelve a képiből.

— A főbíró két nappal ezelőtt kiment vadászni a havasra és még nem jött haza — lihegi az asszony. — Valami szerencsétlenség érte... Jaj Béla, az Istenért, segítsen rajta!

Lehetetlen nem észrevenni, hogy oda van a primátor szerencsétlensége miatt, mennyire nem bír uralkodni magán.

A pap rámered, nézi hosszasan, homloka megráncosodik és a gyanútól elszorul a melle, elszürkül az arca. Nem lehet félreérteni az asszonyt. Csak szerelmes asszony rettegethet ennyire. Eszébe jut a sok mende-monda, mit félfüllel hallott a feleségéről, az apró gyanús jelek testet öltenek. Különös viselkedése, idegessége, szeszélyei, hosszú sétái, néha indokolatlan jókedve, máskor sötét magábaomlása, rejtőzései férje elől, dühös kitörései és átmenet nélküli gyengédségei, egyszerre magyarázatot kapnak.

— Hát így vagyunk! — rendül meg a pap és nem harag, hanem epesztő szomorúság lepi meg.

A következő pillanatban mindjárt mentegeti is, hiszen nincs semmi bizonyíték az asszony ellen, hiszen nem történt és történhetett köztük semmi.

Képtelenség, hogy ilyen megalázó gyanúval illesse feleségét, gyermekeinek anyját.

Újra képtelen, gyilkos gondolatok cikáznak az agyában és izmai összehúzódnak. Furcsa, merev nézéssel vizsgálja az asszonyt.

— Ez az arc, szemek, pihegő mell, test, reszkető lábszárak... Ez volna az én feleségem?

A marka vágyik rá, hogy megszorítsa a vékony, fehér nyakát. Valami hallatlan durvaság elégítené ki most, de uralkodik magán. Szótlansággal kínozza az asszonyt.

— Béla! Az Istenért! Mi van magával? — öleli át az asszony a megtántorodott embert.

— Semmi! — mormogja üresen a férfi. — Egy kis szédülés.

Az asszony csak most eszmél rá, hogy mi történt az urával. Pillanatra maga is megrémül önmagától. Csak most látja, hogy mire vitte a veszedelmes játék az idegen férfival. Örül, hogy nem kell szembenéznie a valósággal. Büntudatát, ijedtségét, lelkiismeretét az urára halmozott gyöngédség mögé rejti, hogy önmagát elkábítsa vele. Már-már maga is szentül hiszi, hogy nem történt semmi vele, hogy soha meg nem tántorodott és férje miatt érzett féltő aggodása, gondossága őszinte. Jól esett a papnak az a melegség, odaadás, az asszony puha karjainak ijedt ráfonódása, a női tehetetlenségnek és gyengeségnek ez a rémüldöző megnyilatkozása, a szép asszony testének melege, indulatoktól felfokozott forrósága és annak a tudata, hogy mégis az övé, csak az övé ez az asszony. Már bánta, hogy egyetlen rossz gondolattal is illette.

— Nincs semmi bajom! Ne aggódjék!

Az asszony felkacagott örömeiben.

— Jaj, hogy oda vagyok most is az ijedtségtől!

A pap boldogan fojtja bele a szót, csókjaival. Büszke újra a feleségére és határtalan erőt érez újra az új cselekedetekhez.

— Ne aggódjék miattam! — legénykedik a pap.

A pap egészen fel van vidulva.

— Na de nézzünk utána, hogy mi van a maga prim-prétorjával! — tréfál teljesen megnyugodva.

— De Béla! — ugrik fel megsértve, szemrehányólag az asszony.

— Szamárság! — nyugtatja meg az ura.

— Én csak azért ijedtem meg annyira...

— Tudom, tudom, — szakítja félbe az ura — ismerem magát, hogy milyen érző, jó lelke van... Le is vagyunk

kötelezve a főbirónak az államsegélyem miatt, de ha nem is volnánk, akkor sem hagyhatja az ember ottpusztulni. Mindjárt megyek is ...

— Mit akar? — ijed meg az asszony.

— Kimegyek pár emberrel az erdőre. Utána nézek, hogy mi történt azzal az emberrel.

— Nem engedem! — rémül meg az asszony, és úgy szorítja az ura nyakát, hogy az alig bír lélezgethez jutni.

— De nincs miért aggódnia! — férfiasodik a pap, hogy annál inkább bámulja az asszony. — Igazán veszélytelen vállalkozás. Egy kis sport az egész. Sível megyek és estére már itthon is leszek.

Valamennyire megnyugszik a papné, s míg az ura embereket toboroz az útra, előkeresi a férje bakancsát, hősipkáját és felpakol az útra.

Mikor az öt nyugodt székellyel a pap nekivág az útnak, félénken aggódik.

— Nehogy valami baja történjék, Béla!

— Ne féljen!

VALAMIT a hóesés gyengült és nem volt túlságos hideg. A hó már megbírta a sítalpakat, de a székelyek térdig süppedtek bele. A pap járt az élen. Alig bírták követni. Nincs fárasztóbb, mint a havat lábalni. A székelyek ugyan szokva voltak hozzá, de amikor a pap nem hallotta, egymás közt morgolódtak. Nem nagyon rajongtak a primprétorért.

— Tiszta bolond vagyok, hogy egy tapodtat is léptem! — állott meg elsőbbnek András Dénes. — Ha tudnám, hogy törölteti azt az ötszáz lejt, amit a magfák miatt reámsóztak, hát még volna értelme, hogy keresgéljem.

— Én csak a papunkat nem értem! — csóválja a fejét a másik.

— GyermekeMBER az még! — legyint a harmadik.

A küzdelem a hóval hamar elnémítja. Teljes erejükre szükség van, hogy megbirkózzanak vele. El is szakadoz-

nak egymástól. Némelyik megáll, hogy kifújja magát, leveszi sapkáját és a kurti ujjával letörli az izzadtságot. A fásasztó út dühíti és káromkodva túrják a havat, míg kimerülten a szívük zakatol, inaik remegnek, homlokuk tompán elszorul.

— Menjen az Isten tovább — lázad fel újra András Dénes.

A többi nem szól. Szégyenlik cserbenhagyni a papjukat. Nem is volna becsület most meghátrálni. Fejszékükre támaszkodva, bukdácsolnak előre.

A pap könnyen siklik a hó tetején és egészen lenyűgözi a téli erdő szépsége. Ameddig a szem ellát, mindenütt a fehér rengeteg kék derengésbe káprázik a fák boltozata alatt. Puha hódisz és jégvirág szikrázik mindenben. A fehér vakságtól kinzott szem alig bírja követni a magasságokba nyúló fák útját a végtelenbe. A felmeredő havas sziklák olyanok, mintha a mennyek fehér falai volnának.

A Tepej-pataknál a kíséző székelyek megállanak.

— Forduljunk vissza, tiszteletes úr! Nem lehet tovább menni!

A pap hozzájuk siklik.

— No, mi baj van?

Az emberek derékig állanak a hóban és gőzöl egész testük. A hófűvások elzártak minden utat. A hideg fekérté szította arcukat. A pap belátja, hogy képtelenek a további erőfeszítésre.

— Vissza akarnak fordulni?

— Mit lehet egyebet csinálni? — sütik le a szemüket az emberek. — Mi is mind itt pusztulunk. Azt pedig senki sem kívánhatja.

A pap elismeri, hogy igazuk van.

— Hát akkor menjenek vissza! — mondja kedvetlenül.

Egyikük felmutat az ég aljára.

— Hóvihar lesz, tiszteletes úr! Istenkísértés ilyen időben tovább menni. Gondolja meg, hogy mit csinál!

A pap csak azértsem hallgat rájuk.

— Maguk csak menjenek haza! Én tovább megyek!

A székelemek egymásra néznek. Tanácstalanok, hogy mitévők legyenek.

— Legyen esze, tiszteletes úr! — kérik a papot.
— Azért a főszolgabíróért nem érdömös, hogy ahányan vagyunk, mind kockára tegyük az életünköt.

— Azt nem is kívánom!

— Ha még magyar ember volna! — szólja el magát Péter Lázár.

— Ha embertársunk életveszedelemben van, akkor nincs magyar ember, román ember! — csattan fel a pap.

— Hát az úgy van! — hagyják helyben nyugodtan.

— Maguk pedig hazamehetnek! — haragszik a pap.

— Mi haza es megyünk! — vakarja a fejét zavartan Péter Lázár, — aki a legidősebb köztük, — de csak akkor, ha nem így mondja a tiszteletes úr, mert ha így mondja, akkor mű es maradunk, ha meg es esz a feketefene! Már pedig olyan bizonyos, hogy megesz, mint amilyen bizonyos, hogy engem Pétör Lázárnak hívnak!

Büszkén, melegen nyújtja kezét békülésre a pap.

— Igazuk van. Nem kívánhatom, hogy tovább jöjjenek. Forduljanak vissza, ami lehetséges volt, azt maguk becsületesen megpróbálták...

— Ammá más! — nyugszanak meg az emberek és mégegyszer megkísérlik, hogy a papot is visszatérésre bírják. Instálják, ijesztgetik, de hiába.

Végül is megfordulnak és a pap magára marad.

A szép, havas részletek újra elbűvölik és mindenről megfeledkezve, élvezi. Minden fa külön-külön megállítja a maga díszében. Zúzmara-függönyök és finom pelyhekből, kristályvirágokból szőtt alakok váltakoznak a forma és szépség pazarlásában.

Végre itt van a teljes tisztaság és nyugalom, melyre egész életében vágyakozott. Csak kifejezni nem tudja. Minden szó bűnös és fertőzött ehhez.

Az alkonyulásban a hó váltakozó, finom színekben szikrázik. Egy gyönyörű nyírfá alatt megáll ás szemléli. A törzse olyan fehér, mintha lerázva minden szennyet ©agáról, új ígét hirdetne az öreg bükköknek, cserfáknak,

bokroknak, szikláknak, moháknak, patakoknak: a halhatatlan szeretet evangéliumát. Koronája, finom gallyai majdnem a földet érintik a rárakódott kristályhó drága terhétől. Minden lépés, ami közelébe visz, enyhülést és tisztaságot jelent. Mikor a pap a gallyak alatt leveszi főveget, könnyű havat hullat rá, mintha megáldaná.

Hirtelen azonban különös zaj kél az erdőben, ami megriasztja. Mintha félelem és gyász dideregne át a fák közt. Szél támad és a halott fák megmozdulnak. Átmenetnélküli sötétség hull közibük. Az ég alján is fenyegető felhők torlódnak és a mindenség megtelik nyugtalansággal.

A papnak eszébe jut, amit az emberek mondtak, hogy vihar lesz és ijedten kijózanodik. Borzasztó volna, ha itt érné. Még nem tudja, hogy mi a vihar a havasokban, de az előjelei is megdermesztik a szívét. Menekülnie kell, de hová? Útnélküli és ismeretlen előtte a rengeteg. Mindössze egyszer járt ezen a tájon az ősszel, mikor a csordát a pásztorok hazahajtották. Valahol idefenn maradt az öreg pásztor, hozzá kellene eljutnia, vagy visszatérni a faluba. Hirtelen, orvul azonban olyan köd fogja körül, hogy teljesen elveszti minden tájékozódást. Megborzong és egy irányban elindul. Valahogy csak ki fog lyukadni. Nincs idő tétovázni. A hóvihar első lélekzététele végigszánt a rengetegen. Sűrű, kavargó havzás indul, a fák borzongnak, nyögnek és ijesztően besötétedik. Most már csak a hó világít. Elmosódó árnyékokat lát. Mintha mozognának. Az őzek azok, amelyek új rejtkehely felé ügetnek. Minden a viharra készül. A sasok eltűntek a fák hegyéről, a téli álmát alvó medve a fenekével betömi az odú száját s valahol távol farkasok üvöltének fel. A hegyek a pap szemei előtt szétdűlni kezdenek és elmerülnek a fehér zürzavarban, mintha valami vad, kíméletlen erő hátrarántotta volna őket. Most már fél és bánja, hogy nem fogadott szót a tapasztalt székelyeknek. Még bízik azonban, hogy menedéket talál. Megbénulva, megáll a fák között és hallgatózdik. Új, fájdalmas farkasüvöltés hangzik fel. Megszorítja a síbót, mert védtelen. Túlbeszített érzékei

mindenben veszedelmet látnak. Verejtékezve hegyeket mászik meg, néhányszor elvágódik, újra feltápáskodik és minél mélyebb lesz a sötétség, annál jobban elveszíti a fejét. A vér lüktet a nyakában a fáradságtól, ruháján jégcsapok zörögnek. Szemeit belemeresztli a sötétségbe és szorongása majd megfojtja.

Egyszerre azonban fejszecsapás döndül bele az éjszakába, örömeben szinte megszakad a szíve. Tisztán hallotta, honnan jött a fejszecsapás és arrafelé indul.

Valaki fát vág! — bátorítja magát.

A fejszecsapások nem szűnnek meg. Minden erejét megfeszítve repül abba az irányba. Mikor már azt hiszi, hogy közel van a menedék, a háta mögött zuhan le reccsogva, ropogva a levágott fa. Ismét megfordul és magában fohászkodik, bárcsak ne szűnne meg a fejszecsapás.

Túlhajsolt ereje már kezd kimerülni, de szerencséje van. A fehér ködön alig pislogó sárga fényecske tör át és a fejsze zaja is megújul. Meghökken a meglepetéstől, mikor váratlanul, mintha a földből nőtt volna ki, felmered előtte a pásztor kalyiba. Csak most tud kiáltani felszabadult torokkal:

— Segítség!

A vén pásztor kezében megmered a fejsze.

— Ki az?

Hóvackukból kutyák törnek elő. A pásztor előbb leveri a kutyákat a jövevényről és csak ezután ismeri meg.

— Maga az, tiszteletes úr?

A szél úgy elkapja a hangot a szájáról, hogy alig lehet érteni.

A rengeteg felhördül. A pásztor riadtan ragadja meg és húzza be magával a papot a kalyibába.

— Nagy üdö lesz! — veti oda és kemény istrággal sietve bekötözi az ajtót.

Övig szőrös bőrből van csavarva a pásztor lába és vastagon zsírozott a bocskor, hogy a hó ne üssön át rajta. A kalyiba ablakához kocogva verődik a hó és nyomban rá is fagy. A szél süvítve száguld végig a havason és

ropogva tördeli az erdőt. Ég és föld között hófátylak kavarnak. A tűz el akar futni a tűzhelyről és a kalyiba megrekkan a hatalmas nyomástól.

Nincs idő kérdezősködni. A két ember hátán végigfut a félelem, s a gondolat is megdermed a homlokuk mögött. Isten irtalmazzon minden élőnek, kit a szabadban kap a vihar. Pedig ma néhány élet kialszik ...

A pásztor némán figyeli a dühöngő éjszakát. Kezében fejsze, szeme az ajtón és minden izmát küzdelemre feszítve áll, mintha a rárontani készülő ismeretlen veszedelmekkel akarna megbirkózni. A pap nézi a szimatoló, kitágultorrú ősembert, aki riadtan bömböli oda neki:

— Csak a kalyibát el ne sodorja a vihar!

Lehet félni tőle, mert a szél már kifújta a mohát a fagerendák közül, amivel a hasadékokat telelésre betömte volt a pásztor.

— Pár esztendővel ezelőtt egyik hegyről a másikra vitte a Csedő úr csürjét — magyarázza a pásztor.

Csak most érti meg a pap, hogy azért döntötte le a pásztor a kunyhó körül a hatalmas szálfákat, mert ezek felfogják a szél erejét. Órák telnek el feszült, hangtalan várakozásban. Vége a pásztor füstös arca enyhülni kezd. Most a pap is észreveszi, hogy a vihar mintha kezdené erejét veszíteni. Lassan halkul és végre csak úgy hallszik, mintha irtózatossá magasságba emelkedett volna. Már a kalyiba se táncol a fejük fölött. A lámpa fénye azonban beteg, sárga lesz, s a jó száraz, szurkos fenyőfa füstölögve, magától lehamvad a tűzön. Ez annak a jele, hogy a kunyhót betemette a hó.

Egyelőre tehát nincsen baj.

— Még nem vagyunk túl mindenben! — aggódik a pásztor.

A pap meg se meri kérdezni, hogy még mi történhetik, de a pásztor anélkül is megmondja.

— Lehet, hogy a hó eltemetett, mintha koporsóban feküdnénk. Ha idejében ki nem ássuk magunkat, itt nyuvadunk. Várhatnók, amíg reánk találnak!

Ennek utána kell nézni, mert az is lehet, hogy nincs semmi baj.

— Adná az Isten! — fohászkodik a pap.

A pásztor odalép a bekötözött ajtóhoz, hogy kioldozza, de visszatorpan. Vigyázni kell, mert ha a szél túlságos sok havat gyűjtött oda, az egyszerre omlik szembe vele és úgy odanyomja, mint a férget. Szerencsére nincs baj. Az ajtó szabad. Azt a pár lapát havat, amit hozzá vert a szél, nem nehéz eltakarítani, bár így is övig áll benne a pásztor. Alig dugta ki a fejét az ajtón, mindjárt elkapja a vihar a szemévilágát.

— Dögölj meg! — rázza az öklét a vihar felé.

Felszabadult, derűs arccal visszahúzódik, felbolygatja a tüzet, lehányja a szőrös bőrt, lerúgja a bocskort, kiteríti a kapcáit, a talpát urasán sütteti a tűzzel és csak most kérdezi meg barátságosan:

— Mi keres maga a havason, tiszteletes úr?

A pap elbeszéli, hogy mi járatban van.

— Hogy? Maga a szolgabíró? akarja megmenteni? — görbül fel a pásztor a vackáról.

— Igen! — bólint a pap.

Az ember vállat von.

— Nekem mindegy.

— Nem látta sehol a főbíró urat? — kérdezősködik a pap.

A pásztor a fejét rázza.

— Errefelé nem járt az ősz óta.

A pap előveszi az elemózsiát s megkínálja szilvóriummal is.

Békességesen elbeszélgetnek és virrasztanak. Ilyenkor nem szerencsés lefeküdni.

Mélyen behaladnak az éjszakába. A papot elnyomja a fáradtság, álmoság. Alig bírja nyitva tartani a szemét.

— Döljön le egy félórára! — biztatja a pásztor. — Elég, ha én fenn vagyok.

A szalmadikót odahúzza a tűz közelébe és ágyba

erölteti a papot. Jó melegen betakargatja, megvárja, míg bekoppan a szeme, s csak azután ül vissza a tűz mellé.

— Furcsa ember ez a mi papunk! — csóválja a fejét és igyekszik megérteni.

Sokáig elnézi, hogyan alszik a pap és milyen szépen játszik a tűz fénye az arcán.

Az idő telik és a pástor is elszenderedik a tűz mellett, de csak afféle félszettel-alvás ez. Fárasztó nehéz napja volt neki is. Először a kutyák költik fel. Vinnyognak az ajtó előtt. Valahonnan előkerültek. Zajtalanul hogy fel ne ébressze a vendégét, beereszti a kutyákat.

Éppen be akarja tenni az ajtót, mikor valahonnan elnyújtott, szívbemarkoló halálüvöltés ver hozzá.

— Ember!..., A szógabíró! — döbben meg a pástor.

Valaki az életéért küzd a viharban.

— Csak az a szegény ember meg ne hallaná! — aggódik a pap miatt, akin szeretne segíteni és fél, hogy ha meghallja az emberkiáltást, kirohan a viharba, amennyi esze van.

— Csak valamiképpen meg ne hallaná!

A kiáltás nem ismétlődik. A pástor újra elhever a tűz mellett, de nem tud nyugodni. A szemét nem bírja levenni az ajtóról, feszülten figyel.

— Most megint! — riad meg.

Elhaló volt a kiáltás, alig hallható. Az is lehet, hogy nem is kiáltás volt, de a kutyák is felugranak és feszülten ők is figyelnek.

— Nem lehetett ember! — morogja magában, de tudja, hogy hazudik, mert bizonyosan ember volt. A kutyák is hallották. — Mégis meg kellene nézнем!

Újra feláll és kiles az ajtón. A havazás elállott, de a szél tovább dühöng. Tudja, hogy most következik a fagy, ha virradni kezd. Akkora lesz a hideg, hogy a föld szívéig lehat. Nincs mit csinálni. Az orráig se lát ebben a setétben, s a szurkos kalán, a havasi népek fáklyája is hiábavaló. Kioltja a szél. Reggelig a legjobb akarat mellett sem tehet semmit. Akkor pedig ügyis késő.

Megint visszacammog s leül a tűz mellé, de eszébe jut, hogy kiáltania kellett volna. Most még nyugtalanabb, mint kezdetben. Nem bír szabadulni önmagától. A lelkiismerete marja. Csúnyán káromkodik és veri magát, hogy feledjen, de nem lehet.

— Mégis mennem kell! — adja meg magát.

A vihar is csendesedett. Tudja, hogy fertályóra alatt a szél is megszűnik. Valamennyire már az ég is derengeni kezd.

Halkan, alig neszezve nekikészülődik az útnak, de szándékosan késlekedik, húzza az időt. Az életösztön is tiltakozik, hogy kimenjen az éjszakába. A bocskort ismét felszíjazza, a szőrös bőroket felkötözi, a sapkát jól behúzza a nyakacsigolyákig, a maga készítette idomtalan, kétujjú bőrkesztyűket a nyakába veti, a fejszét megragadja és kilép az ajtón.

— Nincs más mód! — azt mondja.

Nem tudja, hogy merre menjen, honnan jött a halálkiáltás.

Vaktában mégis nekiindul. A kutyákat maga mellett tartja. Valahogy eljut a patakig. Szemeit belemeresztí a sötétségbe.

— Az Isten tudja, merre menjek!

A hideg úgy vágja az arcát, mint az éles kés.

— Még beledöglöm én es! — mérgelődik és dühösen visszafordul.

Alig tesz pár lépést, újra nyugtalan lesz.

— Mégsem hagyhatom ott istenszámába!

Felmászik a legközelebbi dombra és fürkészi a tájat.

Schol semmi. Erre beleordít a rengetegbe.

— Hóhahó! — Ki az?

Semmi válasz.

— Ha ember volt is, hiábavaló minden. Vagy megfagyott, vagy eltemette a hó. Esetleg szakadékba zuhant... Reggel utána nézek... A kutyák sem keresnek. Senki sem lehet a közelben, különben a kutyák felvonnák a szagot... Még egyet azért kiáltok.

— Hóhahó! Ki az?

Újra semmi válasz.

Az erdő szélén fénypontok mozognak. Vadállatok szemei, de a pásztor nem törődik velök. Csak a két kutya búvik borzongva a lába közé.

— Még megnézem a barlangban! — határozza el.

Alig párszáz lépésre felhagyott favágó-barlang van.

Valahogy felkapaszkodik és lihegve betántorog.

— Van-e itt valaki?

A barlang is üres.

Reggel lesz, mire hazavergődik. Kimerülten tántorog be a kalyibába., Feléleszti a leszakadt tüzet és készül lepihenni, mikor a pap megmozdul az ágyon és csodálkozva ránéz a havas emberre.

— Hol járt ilyen korán?

Legyint a kezével az ember, hogy nem érdemes róla beszélni és csak úgy odaveti.

— Az éjszaka úgy rémlett, mintha emberi kiáltást hallottam volna. Kimentem egy kicsit széjjelnézni.

— Emberi kiáltást? — rémül fel a pap, de a pásztor egykedvűen jegyzi meg:

— Tövé tettem az erdőt, de semmi nyomát nem láttam. Lehet az is, hogy nem ember volt. De ha biza az volt, akkor biza meghót... Bizonyosan meghót...

Jóidéig hallgatnak, fűtőznek a tűz mellett.

Egyszer csak a kutyák hegyezni kezdik a fülüket, majd felszökve az ajtónak rontanak.

— Valaki jön! — hallgatódzik a pásztor. — Megnézem, ki az.

Kitájékozódik az ajtón.

— Hóhahó!...

Valaki ereszkedik le a hegyoldalra.

A pap is ott fülel a pásztor háta megett, ki rekedten elbődül:

— Ide, ide!...

— Hátha a főbíró? — gondolja reménykedve a pap.

A pásztor lángállót kap ki a tűzből és azzal ad jelt a sötétben.

— Ide, ide!

Félig megfagyott, condrás falusi legény bukdácsol át a mély havon.

— Kutya legyenek, ha nem a Csedő úr szolgája! — ismeri meg a pásztor.

A legény fáradtan lerogy a tűz mellett.

— No, a Ponciusát, ez osztán üdő!

Ránéz a papra, kit nem ismer, de nem szól semmit, csak két széles markát szétfeszíti a tűz fölött.

— Te hol jársz ilyenkor, Feri? — kérdezi a pásztor.

— A faluba indultam még az este, de a vihar elnyomott. Szinte odapuszultam.

— Ilyen időben bolond indul útra! — feddi a pásztor.

— Muszáj volt! — morogja a legény. — Tűzönvízen el kellett hozni a Miatyánkot.

— Mifélet? — lepődik meg a pap is.

— A Miatyánkot.

— Hát azt minek?

— A vén Éltés Dávidnak, — magyarázza a legény — hogy ne haljon meg a nélkül!

— Te mit beszélsz? — Tán nem haldoklik?

— Ő biz igen ... Eddig meg is halhatott!...

— No ez elég baj! — renyekedik a vén pásztor. — Hát azért kellett a Miatyánk!...

Előbb kicsudálkozza magát a rossz hír fölött, s csak azután jegyzi meg:

— Akkor jó helyt jársz, mert éppen itt van a tiszteletes úr.

A legény egykedvűen ránéz a papra, szemmel felbecsüli s csak azután mondja leverten:

— Nem ér semmit, mert Dávid bátyám katolikus ember!

— Pap, pap, mindegy! — véli a pásztor.

— Igen, amikor igen! — ellenkezik a pásztor. —

Dávid bátyámnak azonban penitenciaképpen kell a Miatyánk.

— Mondj el azért mindent a tiszteletes úrnak! — biztatja a pásztor, de maga kezdi magyarázni.

— Tudja, tiszteletes úr, az úgy van, hogy idekünn Farkasbércit megvették valami brassai zsidók s azok vágják a fát. Sokan vannak a faluból is favágók, de a többség almási. Ezek ott szállásokat csináltak maguknak s családotul kiköltöztek a havasra. Ott élnek több mint három esztendeje. Ezek közül való Éltés Dávid is, akiről ehajt azt mondja az ecsém, hogy a Miatyánk kéne neki... Hogy történhetett, — fordul újfent a legényhez — hogy ilyen hirtelen ráment a halál?

— Mi is eleget csudálkoztunk, — nézte a tüzet a legény — mert tennap még nem panaszkodott, hogy fájtatná valamijit... Reggel még munkába állott... Egyszer csak leteszi a fészit s aszondja Ülü Jánosnak, ki vele dolgozott: — „Ezt a fát dőjtsd le magad, mert nekem végem van!...”

— Csak nem beteg? — kérdezi Ülü János.

— Én nem, — aszondja — csak végem van,... Érzem.

Azzal el is ment a kalyibájához s leült a tűz mellé. Ült egy darabig, osztán felkelt.

— Itt az ideje, hogy paphoz menjek!...

A legény egyszerű szavaiból megrázóan bontakozik ki a havasi dráma. Szinte testi szemeivel látta a pap, hogyan emelkedik fel a tűz mellől a halálra készülő ember, hogyan erőltette fel magára az „emberek eleibe való” gúnyját.

Társai megdöbbenve kérdezték:

— Kied mit csenál?

— A paphoz megyek!

— Akkor megette a fene! — sajnálták az erdei népek. Aki már a paphoz megy, annak vége!

Aznap csak félésszel s félkézzel dolgoztak a havason. Aggodalmaskodtak a vén Éltés Dávid miatt.

— Még ott talál felfordulni valahol az útszélien! — vélte Ülű János.

— Lehetséges! — ismerte el a Csedő úr szolgája. Eltelt dél, de a vén ember nem jött.

Estefelé dolguk végeztével összegyűltek a vén ember kalyibájában. Egyikük tüzet tett, hogy legyen, aminél megpihenjen, másik a szénaágyat puhogatta fel.

— Én még éjjelre való fát is hasogattam neki! — mondja a szolga.

Egyszóval mindent szépen elrendeztek.

Az idő telt, de az öreg csak nem jött.

Ülű János már készülődött is, hogy elébe menjen, de akkor a vén ember Csinód fejínél befordult az ösvényen.

Szörnyűségsen nézett ki. Alig állott a lábán. Lihegett, reszketett és még a görcsös botján is végigfolyt az izzadság. Tehetetlenül rogyott össze. Hideg vízzel meghintették a homlokát, nyeleitek is vele egy-két kortyot s gúnyástól lefektették a szénaágyra.

Csak most látták, hogy egészen meg van változva. Rémület irtózott a szemeiben.

— Elfelejtettem! — nyögte sötéten.

— Mit? — hajlottak bele ketten is az arcába, hogy jobban értsék az elhaló szót.

— A Miatyánkot!... Három Miatyánkot rendelt a pap, mikor meggyóntam ...

— Ez a penitencia! — emlékezett homályosan Ülű János. — Elkárhozik, ha el nem mondja!...

— Híjj a nemjóját! — hökkentek meg a népek. — Ez igen-igen nagy baj!

— Próbálja meg Dávid bácsi, hátha eszibe jutna!

— Biztatta Ülű János. — Mi is segítünk...

A vén kísértet felhördült. Egy asszony tartotta a hátát s összetette imádságra a két kezét. A férfiak levették a spakát.

— Kezdje no! — biztatták.

— Miatyánk Úristen... ki... vagy a mennyekben...

— Erőltette Dávid bácsi. — Szenteltessek... meg... a te neved ...

Itt elhallgatott. Az emberek se tudták tovább' s riadtan egymásra néztek. A tűzön ropogott a fenyőhasáb.

— Aki tudja, mondja tovább! — vezényelt Ülű János.

Mindenkinek össze volt téve a keze.

— Jöjjön el a te országod! — szólott bátortalanul a Csedő úr szolgája.

— Nem a jó, te bolond! — szidta Véri néni — hanem az, hogy: „Legyen meg a te akaratod!...”

— Ha jobban tudja, mért nem mondja? — sértődött meg a szolgál.

— Vagy imádkozzatok, vagy veszekedjete! — rendelkezett Ülű, aki a fél markával a beteg imádságos kezét tartotta, mert már roskadozott az is az erőtlenségtől. — Mondjad hát Véri! — döfött az asszony felé a fejével.

Véri néninek reszketett a szava, mikor diktálta a betegnek az imádságot:

„Miatyánk Úristen, ki vagy a mennyekben, szenteltesse meg a te neved, jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod!...”

Az asszony sáppadozni kezdett, háromszor is elmondotta: „Legyen meg a te akaratod!”

— Jaj, elfelejtettem! — sikoltott fel rémulten.

Ülű János megharagudott:

— Ki tudja tovább? — kiáltott rá a többire, de mindenki hallgatott lesütött szemekkel.

— Most mi az istenszentségesszencsudáját csemlünk? — esett kétségbe és tehetetlenül lecsapta a beteg imádságos kezeit a földre.

Kicsit megpihentek, mintha valami túlságosan nehéz terhet emeltek volna.

— Elkárhozok! — nyögte keservesen a haldokló.

— Ammá bizonyos! — mondott le mindenről Ülű.

Tisztességes, becsületes lélekkel nem is mondhatott egyebet. Elkárhozik, annyi szent, mert ott marad a nyakán elvégezetlenül a penitencia.

— Kied az oka. Dávid bá! — szidta keserűségében

a haldoklót. — Hogy lehet valaki olyan tisztacsudabold, hogyha tudja, hogy nem tudja a Miatyánkot, nem kérdezi meg a paptól!

A beteg nem mert ellenkezni, mert ami igaz, az igaz.

— Öt már szidhatod! — védte Véri néni, de ő is elhallgatott, mert újra felrémült a haldokló szava:

— Elkárhozok!...

— A szentyit! — csikorgattam a fogaimat a miatt, hogy ilyen tehetetlenek vagyunk — mondja a szolgál.

— Ha így van, így van! — mondja erre Ülü János bátyám — mi amit lehetett megtettünk!

— A sújt tettünk meg mindent! — mondom én es neki s felszököm. — Én megyek!

— Hova te?

— A paphoz... Hirtelen megtanulom az imádságot s kihozom!...

Még meg es dícsirt János bátyám:

— Nagy eszed van neked, Feri!... Hát akkor szökjél, hogy itt lehess idejében!

— Addig valahogy tartóztassák a halált! — mondom nekik s abbahejbe elindultam, de a vihar késletetett. Félre kelle húzódnom előle ... Lehet, hogy már el is kés-tem ...

— Akkor tüstént induljunk! — ugrik fel megrendülten a pap.— Messzi vannak ide azok az erdei szállások?...

— Csak ehejt! — szorít egyet a harisnyaszíján a legény. — Tőlem mehetünk!

A legény elment a Miatyánk után, Ülü János bizakodón fölbe hajlott a betegnek:

— Nincs semmi baj, Dávid bá! Feri hozza az imádságot! Kied addig valahogy szorítsa az életet! Egy-két óra nem a világ!

— Jó, jó! — pihegte az öreg.

Hajnal felé elszenderedett, de minden pillanatban felrezzent:

— Még nem jön Feri?

— Ne nyugtalankodjék! — korholta Ülű János. — Nem madár, hogy pillanat alatt hazarepüljön ebben a nagy viharban!

Eltelt egy óra, eltelt két óra, Hirtelen a haldokló szétvetette karjait. Egyik öklével még a tűzbe is belecsapott.

— Nyughassék már, Dávid bá! — mentette ki a tűzből Ülű János.

A vén embernek már a halál kacagott a száján és zavarosak voltak a szemei.

Ülű János rámeredt:

— A teremtésit! Ez mindjárt megmurál!

Újra körülfojták a haldoklót, de az nem törődött velük.

— Dávid bá! Dávid bá! — döfödték erről is, túl is, de Dávid bá már sárga volt a halál festékitől.

Akkor lépett be a kalyibába az öreg Üdő Márton, aki halálos ellensége volt Dávid bának. Olyan halálos ellenségek, hogy még a holttestüket se lehetne egymás mellé tenni. Úgy gyűlölték egymást valami régi asszonyhistoria miatt. Úgy mondják, hogy tömlöcöt is ültek miatta. Az élet későbben kiverte mind a kettőt a havasra. Megvénül az erdő is mellettük, de ők nem békéltek.

Ez a halálos ellenség lépett most be a kalyibába. Mindenki csodálkozott s félrehúzódott az útjából. Üdő Márton nem törődött senkivel, semmivel, csak odalépett a haldoklóhoz s nézte a kínlódó testet.

— Dávid hé! — dörgött a didergő emberre. — Üs-mersz-e?

Dávid bá nehezen felnézett, melle kínosan kidudorodott, aztán csendesen elmosolyodott.

— Hát te es eljöttél, Márton?...

Üdő Márton meggörnyedt.

— Nekünk kettőnknek valami eligazítanivalónk van! A haldokló utolsó erejével megmarkolta az ágy odrát.

— Én nem haragszok, Márton!

Kicsit reszketett az Üdö Márton hangja.

— Én sem reád, Dávid!

— Ami eltöt, az eltöt, Dávid... Ne bolygassuk!...

— Ne bolygassuk! — hagyta jóvá a másik.

A népek körül csendesen hallgattak. Nagy dolog az, ami a két vénember között most végbemegy. Megrázó volt, ahogy egymásnak gyóntak.

— Bánom, amit ellened vétettem, Dávid!

— Én es igen, Márton!

— Több harag nincs, Dávid!

— Nincs, Márton!

— Én örökké szerettelek, Dávid!

— Én es igen, Márton!...

Minden szó között komoly, vénemberes szünetet hagynak. Azalatt egymásra se néznek. Töprengenek, üdö Márton megint felemeli a fejét.

— Osztán a penitencia miatt te ne búsulj! — biztatja kedvesen. — Én eligazítom helyetted!

A haldoklót átveri az öröm.

— Megtennéd, Márton?

— Ha mondom!... Mennyi volt?

— Három Miatyánkocska!

— Nem sok! — nyugtatja meg a vén Üdö. — Mondom, ne legyen gondod reá!... Meg sem érkezel a más-világra, már ott lesz a három Miatyánk.

— Mégis tisztességes ember vagy, Márton! — mosolyog a haldokló, de az utolsó szót inkább ásítja, mint mondja...

A népek némán nézik a szent pillanatokat.

Szép, néma reggel van.

Csak akkor néznek hátra, mikor a kalyiba ajtaja kinyílik. A Csedő úr szolgája jön a pappal lihegve, boldogan; de Üdö Márton mind a kettőt hátrainti... ő maga térdre roskad az utolsó kínok verejtékének ködében fürdő ember mellé. Megfogja a kezét, a földön hanyódo pusztá, fekete, fonnyadt kezét és elbúcsúzik:

— Isten segéljen, Dávid, hogy könnyen túl légy rajta!

Éltes Dávid már csak inteni tud, hogy köszöni szépen. Ábrázata hirtelen eltorzul, mintha tüsszenteni akarna s nem tudna ...

Kevés szénát maga alól belerúgott a tűzbe s meghalt.

A széna lángralobbant a tűzön.

A fekete ráncok csendesen elsimulnak a halott arcán...

A pap némán imádkozik fölötte.

Érzi, hogy milyen gyarló, kicsi gyermek ezek mellett a nagy dolgok mellett. Nagy megszentelt gondolatok járnak át a lelkét és megrendülve hajtja le a fejét.

— Ez az ember meghalt, de ez a nép nem veszhet el!...

Pár óra múlva a halottat kéziszáncóra teszik s három ember elindítja a testet haza a falujába...

A. PAP bizalommal eltelve, bensőleg megerősödve szintén hazaindul. Alig várja, hogy ezt a megrázóan fenséges élményét elmondja a feleségének. Senki jobban a világon meg nem értené, mint az asszony... az ő csodálatos, drága asszonya... Ki tudja, hogy aggódik érte szegény!...

Szinte repül a sítalpakon haza. A gyönyörű téli erdő fehér szédületben suhant el mellette ...

TIZENHARMADIK FEJEZET

AZ EG fekete és semmi jót nem mutat.

Az ablakok zörögnek a vihartól, s a rácsapódott hó megfagyott rajtuk. Csak sejteni lehet, hogy mi történik idakünn, s a képzelet óriásivá növeli a valóságot. A papné mozdulni is alig mer a félelemtől. A szél a toronyjan meglódítja a harangokat, úgyhogy megkondulnak bele. A falu vergődik az éjszaka és vihar szédületében. Az asszony olyan erősen figyel, hogy zúgni kezd bele a füle, de nem jön senki. Odamegy az ablakhoz, lehelletével leolvasztja a jeget róla, de csak a fehér világ látszik alaktalanul, mintha a mindenség ravatalon feküdnék és pillanatonként furcsa változások rohannának át rajta. Az asszony beleborzong és visszatántorodik az ablaktól.

Úgy érzi, hogy a két férfinak már vége, s a halál kezüknél fogva ott hurcolja őket a havasok fehér gerincén. Leroskad. A halál tudata odatapad a szívéhez. Ismeretlen világok mély zaját hallja, és fáradt telítettség lepi meg, ami fojtogatja.

— Végük van, bizonyosan végük van!

Újból az ablakhoz ugrik, mert nem akarja hinni; de nem lát semmit. Már nincsenek fák, házak, falu, torony, erdők, hegyek, sziklák, csak a vihar van. Bömbölő, sejtelmes, dermesztő hóvihar.

Tekintete a szédült ágyakra téved. Két kicsinye mélyen alszik bennük, ők nem tudnak semmiről. Az ijedtség nagyot üt a szívéen.

— Hátha árvák!...

Ha árvák, ő tette azzá. Ő küldötte halálba apjukat, hogy azt a másikat megmentse,... mert szereti... Be miért szereti?... Vájjon szereti...

Gyötrődve rázza meg szép fejét.

— Nem, nem szeretem!... Nem szabta!

Tisztában van vele, hogy hazudik, önmagának hazudik és hiába akar másra gondolni, foglalkoznia kell önmagával. Valami nem hagyja békén. Ez az ítélet napja. Választania kell. Mintha a halál, a vihar is a szeme közé bögne:

— Melyik kell, melyiket vigyem el, melyiket hagyjam itt?...

Erőszakosan összefogja a száját, csak hogy válaszolnia ne kelljen, de a következő pillanatban a bűn felujjong benne: — „Milyen jó volna szabadnak lenni!... Ha az uram nem volna!...”

Erre önmagától rémül meg:

— Mit beszélek!... Csak az uramnak ne történjék semmi baja! — kulcsolja össze hideg kezeit.

Az imádság is önámítás. Tudja. Ha nem az volna, boldog volna.

A vihar pedig nem szűnik.

Az idő lassan múlik.

— Tizenegy! — pillant az órára. — Vájjon hol lehetnek most szegények?

Hátha már a farkasok dalolnak fölöttük és az éhségtől sárgán villog vicsorgó fogaikon a düh?

Senki sincs ébren a faluban, csak ő virraszt.

Ül az asztal mellett és néz maga elé.

Lehetetlen nem gondolkodni.

Valami nyugvópontot igyekszik keresni.

— Legyen, ahogy Isten akarja!

Nem is várja tovább egyiküket sem. Holnapra minden kiderül. Legjobb, ha lefekszik.

— Mégis inkább az uram legyen, aki megmarad!

Vetközni kezd, de ujjai tehetetlenül siklanak le a ruháról, mihelyt a másik férfira gondol.

— Inkább nem fogom szeretni, édes jó Istenem, csak tartsd meg őt is!

A vihar ekkor érte el tetőfokát. Recsegnek, ropognak a fák s hallja, hogy a templom tetejéről cserepek

repülnek le. Lehetetlen, hogy élőlény ebben az időben megmaradhasson.

— Vége! Mind a kettőnek vége! — kocognak össze a fogai.

Kitör belőle a fájdalom és két kezét a fülére szorítja, hogy ne hallja a vihar tombolását.

Szemeit behunyva, karjaira dől az asztal mellett és észrevétlenül álomba szenderül a kifáradt test és lélek.

Dél körül előkerült a primprétor is. Még a havazás előtt bemenekült a szomszédos faluba és ott rekedt. Szánon jött haza. Mikor meghallotta, hogy mi történt, a paphoz sietett, hogy megnyugtassa és megköszönje, hogy életét kockáztatta érte. Komoran gondolkodva megy az úton. Megdöbben, mikor hallja, hogy a pap még nem jött haza, de nem fordul vissza. Legalább az anyust igyekszik majd megnyugtatni.

Az asszony már nem is gondol a primprétorra. Csendesen dolgozik a konyhán. Csak akkor döbben meg, mikor a főbíró mohó szemekkel belép az ajtón. Egyszerre színét veszti az asszony. Menekülni, sikoltani szeretne, de csak megigézetten nézi a férfit, ki sugárzón, szerelmesen közeledik hozzá. Egyszerre meleg könny szökik a szemébe és boldog szédülettel roskad a férfi mellére:

— Maga rossz, rossz fiú!

Észre sem vették, mikor nyílt az ajtó. A pap állott az ajtóban. Pillanatig dermedten rájuk nézett, majd feje lecsuklott és csendesen ismét becsukta az ajtót.

A PAPON külsőleg nem látszott meg semmi. Az asszony azonban annál jobban gyötrődött. Napok óta nem beszéltek egymással, az ura az irodába költözött és be se tette a szobákba a lábát. Már a gyermekekkel sem törődött, mintha nem is volnának. Gondokba zordult, kimerült, elhagyott, komor ember lett, ki egyedül áll az Isten kopár szántóföldjén, megesett az ember szíve

rajta ha látta. Az asszony sohasem kívánt jobban hozzátartozni, mint abban a pillanatban, mikor hűtlenségéből felébredve, tisztán látta, hogy mit cselekedett vele és önmagával.

— Beteg voltam, örült voltam!

Most már mindenre kész volt, csak az ura szeresse ismét, megbocsásson, csak ne nézzen rá olyan szomorúan. Számtalanszor odalopódzott az iroda ajtajához, de sohasem merte kezét a kilincsre vetni, csak hallgatódzott és képzelődött.

— Mit csinálhat szegény odabent? ... Hogy szenvedhet!... Mit gondolhat rólam!... Mi lehet a szándéka?

Ha az ura elment hazulról, az ablakfüggönyök közé rejtőzve leste.

— Hová mehet?... Milyen szomorú!... Bár visszanezne, bár fölnézne, hogy legalább az arcát láthassam!...

A pap azonban eltűnt a házak között.

Ilyenkor elhatározta újra, hogyha haza jön, az útjába áll és bocsánatot kér. Izgatottan mindjárt készülődni is kezdett a találkozáshoz, de valahányszor nyílt a kapu, a bátorsága azonnal cserbenhagyta.

— Majd holnap! — biztatta magát.

Egyik éjszaka kedves ötlete támadt. Felöltözik a menyasszony ruhájába és úgy áll elébe.

Az izgatottságától aludni sem tudott. Alig várta, hogy megvirradjon. Mihelyt derengett, felugrott az ágyból és tüzet tett. Türelmetlen volt. Alig várta, hogy az idő teljék és az ura elmenjen hazulról. Kilencről tízig vallásórája van az iskolában. Ez lesz a legalkalmasabb idő. Mikor az óra a kilencet elütötte, az öltözködéshez fogott. Előszedte az emlékül eltett fehér menyasszonyi ruhát és a tükör elé állott. A könnye ráhullott a selyemre és elrontotta az arcát. Bizony szemei is beestek és csak most vette észre, hogy mennyire lefogyott. Karjai, lábai megvékonyodtak, vékony bordái látszottak fehér bőre alatt. Bő lett a menyasszonyi ruha. Haja is elhanyagolt volt. Féléve elmúlt, hogy ondoláltatta. Maga sütögette, ahogy tudta.

Rémülten nézett bele a tükörbe és megijedt magától. Kezei alig találtak rá a kapcsokra, szalagokra, annyira reszkettek az izgalomtól és sok időbe telt, míg elkészült, de szép volt. Így is szép volt.

Belesóhajtott a tükörbe.

A gyermekek még egymást átkarolva édesen aludtak az apjuk ágyában, mikor kilépett a folyosóra. Már tíz óra elmúlt. Mindjárt jönnie kell. Nesztelenül várt az iroda ajtaja előtt. Végre jöttek a súlyos, nehéz léptek és az asszony megszédült, mikor meglátta az urát. A pap sápadt arca egyszerre elfeketedett, ő is hátratántorodott, ő is reszketett, mint a nyárfalevél. Lassan felemelte a fejét és hosszan, megkínzottan egymásra néztek, önkénytelenül pár lépést tettek mind a ketten egymásfelé és ott állottak szemben, lehellethossznyira egymástól, súlyos lélekkel, tehetetlenül. A pap nyitott szájjal, félig csukott szemekkel lihegett. Végre tétován felemelte fejét, arca görcsbe rándult, eltorzult s borzongó hajjal, sötéten csak ennyit mondott:

— Éppen olyan, mint a megboldogult feleségem! — és keményen bevágta maga után az iroda ajtaját...

Fásultságából csak akkor tért magához valamennyire a pap, mikor Éviké, a leányka, ágyából kiugorva, mezítláb, egy szál hálóingecskében átfutott az irodába.

— Apuka! Apuka! — szepegi. — Anyuka nem akar felkelni!

Ijedten kapja ölbe a gyermeket, hogy holtra ne hüljön és átugrik vele a hálószobába. A kisebbik, a fiú arcába hulló aranyfürtökkel, maszatosan ül az ágyban és kacagva játszik eszméletlen édesanyjával, aki sápadtan, csak féltettel hever az ágyon, ahogy reázuhan.

— Anuka! Anuka nem akaj játszani! — panaszkodik belépő apjának a kicsi, duzzogó arcoskával.

A gyermekek is megsejtették az egész házat megdermeszti ismeretlen veszedelmet.

A pap áll az asszony fölött, de nem ér hozzá, csak nézi.

— Anyuka! — sírja a két gyermek az ágyban fal-fehéren és nézi idegenül az apja egykedvű mozdulását, ki elveszi a poharat az éjjeli szekrényről és vízzel meglocsolja anyjuk fehér homlokát és egyre sürgetőbben mondja:

— Madárka! Madárka, térjen magához!

Az asszony azonban nem mozdul. Csendes, nyugodt és hideg. Tényleg olyan, mint a halott madárka, aki egy utolsó pittyentéssel lehullott a levegőből. Megfagyott, drága kis dalkoporsó. Szájvonala ugyanolyan sárga, mint a meghalt madár csőre, melynek peremén a halál zavarossárga vize folyik végig.

Óvatosan elhelyezi az eszméletlen testet az ágyon. Első riadalma már elmúlt. Valami jóleső megnyugvás vesz erőt rajta és egykedvű, mint a hullaőrök általában. Rápillant az asszonyra és felsóhajt:

— Jobb volna, ha örökre így maradna! Milyen szép így!...

Nincs is egyelőre semmi gondolata. Minden t sötétben örvénylik körülötte. A lelke esett ájulásba. Csak rémlik, hogy meg kellene fognia a pulzusát, meghallgatnia a szívét, de minek!

— Jobb neki így!...

— Olyan mint a madárka...

Fehér, sovány kis test átítatva a föld és ég különös ízeivel és titkaival.

— Asszony, madár, ugyanaz!... Maradjon így!

A téli nap borúsán támolygott az égen. A két síró gyermek édesanyját költögeti.

— Madárka!... — mondja önkénytelenül a pap.

Erről jut eszébe, hogy a múlt esztendőben szalonkavadászaton volt és a meglőtt madarat ugyanígy költögették meghatott gyermekei.

— Madárka, ébredj fel! Madárka ne halj meg!

Most is ugyanazok az érzései, mint kinn az erdön, a lesen, a nyílegyenesen felmeredő fenyők alatt. Azok is

a madár halálát lestek, óvatosan kinyújtva csúcsukat s mihelyt valamelyikre ráesett a repülő madár árnyéka, szinte végigreszketett az egész erdőtest és minden leste a halálát... Miért marad minden magára a világon, aminek meg kell halnia. Szegény, hazátlan költöző madár, te megtettesült rettegés, ki megrémülsz a szembepattanó csillagtól is!

— Te is, kiesi asszony, ilyen halott szalonkamadárka vagy, ki sohasem dalolsz, csak a halál mesgyéjin jársz és addig téped a komor fák alatt a föld szemfedőjét, míg magad is eltűnsz a magadásta sírban ...

Madártitok mindez, melyet megölni igen, de megfejtteni nem lehet.

— Jobb így!... Hát ezen át kellett esni, Madárka!

Még egyszer mereven ráhajlik az eszméletlen asszonyra, nézi sokáig és a hangjában zokogó fájdalommal mondja:

— Bár soha, soha többé fel ne ébredne!... És ha felébred is, mindegy!... Most már mindegy!

Egykedvűen hallgatta az irodában, mikor Mester Miklós, a doktor, kit a barlangjából húzott ki, hogy csináljon valamit az asszonnyal, keményen reá támadt.

— Mi a fenét csináltál te azzal az asszonnyal!... Szerencsére nincs komoly baj, de az idegei nagyon meg vannak viselve. Teljes pihenés kell neki. Jó volna, ha elküldenéd valahová szórakozni. Más környezetbe. Itt semmi esetre sem maradhat, ha ki nem akarsz fogyni belőle. Pár nap alatt annyira rendbe jön, hogy utazhatik... Nem szabad így megenni egy asszonyt! Délután megint benézek. Néhány napig maradjon az ágyban. Szeretettel kell körülvenni...

A keserűség mégis kitört a papból.

— Szeretettel? — kacagott fel és visszazuhant a székbe.

Csak akkor könnyebbült meg valamennyire, mikor Mester Miklósnak kipanaszkodhatta magát.

Az se szólt semmit rá, se jót, se rosszat, csak ültek szótlanul egymás mellett.

Másnap eladta a két tehenét a mészárosnak, hogy legyen pénz, amivel hazaküldje Kolozsvárra az asszonyt.

Egyébként békésen váltak el. A gyermekeket magával vitte az asszony. Odaadta neki az egész pénzt. Nem akarta elfogadni.

— Magának akkor semmi se marad!

A férfi fáradtan legyintett.

— Nem baj! Eddig se volt.

Mikor a szánba felpakkolta meleg bundákba, lábzsákokba, a szekeres várt egy pillanatig, de mikor látta, hogy nem csókolják meg egymást, a lovak közé csapott...

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A TÉL a falu halála. Olyan ilyenkor a falu, mint egy morgó, apadt szemű vén ember, ki csendes esoszással beül a góc alá, szemet kotor, a tenyerén mérlegelve a pipára teszi és görbén gunnyasztva hallgat. Hallgatott a falu is, mint a zöld búza a hótakaró alatt. Minden kereset megszűnt. Komorak voltak az emberek, mert ami kicsi gabonájuk lett, az aggasztóan fogyott, a fával nem lehetett dolgozni a nagy hó miatt, s az adót is szorították, mert itt volt az esztendő vége, pénzt pedig semmiből se lehetett csinálni. A szénának még volt valami ára, s el kellett adni a kóstit a marhák szájából. Sűrű volt a gond mindenképpen.

Árván, egyedül gubbasztott a pap is az irodában. Otthona kietlen, üres volt. A csend kínozta és azon jártatta az esztét, hogy elmegy a faluból. Valakivel cserél és új környezetben kezd ismét munkához.

A kurátor megpróbálta lelket verni bele és meghívta magához törökbúzáat bontani.

— Ne üljön egyedül örökké, tiszteletes úr! Járjon emberek közé! Egy kicsit verje magát! — tanácsolhatta. — Mi is csak azért csináljuk a törökbúzábontó kalákát, hogy jobban teljen a hosszú téli este. Eljön, úgy-e, tiszteletes úr? Jóízűen elbeszélgetünk.

Este újra visszajön a kurátor és magával viszi.

Közvetlen, drága emberek a kurátorék és jól esik a papnak a kicsi falusi ház meghitt hangulata. A ház közepére egy hatalmas pelyvahordó kasba már ki van téve a bontani való kukorica. Néhányan már ülnek is mellette. Drága gyermekkorát visszaérzi a pap a látásukra. Tele van a kék szépséggel, emlékekkel, jókedvvel. Ilyenkor születik a nóta, ömlik a mese és úgy hull a szép szó, mint a cseppentett harmat.

— Kell-e segítség! — erőlteti a kedvet a pap, mikor belép a házba.

A kurátorné örvendve fut az elsőháza a festett székért, hogy leültessek, de megszólal a bontók között az öreg Mihókné, a kedves szabadszájú, figurás vén asszony:

— Ide mellém, tiszteletes úr!

A papnak helyet csinálnak egy kicsi széken, egy szép leány mellett.

— Ügyelj, Kata, hogy meg ne fagyjon melletted a tiszteletes úr! — vág a szemével az Öreg Mihókné.

Node a leányt se a gólya költötte. Hamar visszavág:

— Inkább maga ügyeljen, Jula néni, nehogy a legények lemásszak a falat az ablaka alatt.

Fölcsegg a kacagás.

Most mindannyian a vénasszonynak esnek, aki csillogó kedvvel mókázik.

— Kérdezze meg, tiszteletes úr, — szól közbe a kurátor — hogy járt Jula néném a püspökkel?

— Ne cserepeskedjete! — inti le kacsintva Jula néni.

A papot elfogja a meghiúsultság, hiszen tudja hogy minden érte van, hogy a baján könnyítsenek, szomorúságát elverjék... „Drága, édes népem!” fohászkodik az érzéseivel küzdve, de az öregasszony már új nyilat röpít feléje.

— Vigyázzon, tiszteletes úr, mert amit megfogott, az nem törökbúza, hanem a Kata lába!...

— Perzselni való kied! — mondják elismerőleg a többiek.

A szép leány is felnéz a papra. Annyi üdeség, ifjúság sugárzik róla, hogy a pap mosolyogva jegyzi meg:

— Csak galambot simogattam, Juli néni! — néz rá a lányra, aki elpirul és leejti szép fejét.

— Cseréljünk helyet te kecskebéka! — rikkant fel az öregasszony.

— Imádkozzál te, hogy kapj piros törökbúzáat — mondják mások is a szép leánynak.

Ha a leány piros kukoricát lel, csókot kap a mellette ülő legénytől.

— Hagyjátok el, — inti le a tréfálókat Juli néni — elég bajt csinált a piros törökbúza a néniinek.

A leány nénye szerelemből bujdosott el s azóta nyoma veszett. Még nótát is csináltak róla: „Az elbujdosott leány énekit”.

— Hogy van az a nóta? — érdeklődik a pap.

— Éneked el Kata! Te tudod!

A leány riadtan tiltakozik.

Szemérmes szép teremtés, boldog lesz, aki elveszi.

Kopogtatnak az ajtón. Új vendég jön. Az hozza a hírt, hogy haza jött az Islai Márton pap fia, Miklós.

Ez az Islai Miklós, ki ebből a faluból került ki papnak, valahol a Mezőségen hányódik egy istenverte, elhagyott, mocsok szórványban. Emiatt haragban is voltak az apjával, s róla mondta az öreg Islai, hogy: — „Az is bolond, aki bikabornyút, s papot nevel!” Olyan szegény hely, ahol paposkodik, hogy még arra se telt, hogy az apja temetésére hazajöjjön.

— Vájjon mit keres itthon? — csodálkoznak a híren.

— „Úgy hallom, hogy el akarja adni a birtokrészt — tudja a hírhozó.

— A birtokrészt? Azt miért?

— Valamiből élni kell, tiszteletes úr — magyarázza a kurátor a papnak. — Ott, ahol Miklós paposkodik, az sincs, amit egyék.

— Látná, hogy néz ki! — újságolja a hírhozó. — Valamirevaló cigány is szégyelne úgy megindulni az úton, nemhogy egy pap. Se tisztességes gúnyája, se lábbelije!

— Nem csodálkozom! — mondja a pap. — Maguknak sejtelmük sem igen van, hogy ezekben a szórványokban milyen nyomorral küzdenek a papok.

— Hogy nézhetik el az effélit az ott lakó népek?

— Kitől várjanak valamit? — világosítja fel a pap.

— Hiszen alig tíz-tizenöt családból áll ezeken a helyeken az egész magyarság, ötven-száz lélek. Sok helyt még ennyi

sincs. Ezek is napról-napra fogynak. Nagy tiszteletet érdemel az a pap, aki egész életét áldozza rá, hogy őket megmentse!

Ezen el lehet gondolkodni.

A kurátorné hozza a mézes pálinkát, hogy a kaláká-sait megkínálja. Néhányan szedelőzködnek már. Előre haladt az idő. Kata, a szép leány is oda lesz. A pohara üresen marad.

— Észre se vettem, mikor lépett ki az ajtón, — szabadkozik a kurátorné — nehogy rosszat gondoljanak felőle, hogy a segítséget kínálás nélkül eleresztette.

A pap is készülődik. Vége a törökbúzabontásnak. Az utolsó aranyesőről is lehull az aranymag. A fonóasszonyok is a guzsalyba szúrják az orsót.

— Menjünk el haza!

Vége a törökbúzabontásnak, fonónak, oda a drága jókedv, elromlott a tréfa. A valóság, a gondok éhesen dőlnek újra az ember szívéhez.

A papra újból ráömlik a szomorúság. Hosszú léptekkel igyekszik haza. Mikor meglátja a teljesen sötét papiházat, felsóhajt és minden fájdalommal felújul. Hiába! Mégis haza kell mennie. Senki a sorsát el nem kerülheti. Komor léptekkel közeledik. A kapunál azonban ismét visszahökken. A kilincsen lóg valami. Gyufát gyújt és megnézi. Egy hibátlan szép cső piros kukorica, a hajánál fogva szépen összekötve.

A pap még egyszer elmosolyodik. Eszébe jut a jelentősége.

— Bizonyosan ez a kedves vénasszony, Juli néni tréfált meg velem!

És újra felmelegedik a szíve.

Éjszaka és másnap azzal a gondolattal foglalkozott, hogy cserél Islai Miklóssal. Szerencsétlen örülni fog, ha cserélnek, ha visszakerülhet a falujába. Megváltás lesz reá nézve. Az egyház jövedelem mellett birtoka, rokonsága is van, nem kell annyit kínlódnia, mint neki.

Tisztességesen megélhet. Biztosra vette, hogy kapva kap az alkalmon. Reá nézve is jobb lesz. Az ő élete itt kettétörött. Annyi megpróbáltatás, baj, szomorúság, szégyen, megaláztatás, érte, hogy csak örvendhet, ha idegen emberek közé, más vidékre kerül, ahol talán megnyugszik és újra kezdheti az életét.

Alig várta, hogy Islaival találkozzék.

Egész nap várta, de a pap csak estefelé látogatta meg.

Teológus koruk óta nem látták egymást. Fölötte járt három évvel és úgy emlékezett rá, mint nyakas székyre, aki inkább törik, de meg nem hajlik. A pap maga is megdöbrent, mikor meglátta. Nem csoda, hogy a falu szégyenli. Arra minden falu sokat ad, hogy milyen papot tud „kiállítani”. Islai Miklósról pedig igazán nem lehetek büszkék. Kopott, foltos, elhagyatott volt a külseje, mint valami vándornak.

— Úgy látszik, teljesen elzüllött — vizsgálgatta fél-szemmel a pap. — Egészen elrusztikusodott. Valószínűleg meg is hasonlott önmagával. Kár érte!

A mezőségi papon azonban egyáltalában nem látszott a világfájdalom. Derűsen tréfált.

— Megnőttél fiú, amióta nem láttalak! Mikor számítottál hasat ereszteni ezen a zsíros parókián?

— Miféle szél hozott haza? — barátságoskodott a pap is. — Foglalj helyet és érezd otthon magadot! ...

Islai Miklós kényelembe helyezte magát és nagyot ütött a térdére. Régen is ez volt a szokása, hogy ha leült, mindig nagyot ütött a térdére.

— Mielőtt elfelejteném, egyet tisztázzunk, Miklós! — Ma nálam maradsz vacsorán.

— De úgy hallom, te szalmaözvegy vagy! — szabadkozott a másik.

— Annál nyugodtabban leszünk! — pirult el a pap. — Egy pillanatra! Csak éppen átkiáltok a harangozónak, hogy hozzon egy kicsi bort. Szárazon nem ér semmit.

— Semmi nagy dolgot ne csinálj! — mérsékelte a

másik. — Megeszünk egy kis szalonnát, kenyeret, túrót, ami van a ház körül.

A vendég valamennyire felrázta a papot.

— Ejnye, de jó, hogy találkoztunk! Beszélj, hogy élsz, milyen világ van arra felétek.

— Nyomorúság!

— Mint nálunk.

— Mint mindenütt.

— De te azért jól vagy?

— Nna! Lehetne rajtam segíteni!

— Pedig éppen arra gondoltam, hogy parókiát cserélek veled!

Islai Miklós megrándult. Lángba borult és méltatlankodva jegyezte meg:

— Rossz vicc volt, Béla!

A pap mentegetőzött.

— Nehogy félreérts. Én komolyan gondoltam a cserét. Nem tréfálok.

A mezőségi szólni sem tudott a meglepetéstől, csak nézte a társát, akiről egyszerre lefoszlott minden külső máz és szomorú, keserű szíve ott vonaglott az arcán.

— Nekem innen el kell mennem!

Islai Miklós tudta, hogy az asszony fáj a papaiak.

Hallotta a történetét. A falu már arról beszélt, hogy válnak. Nem komoly dolog az ilyen kis összezőrdülés. F fiatal házások túlzása. Pár hét alatt begyógyul, hanem azért megleckézteti.

— Hát rendben van, Béla! Ha te akarsz, akkor cserélünk.

Mind a ketten megrémültek az elhatározástól.

A mezőségi rongyos pap érezte, hogy minden porci-kája ujjongani kezd és egész lényé nyugtalan az örömtől, hogy nem kell visszamennie a képtelen nyomorba, rettentő örhélyére. Társa fájdalmas kéjt érzett, mint az öngyilkos, ki már döntött, hogy eldobja magától az életet. Izgalmukban alig bírták összefogni a szájukat.

A különös hangulatból a harangozó szabadította fel őket, aki hozta a bort.

A pap kiment ennivalóért a kamarába.

— Jobban csúszik a bor, ha falunk valamit!

A harangozó elment. Asztalhoz ültek. Ettek. Szó nélkül, némán rágták az ételt.

A pap töltött.

— Isten hozott, Miklós!

— Szervusz!

Ittak és arra gondoltak, hogy a cseréről kellene beszélniük, de egyikök sem merte szóba hozni.

Közben besötétedett. A pap lámpát nyújtott.

— Hosszú tél lesz! — jegyezte meg.

A másik nem válaszolt, mire ő is elhallgatott.

A hallgatás még jobban kínozta őket.

— Sohasem iszunk?

— Igaz!

Végre a rongyos pap merev arca megmozdult, elkomolyodott és látható belső küzdelem után megrázta a fejét.

— Az előbb tréfáltam, Béla! Arra gondoltam, hogy kissé megleckéztetek, de ilyen dolgokkal nem szabad tréfálni. Arról szó sem lehet, hogy cseréljek veled!

A pap nem akart hinni a füleinek.

— Nem akarsz cserélni?... Azt a veszendő, rongyos, semmi, éhező helyet, sötét sárfészket, élő temetőt nem akarod ott hagyni?

A rongyos mezőségi pap előrehajlott az asztalon és nyugtalan, ideges, feszült belső forrósággal válaszolt.

— Nekem azt a veszendő, rongyos, semmi, éhező, sötét, élő temetőt nem szabad otthagynom! Nem volnék magyar és pap, ha dezertálnék onnan!... Nem tudhatod, hogy mit jelentenek a szavaim, mert sejtelled sincs, hogy milyen körülmények között élek. Szerencsére nincsen se gyermekem, se feleségem. Hogy fogalmad legyen a helyzetemről, elmondom a beiktatásomat. Abból meg fogod érteni, miért nem szabad cserélnem.

Maga elé nézett és elhalványodott megviselt arca, mintha félne hozzákezdeni a beszédhez. Szinte erőszakkal szánta rá magát.

— Talán hallottál róla, hogy a tavasszal neveztek ki Szép márciusi napon érkeztem meg és a zsidó kocsmájánál leszállottam a szekérből. Senki sem várt, senki sem fogadott. A zsidó örvendett, hogy végre magyar szót hall. Előkerítette a kurátort, aki bizalmatlankodott és nem örült, hogy papot kaptak. Megkínáltam pálinkával. Ettől barátságosabb lett.

— Menjünk a papi házhoz! — biztattam.

— Menjünk!

Rettenetes sár volt. A falu utcáján két oldalt töviskerítés húzódik. Annak a karóiba kapaszkodva ugráltam át a felfakadt sárszakadékokon. A kurátor egykedvűen biztatott:

— Jobb az út közepe, tiszteletes úr! Egyet se kímélje a csizmaít. Csak arra ügyeljen, hogy a sár le ne húzza a lábáról.

Nagy erőfeszítéssel lehet az ilyen tavaszi, szívós, sárga agyagban járni. Térdeim már remegtek és sűrűn törülgettem a verejtéket a báránybőr sapka alatt.

— Szorítsa csak, mert mindjárt ott vagyunk!

A hegy alatt, a lankákban állott a papi ház.

— Helyben vagyunk, tiszteletes úr! — lélezett fel a kurátor.

Visszadöbbsentem és elsápadtam.

— Ez az?

— Ez, a micsodás, — bólíntott a kurátor, akinek a beszédén érzett, hogy jobban tud románul, mint magyarul. Ha egy-egy szó nem jutott eszébe magyarul, románul pótolta. A hangsúlyt is nyújtotta.

— Na te-esék!

Később tudtam meg, hogy az én híveim otthon is románul beszélnek.

Vedlett, zsúpfedeles, rozszant, elhagyatott, borzalmas hajlék volt a papi ház. Ahol a mohos tető be nem romlott, ott a szarufák, varjúkárogók pusztá gerince füsttől feketén, vörösen meredezett ki. Az ablak két araszra süllyedt be a földbe. Az ajtókon nem volt zár. A gerendák meghajlottak a vénségtől. Az ablakszemek törtek és vakok

a piszoktól. A dimbes-dombos agyagpadló felszakadozott. Az ajtósarkakon, vasneműeken vörös rozsdavirág. Csak kétrét görnyedve bírtam belépni a leereszkedett ajtón. Benn néhány szüette, töredezett egyházi bútor, amit azért nem loptak el, mert nem kellett senkinek.

— De hiszen ez lakhatatlan! — rémültem meg.

— Aztat csak úgy képzeli az ember — nyugtatott meg a kurátor. — Az öreg tiszteletes úr is benne lakott negyven esztendeig ... Az, aki tíz esztendővel ezelőtt meghót vót... Hozunk egy ágyat, szalmazsákot... Csak arra tessék ügyelni, hogy a kutyák ne járjanak bé az ablakon, mert ott szoktak! Legjobb volna egy deszkadarabot szegezni kívül.

— Meg se lehet egyenesen állani benne — méltatlankodtam.

A kurátor szemmértékre vett, s elismerte.

— A tiszteletes úr valamivel magasabb, mint a megboldogult tiszteletes úr volt. Az tudott benne járni, de tudott is segíteni magán.

Éppen csak kíváncsiságból kérdeztem meg:

— Hogyan segített magán?

— Tudja, az ilyen öreg ház minden esztendőben besilyed a földbe félaraszt, egy araszt, már a szerint, hogy milyen az esztendő. Ha száraz az esztendő, kevesebbet, ha nedves, többet — magyarázta a magyar. — No most!... Mikor a öreg tiszteletes úr érezte, hogy a gerenda éri a fejét, fogta az ásót és kihányt egy rend földet az udvarra. Egyik esztendőben is egy rendet, másik esztendőben is egy rendet. Már a szerint, ahogy silyedt a ház.

Megvonaglottam.

— Akkor hozzon nekem is egy ásót!

— Hozok. Hogyne hoznék, de legjobb volna, ha venne egyet a zsidónál a tiszteletes úr. Arra itt minden pillanatban szükség van... Mivel ássa fel a birtokot, ha nincs ásója?

— Azt felszántjuk! — vágtam közbe ingerülten, de a paraszt diadalmasan kacagott.

— Azt nem lehet szántani, olyan ódalos. Arra nem viszi fel maga a marhát!

— Mekkora az a birtok?

A kurátor elkomolyodott, mert a földről, birtokról van szó; ahhoz pedig hozzáértés, komolyság illik.

— Ami birtok belőle, meg van fél hold — számgálta. — A többi nem birtok.

— Hát mi?

— Hát suvadás és patak! Tiszta kü... Azért is hagyta meg az agrár. Csak itt van mindjárt a házon túl. Aszonta az öreg tiszteletes úr — az Isten nyugtassa! — hogy ez volt valamikor a magyar temető. Van annak tán száz esztendeje is ... De ő nem használta.

— Miért nem használta?

— Tudja, az olyan vad, köves, mocsok főd, hogy úgy sem lenne benne semmi. A tövisét is ki kéne előbb irtani belőle. A követ is nehéz volna kitakarítani, mert mikor az öreg templom összeomlott — már nem tudom, mikor — egészen megtöltötte.

Úgy éreztem, mintha rám omlott volna a vén templom.

— Úgy tudom, hogy még Árpád-kori, nyolcszáz esztendőös templom volt.

— Ammá csak volt!... Amit lehetett, felhasználtunk belőle.

— Maguk? Református magyarok? — riadtam rá megbotránkozva, de a kurátor nem jött zavarba.

— Románok, magyarok vegyest! Már akinek kü kellett az építkezéshez. Jó kü — tudja — nem igen van a Mezőségen. Már olyan, amit használni lehet az építkezéshez ... Alig vártuk, hogy hozzájussunk!

— Szóval templom sincs!

— Van, hogyne volna! — világosított fel a kurátor.

— A románoknak szép, nagy kútemplomuk van. Kellett, hogy lássa a tiszteletes úr.

— És maguk oda járnak?

— Hová járjunk? — vont a vállát az atyafi- — Oda kell, hogy járjunk, ha nincs más!

— De hiszen maguk kálvinisták, magyar kálvinisták! — képedtem el.

— Mi meg is tartottuk a vallásunkat! — veti fel az ember büszkén a fejét. — igaz, hogy csak nyolc család vagyok magyarok a faluban. A többi átalment a tiszteendő úrhoz.

Egész világ fordult fel bennem. A súlyos valóság pillanatra leütött a lábamról és majdnem összeroskadtam alatta. Aztán kitört belőlem a felháborodás.

— Soha senki sem törődött magukkal? Az egyházi főhatóság csak egyszerűen eltúrte ezeket az állapotokat? Nem jött ide soha senki, hogy lásson és megborzadjon?

— Dehogynem! — békített a kurátor. — Volt itt még a püspök is a háború előtt.

— A püspök? Kenessey? Bartók?

— Tudja a fene, hogy hívták, de csúful megjárta!

— Hogy-hogy?

— Még most is kacagnom kell, ha erre gondolok — derül fel a magyar. — Nagy díszkapuval fogadtuk, amire rá volt írva, hogy: — „Isten hozott!” — Mind kivonultunk az eszes nép és megéjőztük. A tiszteletes úr tartotta a beszédet. Megadtuk a módját no, ahogy kellett, de nagy kedve mégse volt a püspöknek... Amikor aztán meglátta a papi házat, megtudta a templom dógát, s hogy a presbiterek is igen vannak meghütölve a feleségükkel; hát az effélékéért még jobban felmérgeződött, s reáment a papra s a presbiterekre. Istenesen leszede róluk a keresztvizet ...

— Jól tette!

— Node várjon! — billenti fel az ujját a kurátor. — Most jön a java!... Erre felszökösnek a presbiterek nagy mérgesen, s neki a díszkapunak. Pillanat alatt úgy szétszedték, hogy keresni kellett a helyit is. Úgy bizony. A püspök s az urak ebéd nélkül mentek haza Kolozsvárra. Sokáig híre volt az egész megyében ennek a püspökjárásnak. A megdühödött presbiterek közül sokan át is tértek a más hitre. Azóta is teregetnek. Engem is biztattak, hogy:

— „Te Török János, miért nem tartasz velünk?” — de

én azt mondtam, hogy aki miben született, abban haljon is meg!

— Szomorú dolgok ezek, Török bácsi! — sötétedtem el és lehorgasztott fővel sokáig gondolkodtam.

A kurátor hagyta, hogy gondolkodjam.

Végre, mint a sírból kikelt, magamhoz tértem.

— Az egyházi iratok kinél vannak, kurátor uram? Készségesen szökött Török János egyik rogyott ládához.

— Amit meg nem ettek az egerek, ebben a ládában van. Le van a láda szegezve, de ha mondja a tiszteletes úr, hát felszakasztom.

— Hagyja!

Testem, lelkem visszaborzadt attól, amit láttam, hallottam. Szerettem volna fölüvölteni, s behunyt szemekkel elrohanni innen. Akárhová, csak el innen!... Az emberi természet és a pap küzdöttek bennem, hiszen már az első lépésnél torkon ragadott az éhezés, a nyomor, megalázottság, a retentő sor, és már tisztán is alig láttam a vívódásoktól, fájdalomtól. Minden tiltakozott bennem, hogy idejőjtek eltemetkezni, feláldozni ifjúságomat, jövőmet ebben a nyolc családból álló gyülekezetben, beledobni magam népem kietlen tragédiájába. Remegtem, mikor erre gondoltam.

A kurátor, mintha belém látott volna, aggódva figyelt. A hangja kissé remegett, mikor megkérdezte:

— No, itt marad-e köztünk tiszteletes úr?

Ránéztem erre az árva, utolsó magyarra és fényes lett a szemem. Egyszerre furcsa, konok, dacos erők öntöttek el, a testem megfeszült, a hitem fellángolt.

— Itt maradok! Hozza az ásót!

A kurátor csodálkozva megcsóválta a fejét s szótlanul kifordult az ajtón.

Egész úton törte a fejét de sehogy se bírta kisütni, hogy miért maradtam itt.

— Vagy büntetésből tették ide, vagy nincs elég esze!
— töprengett. — Pedig szakmájában ügyes embernek látszik. Egye fene, nem az én dolgom!

Kicsit félt is, mikor beadta az ásót.

— Egy targoncát nem tudna keríteni? — vetkeztem neki az ásásnak, — amivel a földet kihordhassam.

— Mojsa Juonnak azt hiszem lesz, — gondolkodott a magyar — mert ő régebb dolgozott a vasútnál. Ha neki nem volna, megnézem Benkő Danilánál.

Felfigyeltem.

— Az nem magyar!

— Ő nem. de az apja még négylovas hintón járó magyar volt. Ide van eltemetve a kriptában, csak ehelyt... A fia már szegény napszámosember.

Nem volt újság előttem az efféle, mégis megkérdeztem:

— Vannak még ilyen magyar nevű románok a falában?

— Ojjé, de mennyien!... Itt van mindenek előtt az öreg tiszteletes úr leánya, Lukrécia kisasszony.

— Lehetetlen! — döböntem meg. — Az öreg református pap leánya román?

— De még mekkora!

A falnak tántorodtam. A kurátor, látva megrendülésemet, enyhíteni próbálta a dolgot.

— Nem törvényes leánya, instálom, mert — tudja — az öreg tiszteletes úr a tiszteletes asszonnyal nem volt meghítelve...

Többet nem bírtam el. Leroskadtam az egyház rozszant levelesládájára.

— Mégse maradhatok itt!... Inkább jöjjön akármí!

— Hát akkor én megyek! — riasztott fel a kurátor.

Csak bólintani tudtam, aztán ismét elködösödött előttem minden és verejték ütött ki a homlokomon.

Mire a kurátor visszajött a targoncával, már ástam a ház földjét. Karjaim feszültek az ásó nyelén és fekete halomba állott előttem a bűnös, rettenetes föld.

Csodálatosan bontakozott ki az Islai Miklós szavaiból a rettentő sors és kötelesség, amelyet ez a rongyos ember vállalt.

A falu nem sokat törődött, hogy mit csinál a magyar pap, mert az idő felpillantott és kinyílt a mező. Sürgős volt a tavaszi munka. Az ekék már tépték a földet, s palaszínű bivalyok sötétlettek a hegyoldalakon. A fákon a fekete rügyek fájdalmasan meghasadtak és a levelek zöld szeme már kilesett a világba.

A pap is valahogy hitre, bizalomra ébredt a tavaszi újulásban. A lakás elkészült. Úgyahogy, rendbeszedte. Ez lesz a templom is, ahol majd vasárnap istentiszteletet tart. Éppen olyan volt, mint a katakombák. Éppen úgy a földbe volt ásva és örökös homály derengett benne, akár-hogy is süttött a földön a nap; de éppen az az erős hit és igazság fog megújulni ebben is, mint azokban. A föld zsírosan csillogott ott, ahol az ásó levágta és a pap úgy hallgatta a feje fölött dübörgő életet, mint a halottak a sírban.

Az ő sírjába azonban nem kiáltott le senki, hogy élsz-e?

Másnap, harmadnap még eljött a kurátor, de az is kimaradt.

— Dolga van neki is — vigasztalta magát a pap. — Nem kívánhatom, hogy egész nap engem szórakoztasson.

Néhány kíváncsi román ember meg-megállott az, úton és nézte, hogyan küszködik egyedül, támogatja a házat, majd fejcsóválva az is tovább ment. Lassankint babonás, legendás híre kezdett terjedni a faluban. Akik látták, hogy egész éjszaka világosak az ablakai, keresztet vetettek.

— Vájjon mit csinálhat? — borzadoztak.

A bátrabbak meglesték és látták, hogy különös, régi könyvek fölé hajolva könyököl az öklén, egy rossz dróton fittyegő apró lámpa alatt.

Tanulmányozta az egyházközség történetét.

Olyan volt, mint a részeg ember, ki nem bír elválni a saját tragédiájától.

Mert rettentő beszéde volt ennek a múltnak.

A könyvek lapjai közül kihalt magyar nevek feketéinek elől: Balogh, Rigó, Kovács, Koncz, Balázs, Lőrinczy, Domahidy... Az egykori alispán unokája görögkatolikus cseléd, az egykori előneves, ősi magyar családból szár-

mazó kálvinista pap dédunokája ma magyargyűlölő román tanító. Naghi-nak hívják ... Ezernyolcszáznegyvennyolcban a magyar papot összes hívével együtt átkeresztelte a görögkatolikus lelkész.

Vérig megalázva fordít tovább a penészes szagú, rongyos lapokon, melyek olyanok, mint a féligmállott emberbőr és keresi a hitnek, a bizalomadó munkának szép mezőit, de csak a pusztulás és halál, kietlenség kaszál a fakult betűk sűrű rendjében.

„Holtom után arra kérem utódomat, gondolja meg, mikor idejön, — írja egy elkallódott, rég pihenő pap — tud-e ásni, kaszálni, kapálni, mint egy paraszt...”

Az arca be van esve a papnak, szemei mélyen beomlottak sötét gödreikbe. Minden éjszaka így birkózik a halállal, de nem tágít, mert hiszen magyar pap ő, ki mélységesen tud hinni és szenvedni. Már izzanak benne a szavak, amelyeket jövő vasárnap mondani fog a híveinek, a megmaradt árva magyaroknak.

Egész héten a bemutatkozó istentiszteletre készült. Olyan könnyes, meleg, szentséges és szép lesz ez a templomi találkozás, amilyent nem látott a világ. Magához Krisztushoz méltó. Megérdemel minden áldozatot. Előre örült neki, mint a jegyes jegyesének, virág a napfénynek, Isten a fiának. Már az ő lelkén is kezdett átütni az öröm fénye, mint ahogy a zsendülő füvecske összezsavart zöld békezászlócskái átütik a reménytelennek látszó, csúf tavaszi földet.

Az emberek nem tudtak minderről, mert az idő sürgette a munkát a határon.

Erről eszébe jutott, hogy jó volna neki is a kenyérré gondolni.

Fogta az ásót és kiment a papi birtokra, hogy felássza.

Nem tétovázott. Belevágta az ásót, Mélyen fogta a nyomot, hogy jól keveredjék a föld.

Az első órában már embercsontokat forgatott fel. Félig köves koponyacsontokat, reves, szuvas, sárga kar- és lábszárcsontokat, melyeket félig már elszopogatott a halál, játékszerű csigolyákat, ujjpéreceket.

Ijedten visszahökkent, de eszébe jutott hogy száz év előtt magyar temető volt ezen a helyen. Tehát magyar csontok ezek.

Megilletődve lehajlott hozzájuk, gondosan megtisztogatta a sártól, földtől és halomba gyűjtötte, legalább a nagyját. Csodálkozott, hogy a régi sírok egy ásónyomra ennyire a felszínre kerültek; de száz esztendő bizony lemosta róluk a nehéz föld-szemfedőt.

— Konok magyarok, kik nem akarnak meghalni! — jutott eszébe a büszke gondolat, de mindjárt a jelenre gondolt és lemondóan bölintott feléjük: — Könnyelmű halottak, kik nem siettek porrá válni!

— Most már melyik mondás igaz? — nézett fel az égre.

A kérdésre azonban sem az ég, sem a föld nem felelt. Ismét nekigörbült tehát a szerszámnak és ásott tovább.

— Egy bizonyos — állapította meg emberi keserűséggel — hogy egykori híveim a szó szoros értelmében saját testüket adják nekem eledelül.

Este a zsidó boltostól kölcsönkért rossz csihánzsákba összeszedte a csontokat és bevitte a papi házba hogy a kutyák szét ne rágják, valami szét ne dülja őket.

— Majd — mondjuk vasárnap — az élő hívei jelenlétében, valami csendes, békés helyen sírt ásnak és illő módon eltemeti a csontokat.

— Majd vasárnap!...

Úgy érezte, hogy minden, egész élete ettől a vasárnaptól függ.

»SZOMBATON végigjárta a híveit és kedvesen, szeretettel meghívta őket a vasárnapi istentiszteletre a papi házba.

Kicsit idegenek voltak hozzá a hívei, szégyenkeztek is, de mind megígérték, hogy ott lesznek.

— Majd felmelegítem én őket! — bizakodott. Jegyes nem örül jobban jegyesének, virág a napfénynek, Isten a fiának, mint örült a pap a vasárnapnak.

Korán kelt és feldíszítette szegényes hajlékát.

Kecskelábú, szüette fenyőfa asztala volt az Úrasztala, amire kirakta az egyház kincseit. Letakarta egy háromszáz esztendőös aranyhímes selyem abrosszal, kirakta rá az ősi aranyozott ezüst tányért és kelyhet, rátette a Károli Bibliát.

Maga is felvette egyetlen fekete ruháját és habos palástját.

Csak éppen harangozni nem tudott, mert harangja nem volt. A hívek már megszokták, hogy a görögkatolikus templom harangszavához igazodjanak. Ott — úgy tudja — tíz órakor szoktak beharangozni. Ideges volt és szorongást érzett. Türelmetlenül forgatta zsebóráját ujjai között.

Kilenc óra után a románok megmozdultak. Kieresztett ingű férfiak, színes katrincás nők ott húztak el az ablakai előtt csevegve, nyugodtan, a fiatalja kacagva. Buzgón keresztet hánytak, mikor a harang rájuk dördült.

A pap az ablakon át nézte őket. Hozzá még nem jött senki.

— Még van idő! — csitította önmagát.

Várt tovább. A szíve hallhatóan dobogott.

— Mégis különös! — komorodott, el.

Már nem merete mondani, hogy: — Még „van idő!”

Második harangszó után a románok nagy csapatokban tartottak a templomuk felé. Kissé visszahúzódott az ablaktól, hogy ne lássák meg őt.

Hirtelen megsejtette, hogy hozzá nem akarnak jönni... Hátha senki sem jön.

— Az lehetetlen! — tiltotta el magától a gondolatot.

Le nem vette szemét az óráról. A mánus végzetesen mozdult előre.

— Mégis kimegyek!

Palástosan kiállott az ajtóba. Befúrta szemét a templomba haladók közé és kereste, kutatta a híveit köztük.

Egyet sem ismert fel közülök. Nem tudta, hogy vasárnap a magyarok is egyformán öltöznek a románokkal.

Végre megkondult a beharangozó is a román templomban. Megkésétt férfiak, asszonyok sürgősen siettek el az ajtó előtt. Köztük az a magas, lesütött fejű ember, Török János, az ő kurátora.

— Egészen bizonyosan ő! — döbben meg a pap.

Melle pillanatig elszorul, de mégis utána kiált.

— Kurátor úr! Nem az a mi templomunk!

Az úton már nem jár senki.

Csüggedt fővel visszamegy a házba.

Hosszan, rettentő hosszán áll a feldíszített Úrasztalánál és fehér mint a halál.

Egyetlen gondolata sincs hosszú ideig, csak fehér, mint a halál.

Imádkozni se tud, csak fehér, mint a halál...

Végre ólmos kezeit felemeli, hogy eltegye a szent edényeket, lefossa az Úrasztalát. Minek tovább terítve tartani?

Ekkor megakad a szeme a zsákbakötözött embercsontokon.

— A rég hívek mégis csak itt vannak! — motyogja szétpattanó homlokkal.

Összecsikordítja a fogait és hatalmas indulat lövel fel benne.

Pár dobbanó lépéssel odamegy és félkézzel felragadja a zsákot a sarokból, felrzza az ég felé, hogy csörögnek, csikorognak bele a csontok, majd egyetlen rántással szétnyitja a zsák száját.

Az ősi magyar csontok halomba omlanak az Úrasztalán.

Fölöttük magaslik a pap, hátán didereg a palást, kezében zizeg a biblia. A csontokra meredve felzeng szilárdan a hangja:

— Krisztusban szeretett testvéreim és híveim! Mai beszédemnek alapigéi meg vannak írva Pál apostolnak a Rómaiakhoz írt levelének nyolcadik részében a következőképpen:

„meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem jelenvalók, sem következendők, sem magasság, sem mélység, sem semmi más teremtmény nem szakaszthat el minket az Istennek szerelmétől, mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban” ...

Tűz borítja el a papot és beszélni kezd.

Az arca fekete, a szeme elszánt.

Édesapánk, a nap a ház fölött megállva hallgatja...

ÚGY éreztem, — fejezte be a rongyos mezőségi pap — mintha a végzetünk beteljesedett volna. Mit tegyek, hogy megtartsam, legalább e pár veszendő magyar lelket, kiragadjam a tömjénfüst igézetéből, a gyertyafényben ragyogó; sápadt, nagyszemű, lapos aranyszentek öleléséből, az ikonosztázion másvilágából, síró könyörgések különös búvöletéből.

Templom kell nekik, mert nem Isten az nekik, ki ott ül az én földbeásott házam nehéz sarkában. A szürkepalás, omladásos odú istene nekik nem Isten. Ekkor határoztam el, hogy templomot fogok építeni. Küzdök, koldulok, dolgozom és ha kell, saját kezemmel építem fel!...

Újra összeszedtem ezt a veszendő nyolc családot. Sikerkült a lelkükhöz férköznöm. Harmincezer lejt ajánlottak meg. Én vállaltam az asztalosmunkát. Ezért jöttem haza. Eladom anyait, apait, mindenemet, hogy templomot építsek belőle.

— Hát ezért nem cserélhetek veled, Béla!...

A pap felállott, szédelegve odalépett a rongyos mezőségi paphoz, szótlanul megölelte és megcsókolta mind a két orcáját.

T I Z E N Ö T Ö D I K F E J E Z E T

Most már irigyelte, a rongyos, koldus mezőségi papot. Milyen gyenge, tehetetlen, esendő hozzá képest. Hol van az ő lelkiereje, bátorsága, hite és bizalma! Szégyelte is magát előtte. Dezertálni akart, pedig itt ugyanazok a kötelességek várnak, mint a szórványokban. A nyomor, pénztelenség, nélkülözések fojtogatták ezt a népet is. Gondütötte jártak az úton, se pénz, se kenyér. Kilátás sem igen volt egyikre se. Egyetlen reménységük a fa volt, de a derékig érő hó miatt ahhoz sem tudtak hozzáférni. Mégis muszáj volt. A szent karácsony is itt van a nyakukon és semmijök.

Ha a gondjuk miatt kérdezte a pap az embereket, csak annyit mondtak:

— Nagy baj van a fával.

Mit tudta ő, hogy milyen baj lehet a fával és mit jelent a fa az ő életükben. Csak a fejét csóválta, mikor a kurátor elmagyarázta, hogy nyáron letiltotta az erdőhivatal a fahordást, míg ki nem száll az erdőmérnök és újra nem méri területet. A mérnöknek azonban egyéb baja volt. Eltelt a hosszú ősz, egyetlen szál fát haza nem takaríthattak. Csak mikor a tél beállott, akkor szabadították fel az erdőt, de semmit sem érnek vele, mert akkora a hó, hogy csak a madár tud benne járni. Az új vágóterületet ugyan kiadták, de azt is olyan becstelen, csúf, szakadékos helyen, hogy ember, állat beledöglök, míg ki lehet onnan hozni.

— Az Isten sülyessze el az egészszet, ott ahol van! — keseredik el a kurátor.

Aki nem próbálta, nem tudja, hogy milyen nagy bajok ezek.

Gyűlést is tartottak a fahozatal miatt. A papot nem

hívták meg, de mégis elment. Úgy tárgyaltak az atyafiak, mintha ott sem lett volna, vagy mintha gyermek volna.

— Mit tud a pap az efféléhez!

— Az a baj, hogy nem lehet a nagy hótól hozzáférfni! — aggodalmaskodott az öreg Fehér Dávid.

— Muszáj menni, ha a fene fenét eszik is! — mondják néhányan.

Közben belép Kádár András, a volt birtokossági elnök.

Jó ötvenes, nehéz, bivaly-ember. Kezel a pappal, leül ő is és egyideig csak hallgatja, hogy mit tárgyalnak a többiek. Az első gazdák közé tartozik. Egy darabig hagyja, hogy „játszódják ki magukat” a kisebb gazdák, de későbbben mégse tudja megállani, hogy gögösen közbe ne szóljon:

— Heába tervezgettük. Gyenge marhával nem mentek semmire. Az én lovaim pedig nincsenek megvasalva.

Hát az igaz, hogy az ő két lován kívül más ló, más marha az utat meg nem töri. Azoknak kell elől menniök, a többi csak a nyomába.

Az emberek meghökkennek, mert az nagy akadály, ha az „elnök” nem akar jönni.

A fiatal Imreh Zsiga, akinek keresztapja az elnök, megpróbálja kérlelni:

— Nem tudná keresztapám ma délután megvasaltatni?

— Nehezen, — kéreti magát a volt elnök — mert jégpatkó kell.

— Csinál a cigány.

— Akármilyen patkót nem verhetek fel olyan két lóra! Ne es beszélj nekem! — rázza a fejét büszkén.

— Van a Szövetkezetben. Pájin jégpatkó.

Az elnök felüti a fejét.

— Ki hozatta? Mikor hozatták?

A hangjában benne van, hogy az ő híre-tudta nélkül ki merészelt jégpatkót hozatni.

— A csak olyan lehet! — legyint megvetően.

— Mégis tegyen próbát vele, keresztapám. Ne hagyja ilyen nagy bajba a falut.

Mások is kérlelik. A kevély székely engedi, hogy le-
vegység a lábáról.

— Meglátom no! Mikor volna az indulás?

— Legalább reggel öt órakor el kéne indulni. Kell négy óra, mire kivergődünk — véleményezi a vén Fehér Dávid.

— Kell oda öt is — jegyzi meg a többi szerényen.

— Kell nektek hat is! — nézi le Kádár a rongyos szegény gazdákat, kik válaszolni sem mernek, ami jól esik az elnöknek, s nagylelkűen dönt:

— Hát akkor reggel öt órára legyen mindenki a falu végén. Ott találkozunk.

Megkönnyebbülve sietnek haza az emberek, hogy a szánakat előkészítsék felszereljék az erdőzéshez. Izgalom vesz erőt a falun, mert nagy dolog, amire készülnek. Szinte élet-halálküzdelem a téllel, zord természettel, a megélhetésért. Csak akkor nyugodnak meg, mikor látják, hogy a Kádár András szolgálja estefelé patkoltatni vezeti a kovácshoz két szép erős lovát. Ettől a két lótól függ, hogy a falu nehéz, ádáz élete egy lépéssel tovább halad-hasson. Szájról-szájra adják a hírt, hogy mégis megkezdik reggel a fahordást.

Reggel öt órára már egész tábor gyűlt össze a falu végén. Borzas, nagyszőrű hegyi lovacskák, párolgó szájú sovány tehénkék, éheztetett, sovány ökrök, condrás, sapkás fejszés férfiak állanak a falu végén a hóban. A széles bükkfaszánakon láncok csörögnek, szénabatyú fázik. Felszárták a hóhányó lapátot is.

Kádár András szándékosan fertályórát késik, hogy annál jobban becsüljék a többiek, kik tisztelettel állanak félre az útjából és az élre eresztik. A fehér ködöt fújó, koromfekete lovak kényesen tiporják a havat.

A szának felsorakoznak utána aszerint, hogy kinek milyen ereje van.

Kádár most meglátja a papot is.

— Csak nem akar jönni a tiszteletes úr is?

— Szeretnék — válaszol szerényen a pap.

— Jobb a jó meleg ágyban ilyenkor! — barátságoskodik Kádár. — Nem magának való az efféle!

Rossz szemmel nézik a többiek is.

— Mit akar egy pap az erdőn! — morogják. — 'Aki úr, az legyen úr! Ne jöjjön ide a szegény emberek nyomorúságán csudálkozni, zsebredugott kézzel! Könnyű neki! Kapja a jó fizetést, gabonát, fát. Mindent készen odahordanak, az ujját sem kell megmozdítania, mekkedezhetik az ágyában, mint a hízó disznó. Mi a szemevilágának nem ül otthon, mit jön csudalátni? Van is mit nézni a szegény ember életin annyi, hogy a szeme kimeredhet tőle. Tisztességesen káromkodni sem tud az ember tőle.

Látja a pap a viselkedésükön, az arcukon, hogy nem fogadják jószívvel, éppen csak megtűrik tisztességből. Fáj, hogy ezek az emberek nem örülnek neki és csak útban van, ha az élet komoly, nehéz cselekedeteiről van szó. Feljajdul benne a lélek, s szomorú haldokló hangon fel a Kádár András kérdésére, hogy mit keres köztük.

— Nézze András bácsi és hallgassák meg a többiek is. Én a maguk kenyerét eszem, több mint félasztendeje. Tudom, hogy keserű ez a kenyér. Ismerem az ízét, de akármilyen szegényes legyen is, vagy akármilyen fehér volna is, nekem csak akkor esik jól, ha tudom, hogyan születik, ha részt vehetek a megszerzésében. Én nem akarok sem több, sem kevesebb lenni a sorsukban, mint akárki a faluban.

— Effurcsa! — dörmögi Kádár András és int, hogy húzódjék melléje a szánba.

Mindjárt indít is.

— No Fecske, Büszke!

A két szép ló nekiugrik a havas útnak, ércetestükön megfeszülnek az izmok és beleprüszkölnek a felkavart hóporba, elejükre, hátukra csillogó zúzvara fagyott a metsző hidegben. Mindenkit megelőzve, előre vágnak és messzi mögöttük csikorognak a jármok, nyögnek az álla-

tok, emberek, hasig tipródva a szennyesre gyúrt hótömegben. Kádár András arca még feketébbre fagy, két bajszszárát lehúzta a jégcsap, sűrű szemöldöke is fehér a zúsmarától, de előrenéző szemei meg sem rebbennek. A hőmézőben neki kell megtalálnia az utat szakadékok, veszedelmek között. Itt minden lépés pusztulást jelenthet. A pap visszanéz. Mögöttük, mint zöld lámpások világítanak a lovak szemei és a ködben valószínűtlen nagyra nőttek az emberek, a szarvas, fehér állattestek. Furcsa ázsiai kép: a soha meg nem szűnő honfoglalás.

A falun túli tetőn Kádár András megrántja a lovakat.

— Hó!... Hova lett innen a szakadék?... Baj van tiszteletes úr! — ugrik le a szánról.

— Mi a baj?

— Az a baj, hogy ezen a helyen egy mély szakadéknak kellene lennie, de sehol se látom. Betemette a hófűvés. Most, hogy az Istenbe vágunk át rajta?

— Talán ha a lovak ösztönére bíznök magunkat!...

Rekedten felkacag Kádár András:

— Maga szépen tönkretenné a két drága lovamat. Inkább én pusztuljak el, semmint ebbe a temetőbe belehajtsam!

A pap befogta a száját. Kádár hosszú, fagyott kötelet oldoz le a szánról és rákötözi a saját derekára. A pap kezébe adja a kötelet.

— Fokozatosan eressze utánam és ha látja, hogy elmerültem, csak akkor húzzon vissza!

Aztán beleugrik a hóba. Gázolja, töri nyögve, szitkozódva, konokul birkózva, fűjva, állati erővel. A pap borzadózva ereszti utána a kötelet. Kádár már hónaljig süllyedt a hóba, majd szájig beleesik, de nem akar tágítani. Arca eltorzul és dühösen rágja a havat, porozza maga körül, fürdik benne és ott vonaglik akkor is, mikor a többiek odaérnek és elbámulva nézik, hogy mit csinál az elnök.

Csend van, csak a hideg szél füttyül a fejükön keresztül.

Lenn a mélyben a hófal előtt végre megáll Kádár András és rábödül véres szemekkel a többire:

— Mit tájtátok a szátokat! Neki a lapátokkal!

Az emberek egyszerre támadnak a hóra. Hányják, pállják félre az útból, lihegve, tajtékozva.

Nehéz munka volt. Szépen megvirrad, mire átvágják a szakadékat.

A pap kékfagyva csak nézi.

Végre visszatérnek a szánakhoz a tetőtől talpig havas, jeges emberek. Kádár András úgy ül fel a pap mellé, mintha semmi sem történt volna:

— No Fecske, Büszke!...

Új veszedelmek, új nehézségek következnek a szélesyen össze-vissza fújt hódombok között.

— Bizony nehéz kenyér ez! — ismeri el a pap, de szólni nem mer, hogy az embereket ne ingerelje. Szégyenli is magát, hogy nem vett részt a munkájukban, de a valóság láttára teljes tehetetlenség fogja el.

A szerencsétlen székelyek olyanok voltak, mikor végre kiérkeztek a vágottba, mintha néhány óra alatt fél életüket leélték volna. Ki vannak merülve, meg vannak öregedve, el vannak torzulva, marhástól.

— Lehetetlen, hogy több erőfeszítésre képesek legyenek! — gondolja a pap, ki minden bizalmát elveszítette, mikor meglátta a meredek, járhatatlan szakadékos oldalban a farakásokat. Oda szekérrel, vagy szánal bejutni lehetetlenség.

— Mit fognak ezzel a fával csinálni? — kérdezi önkénytelen.

— Meggyújtjuk, hogy a tiszteletes úr ne fázzék! — tréfál Kádár András. — Az a fő, hogy itt vagyunk.

— A többi már kicsiség is! — mosolyognak az emberek is.

Az a fő, hogy hozzájuthatunk a fához!

Egészen neki vannak vidulva. Szinte játékosan ugranak be az erdőbe, szakadékokba és a farakásokról pállani kezdik a hősüveget. Messziről tudja mindenki, hogy

melyik az ő fája. A fagytól, hidegtől vörösre dagadt ujjakkal szálalják.

Csak Kádár András nem siet. Nyugodalmasan lepokrócozza a lovait s a tarisznyából elővesz egy literes üveget és bekiált az erdőbe:

— Ide emberek! Igyunk egy csepp pálinkát!

Illedelmesen kullognak oda az emberek.

— Érdemtelenek vagyunk rája — szabadkoznak, de titokban vágnak is egymásnak a szemükkel és magukban azt gondolják: „Hej, mégescsak nagyeszű, furfangos ember ez a Kádár András. Újra birtokossági elnök akar lenni és már zúgassák is, hogy fellép, s jókor bebiztosítja magát... Ámbár mit mondjunk? Benne legalább van tisztesség. A jelenlegi elnök a fülét se mozgatta, hogy a népen segítjen ... Igaz, hogy Kádár András is szép kőcsúrt épített az elnökségből, de ezzel is úgy vagyunk, mint az ecceri gróf a gazdatisztjével. Mikor rajtakapta a lopáson, kiköttette a napra. A legyek ellepték az arcját. A gróf megsajnálta s el akarta hajtani róla a legyeket, de a gazdatiszt azt mondta: Ne hajtsa el méltóságos uram, mert ezek legalább jóllaktak, de ha elhajtja, ezeket, még éhesebbek jönnek! A gróf abba a szempillantatba eloldatta, s visszahelyezte állásába”.

Kádár András nem sokat törődik, hogy mit gondolnak róla az emberek. Odanyújtotta az üveget a papnak.

— Használjon tiszteletes úr!

Nagy sértés volna legalább el nem köszönteni a poharat. A pap az orra elé emeli tehát az üveget, ahogy szokás és megköszörüli a torkát.

— A jó Isten adjon áldást, békességet, megelégedést, segítse nehéz munkájukban, jobbjítsa meg a szegény magyarok sorsát, hogy a mi sok szenvedésünk, véres verejtékünk váljon a magunk, gyermekeink, s az árva székelység javára!

— Az Isten hallgassa meg! — morogják egyérierelműleg.

Rövidet kortyint az italból és visszaadja Kádár Andrásnak, aki szintén pár szóval elköszönti.

Van valami megható á, felemelő abban, ahogy az üveg kézről-kézbe kerül, előbb mindenki leveszi a sapkáját gözölgő fejről, előbb minden arc elkomolyodik, mintha templomba lépne be és előbb mindenki elmondja a maga őszinte, igaz és szép áldását.

— Kuporítsatok egy szikra tüzet, hogy a papunk meg ne fagyjon! — rendelkezik Kádár András és ketten, hárman mindjárt ugranak is. Pillanat alatt ágakat halmoznak fel a pap lábai előtt. Egyikük az ághalom közé kuporodik, acélt, kovát, taplót vesz elő és kicsihol. A füst azonnal felszívárog a máglya közepén.

A nap is felbútt a havas mögött és hótük zizegnek a levegőben. A pap feje fölött a fán cinke pittyent láthatatlanul, mintha a néma faág szólalt volna meg.

Elkáprázva néz bele a havas, végtelen világba.

Az emberek rakodni kezdenek. Hátukon hurcolják a fát a szánokhoz, három négy szálat is egyszerre. A szermek kimeredt, szájukat nem bírják összefogni, acuk vastag lesz a hidegtől, térdük remeg és meglévő erejük maradékával küzdenek a fa nehéz súlya alatt görnyedve és megkönnyebbülve dobják le a szának mellett. Ilyenkor mindenki sóhajt, de más szó nem esik.

Dolgoznak...

Olyan sors ez, miről a világnak sejtelve sines.

Belsőleg velük kínlódik a pap is és nem tudja megállani, hogy ne segítsen. Szeretete, részvéte és népe fölötti bámulata ég a szemeiben, mikor odalép az első farakáshoz. A gazdája azonban tiltakozva félretolja.

— Semmiletteképpen meg nem engedhetem, hogy a tiszteletes úr hozzányúljon! Ne szégyenítsen meg!

— Miért? Hiszen én csak segíteni akarok. A terhükön könnyíteni. Jobban esik, ha megtehetem.

Az ember belenéz a pap arcába és csendesesen azt mondja:

— Elég, ha a szívével segít! Az nekünk többet ér... A szíve... A szíve, tiszteletes úr!

Akik hallják, szinte ünnepélyesen bólintanak, hogy úgy van.

A szív, a szív! Az a fontos!...

MEGRAKJÁK a szánokat, csaptatóval megszorítják a láncot és haza indul a menet a félig-meddig megtört úton. Új küzdelmek, új erőfeszítések következnek emberre, állatra.

Csak most látja a pap, amiről eddig sejtelve se volt, hogy mi az, fából kenyeret csinálni.

Voltak olyanok is, kik otthon le se rakták a szánról a fát, hanem pár órai pihenés után még azon éjjel bevittek a városba, hogy eladják, mert sürgős a pénz. Harminc kilométert kellett megtenniök az istentelen hidegben, míg a városba értek, ahol beteljesült a fa tragédiája.

Be sem engedték őket a sorompónál, míg szekerenként húsz lej vámot nem fizettek. A piacon már nyolcvan, száz fásszekér táborozott Mindenkinek kell a pénz. Vevő alig volt. Ott várakoztak az epesztő fagyban délig éhesen; dideregve a borzas, nyomorult tehénnékkal, düledező lovacskákkal roskatagon, keseredetten és irigykedve nézték, ha valakinek sikerült száz lejért elvesztesgetnie a fát és kivált a táborból, hogy elvigye és lerakja a vevő udvarán. A többiek állnak és várnak, míg a marha lába oda nem fagy a földhöz.

— Száz lej, amiből már húsz lejt vámért kellett fizetni! — káromkodnak sötéten.

Azért a pár lejért, ami megmarad, három napig kellett dolgozniök és szenvedniök marhástól. Egy nap, amíg levágták és feldolgozták a fát, másik nap, míg a hátukon kihordták, hazahordták, harmadik nap, behozták a városba harminc, negyven kilométer távolságról és ember, állat úgyszólván étlen-szomjan várja a jószerecsét, hogy eladhassa. Legtöbbször hiába várnak. Délután hosszú sorokban járnak az utcákat és már nem is kérnek érte semmit.

— Adjon az úr, amit akar, érte! — mondják egykedvűen, kimerülten, ha valaki mégis megkérdezi az árát.

A végén már könyörögnek is:

— Vegye meg nagyságos úr, akármennyiért odaadom, csak ne kelljen hazavinnem!

A „nagyságos urak”-nak sincs pénzük, mert nagyrészen ők is elbocsátott, állástalan tisztviselők, munkanélküli iparosok, kilátástalan magyarok, akik máról-holnapra élnek az élet hulladékából és legjobban maguk csodálkoznak, hogy még nem fordultak fel családotól. Mondhatja nekik a szegény székely:

— Vegye meg nagyságos úr ezt a szekér fát, hogy legalább lámpit gyújthassak a szent karácsony ünnepén.

Az éjszaka szétkergeti őket. Isten tudja, hova lesznek el, de két-három nap múlva újra a piacon vannak a fával és kezdődik minden előről.

— Vegye meg nagyságos úr, ezt a szekér fát, az Isten megfizeti!...

Tisztességes kapcát sem adnak a boltban azért a pénzért, amit a fáért kaphatnak és mégis boldogok vele. Nagy gonddal bekötik ezt a keserves néhány lejt a „zsebruhába” és mohó lélekkel sietnek haza, örömtől lángoló szemeik megvilágítják az éjszakát.

— Rettenetes! — kiált fel a pap tehetetlenül és minden elképzelése, álma összeomlik a kikerülhetetlen élet valósága előtt.

TIZENHATODIK FEJEZET

A VÁROS közt hurcolt szerencsétlen fa tragédiája felébresztette a papot. Szégyenkezve ismerte be, hogy a kis falu néhány száz magyarjának sorsát se bírta vállaira venni. A község ügyeibe semmi beleszólása nincs, a szövetkezeti, közbirtokossági ügyek megkérdése nélkül intéződnek, mintha saját hívei se tartanák alkalmasnak, hogy a hozzáértést, komoly, nyugodt megfontolásokat igénylő ügyekben hozzáforduljanak. Futott a saját álmai után s azalatt mindennap valamit veszítettek. A magára hagyatott nép, a meg nem értett, meg nem vigasztalt sorsok, meg nem mutatott utak, kilátástalan küzdelmek miatt lassan süllyed a pusztulásba. Ezért születik olyan kevés gyermek, ezért lendül a kés egymás teste ellen, kell a mámor, bődül az átok és vetkőzik meztelenre a nyomor. Ilyen kis összefüggésekből tevődik össze a fekete valóság.

Valamit tennie kell, de mit?

Napokig tusakodott fölötte. Tisztán látta, hogy új életre, új társadalomra van szükség. Nincs mit kezdeni ezzel a megőrült idegzetű, kesergő régi világgal. Fel kell rázni a kimerült akaraterőt, meg kell újítani a feladott reménységet és célt kell mutatni azoknak az emberezreknek, kik most rejtetten, szégyenkezve, kilátástalanul, leszegényedve haldokolnak. Az ifjúságnak kell a nép élére állania. A boldogulásunknak minden lehetősége megvan. Felmérhetetlen gazdasági kincseink, több mint kétezer kítűnő borvízforrásunk, mészkőhegyek, szén, földgáz, fa, ércek és olyan világritkaságok, amelyekről alig tud valaki. Szász, román meggazdagszik Székelyföldön s csak mi ne tudnánk boldogulni?... Világosan látta a célt és tenni-valókat. Lelkesedésében könnyűnek látta és szinte cso-

dálkozott, hogy a földön hányódó kenyér mellett szinte éhen halunk.

Mozgalmat fog indítani és az egész magyarságra kiterjedő nagy egyesület tervét dolgozta ki, amely mindenkit a saját helyére állít a föld és nép értékeit, a bennük rejlő hatalmas erőket munkálni fogja és biztosítja mindenkinek a sorsát. Szervezés kérdése az egész. Innen, ebből a kicsi faluból fogja elindítani a mozgalmat. Kapva kap majd mindenki rajta. Az ifjú lelkesedés mámorában lekicsinyelte a nehézségeket, a szeretet forrósága elvakította szemeit és alig várta, hogy valakinek elmondhassa nagy terveit. Áthívatta a tanítót — más nem volt, kihez fordulhatott volna — és hosszú estén keresztül beszélt neki lelkesen terveiről, hogy mit akar. Felolvasta az elkészült részleteket naiv hiszékenységgel és örült a tanító dicséretének.

— Meg fogja látni, tanító úr, hogy pár év alatt minden másképpen lesz! Holnap-holnapután készen lesz a tervezet és vasárnap estére összehívok néhány értelmesebb embert, akikkel meghányjuk-vetjük és megkezdem a propagandát.

A tanító tartózkodóan viselkedett, de a pap ezekben a napokban se nem látott, se nem hallott. Emberek közé is alig ment, csak írt, dolgozott szakadatlan. Nem is sejtette, hogy mire készül a tanító kinevezése érdekében, amely váratlanul megakadt. Heteken keresztül hiába lótot-futott a hatóságokhoz. Valaki azt a tanácsot adta, hogy térjen át a görög keleti vallásra. Először megijedt a gondolattól, de aztán lassanként hozzászókkott s végül elhatározásra jutott.

— Nincs más mód!...

Kellemetlen volt, hogy a pap újra bizalmába fogadta s azon törte a fejét, hogyan szakíthatná meg vele a barátságot.

— Nem tesz jó benyomást, ha azt látják, hogy vele trafikálok!

Az utóbbi időben el is került a vele való találkozást. A papnak nem tűnt fel. Álmodott tovább népmentő nagy

álmáról. Boldogan nyújtotta az ég felé karjait, mikor a nagy munka elkészült. Alig várta a vasárnap estét, hogy népe előtt kiönthesse a lelkét, eléjük tárhassa gyönyörű terveit.

A megbeszélésre azokat hívta meg, kikkel együtt volt az erdőn, kiknek a sorsa elindította a lelkében ezt a termékeny folyamatot. Ezek meg fogják érteni. Alig sötétedett, már beült az irodába és izgatottan várt.

Hát jöttek is az emberek. Kádár Dénes, a volt elnök, az öreg Fejér Dávid, Pisti Jóska és mások. Híre ment, hogy a pap valami nagy dolgot eszelt ki a fa dolgában. Biza jó volna, ha legalább negyven-ötven lejjel ölenként többet kapnának érte. Nem igen hitték, de mit lehet tudni. Jó, ha az ember az ilyen dolgokon) ott van.

Fertály óra alatt megtelt az iroda.

— Tán meg es kezdhetnök a gyűlést, tiszteletes úr — figyelmeztette a kurátor a papot. — Úgy nézem, hogy mind itt vagyunk!...

A pap erre kiterítette maga elé az írást.

— Atyafiak!

Az emberek elhallgattak és a figyelemtől megmerevültek.

Az első pillanatokban még kissé remegett a pap hangja.

— Testvéreim! — kezdte lassan. — Mikor kinn voltam magukkal én is az erdőn, s a farakásnál segíteni akartam, Fejér Dávid bátyám azt mondotta nekem, hogy elég ha a szívemmel segítek, mert az a fontos a szív... a szív.

— ... Hát én ezen sokat gondolkodtam és rájöttem, hogy igaza van Fejér Dávid bátyámnak. Nekünk árva székelyeknek ez a mindnyájunkat összetartó szív, aggódo lélek a legfontosabb. Ebben van a mi egyedüli erőnk és reménységünk. Nekünk már csak a szívünk nagy életközössége maradt meg és ebből kell újjáépítenünk saját életünket...

— Az úgy van! — bólintottak az emberek, akiket megfogott a pap szép szava.

— Ez a közös szív vezérelt engem is munkámban, amit elétek akarok tární.

... Az élet és sors megtanított bennünket, hogy csak önmagunkban bízhatunk, senki másban. Csak a mi nagy népi közösségünkben és igazságunkban. Ha egymás terhét nem hordozzuk, más nem veszi vállaira, helyettünk. Ha mi nem rendezzük el életkörülményeinket, mástól nem várhatjuk!...

— Tiszta igaz! — mondották az emberek, kiknek bölcsesége és lelke szerint szólott.

A pap lendületbe jött:

— ... Nekünk kisebbségi magyaroknak nagy belső öntudattal kell élnünk, nagy íratlan, de mindenkit kötelező, áthághatatlan törvények szerint. ... Ha ez az öntudat megvan, a többit nem nehéz megszerezni. Egyöntetű munkával nem lesz nehéz a mindennapi kenyeret biztosítani, mert a mi kenyérünk olyan kenyér, amelyet csak az egész nép együtt tud biztosítani és a földről felemelni. Ha bárki is kivonja magát ebből a kenyéremelésből, akkor a többi is porba ejti és mind éhesen maradunk mellette...

Ilyen kenyéremelés akar lenni az én tervezetem, amely az egész magyarság sorsát munkálná és azt szeretném, hogy a mindannyiunkat megmentő mozgalom innen, általatok induljon ki... Most felolvasom és hallgassátok meg figyelemmel!...

Amíg a pap ajkáról repültek a szavak, az atyafiak bizonytalanul egymásra néztek. Legtöbbjük csak homályosan sejtette, hogy mit akar a pap és megrettentek, bizalmatlanok voltak. Mindenféle új mozgalomnak baj szokott a vége lenni. De aztán megfogott lassanként mindenkit az írásból és a pap lelkéből áradó fenséges szeretet, s a nehéztetű, sok csalódástól, bajoktól sújtott emberek úgy hallgatták, mint a mesét szokás. Tudták, érezték, hogy úgy sem lesz belőle soha semmi, de sajnálták ezt a lelkes fiatal embert és kedveskedve csak annyit mondtak a végén:

— Jó volna, ha így lehetne!

— Így lesz! — lelkesedett a pap.

— Adja az Isten! — mondották az emberek óvatosan.

— Csak baj ne legyen belőle! — csendesítette a tapasztalt kurátor.

— Mi baj lehetne? — nyugtatta meg a pap.

— Jó, jó! — restelkedett a gondnok. — Mi mellette vagyunk, ha a tiszteletes úr meg tudja csinálni!

A többiek is hozzá morogtak, hogy mellette vannak az egyesületnek.

— Akkor jegyzőkönyvre vesszük a határozatot — örvendett a pap — és megkezdjük a szervezési munkát. Addig is, míg formálisan megalakulhatunk, bízunk meg a tanító urat, — aki, sajnos, nem tudott eljönni, de jól ismeri a tervezetet; — hogy házról-házra járva ismeresse másokkal is, hogy mit akarunk.

Ekkor csendesen felállt az alszegi Péter Zsiga és tiltakozólag megrázta a karjait.

— A tanító úr nem kell!

A kemény, határozott hangra mind meghökkentek.

— Miért nem kell a tanító úr! — ütközött meg a pap is.

Péter Zsiga elvörösödött, nyelt egyet, de aztán elszántan kivágta:

— Azért nem kell, mert a tanító úr román lett!

— Mit beszél? — hebegett a pap elfehéredve, de a székely nem húzta vissza a szavát.

— Én azt, hogy a tanító úr román lett... Ma jelentette be a jegyző úrnál, hogy áttér a görög keleti vallásra ... Ott voltam a községházán, mikor Szucusu igazgató úrral jöttek. Saját fülemmel hallottam!

A pap sápadtan lerogyott a székre. Az emberek csendesen szótlanul elmentek.

Nekik is csak otthon jutott eszükbe:

— A sűj egye meg! Ismét nem lesz semmi a fával.

TIZENHETEDIK FEJEZET

A TANÍTÓ dezertálása újra megbénította a papot. A csalódás lesújtotta, s már nem érezte az erőt, a mindenen felülemelkedni tudó meggyőződést terve végrehajtására. Keserűen dobta be az egész tervezetet az asztal fiókjába. Többször elhatározta, hogy leszámol a tanítóval, de mindig visszatartotta valami. Borzadt tőle. Főlösképpen és céltalan lett volna úgyszemint minden számonkérés. Nem is találkoztak az új állami iskola felszenteléséig, amelyre nagyban folyt a készülődés. Szekérszámra hozták a zöld fenyőgallyakat és a falu végén már ácsolták a díszkaput. A munkások éppen a fehér vászonra festett feliratot feszítették ki rajta:

„Bine ati venit! — Isten hozott!”

Sűrűn körülfonták zúzmarás fenyőgallyakkal és a két csúcsán két nemzetiszín zászló csattogott a metsző téli szélben.

A pap végigment a falun, hogy lássa mi történik.

— Nagy dolog lesz — magyarázta egyik székely ácsmester. — Eljön a méltóságos prefektus úr is, rajta kívül Mica szenátor s a vármegyei urak közül sokan. Szebenből kanonokot hozattak s az szenteli fel az iskolát. Este bál lesz a „Nagyterömben”. Két banda fogja húzni. A főszógbíró úr rendezti az egészet.

Az iskolánál a renegát tanító parancsnokolt. Mikor meglátta a papot, be akart ugrani a kapun, de elkésett. A pap megállott előtte, tetőtől talpig hosszan, kínosan végigmérte:

— Szerencsétlen renegát! Nem szégyenli magát?

A tanító összegörnyedt és hebegett:

— Nem neveznek ki másképpen!... Élnem kell!...

Éhen nem dögölhetek!... A feleségem sem hagyott békén!...

— Amit ön cselekedett, arra nincs mentség! — sziszegte a pap és megvetéssel otthagya.

— Jól mondja! — helyeseltek az iskoladiszitó emberek.

A megalázottságtól remegő ember lassan magához tért és száraz ökleit gyűlölettel rázta a pap után:

— Ezért megfizetek! Ezt megkeserülöd!... Egy szavamba kerül, hogy kitorjsem a nyakát! — hencegett az embereknek, kik ravaszul egymásra hunyorogtak, hogy ők is megmondják a magukét a maguk módján.

— Éppen hallók, — ugratta az egyik — hogy a tanító úr olyan kinevezést kap, hogy mától kezdve még a tetűje is naccságos úr lesz!

Az emberek felkacagnak.

— Hagyjátok a fenébe! — intette a többit a komolytermészetű Fülöp Mózsi. — Mi nem veszítettünk, a románok nem nyertek vele semmit!

A tanító moccanni sem mer az emberek ostorcsapásai alatt, de a düh forr benne. Majd megtanítja ő ezeket a parasztokat papostól!... Az erkölcsi alapjukat vesztett gyáva emberek bosszúszomja hevítette. Majd megmutatja, hogy ki ő!...

A székelyek számba sem vették. Egyszerűen megvetették. Később is csak émelyegtek, mikor látták, hogyan hajlong a prefektus, román urak előtt. Kopasz fejét kiverte a verejték az igyekezettől és nyugtalanságtól. Lelkiismerete mardosta, kiaszott arca még jobban behorpadt, de a hivatalos beszédek alatt mégis az első sorba tolakodott és feltűnően kiáltozta a „Satreasca”-t, hogy annál biztosabban kinevezzék és beszámítsák eddigi szolgálati éveit. A prefektus és a román urak alig vették észre, a primprétor megvetőleg fordított hátat, az állami igazgató mulatott fölötte, az odagyúlt falusiak szegyezték, hogy ez az ember valaha is magyarnak vallotta magát.

Az egyházi szertartás fényes külsőségek közt folyt le. A távoli vidékről is eljöttek a román papok, hogy segéd-

kezzenek és a fekete szakállakon ragyogott a téli napfény. A dalmatikák nehéz arany hímzése, a sajátos bizánci pompa ígérete és művészete, a viaszgyertyák fényverése, a felgomolygó tömjénfüst ígézőleg hatott. A fájdalmasan felriadó, szinte emberileg vergődő százados könyörgések dallamai a papok ajkán hirdették a hitet. Közben a szer-tartást végző főpap kétszer is bejárta az iskola termeit és szenteltvízbe mártott izsóppal böven meghintette falait, aranyozott thuribulummal megfüstölte és könyörgésével átváltoztatta lelkét. Végül pillanatnyi ötlettől megragadva odament a fekete táblához, kezébe ragadta a krétát és kiáltó betűkkel ráírta:

„A román kultúra és anyanyelv háza vagy mindörökké!”

Mindenki meglepődött a gondolat és cselekedet nagyszerűségétől és az öröm, fajszeretet könnye tört a szemekbe.

Akié az iskola, azé a jövő!...

A KOCSIK, autók egész nap szakadatlan jöttek. A környékbeli románság teljes számban felvonult a bálra. A nők nagyrésze nemzeti viseletben. Papok, tanítók, jegyzők, tisztviselők, ügyvédek, a járás román intelligenciája, egyetemi hallgatók és különös varázsú leányok tömege lepte el a falut. Az állami magyar tanítók és tanítónők egyszerű székely vasas szekereken aggódalmasan szintén eljöttek. Ügy hallották, hogy nemcsak a revizor, de az inspektor is ott lesz. Tőle függ, hogy az elrendelt nyelvvizsgára kiket utasítanak. A miniszteri rendelet szigorú. Egész idő alatt remegtek, nehogy valami olyant mondjanak vagy tegyenek, ami állásukat veszélyeztetné. Elmentek az Astra előadására, melyet az újonnan felszentelt iskolában tartottak meg ott szorongtak a bálban, a férfiak feketében, a nők báli ruhában és nagy igyekezettel táncolták a sárbát, somesancát és más füzéres táncokat, öreg emberek csetlettek-botlottak a sorban és kínosan vigyáztak, nehogy elvétsék a ritmust.

A hitehagyott tanító szintén ott izzadt köztük. Aki tehette, nemcsak a magyarok, a románok is kikerülték. Végül teljesen magára maradt és esett fövel elkullogott.

Jelezték a vacsoraszünetet. A hosszú asztalok mellett elvegyült a társaság. Zsongott a szó, arany bor csillogott az üvegekben, az arcok kipirultak, a cigány hallgató édes-bús dojnára váltotta a nótát. Az erdélyi havasok világa elevenedett meg a búsongó dalban, a román nép örök vágya, álma. Mikor felhangzott a dal, a románok le-tették az evőeszközöket és maguk elé nézve hallgattak. A szemek sötétre fordultak és a lélek ereje felvillantott bennük. Aki e pillanatban látta őket, az megismerhette a román nép életének és fennmaradásának legnagyobb titkát.

Mikor a legmélyebb volt a csend egyszerre könnyes szemmel felugrott az asztal mellől az igazgató szép fekete leánya és arany-ezüst hímzésű szelistyei viseletben az üres táncterre perdült. Rávillantott szemével a cigányra, vérforraló diadaltáncra sikoltott a klarinét és a leány a faji érzéstől túlhabzó testtel beledobbant a szólótáncba.

Fergeteges lelkesedés viharzott fel. Lábak dübörögtek és a mindent elsöprő nemzeti indulat forrásától lihegtek az emberek. Minden szív és minden szem itta a szép táncot és percek kellettek, míg ígézetéből magukhoz tértek a románok. A leány apjának arca kigyúlt a büszkeségtől és szédült az örömtől. Loppal átpillantott a primprétorra, ki mindenről megfeledkezve, névtelen vágyaktól és szomjúságtól kínozva, teljesen ráfeledkezett a szép leányra, kinek minden porcikája szinte aranylott a tűztől és a tánc szenvedélyes gyönyörűségétől. Testének ritmusa majdnem a repülésig fokozódott és elbódult minden rávetett pillantás. Már-már érezte, hogy fárad, mikor ránézett titkos szerelmére, a primprétorra, megérezte a reá sugárzó férfi lényét és ettől új inger vonaglott végig rajta és a tánc szédületének arany karikám át most már csak őt látta. Most már csak neki táncolt. Nyíltan és szépen, párját keresően. Mindenki észrevette az új fordulatot és újabb taps riadt fel.

— Bravó! Bravó!

A táncoló leány mintha most ébredt volna rá, hogy mit cselekedett, riadtan elpirult és odaröppent a cigány elé.

Ebben a pillanatban jutott eszébe a primprétornak az a másik asszony, kinek ijedt, féltő csókját ott érezte az ajkán és egyszerre piros ködbe borult előtte a terem, mintha illatos, puha kezével ő fogná be a szeméit, hogy rajta kívül senkit se lásson.

Töprengve ejtette rá fejét a poharára.

— Az magyar... ez román. Az én fajtám teste, vére, lelke, minden íze. Hozzáhúz a kötelesség, a múlt, minden. Érintetlen, üde, kívánatos, ifjú leány, mint a nap felé fordult vadrózsa, az pedig asszony, két gyermeke van... Mégis őt szeretem. Minden ellene van: az eszem, a jövőm, a fajtám, mégse tudok lemondani róla. Vájjon mi az oka. Testem, lelkem hozzá húz, pedig tudom, hogy ő más világ nekem, más faj, más élet, más gondolat, más érzés, más álmom és mégse tudok nála nélkül megnyugodni.

Végignézett a románok közt szorongó magyarokon. Egész este figyelte őket. Sajnálta is és meg is vetette azt a nem őszinte túlzást, mellyel a két faj közötti szakadékot igyekeztek áthidalni. Még azoknak sem sikerült, kik tüntetően szembefordultak saját fajiságukkal és az asszimiláció legmagasabb fokát mutatták. Vannak köztük falusi kiskirályok, kik többet ártottak a magyarságnak, mint amennyiért a túlvilágon is meg tudnának fizetni. Szembelyezkedtek egész eddigi történelmi múltjukkal, családjukkal, de a román faj határait sohasem fogják átlépni tudni. Azt, amit egy román érez, ők sohasem érezhetik.

— Azt hiszem, hogy ezek tulajdonképpen gyűlölnék bennünket titokban, mert önmaguk miatt a legtöbbet ők szenvednek, ha csak teljesen le nem mondtak emberi méltóságukról ... — Szerencsétlenek — pillantott végig rajtuk és lélekben kalapot emelt a becsületes magyarok előtt, mert érezte, hogy saját fáját azzal becsüli meg leginkább, ha meghajlik egy másik népnek a történelmi sorsfordulatban is megörzött erkölcsi nagysága előtt.

A szép román leány kimerülten végzett a tánccal. Az urak körülfogták, dédelgették. A primprétor is hozzálépett.

— Köszönöm! — mondotta melegen.

A leány boldogan simult hozzá pillanatra és a férfi, szomorúan elnézett a feje fölött.

Vacsora után újult erővel támadt fel a jókedv és a tánc.

A RENEGÁT tanító a bortól meglódulva magában ült az asztal végén. Elfojtott érzései kínozták. Szabadulni szeretett volna önmagától, elnyomni, borba fojtani a lelkiismeretét. Egyszerre egész múltja vádolta, fájt a sötét hálátlanság, nemzetével, hitével, Istenével szemben és hiába akart, nem bírt menekülni gyötrelmes igazságuk elől. Reszkető kezekkel töltötte a bort és magyarul hebegte:

— Istenem, mit tettem!...

A következő pillanatban megijedt, mert magyarul beszélt. Rémülten nézett fel és a félelemtől szürkén, mentegetődzve pillantott rá a román urakra, majd felkapta poharát, odatántorgott a prefectus asztalához és a részegek bátorságával dadogta:

— Sâtrească domnule Prefect!

A prefectus elnézően koccintott.

— Sâtrească!

— Domnule Prefect! — okvetetlenkedett a részeg renegát. — Eu nu sunt ungar, eu sunt român! — Én nem vagyok magyar, én román vagyok!

A kezében tartott pohár bor ráloccsant a kopott mellényére, fosztos, agyonvasalt ingmellére. Páran felkacagtak. A prefectus halkán megkérdezte a mellette ülő primprétortól:

— Ki ez az ember?

— A volt magyar tanító, ki átjött az állami iskolához és áttért a görögkeleti hitre — felelte komoran a főbíró.

— Küldjétek innen a fenébe!

Az állami igazgató készségesen ugrott fel.

— Jere kollega!

A renegát száraz karjaival tiltakozott. Vékony, aszott teste pillanatig ingadozott, tétovázott, majd hevesen ki-egyenessedett, a magasba lökte karjait és kétségbeesetten felsikoltott:

— En mi sunt ungur, eu sunt román!

Az urak félrefordultak és nem szólt senki egy szót sem.

Az igazgató elrántotta onnan a tanítót és visszavezette az asztal végére. Az békésen engedte, hogy elvezesse és tehetetlenül lezökkent a székre. Karjaira támasztotta fejét és rémülten tárgult szemekkel maga elé bámult. Az igazgató suttogott a fülébe:

— A fene egyen meg, vigyázz magadra, ne igyál, ha árt a bor! Nem lehet a prefektusra csak úgy rátámadni. Nagyon kellemetlen voltál. Menj haza az ördögbe s feküdj le! Ne csinálj botrányt!

A tanító rá se hallgatott, csak nézett tovább üresen maga elé és eszelősen hörögte:

— Eu nu sunt ungur, eu sunt román!...

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

A FALU visszazökkent a régi kerékvágásba. Még nagyobb lett a gond, mert közeledett a karácsony és ilyenkor kétszeresen érzi az ember a nyomort.

Nagyhétre az idő is elszomorodott. Vastag, sűrű felhők gomolyogtak a házak tetején és nappal se akart kivirradni. Fáradt hó pilinkézett egész nap és délután négy órakor már sötétedett. Este a fények hamar kialudtak a faluban és egyetlen lélekzetvétel se hallatszott a fekete ablakok mögött.

— Szomorú karácsonyunk lesz az idén! — mondták az emberek.

Nem igen volt minek örülni. Amennyire lehet, mégis meg kellene adni a módját a Jézus születésének.

Pénteken a vén pásztor is leereszkedett a havasról és este bezörgetett a pap kapuján. Havas fenyőfát hozott a hátán.

— Hol jár ilyen későn? — lepődött meg a pap.

— Az ünnep miatt be kelle, hogy jöjjenek! — rázta le magáról a havat Álózi bá. — Legalább egy szál gyertyácskát gyűjtanom kéne a szent estén!... Gondoltam, ha már erre járok, legalább benézek a tiszteletes úrhoz is s hogy üres kézzel ne jöjjenek, ezt a fenyőcskét lecsanám a lábáról, hogy legyen a gyermekeknek karácsonyfájuk!...

Meghatódás és keserűség fogta el a papot.

— Köszönöm, de az én gyermekeim nincsenek itthon!

— Nem tesz semmit! — mosolvo-ott a vén székely. — Azért csak díszítse fel, s gyűjtsa meg a tiszteletes úr, éppúgy mintha itthon vónának. Ugyanolyan ereje van...

— Úgy lesz, Álózi bácsi! — ígérte a pap és arra gondolt, hogy mennyi természetes finomság szorult ebbe a félvad havasi emberbe. Kietlen, nehéz életében jól esett ez a

néhány meleg szó is. A havasi ember a maga nyugalomával, tiszta, egyszerű lelkének, zamatos szavának illatával egészen betöltötte a házat. Melegséget és bizalmat, erőt árasztott. Jól esett a papnak, hogy vele van. Ott fogta éecakára is. Megkínálta száraz étellel és elbeszélgettek.

Az öreg másnap lábat csinált a karácsonyfának, fát vágott az ünnepekre, ellátta a házat.

Öreg délután összepakkolta az átalvetőt és készülődött.

— En ejisze elmegyek haza!

A pap marasztalta.

— Tudja mit, Álózi bácsi? Ne menjen sehova! Legyen az én vendégem az ünnepeken!

— Nem lehet! — ijedett meg az ember. — A karácsony csak úgy karácsony, ha az ember otthon tölti. Erre a napra még a vad is haza húzódik a vackára... Mi lenne a szentestével, ha nem otthon töltenem! Ne es mondjon effélit nekem tiszteletes úr!

— Osztán mit csinál a szent estén egyedül? — kíváncsiskodott a pap.

— Ezt a gyertyácskát, amit vettem a Szövetkezetben, meggyújtom s elimádkozgatok, énekelgetek mellette... A két kutyám nézi... Jó tüzet teszek, nem csinálunk semmit, csak várjuk a Jézust... Hideg házzal, zárt ajtóval nem várhatom!... Ezt bé kell hogy lássa a tiszteletes úr is!... Az idén éjféli misét is csenálunk a favágó emberekkel...

— Mit csinálnak? — lepődött meg a pap.

— Éjféli misét!

— Hát azt hogy, katolikus pap nélkül?

— Nekünk nem kell ahhoz pap ... Van odakünn a Borvíz ódalában egy nagy barlang. (Hallhatott róla a tiszteletes úr.) Ebbe a barlangba jásojt csináltunk s megjádzuk a Jézus születésit éppenúgy, ahogy megvagyon írva a szent könyvekben ...

A pap bámult.

— Aztán, hogy jácodják meg a Jézus születésit? Az öreg restelkedett az együgyűsége miatt, de azért elmondotta.

— Azt úgy, hogy Ülkei Rózsinak az idén fia született. Ez jó lesz Jézuskának. Az anya már megvan... Az öreg Üdö Márton bácsi lesz Szent József.. A jászoj mellé felhajtunk néhány ökröt, félsorda juhot, hogy Jézusra lehöljenek, ahogy az ének mondja: „ökök, számár reája lehölvén” ... Hát így valahogy!... Erről én semmilletképpen nem maradhatok el! Ne es tartóztaszon a tiszteletes úr!

A pap megrendülve elgondolkodott.

— Hát akkor csak menjen, Álózi bácsi!

A havasi ember szinte mohón kapta fel az összekötözött átalvetőt és boldogan vágott neki a havasnak. Lihelve sietett, hogy idejében ott legyen, mikor megjácodják a Jézus születését...

A pap irigylete és vigasztalan szomorúságba süllyedt.

ELJÖTT a szenteste.

Othontalanul vánszorgott a pap egyik szobából a másikba és minden pillanatban gyermekei arca rémlett fel előtte. Ezen a napon mindenki elhagyta, senki be nem nyitotta ajtaját. A legszegényebb ember is érezte a karácsony melegét és a legvadabb szívből is kinyílt a virág. Édes változás történt mindenkivel s a komor szemekben fény gyúlt.

Napközben kétszer is végigsétált a falun és látta, hogyan készülődnek az ünnepre. A kemencék kenyérillatot lehelttek, az asszonyok sürgölődtek. Az utolsó hetek minden verejtékét feláldozták, hogy ezen a napon örvendhessenek.

Estefelé haza vánszorgott és tüzet gyújtott. Leült melléje és nézte. Neki senki sem süttött kalácsot, asztalán nem ragyogott aranydió, mogyoró, nem várta jó vacsora, neki senki sem kívánt boldog ünnepeket s csak az ő háza volt elhagyatott, néma.

Már elindultak a kántálok, betlehemes gyermekek. Már a szomszédban hangzik a rigmus:

„Zergetik a kócsot, pénzt akarnak adni”.

Már az ő tornácán kopognak az apró csizmák. Suttogás. Elhelyezkednek az ajtó öblében és hirtelen felhangzik az ének:

„Csordapásztorok, mikor Betlehemben, csordát őrizének éjjel a mezőben” ...

Kedvesen omlanak be az ajtón és félszegül verselnek. A pap megajándékozta őket. Alig mennek el, újabb csoport érkezik. Az utcán imbolyog a betlehemesek lámpája is és jön a király, fürtös juhászbundás csordapásztorok, hogy eljátsszák az ősi misztériumot. Az emberek lelke megtelik barmok lehelletének, napkeleti csillagoknak, a pusztai éjszakájának hangulatával. Ebben az áldott, csóré gyermekben bízunk mindenki. Tőle várja, hogy leemelje a gondot vállaiokról, a pusztulás félelmeit elriaszssa, hófehér kezecskéjével vesse el búzájukat, öntözze meg kertjüket, díszítse fel fájukat, rétjeiket, erdejüket, tanítsa Örömmre madárkáit, adjon erőt, vigasztalást a szenvedőknek, bizalmat a csüggedőnek, hitet a kétségbeesetteknek. Játosztársul küldik hozzá saját gyermekeiket, hogy megismerje és megszeresse, soha el ne feledje, hanem, hogy megossa a kenyérét velük, csókolja meg ajkukat, hogy a dicséretére felujjongó szép magyar szó soha el ne múljon róluk. Abban a pillanatban, amelyben a kicsi Jézuska ezen a szép kék hajnalon rányitja drága szeméit a világra, úgy fogadják be ezek az egyszerű emberek, mintha örökbe fogadnák: valóságosan és igazán. Szeretik, mert gyermek, apró tehetetlen csecsemő, ki azért Isten és halhatatlan. Gyermek, ki evett az ő fekete kenyéréből és az övék, mert olyan szegény koldus, egyszerű, szenvedő emberek gyermeke, mint ők és éppen annyi köze van a barmok jászlához, a földhöz, a gazdember életéhez, mint nekik. Igyünk egy csepp mézes pálinkát vagy csepp bort az egészségére, hogy újra egészségben, épségben megérhetők az ő születésnapját...

Valamennyire megenyhült a pap, mikor ezekre gondolt. Már nem fájt annyira az asszony és a gyermekek. Elővette az írást, hogy ő is paphoz illő módon kivegye

részét a szent éj áldásából és olvasni kezdette a Lukács írása szerint való szent evangéliumot a Jézus születéséről:

„És lőn azokban a napokban, Augusztus császártól parancsolat adaték ki, hogy mind, az egész föld összeírasék... Fölméne pedig József is Galileából, Názáret városából Júdeába, a Dávid városába, mely Betlehemnek nevezetik, hogy beirattassék Máriával, aki neki jegyeztetett feleségül és várandós vala. És... mikor ott valónak, szüle az ő elsőszülött fiát és bepólyáld őt és hely ezt et é őt a Vászolyba, mivel hogy nem vala neki hely a vendégfogadó háznál. Tálának pedig pásztorok azon a vidéken, akik kinn a mezőn tanyáztak és vigyáztak éjszakán az ő nyájuk mellett. És ímé az Úrnak anyala hozzájuk jöve... És monda az angyal nekik: — Ne féljeteK, mert íme örömet hirdetek nektek, mely az egész népnek öröme lészen; mert született néktek ma a Megtartó, ki az Úr Krisztus a Dávid városában. Ez pedig nektek a jele: Találtok egy kis gyermeket bepólyálva feküdni a jászolyban ... Mikor elmentek az angyalok, mondának a pásztoremberek: — Menjünk el mind Betlehemig és lássuk meg a dolgot... Elmenének azért sietséggel és megtalálók Máriát és Józsefet és a kis gyermeket, ki a jászolyban fekszik vala”...

Hát ez történt. Fenségesen egyszerű történet. Anynyira kisebbségi sors, hogy akár ma is megtörténhetnék. A pap elgondolkodik.

— Akkor is csak egyedül az Isten tudta, hogy csak a gyermek válthatja meg az embereket és a világot!...

Saját gyermekeire gondol és kihull a könny a szeméből.

— Szegény kicsikéim!...

Megkínzott feje ráesik a Lukács szerint való evangéliumra.

AZ ÜNNEPEK mégis valamennyire megnyugtatták. Az emberek öröme volt az ő öröme is. Figyelte őket a templomban, az utcán, látta, de nem értette azt a csodálatos nyugalmat, amely — mintha egyszerre eltűnt

volna minden nyomorúság az életükből —, olyan békés és megható volt. Olyanok voltak ezek a székelyek, mint maga a föld, amely látszólag holtan nyugszik a hótakaró alatt és bár tudja az ember, hogy minden élet benne rejtőzik, mégsem tudja megmondani, hol rejtőzik az a titkos erő, amely föltámasztja. A föld és a székelyek ugyanaz. Ebből a porból vétettünk, hacsak annyiból is, amennyit a földből Isten marka egy rövid, végzetes életre sietében és fájdmában felragadott, de nincs porszem ezen a földön, mely bennük és általuk valóságos testté és valóságos lélekké ne vált volna, lényegük ne volna. Nincs öröm és jaj, mely testvérünk ne volna. Ezért van az, hogy itt minden kicsi rögnék története, jelentősége, legrosszabb esetben legendája van. Aki valaha az életben benézett a székelyek kis hajlékába, megcsókolta a virágukat, üdvözölte madarukat és kalapot emelt az öreg Hargita előtt, az soha életében feledni nem tudja.

Csak ez a nép ismeri igazán ennek a földnek titkát. A nép, mely mindennap üres tenyerét nyújtja feléje, kimerült testtel és kimerült lélekkel hanyatlik rá, de minden nap fel is támad rajta. Így lényegül egygé a föld és az ember. Így kap benne lelki jelentőséget minden, a hegyek, völgyek, folyók, fák, füvek, templomok, öreg emlékek, népszokások, ruha, levegő, dal és átok, imádság, halál, minden. Nemcsak érzi, ha féligmeddig öntudatlanul is, hanem valóságos vérrokonává válik mindannak, amit ez a föld magán, az egén, vagy mélyében, múltjában és jövődjében rejt. Nem tudják kifejezni a székelyek ezt., de így érzik és így van. Soha nép igazabban és szebben meg nem testesített földet, mint ők.

Elvonulnak a pap lelkiszemei előtt és látja az égbe-törő hegyeket, büszke fenyőrengetegeket, az ősi bükkösöket, Székelyföld egész pompáját, az ezer év óta gondolkodó szirteket, medve ásitását, özfiak játékát, nyulak lapulását, pillangóknak táncát, vihar bődülését, vetés hullámzását, napnak arany rokolyáját, kidőlt fatörzsön ülő kísértetek komor tanácskozását, a szakadékokban bujkáló bold kacérságát. fel-felvillanó pásztortüzek drága roman-

tikáját, bandukoló embereknek súlyos életsorsát s a küzdő székelyek minden bűját, baját.

— Mindez bennünk vagyon és mindez mi magunk vagyunk! — tárul föl előtte a legszebb kinyilatkoztatás, mely valaha embernek adatott.

Ezzel meg is kapta a feleletet minden gyötrő kérdésére és már másnap csodálkozva észlelte magán, hogy egészen új emberré lett.

Megbocsátó, bízó, hívő és szilárd, valóságos emberré.

Egészen megpendült ettől az érzéstől, és új életkedv járta át. Tréfált a híveivel, akik bizalommal és szeretettel vették körül. Már az asszonynak is megbocsátott.

— Szegény Madárka! — sajnálta.

Nem csodálkozott, hogy kissé megszédült az asszony. Túlságos megpróbáltatás volt neki ez a küzdelmes élet falun, hol se társasága, se szórakozása nincs, csak küzdelem és nélkülözés. Nem csoda, hogy pillanatra megtántorodott. Ezután másképpen lesz. Elhatározta, hogy ha az ünnepek lejárnak, utánok megy. Valahogy csak felhajtja az útiköltséget. Kicsit bántotta, hogy nem írt, pedig már jónéhány hete, hogy elment. írhatott volna. Biztosan nem mert. Nem is csoda, hogy fél. Az elválásuk kegyetlen volt. Neki kellett volna, hogy több esze legyen. Szeretettel kellett volna körülvennie ezt a gyenge teremtest ... Milyen szép gondolat volt tőle, hogy menyasszonyi ruhába öltözött és úgy közeledett hozzá a régi szűzies, szemérmes tisztaságban.

— Az ördög vigye el a dolgomat! — szidta magát — látszik, hogy nem értek a női lélekhez. Na de ezután majd másképp lesz. Az ünnepek után ... Egy kicsit ki is mozdulunk hazulról. Meglátogatjuk a kollégákat, néha bemegegyünk a városba is. A társadalmi életre is adni kell valamit ... Minden másképpen lesz ... Vájjon mit hozott az angyal az én gyermekeimnek?... Mégis írhattak volna!

Két napig izgatottan leste a postát, de az asszonytól semmi értesítés nem jött. A faluban hallotta, hogy a főbíró a karácsonyi ünnepeket Kolozsvárt töltötte. A hír-

től elkomorodott, és rossz előérzet kezdte gyötörni, de még mindig bízott.

Az ünnepek elteltek, s a falu élete visszazökkent a régi kerékvágásba.

Az erdőlő szánok újra megindultak és az új vágterületen is dönteni kezdték már a fát. Az emberek fölvetették rongyos ruhájukat, a nyomorúság megint felült a házak tetejére, és az átok és káromkodás újra fölszakadt belőlük, s az életük meg nehezebb lett, mint valaha.

Az ünnepek elteltek. Az angyal elrepült s ez a nyomorult föld itt maradt...

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

A VÁRVA VÁRT levelet végre megkapta. A primprétor maga hozta.

— Tessék helyet foglalni, főbíró úr! — igyekezett nyugodt lenni a pap, de a remegését nem bírta leplezni. Megérezte, majdnem biztosan tudta, hogy veszedelem fenyegeti.

A primprétor is kimért, komoly és elszánt.

— Levelet hoztam a kedves feleségétől — mondotta hidegen.

— Levelet? — hökkent meg a pap és izgatottan vette át.

— Tessék elolvasni, — mondotta a főbíró — mert a levéllel kapcsolatban valami megbeszélni valónk is lesz.

A pap ujjaival tapogatózva kereste meg a levelet az íróasztalon és alig bírta felszakítani.

Első pillanatban nem hitt a saját szemeinek és újra olvasta:

„Kedves Béla!

Tudom, hogy nagy szomorúságot okozok magának, de nem tehetek másképpen. Azok után, ami köztünk történt, azt hiszem, mindkettőnkre nézve az lesz a legjobb, ha békességben elválunk” ...

— Nem, nem! — rebegette maga elé a pap elsápadva. — Ez lehetetlen!... Egy papné!... A gyermekek!... Nem!... Nem írhat ilyent!...

Félig öntudatlanul meredt újra a levélre és zavart tekintete előtt megnyúltak a betűk:

„... .Pompeiuval szeretjük egymást. Feleségül vesz..., Kérem, ne gördítsen akadályt” ...

Elszédülve ejtette le a levelet és félig megdermedve hallgatta, hogy zúg a fejében a vér. Aztán rettentő indulat szakadt fel benne, az őseMBER primitív, asszonyföltő vad indulata. Ráugrani a vetélytársra, pusztakézzeL megfojtani, dirib-darabokra szaggatni. Gyengesége elmúlt. Rekedten felkacagott és olyan feszült, sötét pára omlott a száján, olyan gyilkos villámló volt a haragja, hogy meg lehetett volna gyűjtani. A primprétor borzongva nézte, örültség volt idejönni. Minek az ördögnek nem hagyta békén azt az asszonyt... Nem volt érdemes. Arra is gondolt, hogy pár csillapító szót mond, de hang nem jött ki a torkán. Egészen megkönnyebbült, mikor látta, hogy a pap legyőzi magát és a roham elmúlik... Most a minden energiát megemésztő belső rohamot tehetlenség váltotta fel a papnál. Egykedvűen nézett rá a primprétorra, aki összerándult, de némileg magához tért.

— Beszéljük meg a kérdést úriemberhez illő módon! — igyekezett fesztelen lenni. — Semmi értelme, hogy egymásnak menjünk. Nem érdemes!...

A pap rá se figyelt. Hát ilyen esendő, senki, semmi, játékszer egy nő — hánytorgatta magában. — Az én feleségem tette ezt?... Képes eldobni magától családot, gyermekeit, fajtáját, múltját, mindent?... Sötét nyugalommal csak most válaszolt a primprétornak.

— Tényleg nem érdemes!...

A primprétor felszabadultan sietett beszélni:

— Intézzük el kérem ezt az ügyet diszkréten, botrány nélkül. Azért jöttem személyesen, mert ezt tartom férfiasnak, hogy emelt fővel és egyenesen járjak el önnel szemben. Bele kell nyugodnia a változhatatlanba!...

— És ha nem nyugszom bele? — csattant fel élesen a pap.

— Az is az ön dolga — vont vállat gúnyosan a primprétor. — A dolgon azzal sem változtat. Amennyiben azonban hajlandó lesz belemenni, hogy közmegegyezéssel váljanak el, a nagyágos asszony lemondana a gyermekekről az ön javára,

A pap öklei megfeszültek és minden izma vonaglott.

— A feleségein hajlandó saját gyermekeiről lemondani — önért?... Távozzék kérem, amíg uralkodni tudok magamon.

A primprétor felugrott és pillanatig lángoló gyűlölettel meredtek szembe egymással.

— Vigyázzon, hogyan... beszél... velem! ...

A pap keserűen felkacagott.

— Állom a fenyegetését!...

Sokkal nehezebb volt a harc önmagával.

Lehetetlen, hogy az ő felesége írta azt a végzetes levelet. Eszébe jutottak az együtt töltött szerelmes, boldog idők, közös álmaik, örömeik, szenvedéseik, a két gyermek születése s a kedves játék bölcsőjük felett. A békés és tiszta napok, az asszony mosolygó ereje akkor is, mikor ő sokszor a kétségbeesés szélén állott... Milyen tántoríthatatlan magyar volt! Elégséges volna a szerelem, hogy érte mindent sárba tiporjon?

— Ki gondolta volna, hogy valaha az én feleségem!...

Az egész világot odaadta volna, ha ez a levél a felesége halálhírét hozza.

Gyermekeire gondolt és fájdalma szinte elviselhetlenné fokozódott.

— Mi lesz veletek? ...

A feldúlt családi fészekben nem lelte többé helyét. Napokig vívódott és nem bírt önmagával megállapodásra jutni.

— Csak a gyermekek ne volnának!

Ránézett üres fekhelyükre és megpróbálta odaképzelné őket. Hangosan kimondotta nevüket és jól esett hallani a nevüket. Füleiben felcsendült kacagásuk, édes kis életüknek minden drága emléke és újra érezte, hogyan töltötték be melegséggel, apró kis testük, lelkük mennyországával ezt a rideg házat. Milyen jó volt, mikor négyen összebújtak benne! Valahányszor kiesi asszonyával a gyermekekre néztek, minden pillantásuk új eskü, új há-

zasságkötés volt. Igaz, hogy rettentő gondok gyötörték, sokszor alig volt, amit egyenek, hordozniok kellett az örökkön gyanú alatt álló kisebbségi sorsot, de mégis boldogok voltak. Minél többet szenvedtek, annál boldogab-
bak. És most mindennek vége!...

— Nem szabad, hogy vége legyen!... Az lesz a legjobb, ha már most írok nekik.

Tintát, tollat hozott át az irodából és nekidült a levélírásnak, de a toll megdermedt a kezében. Nehezek, színtelenek és értéktelenek voltak a szavak. Aki szeretni nem tud, írni se tud. Hogyan fejezze ki, ami a levélben borzong. Mégis megpróbálta:

„Nagyságos asszonyom!... Az utolsó hónapokban tanúsított viselkedése után nem volt meglepetés levele, amelyben” ...

— Ha valamikor a gyermekek kezébe kerülne ez a levél!...

Ijdeden égette el.

— A gyermekek!...

Ők juttatták eszébe a lelke szerint való gondolatot. A gyermekek mutatták meg a menekülés útját. Rajtok keresztül fog válaszolni az asszonynak. Nekik fog írni. Már nem nézett semmit, csak fájdalmas szeretettel kifosztott, támolygó életével karocskáik közé menekült. „Árva Kicsinyeim!”

Az élet egyszerre sír fel benne, majd minden elhal, mint kívül az éjszaka. Abban is csak annyi életzaj hallszik, amennyit az ő megkínzott szíve ver. Olyan az élete, mint a megátkozott erdő, melynek minden szál fája ki akar dőlni és neki kell a testével mindenkit egyszerre megtámasztani, hogy rá ne dőljenek és maguk alá ne temessék. Ez a levél is kétségbeesett segélykiáltás tehetetlen gyermekeihez, hogy ne hagyják őt elveszni!

„Jertek haza kicsikéim, — írja — fogjátok meg az anyuka kezét és őt is hozzátok haza, mert anyuka rosszat akar tenni. Nagyon beteg szegényke és nem tudja, hogy mit cselekszik. Sikoltsatok a fülébe és addig csókoljátok, míg fel nem ébred. Mondjátok, hogy nézzen a szemetekbe,

tekintsen titeket és legalább értetek lépjen vissza a szakadék széléről... Mondjátok meg, hogy olyan egyedül vagyok és nem hiszem, amit a levélben ír. Nem lehet igaz! Nem lehet elhinni!... Inkább mind a négyen feküdjünk koporsóba egymást átölelve, a halálban is egymást szeretve, semhogy elszakadjunk egymástól!...

Mondjátok meg, hogy idehaza minden a régi, a szegénység, a nyomorúság, a kínlődás várja, édesapátoknak nincs pénze, hogy szép ruhába öltöztesse anyukát, de e helyett a lelkébe öltözteti és ő rá fog ébredni egyszer, hogy milyen drága ez a mi szegénységünk és hogy a súlyos gondok között termett szűkös kenyérnél nincs édeesebb és a becsületes rongyoknál nincs ékeesebb. Mondjátok meg, hogy a mámor és álom hamar elmúlik és ő lesz a világ legszerencsétlenebb teremtménye, ha eldobja családját, kicsinyeit, elhagyja szerencsétlen édes véréit, magyar népét, melynek minden jajszava az ő lelkén fog száradni...

Hozzátok haza anyukát!...

Jertek haza kicsikéim!..."

Megnyugodott és fáradtan hajtotta le a fejét az együgyű levélre. Az utolsó szavakat már félig öntudatlanul mormolta még egyszer: „Hozzátok haza anyukat!...” — aztán csendesen elaludt.

A tűz leszakadt és jégvirág kezdett dermedezni az ablakon.

H U S Z A D I K F E J E Z E T

A PRIMPRÉTOR kedvetlenül, sötéten ült az irodában. Mióta a pappal összetűzött, még szenvedélyesebben akarta az asszonyt. Most már csak azért is elveszi tőle! Nem lesz nehéz a papot félreállítani az útból. A harag is bőszítette. Bosszúálló terveket forgatott a fejében, de önkénytelen is visszaborzadt tőlük. Ellenállása azonban napról-napra gyengült és tudta, hogy nem sokáig bírja fékezni indulatait. Várt sötéten, ingerülten. A véletlen segítségére jött.

Egyik reggel a csendőrőrmester jelentette, hogy a volt magyar tanító feljelentést tett nála a magyar pap ellen.

A főbíró felélénkült.

— A pap ellen?

— Igen. Azzal vádolja, hogy titkos gyűléseket tart a lakásán és államellenes tevékenységet fejt ki. Nem akartam a főbíró úr megkérdése nélkül cselekedni:

A primprétor izgatott örömet érzett. Amire várt, bekövetkezett.

— Ide kell hívatni a tanítót!... Jöjjön azonnal!

— Igenis, uram!

— Ha a papot elítélik, — gondolta a primprétor — nem lesz nehéz a válást kimondatni. Nem lesz szükség az ő beleegyezésére.

Egészen felélénkült és alig várta, hogy jöjjön a tanító.

Az őrmester hamar előkerítette.

Félénken, alázatosan lépett be a renegát. A primprétor hivatalosan hűvös maradt. Kezet se fogott vele.

— Üljön le!

Románul beszélt vele. Ameddig a tanító magyar volt, a primprétor nem erőltette a román szót, mert tudta, hogy csak töri a nyelvet.

— Ön a csendőrségen feljelentést tett a református tiszteletes úr ellen, — fordult hozzá — hogy az állam egységét veszélyeztető propagandát kezdett. Igaz ez?

A tanító hebegni kezdett:

— Én kérem... nem volt szándékomban feljelentést tenni, csak felhívtam az őrmester úr figyelmét...

— Mondotta, vagy nem mondotta? — csattant fel a főbíró.

— Mondottam! — ismerte be a tanító.

— Tudja bizonyítani a vádat?

A renegát habozott. Most, hogy látta, milyen súlyos az ügy, visszaretent, de a főbíró nem tréfált.

— Figyelmeztetem, hogy ha a vádat nem tudja bizonyítani, maga kerül súlyos helyzetbe!

A renegát sárga lett, majd bátorságra kapott.

— Én kérem be tudom bizonyítani!

— Mivel bizonyítja?

A tanítóban a bosszúvágy felcsillogott. Most megfizet a papnak, aki az iskolaszenteléskor olyan csúfosan megalázta az emberek előtt. Most megfizet a falunak is a megvetésért, a gúnyért, a semmibebevésért. Most megmutatja, hogy ki ő. A sok gyötrelem, szegény és önmagától való undorodás, egyszerre a károkozás, bosszúállás, bajcsinálás kéjében robbant ki. A gyávák és megvetettek szerephez jutásának beteges jóérzését élte át ezekben a pillanatokban. Hánya-veti fontoskodással fordult régi világa ellen.

— Bizonyítani?... Az a legkönnyebb! Mit gondol a főbíró úr, hogy én nem tudok bizonyítani? Én vagyok az első, kinek a pap kifejtette terveit... Az egész székelységre kiterjedő olyan egyesületfélélt tervezett, amely úgy lenne megszervezve, mint a szocialisták. A magyarságot teljesen függetleníteni anyagi, kulturális, szellemi, szociális téren. Propagandát tartott a nép körében is, titkos gyűlést tartott az irodájában. Tessék erre nézve kihallgatni az egyház vezető embereit. Mind ott voltak. Én már kezdetben figyelmeztettem, hogy hagyjon fel ezekkel a veszedelmes dolgokkal, de ekkor — kérem — még ő fordult

ellenem, a népet is ellenem uszította. Én mint jó román — kérem — az esetre felhívtam a csendőrőrmester úr figyelmét... Mert én jó román vagyok, kérem!... A primprétor közbevágott:

— Hajlandó ön írásban is megtenni a feljelentést?

— Mindenesetre, kérem!

— Akkor rendben van ... Végeztünk, kérem!

Megint nem fogott kezét a renegáttal, mikor az kihátrált az ajtón.

A PRIMPRÉTOR gyorsan és váratlanul cselekedett. Alig virradt, mikor a papot a hatóság felköltötte álmából.

— Ki az? — riadt fel a pap a zörgetésre.

— A törvény nevében!...

— Ez a primprétor keze! — tudta a pap. — Mit akarhatnak? — futott át rajta az izgalom. Remegett a hangja, mikor kiszólt:

— Azonnal!

— Repede! Repede! — türelmetlenkedett a csendőrőrmester.

— Mi tetszik? — tárta fel az ajtót a pap.

A községi bíró megmagyarázta.

— A tiszteletes urat feljelentették és parancsunk van, hogy házkutatást tartsunk.

— Tiltakozom! — borult el a pap.

— Ne ellenkezzék, tiszteletes úr! — csillapította a bíró. — Törvény, törvény!

A pap hátralépett és megkezdődött a házkutatás.

A bíró mentegette magát.

— Eléggé restellem, de szolgálat, szolgálat!

— Tulajdonképpen mit keresnek az urak? — fordult a pap a szekretárhoz.

— Ön valami egyesület-tervet dolgozott ki...

A pap keserűen elmosolyodott.

— Csak annyi az egész?... Tessék az irodámba jönni!

Ott feküdt a tervezet az asztalfiókban, ahogy két héttel ezelőtt bedobta.

— Itt van! Tessék!

A szekretár és őrmester mohón hajoltak az írásra.

— Ez az! — nyugodtak meg.

A szekretár csak úgy formából az aktatáskába tett néhány hányódó prédikációt is és a papnak gyermekeihez írott levelét.

— Végeztünk, kérem!

Az őrmester előírás szerint a paphoz lépett:

— További intézkedésig nem távozhatik a faluból! Megértette?

— Hogyne!

— Akkor mehetünk!

Szó nélkül távoztak. Jöttükre néhány kíváncsi ember, ki az utcán megállott a bír hallatára, ijedten szétrebbent.

A PRIMPRÉTOR még aznap autón a városba ment az ügy aktáival.

A renegát tanító a kocsmában tehetetlenre itta magát. Este intézkedés jött a csendőrségre, hogy a papot vezessék elő.

HARMINCFOKOS hideg volt, mikor este a pap elindult a két csendőrrel.

Metsző szél porozta a havat, csikorgatta a fákat, dermedt meg embert, állatot. Olyan cudar idő, amiben még a jó kutyát se szokás kihajtani.

— A tél most adja ki a mérgét — állapították meg a székelyek és behúzódtak a góc alá a tűz mellé.

Két jόμεlegen öltözött csendőr kísérte a papot a hómezőkön át. Léleketük vastag ködbe burkolta merev arcukat és hosszú árnyékot vetettek a hóra. A csendőrök dühösek voltak, hogy ilyen cudar időben kellett útra kelniük. A hideghez, hóhoz, téli portyázáshoz szokva voltak, mert mind a ketten valahonnan a gyalui havasokból ke-

rültek Székelyföldre. Szótlanul mentek egymás mellett és nézték a foglyot, aki egész testét a szellel szembe feszítve, nehezen küzdötte előre magát a hóban. Gyengén is volt öltözve. A protestáns papok százados fekete ruháját viselte és könnyű kalap volt a fején, vékony, kopott városi télikabátjában majd megvette az Isten hidege. Úgy érezte, mintha meztelen testén borzadogna a szél. Arca, kezei, feketére pörkölődtek és érzéketlenné váltak a hidegtől, az epsztő küzdelemtől és idegei olyanok voltak, mint a megfagyott kötél. Végtelen keserűség sivárság némította el kezdetben minden gondolatát és vöröslő szeméből kisajtott könnyei arcára folytak. Hamar ki-merült. Emberfölötti teljesítmény volt ez az út. Minden pillanatban azt hitte, hogy nem bírja tovább. A csendőrök maguk is kíváncsian nézték, hogyan bukdácsol előtük és ők is csodálkoztak, hogy még nem esett össze.

— Halálra hűti magát! — sajnálta egyik csendőrlégény.

— Vigye el az ördög! — mérgelődött a másik. - Miatta kell ebben az időben kutyaolnunk!

Félúton se voltak, de már minden lépés utolsó lépésnek tetszett. Néha megállott a pap, hogy lihegő, csapkod tüdejét pihentesse, de a csendőr keményen rászólt.

— Előre!

— De emberek!... — fordult könyörögve hozzájuk a pap.

— Hagyjuk egy kicsit! — kérlelte a társa, de a zord csendőr a fejét rázta.

— Nem lehet, mert mind itt fagyunk, ha nem sietünk! Majd a legközelebbi faluban pihenhetünk.

Összeszorított fogakkal vágtak neki ismét az útnak. Szerencsére az út kanyarodott és most a hátukba kapták a szelet, amely szünet nélkül a fülükbe jajgatott és hatalmas erővel söpörte maga előtt a három embert a felkavart hófelhőben.

A pap térdjei megvastagodtak és úgy érezte fagyott, feszülő lábszárcsontját, hogy minden pillanatban kettétörök. Dermett, vastag ujjaiban kínos fájdalom lükte-

tett és füleiben szikrázva villámlott az agyáig nyilaié fájdalom. Egész ábrázata jeges volt és halántékai borzalmasan összeszorultak. Szája erőtlenül csüngött le és belefagyott a szó. Már kérni, könyörögni se tudott, csak az idegerő utolsó, szinte kéjes szenvedélyével tiporta a havat, pedig olyan mindegy volt már, hogy ötven lépéssel korábban, vagy későbbben esik-e össze.

A távolban már felfehéredett a szomszéd falu. Ez újra erőt adott. Néhány lépés után azonban megint elgyengült a pap. Alig vonszolta magát. Félig behunyt szemein át egészen az agyáig világított a fehér hófény. Egyszerre bágyasztó álomhullám öntötte el és úgy látta, mintha köröskörül a mezőről árnyalakok szaladnának hozzá. A falu házai is mozogni, imbolyogni kezdettek, bokrok, fák, távirópóznák ugráltak és a messzeségben egy autó reflektorának fénye vakított bele az éjszakába. Nem törődött vele. Nem törődött ő már semmivel. Fá-sultság és érzéketlenség lett úrrá fölötte. A káprázatok minden szempillantásra megsokasodtak és mintha tompa puffanással belelöttek volna a füleibe. Lábai hirtelen megbicsaklottak és előbukó, erőtlen fejfel ott az út közepén beletörött a hóba.

A csendőrök visszahökkenetek.

— Csak nem fagyott meg?

Hirtelen megdörzsölték hóval és egyikük felrántotta.

— Hé, Domnule!

A fogoly visszaroskadt. Már nem fázott. Arca, fülei, kezei, egész teste egyszerre égni kezdett és idegei túlvilági, tompa zümmögéssel daloltak. A hó meleg és jó volt, puha és szép... Istenem, milyen szép! Aztán úgy látta, hogy véres lett a hó. Nem nagyon, csak mintha aranyrozsdá hullott volna rá az égből. A csendőr ismét rákiáltott.

— Hé, Domnule!

Nem hallotta.

Szemei már-már becsukódtak, de akkor kétségbeesett gyermekiskoltás tört az öntudatába.

— Édesapám!

Erőtlen, szomorú mosollyal még egyszer felnézett és

olyan gyenge hangon, ami a szája elé szállott hópihét sem mozdította meg, felmosoygott.

— Ti vagytok, kicsikéim!...

Igen, igen... Tisztán látta két apró gyermekét és érezte a csókjukat is az arcán, ők vannak itt.

— Édesanyátokat hol hagyátok? — akarta kérdezni, de ehhez már nem volt ereje. Még azt is meg akarta mondani nekik, hogy most hagyják aludni, mert rettentő álmos, de váratlanul a homloka borzasztó hideg lett és olyan hirtelen, mint mikor a lámpát elfűjják, kialudt minden benne és körülötte ...

A HEGYTETŐN látott autó most ért ki a faluból és messzire szórta maga előtt a fényt. Egyik csendőr felugrott a pap mellől és a fegyverével megállást parancsolt.

— Mi az? — szólott elé a bunda közül a soffőrjének a primpréter, ki most tért haza a városból.

— A csendőrök megállítottak! — nyomta le a féket a soffőr. — Valami baj van ... Valaki hever az úton.

A gép megállott. A csendőr felrántotta az ajtót, de ijedten visszahőkölt.

— Bocsánat! Nem tudtam, hogy a főbíró úr!

A primpréter meg se mozdult a bunda között.

— Mi történt? Miért állított meg?

— A pap ... — hebegte a csendőr, — akit be kellett volna vinnünk az ügyészségre ...

— Mi van vele?

— Összeesett az úton ... Talán meg is fagyott...

Mit csináljunk vele?

A primpréter felvillant az örömtől. Az volna a legjobb megoldás, ha megfagyna ... Mindössze negyedórát kellene várni és — az asszony szabad volna... Miért is nem tudott egy negyed órával később indulni! Az asszony!... Pillanatig összeszorított szemekkel élvezte ezt a váratlan szerencsét és már a száján lebegett a parancs a soffőrnek, hogy hajtson tovább, de hirtelen megborzadt és elszégyellte magát. Most döbbsent rá, hogy hová juttatta a szenvedélye.

— Szerencsétlen ember! — mormogta a csendőrnek és sietve kimászott a gépből, hogy lássa, mi történt.

A másik csendőrnek valahogy sikerült életre dörzsölni a foglyot és a támolgyó embert borzasztó erőfeszítéssel valahogy talpraállítani. A primprétor is odaugrott, hogy támogassa. Olyan szánalmas látvány volt az erőtlenné fagyott ember halálszín, jeges arcával, zörgő fekete ruhájában, hogy a primprétor maga is szánalommal sűtötte le a szemeit

— Az Istenért, tiszteletes úr! Ezt nem akartam!...

Úgy látszott, hogy a pap megértette. Szemei fehéren elkerekedtek, mintha kísértetet látnának. Bajszáról, hajáról, szemöldökéről jég, zúzmara lógott le és olyan volt, mint egy megpenészedett halott, melyet ebben a pillanatban állítottak talpra.

— Tegyétek be az autóba! — parancsolta a primprétor.

A pap konokul megrázta a fejét, de nem tudta mondani, hogy: „Nem megyek”, mert nem jött ki hang a torokán. A tiltakozás világos volt. Még a csendőrök is elképedtek tőle. A főbíró megrándult. Az ütés neki szólt. Védhetetlen, súlyos néma vád, a haldokló átka, amely soha be nem gyógyul. Annyira megrendítette, hogy?csak inteni tudott, mire a csendőrök megragadták a félig eszméletlen embert és betuszkolták az autóba.

— Takarjátok be a bundámba! — rendelkezett a primprétor. — Jól vigyázzatok rá!

Maga a soffőr mellé ült és hónaljig burkolózott egy pokrócba.

— Mehetünk!

A dübörgő gép megrázkódott és előreugrott.

A hátsó ülésen a két csendőr támogatta a félig megfagyott papot.

Kívül az újra felújuló vihar zavaros szédületbe kavart mindent: házakat, eget, földet, az egész világot.

Gyorsan! — siettette a primprétor a soffőrt.

A gép fehér volt a ráfagyott hótól és bűgva vágott

át az előtte táncoló hófátylakon. Csak egy pillanatra állott meg, míg az alvó faluban egyik csendőr leszállott, hogy Mester Miklóst, az orvost felverje.

Otthon nehezen cipelték be az ernyedtet a pap hideg, rideg lakásába.

— Hamar lámpát, tüzet! — türelmetlenkedett a primprétor és a felvilanó fénynél körülnézett.

Az ágyon úgy feküdt az eszméletlen ember, mintha sietségében ottfeledte volna a halál. A családi élet melege, az asszonyi kéz illata és békessége, gyermekek édes boldogsága, az egész élet értelme eltűnt ebből a házból. A primprétor alig várta, hogy jöjjön az orvos és ő menekülhessen. Minden őt vádolta. Ő okozta, ő tett mindent. Türelmetlenül szólott oda a csendőrnek, ki az ágy lábánál állott merev tisztelettel.

A percek nehezen teltek. Félt ránézni áldozatára, a sárga, kinyúlt, görcsökbe fagyott, rettentő némaságot terjesztő, pusztuló embertestre és mégse bírta levenni a szemét róla. Retteggett tőle, hogy meghal és amíg ő él, a lelkiismeretéről le nem rázhatja.

Maga szaladt ajtót nyitni, mikor kívül emberek zaját hallotta.

— Siessen kérem, mert minden pillanat késő!

Mester Miklós ellenségesen nézett rá, de nem szólt, csak megállott a pap teste fölött és tetőtől talpig végignézte. Megcsóválta a fejét és két kezét összetette a hasán, mintha imádkoznék fölötte. Nem sietett megmenteni. Tudott mindenről, hogy mi és miért történt szerencsétlen barátjával és harag lüktetett a torkában. Végiggondolt mindent és keserűen, elferdült szájjal a primprétorhoz fordult,

— Sokkal jobb volna szegénynek, ha hagynók békében meghalni!... Huszonnyolc éves volt és már túlsokat látott a világból. Kár volna újra életre nyitni a szemeit...

— Hogy beszélhet így! — támadt rá a primprétor.

— Arra gondoltam — tétovázott az orvos, hogy ki mondja-e, ne mondja-e, de újra ránézett tönkretett barátjára és mégis odavágta a másiknak:

— Arra gondoltam, hogy önnek az csak előnyére lehet... Azok után, amit vele tett.

A primpréter nyugodtan felelt:

— Téved!

— A másvilágról is visszahoznám ez a fiút, ha tudnám, hogy tévedek! — kacagott cinikusan az orvos, majd hirtelen elkomolyodott. Eszébe jutott, hogy talán már minden késő. A felelősség és aggodalom sietségével vetette rá magát a pap mozdulatlan testére, gyorsan feltepte ruháit és a mellére szorította a fülét.

— Az utolsó harangütések! — mormogta félhangosan és teljes erővel dolgozni kezdett. Kurta parancsok röpködtek és a két csendőr ügyetlenül igyekezett teljesíteni. A primpréter fölébe hajolt az izgatottan leste az eredményt.

— Gyorsan! Dörzsölni! Itt segítsen! — kiabált az orvos. — Mesterséges légzést! A szívet erősíteni!... A szívet!...

Igazi küzdelem volt a halállal. Szinte fizikai birkózás. Teltek a percek, de a test nem akart éledni. Az ernyedtt fej, karok, hidegen hullottak vissza az ágyba, ha az orvos elengedte. Hiába fújt bele a száján át a tüdejébe és szorongatta a mellkast markaival, hogy munkára kényszerítse. Végtelen hosszú időnek tűnt fel, míg az első gyenge lélekzet megjelent az ajkon ..

— Tovább! — kiáltotta reményre kapva az orvos és maga ragadta meg a halál mesgyéjén fekvő pap karjait, hogy újabb levegőt kényszerítsen bele.

Végül aztán halk sóhaj tört ki a papból.

— Sóhajtott, tehát él! — jelentette az orvos. — Minden élet sóhajtással kezdődik és az egész élet nem ér többet egy szomorú sóhajtásnál... Az eset azonban érdekes volt, — állott fel a beteg mellől, hogy maga is lélekzetet vegyen.

A primpréter megkönnyebbült a hírré.

— Úgy-e, életben marad?

Mester Miklós elkomorodott.

— Azt még nem lehet megmondani... Nem nagyon bízom benne! A szervezet nagyon le van gyengülve. Ha le tudnók küzdeni a fellépő tüdőgyulladás.

— Tegyen meg mindent az érdekében!

A doktor meglepetten pillantott rá. Nem tudta megmagyarázni a főbíró aggodását. Mi ütött ebbe az emberbe, hogy akit eddig el akart tenni láb alól, egyszerre mindenképpen szeretné megmenteni. Bizalmatlan volt.

— Gyógyszerek kellenének — mormogta kitérőleg.

— Hát írjon! — sürgette a primprétor. — Az autóm kinn áll a kapu előtt, azonnal elhozza.

— Nagyon jól tudja a főbíró úr, hogy nekem nem szabad receptet írnom. Legfeljebb csak első segílyt nyújthatok. Így is kellemetlenségeim lehetnek.

A primprétor elpirult. Hogyne tudta volna. A kör- orvos eddig is többször fordult hozzá, hogy tartsa szemmel Mester Miklóst.

— Tessék csak megírni azt a receptet! Egyébre ne legyen gondja!

Az ablakhoz lépett és kikiáltott a sofförjének:

— Mai, Ioane!

Mester Miklós gyorsan megírta a recepteket.

— Ön itt marad, úgy-e? — búcsúzott a primprétor.

— Igen itt maradok!

— Értesítsen, ha valami komplikáció állana elő!

A doktor csak bólintott.

A két csendőr vigyázzba vágta magát.

— Ja, igen! — nézett rájuk a primprétor. — Hazamehettek!

A beteg megmozdult. Az ágy recsegésére mind odanéztek és tisztán látták, hogy kínosan elmosolyodik és alig érthetően motyogja:

— Ti vagytok kicsikém?... Édesanyátokat hol hagytátok?

A primprétor sietve kimegy az ajtón.

Az orvos nyugodtan azt mondja:

— A láz!... — és egykedvűen legyintett a kezével, mint aki előre tudta.

Meleg, kényelmes otthon várta a primprétort. Jólét és úri függetlenség. A községi kézbesítő örködött a tűz fölött, hogy meleg legyen, ha a főbíró úr hazajön. Az asztalon felterítve várta a hideg vacsora, egy üveg bor. Jó küküllömenti, nehéz bor.

— Mi újság, Péter?

— Semmi különös, tekintetes főszolgabíró úr!... Elkészítettem mindent. A posta ott van az asztalon.

— Jól van, Péter! Hazamehet!

— Akkor el is megyek, mert eltött az üdő s holnap sok hivatalos dolgunk lesz... Adjon az Isten csendes jóccakát!

A primprétor élvezte az öreg székely fontoskodását. Jólesett a nyugalma, hűsége, bizalma és szerette hallgatni, zamatos, különös muzsikájú beszédét.

Odalépett az asztalhoz és megnézte a postát. Félre rakta a hivatalos leveleket és kereste az asszony levelét. Tudta, hogy ott van, mert mindennap írt, mióta hazajött Kolozsvárról. Boldog felsajdulással kapott utána, de a keze félúton megállott és öröme elmúlt.

— Az a szerencsétlen pap mindent elrontott!

Itthon se tudott szabadulni a megrázó képtől, ahogy az úton és a feldúlt lakásban holttetemként feküdt.

— Vájjon mi van vele?

Kinézett az ablakon a parókia felé, de csak a néma falut látta. A felkapott havat kergette a szél, mintha a tél fehér kutyái üldöznék egymást végig az úton.

Pohár bort töltött, hogy megnyugtassa magát, de azt is az asztalon feledte, mert eszébe jutott a papnak gyermekeihez írott levele, melyet a házkutatásnál lefoglaltak, de eddig nem volt ideje elolvasni.

— Vájjon mit írhatott?

Alig nyitotta fel, mindjárt megkapta a szomorú, tragikus megszólítás:

”Árva kicsinyeim!”

Meg volt rendülve, mikor a levél végére ért Minden szó, mint a tűz égett bele agyába:

„Hozzátok haza anyukát!... Sikoltsatok a fülébe!.. A szűkös kenyérnél nincs édesebb, a becsületes rongyoknál nincs ékebb, a mámor hamar elmúlik.. „

Az első pillanatban vad féltékenység fogta el és szét akarta tépni a levelet.

— Nem küldöm el!...

Arra gondolt, hogy ekkora fájdalomnak és ekkora nyomorúságnak, ekkora tragédiának lehetetlen ellenállani. Mindennek vége, ha az asszony ezt a levelet megkapja és megtudja, hogy mi történt az urával!...

— Alaposan elrontottam a dolgomat!

... De mégis! Hátha ezek után is engem szeret... Az enyém akar lenni... Volna ekkora szerelem a világon?

Hitt benne, mert nem tudott lemondani az asszonyról.

— Mégsem küldöm el azt a levelet!... Menjen minden a maga útján!

Újra a bor után nyúlt. A pohár hozzákocogott erős fogaihoz, belsejét elöntötte a tűz a nehéz bortól, de ugyanakkora levél szavai kiabáltak a fülében:

„A mámor hamar elmúlik!...”

Jobb az igazságra nem hallgatni, mint tagadni. Dühösen rántotta maga elé az ételt, hogy vacsorázzék, de megint csak arra kellett gondolnia, hogy „a szűkös kenyérnél nincs édesebb, becsületes rongyoknál ékebb...” Ellökte magától az ételt. Feltépte az asszony levelét, hogy a másíknak hatásától szabaduljon, de alig olvasta el a szerelmes, forró megszólítást, egyszerre mintha két rémült gyermek sikoltott volna fel. Ettől kirázta a hideg.

— Fáradt vagyok!... Majd reggel!

Talán ugyanabban a pillanatban negyven fokok lázában dalolt otthon a pap. Az elkeseredett, cinikus doktor fogcsikorgatva jegyezte meg:

— Végre egy kisebbségi magyar, kinek jókedve van!... No hallod, Béla, ha egy csepp eszed van, többé nem ébredsz fel!...

NEM BÍRT lefeküdni a primpréter, csak ült az asztal mellett és megpróbálta semmire se gondolni. Egészen belefáradt a vívódásba.

— Mi az ördögnek kínzom maga?

Autó állott meg a kapuban.

Juon visszajött.

A gép ott remeg még a kapu előtt.

Kiszólt neki.

— Vidd a gépet a garázsba és gyere be!

Félig meg volt a soffőr is fagyva.

— Ronda idő van, uram!

— Igyál egy pohár bort!... Elvitted az orvosságot?

— Igen, uram!

— Hogy van a pap?

A román fiú megsóválta a fejét.

— A doktor úrral lefegtük. Ki akart ugrani az ablakon. A feleségét, gyermekeit kiabálja... Nem szeretnék a bőrében lenni.

— Olyan rosszul van? — riadt meg a primpréter.

— Zeu! — bizonykodott a soffőr és babonásan csokorba szorított ujjakkal keresztet vetett.

— Mégis elküldöm azt a levelet! — határozta el a primpréter, mikor a soffőr elment és ismét magára maradt. — Majd reggel!...

Reggel. Fénylő hó, gőzölgő szájú emberek. Új nap, új szerencsétlenség.

A trágyadombok füstölnek, fagyott lábú tyúkok sütkéreznek a hideg napon. Egy kódorgó kutya végigszalad az úton, farkán, bundáján jéggyöngyök csilingelnek. Madár száll pittyenve a fáagra és kevés havat lever róla. Az ég mély és kék, az Isten gazdag, a falu szegény.

Új nap, új baj.

Próbáljunk meg tovább élni!...

A primpréter kipihente magát. Újra egyensúlyozott, öntudatos és hajlíthatatlan román. Nemzeti érzése az éjszaka megerősödött. Maga is csodálkozik éjszakai ellágyulásán. Már nem hatja meg a pap levele. Mikor jön a

kézbesítő, odalöki neki a többi levelekkel, prédikációkkal együtt.

— Vidd a tiszteletes úrnak!

Csináljon vele a pap, amit akar. Az ő privát dolga. A legegyszerűbb megoldás.

Még csak az ügyésszeggel kell elintézni a dolgot.

— Hívják fel az ügyésszéget — szölt ki a külső irodába — és kapcsolják át hozzám!

Hamar kapott kapcsolást.

Reggel. A papi lak előtt emberek sietnek el a hidegben. Felpillantanak az ablakokra és sajnálják a papot.

— Szegény tiszteletes úr!

Egyéb nem történik.

Az ég mély, az Isten gazdag, a falu szegény és embernek nem jó lenni a ma világban!...

Hamar kapott kapcsolást.

— Ügyész úr?... Hogy semmi kifogásolhatót nem talált abban az írásban? Annak örülök... Itt se merült fel semmi olyan, ami az eljárás folytatását szükségessé tenné... Tényleg leghelyesebb ad akta tenni az ügyet... Különben a pap súlyos beteg. Hosszú ideig szó se lehetne a kihallgatásáról... Hogy?... Ezek után nem is lesz szükség rá?... Köszönöm!...

Egészen megkönnyebbült, hogy megtette.

— Ilyen eszközökkel én nem dolgozhatom!

Valahogy ez az ügy túlságosan nyomta a kedélyét...

Vájjon megmarad vagy elpatkol a pap?... Remek idő van. Ki kellene mennie disznóra vadászni. Tegnap jeleztek, hogy egész csorda húzódott a vihar elől a Melegoldal szakadékaiba...

— Vájjon mi van a pappal? ...

A pap, szegény, semmiről se tud. Az éjszakai láz teljesen kimerítette. Verejtékben fürödve, nehéz lélekzettel alszik. A fagytól feketére pörköltlen olyan, mintha szénnel az arcába lóttak volna. Csontjairól hamar lerágt a húst a láz.

Reggel van, de ő nem tudja.

A doktort is megviselte ez az éjszaka. Álmos és sötét.

— A fene egye me ezt az „esetet”.

Ásít.

— Jó volna aludni, de az sincs, akire rábízam ezt a szerencsétlent! A kutya se dugja ide az orrát.

Csak később jön a községi kézbesítő.

— Maga az, Péter? Mi jót hozott?

— Hivatalos minőségben jöttem, doktor úr! — tekintélyeskedik a székely. — A nagyságos főszolgabíró úr küldi ezeket az iratokat, melyek a tiszteletes úr magántulajdonát képezik és a házkutatásnál jutottak a mi kezünkhez.

— Tegye csak le oda az asztra!

A székely leteszi a leveleket és ismét haptákba vágja magát. Tudja, hogyan kell viselkedni, mert ő a magyar világban is „hivatalbéli ember” volt.

— A nagyságos főszögabíró úr továbbá szeretné tudni, hogy van a tiszteletes úr.

— Mondja meg a nagyságos főszögabíró úrnak, hogy a tiszteletes úr még féllábbal a mennyországban van. A másik féllábat még fogom, amíg lehet!

A székely meghökken.

— Netene! Tán nincs annyira!

— Bizony ő annyira.

— Híjj a ponciussát!... Osztán mi a baja?

Egészen megfélekedzett Péter a „hivatalos minőség”-ről. Az orvos sorolni kezdte a pap betegségeit:

— Egyszer az, hogy megfagyott...

— Cudar dolog! — ismeri el Péter. — A harctéren, a Kárpátokban nekem is lefagyott volt kezem-lábam tizenhatban.

— Másodszor idegláz — folytatja a doktor.

Erre nem szól semmit Péter, mert nem tudja, hogy mi az a „hidegláz”.

— Harmadszor kezdődő tüdőgyulladás!

— A semmi! — vigasztalódik meg a székely. — Puskaport kell neki adni tejben. Egyszerre úgy megszűnik, mintha kézzel vették volna el.

— Adunk! — nyugtatja meg a doktor. — Negyedszer kikerülhetetlen a mellhártyagyulladás! — billentette fel a negyedik ujját is a doktor, aki szeretett mókázni a facsarintó eszű székellyel, aki egyszerű, de igaz sajnálkozással döfött a fejével a hörgő lélekzetű pap felé.

— Jól esszeszedte szegény, ami csúf kórság van! — mondta elismerően.

Nem látszott azonban különösképpen meghatottnak.

— No akkor lerefeláalom! — búcsúzik komótosan.

— De semmit ki ne feledjen!

— Ha el es felejténék valamit, úgy is marad szegénynek elég!...

Mikor a doktor az ablakon át utána néz, látja, hogy Péter néhány embernek az orra elé tartott ujjakkal „refelálja” a pap betegségeit. Jót kacagott rajta.

Ekkor ráesik a szeme a visszaküldött iratokra. Kíváncsian veszi a kezébe. Prédikációk és egy levél:

„Árva Kicsinyeim!...”

Végigfut a levélen és elkomorodik. Most már világosan lát. Első gondolata neki is az, hogy el kellene küldeni a levelet, de egyszerre gyűlölet és undor hasít bele az asszony ellen és odavágja az asztalhoz.

— Az ilyen fehérnép nem érdemli meg!... Még a magját s ki kellene irtani!...

Nagy léptekkel járkál, hogy csillapodjék,

Újra jön valaki.

Édesanyja hozza a früstököt. Halkan motoz. Szeretetével egyszerre megtelik a ház. Úgy néz rá a betegre, mintha saját fia volna. Arcán fájdalom és részvét. Jó-sága minden zugot betölt. Csodálatos bizalmat és hangulatot hozott.

— Édesanyám! — mondja evés közben a doktor — valami fehérnépet kellene keríteni, aki segítsen ápolni. Egyedül nem bírom. Az sincs, aki szegénynek egy pohár vizet adjon.

— Keresek valakit — nyugtatja meg az öregasszony.

— Igazán szomorú sorsa van! — próbál a papról

beszélni édesanyjával a doktor, de az csak bólint, hogy bizony, szomorú sorsa van. Nem kérdezi kíváncsian, hogy van a beteg. Látja ő azt úgy is. Inkább a fiát nézi aggódva és csak suttog, hogy a beteget fel ne költse.

— Le kellene dúlnöd egy kicsit, édes fiam! Nagyon fáradtnak látszol. Én addig itt maradok!

A doktor szót fogad és leheveredik a dívánra.

— Ha valami történnék, azonnal költson fel, édesanyám! — ásít.

— Jó, édes fiam, jó! Én addig egy kicsit rendbeszedem a szobát. Olyan ez a ház, hogy fut el.

Mester Miklós ingerülten megtiltja:

— Semmihez se nyúljon, édesanyám!

— Miért, édes fiam?

— Hogy kapjon mindent így az az asszony, ahogy van!... Lásza, hogy mit csinált és holta napjáig se legyen nyugta!

Annyi gyűlölettel mondotta, hogy az öreg falusi asszony elborul tőle. Nem mer ellentmondani, csak a fejét csóválja rosszalólag.

— Legalább megírta neki valaki, hogy mi történt?

— Nem hiszem, de — kár is volna ... Üljön?ott, ahol van!... Közösleges ...

Ebbe is szótlánul belenyugodott az öregasszony. Kedvesen betakargatja a fiát, a hátához becsinálgatja a paplant. Az a legrosszabb, ha az embernek a háta megfázik alvás közben. Úgy lehet leghamarabb betegséget szerezni. Mester Miklós már félálomban érzi, hogy minden érintésére áldás árasztja el a testét.

A tüzet is megigazítja a vén asszony. Az is mindjárt aranyfényel lobogott bele ráncos arcába, mintha ujjongana neki.

A függönyt leereszti, hogy a hideg fény ne tüzzön olyan élesen a beteg szemébe. Csak úgy futólag megnézi, hogy Mihály Dénös, a szorosi, éppen egy szán ganyét visz a kenderes kertbe.

Fia a dívánon hatalmas lélekzettel alszik.

Odatipeg a pap ágyához, kinek félig nyitott szemei

fölött nyugtalanul röpködnek sárga szemhéjai. Az öreg, kerekrokolyás székelly asszony a hasán imádságra kulcsolt kézzel áll fölötte. Súrca végével elnyomogatja a könnyeket, körülnéz, hogy nem látja-e valaki és hirtelen megcsókolja a pap üveghomlokát.

A beteg megrázkódik, utána végtelen nyugalomban simulnak ki vonásai:

— Maga az... Madárka!... Hol vannak a gyermekek? ...

Ebből tudta meg Mester néni, hogy „Madárka” a felesége.

Újra rosszalólag néz a fia felé.

— Milyen kicsit tudnak az okosok!

Eszébe jut, hogy levelet kéne írni a feleségének. Levelet, de ki? Az ő kezei már bizony elnehezdedtek. Még Áron deák idejében tanulta a betűvetést. A fiához nem akart fordulni. Ott volna az onokája. ötödik tele, hogy az állami oskolába jár, ahol teljesen románul kell tanulnia. Így nem tud se románul, se magyarul tisztességesen ... Mégis csak neki magának kell megírnia a levelet.

— Amíg ezek alusznak, meg is lesz! — mosolyog. A pap asztalán ott van a ténta, penna, árkuspapír. Mindjárt neki is ül a levélírásnak.

Jobb kezébe veszi a pennát, a ballal megigazgatja, hogy jól álljon az írásra. Először hangosan kimondja, hogy mit akar írni:

„Lelköm tiszteletös asszon!”

— Hogy is van a nagy „L”?

Drága lassúsággal megrajzolja. Egyik betű kisebb, a másik nagyobb. Nem is igen fogják meg egymás kezét a betűk. Hol fel megy, hol lekajlad a sor is. A penna botladozik, az orra meg-megakad a papirosban, malacot is csinál, de nem csuda, mert a pápaszeme is hiányzik, amit kendercérnával szokott ő a fején átkötni, lassan is megy a dolog, egy-egy betűt meg is felejtett, s azon is gondolkodni kell. De csak elkészül vele a szíve szerint. Olyan, amilyen. Nem cifrázza, csak írja, ahogy jön:

„Kelt levelem Szönmiháhjon... Én özvegy Mester

Miklósné a doktornak az anyja, akit üsmer a tiszteletes asszon tudatom, hogy mi mindnyájan egészségesek vagyunk, melyhez hasonlót kívánunk a tiszteletes asszonnak is, s becses családjának.

Továbbá tudatom, hogy a tiszteletes úr szegén halálán van, s asszonya a fiam, nem igen hiszi, hogy megmaragyon. Tegnapelőtt a csendérek rejamentek, s egészen felverték a házat valami írások után. Este a szógabíró elfogatta. Még azon éjjel beindította tömlecbe olyan nagy viharban, hogy azt hittük az ég is mindjárt reánk szakad. A tömlectől megmentette az Áldottisten, mert félútján megfagyott a tiszteletes úr. Úgy hozták haza félhalva. A fiamot álmából verték fel, hogy segíjjen rajta. Azóta itthon fekszik, de akkora forróságban van, hogy éccaka az ablakon is ki akara szökni. Alig tudák lefogni. Én, s a fiam mellette vagyunk, de mégis nagyistencsudája lesz, ha megmarad. Még nem tért értelmesen magához, s olyan nyughatalatlan, hogy pillanatig se lehet magára hagyni. Ha mi: Én, s a fiam nem vonánk, az sem vóna, ki egy pohár vizet adjon neki. Az egész falu sajnálja szégyent, ami nem es csuda, mert ritkajó ember, s kár, hogy ilyen fiatalon kell elpusztulnia.

Továbbá tudatom, hogy állandóan félrebeszél, s örökké a gyermekeit, s a tiszteletes asszonyt kiáltja. Minden szova: „Madárka, Madárka!” Az elejin nem tudtam, hogy miféle madárkát emleget, de mikor felsikojtott, hogy: „Madárka, miért tette ezt velem?” — mindjárt tudtam, hogy csak a tiszteletes asszonyról lehet szó. Abba helybe mondtam es a fiamnak, hogy tudatni kéne a tiszteletes asszonnyal, hogy mi történt, de a fiam azt mondja, s mások is zúgassák, hogy a tiszteletes asszon a romány szógabíróval akar megpárosodni. Még meg is szidtam a fiamot — „Neköd hol az eszed, te Miklós, tanólt embör létedre! Egy papné, kinek ilyen áldott jó ura van, s két szép gyermeke, effelit nem csenálhat. Az nem afféle fehérnép! Jó magyar asszon! Jusson eszödbe, hogy mikor ide jöttek, virágot is adott a népnek, hogy a mi árva magyar életünkben annál inkább befogadjuk!... Sohase

hallgasson arra tiszteletös asszon, hogy mit mondanak mások. Az embert akkor is megszólják, ha olyan ártatlan is, mint az Isten angyala. Én mások dolgába nem avatkozom, — mindenkinek elég a maga baja — de mégis azt kell mondjam, hogy ha addig jár a tiszteletes asszon, míg térgyig vásik a lába, olyan embert akkor sem kap, mint a tiszteletes úr!

A házat egy kicsit rendbe akartam szedni, inert erőst felhánták a csendérek, de a fiam nem hagyta, hogy lássa a tiszteletes asszon, mit köszönhet a szógabírónak.

Én egyszerű öreg asszon vagyok, ki nem ért az urak dolgához, de úgy mondom, mintha az édesanyja volnék, olyan igazán, hogy ne hallgasson senkire, hanem jöjjön haza, a milyen gyorsan csak tud, s hozza magával azt a két ártatlan angyalkát is, hogy még e földön láthassák az apjukat, s búcsúzhassanak el tőle. Akármit mondjon a fiam, — pedig doktor, s az én fiam, — én mégis csak azt mondom, hogy minden uruságnál, s minden tudomán-nál többet ér, ha a tiszteletes asszon eccer lelkiből megcsókolja ezt a sokat szenvedett drága, jó embert.

Ezzel bezárom leveletem, s engedelmet kérek az alkalmatlanságért, hogy én, eccerű szegén, székelyasszon létemre...”

Valami megmozdult a háta mögött. Mikor Mester Miklósné könnyes arccal föltekintett (ki tudná könnyhullatás nélkül megállani az ilyen levelet!), hát látja, hogy a doktorfia ott áll a háta megett. Éppen azt akarta mondani, hogy: „Édes fiam, már felkeltél?” — mikor a fiú fojtott szenvedéssel az ölébe rogyott:

— Édes jó anyám!

Özvegy Mester Miklósné kicsit tétovázott, mert pilanatig nem tudta, hogy mit csináljon a pennával. Kicsit megszédült valamitől az öreg asszony, majd óvatosan a balkezével kivette a tollat a jobbkezéből, szépen elhelyezte az asztalon, s aztán hangosan felkacagott:

— Nézd, milyen tintás lett az ujjam, Miklós!...

HUSZONEGYEDIK F E J E Z E T

Minden éjszaka égett a lámpa a pap házában, őrizték a nagy beteget. Visszatartott lélekzettel mentek el az emberek ablaka alatt. Nagy volt a részvét és feszültség, mert most ment végig a papjuk a halál kaszaélén. Elpusztul-e, megmarad-e? Néma, fojtott várakozással leste a falu. Elhagyatott, senkije sincs, sírt a lelkük érte.

Elsőnek az asszonyok jöttek. Radinát hoztak, hiszen az sincs, ki egy csepp meleg ételt főzön az árvának. A pap valamivel könnyebben volt, de még nem látott tisztán. Vörös ködben mozogtak szemei előtt az alakok. Jelét se igen adta, hogy ezen a világon van. A némán bucsálódó asszonyok mégis ágyához léptek és kedvesen fölébe hajlottak.

— Egy kis jó csürkebécsináltat hoztam, nem ennék belőle a tiszteletes úr? ...

— Hát ezt a pánkot nem kóstolná meg lelkem? Oly szép, hogy kacag a tángyéron! — kérlelte a kurátorné.

A harmadik tejet hozott, a negyedik gyönyörű szép piros almát. („Ez a néhány termett, de ezt is elhoztam a tiszteletes úrnak, hátha megkóstolná.”) Dávid Mózsiné még vasasbort is hozatott a patikából. Annál nincs semmi jobb vércsináló.

A színes, virágos tányérok, ragyogóra súrolt pléhkana-
kanalak azonban érintetlenek maradtak.

— Erővel is enni kell, tiszteletes úr, mert így kiszárad a világból! — unszolták.

A kurátorné kíméletesen felültette az ágyban, a hátát párnával megtámasztották és a kókkadt fejet a mellére ölelte, megfújta a forró tyúkhúslevest a kanálban, mint a kicsi gyermekeknek és úgy próbálta étetni, de abba kellett hagynia, mert már a harmadik-negyedik ka-

nál leves szétfolyt az ajkán és a nagybeteg erőtlenül esett vissza párnái közé. Némelyek felsírtak, mert nem bírták leküzdeni túlsorduló szánakozásukat.

Olyan megérett volt ez a szeretet és gondoskodás, hogy a pap szíve láthatólag vert tőle és elkínzott arcán újra megjelent a boldogság.

Mégsem volt hát hiábavaló az élete!

Esténként a férfiak is eljöttek. Elsőbb csak ketten, hárman, később többen. Mindenkinek volt egy-egy bátorító meleg szava.

— Nohát mi lesz? Ki az ágyból tiszteletes úr!

— Farsang van, tiszteletes úr! — mókázott a vén Fejér Dávid. — Megfogadtam a mozsikást. Jöjjön, kajtárkodjunk egy kicsit a fejrénpek között.

Rendre megfögták a paplanon nyugvó erőtlen kezét, kemény, munkától durva, szálkás tenyerükre vették és vigyázva vissza is tették a paplanra. Titokban lemondó mozdulattal egymásra néztek:

— Nem sok van hátra szegénynek!

Aztán leültek, ki ahol helyet kapott és halkán diskurálva virrasztották a papjukat. Meg nem rendülő erejük, egyszerű természetességük és komoly nyugalomuk jól esett a papnak.

Később el is szenderedett. Ráncokba futott a homloka, mintha valami nem tetszenék neki.

— Csendesen, emberek! — vette észre a kurátor. — Elaludt!

Minden szó elhalt és az emberek mereven ülve a beteget nézték.

Jó fertályóráig ülhetek így, mikor autó állott meg a kapu előtt. Az emberek nem mertek mozdulni, hogy megnézzék, ki érkezett ilyen szokatlan időben, csak a fejüket tekerték a sötét ablakok felé. Mester Miklós, a doktor felállott, hogy szembe menjen a látogatóval, de már nyílt is az ajtó.

Ijedt, fehér, remegő asszony torpant meg az ajtóban.

Az emberek tisztelettel felállottak.

— A papné!...

Mögötte a primprétor állott.

Az emberek lábujjhegyen kiszökdöstek a szobából.

Mester Miklós azt akarta mondani, hogy tessék helyet foglalni, de neki is torkán akadt a szó. Némán félreállott és mind a hárman komoran nézték az alvó beteget.

Egy szó se esett, se jó, se rossz.

Az óra elverte a tízet.

Megrezzentek tőle.

Lehorgaszott fővel állottak.

— Hogy van? — intett a pap felé a primprétor, csak hogy megtörje az elviselhetetlen csendet.

A doktor ellenségesen vállat vont.

— Alszik!

Az asszony le nem vette a szemét az uráról. Csak állott.

A primprétor hátrább húzódott az asztal mögé és leült.

A doktor kétértelműen mosolygott és arra gondolt, hogy miért nem teszi le a kabátját, kalapját az asszony. Így olyan volt, mintha csak pillanatig akarna maradni, mintha idegen helyen volna és kellemetlen látogatáson kellene átesnie. Mi mehet végbe a lelkében? Észre vette, hogy a másik férfi is az asszonyt figyelni mohón.

— Vájjon leteszi a kabátját?...

Az asszonyban hirtelen felrémlt különös helyzete és nyugtalanul körülnézett.

— Milyen furcsa itt minden!

Senki sem válaszolt.

Az asszony tovább is csak rámeredt a sír partján fekvő emberre.

Meg sem csókolta.

Miért nem csókolta meg? ...

Milyen jó, hogy alszik és nem kell megszólítania!

Kavargott, szédült benne minden.

Bár ez a doktor ne volna itt!

A szeretőjére se mert hátra nézni.

Miért hallgat ő is?

— Egyáltalában mi van velem, miért jöttem, mi fog történni, mikor lesz mindennek vége?...

A beteg nyugtalanul megmozdult.

Az asszony pár lépést hátrarettent tőle és félt újra az ágyhoz lépni.

Újra némaság.

Borzasztó ez a némaság!

Haragosan fordult a két férfihoz:

— Miért nem beszélnek?...

Azok csak hallgattak.

A pap arcán, homlokán sárga fény derengett végig, teste megvonaglott, melle feldudorodott és szakadozó lélekzettel a mellén fekvő viaszkezeit eldobta magától.

A féllámpa húzott, szomorú lámpafényben villant és pendült valami.

Mintha a pap valamit erőszakosan eldobott volna magától.

Meglepődtek és mind a hárman egymásra néztek.

A kályha mellett villogott valami. A doktor oda lépett, felvette és elsápadt.

— A gyűrű! — hebegte. — A jegygyűrűje!

Az asszonynak halk sikoltás futott a torkába.

Hiszen egyszerű a magyarázat: a pap elsorvadt ujjáról a lázas mozdulattól lehullott a jegygyűrű, de mégis különös. Úgy hatott, mintha szimbólum volna, vagy ítélet.

A doktornak eszébe jutott, hogy mikor Szapolyai János király halála előtt misét hallgatott, az oltáron egyszerre kialudtak az összes gyertyák. Szellő se rezdült és mégis kialudtak a gyertyák.

— Ostoba véletlen, de nem mindennapi véletlen!...

A doktor odalépett az asztalhoz, letette a gyűrűt és megrendülve kiment az ajtón.

MAGUKBA omolva ülnek egymással szemben a primpréter és az asszony.

Köztük az asztalon az aranykarika. Mind a ketten nézik és mind a ketten érzik, hogy köztük vége mindennek. Nagy, súlyos erők léptek közbe és a szerelmük csak múló kábulat volt. Már nem kívánják egymást. Mind a ketten megtisztultak a haldokló szenvedésében. Vége a gyűlölködésnek, pusztító szenvedélyeknek. Megismerték az élet nagy valóságát és csendes lemondás hull a szívükbe. Kicsit mégis fáj belül valami, mikor a primprétor feláll és búcsúzik:

— Én megyek!

Az asszony szintén felemelkedik és tiszta szemekkel ránéz:

— Én maradok.

A férfit még egyszer leüti a kísértés.

— Istenem, milyen szép ez az asszony!

Valami távoli reménységgel még egyszer kimondja:

— Én megyek!

Az asszony lehajtja szép, finom fejét:

— Én maradok!

Arra gondolnak mind a ketten, hogy még egyszer meg kellene csókolniok egymást, de az asszony szomorúan azt mondja:

— Tévedtünk mind a ketten, Pompeiu!

A férfi megcsókolta az asszony kezét és még egyszer megáll a pap küzdő teste fölött és hosszan elnézi. Egy-ideig ő is csak küzködik magával, aztán mégis csak kimondja:

— Bocsáss meg, testvér.

Olyan nehéz volt kimondani, de olyan jól esett emberré lenni...

Az asszony egyedül maradt. Nem mer közeledni ura ágyához.

Tétován körülnéz.

Aztán lassan drága, meleg lesz minden körülötte. Az emlékek megrohanják. A tiszta, szerelmes fészekvágy, melyet akkor érzett, mikor jegyesek voltak és még csak álmodták az életet. Milyen szép volt akkor minden. Ezek a nehezen szerzett, sokszor megbőjtölt egyszerű bútorok,

a szegényes holmi, amelynek árát annyi szerető gonddal, lemondással és kínos erőfeszítésekkel kellett megfizetniük, de királyi paloták ragyogó kincseivel el nem cserélték volna, mert saját testük, saját lelkük élő része volt minden darab. Te szegény bükkfaágy, melyet eddig sohasem gyalázott meg bűnös szenvedélyek mámore, hanem inkább megszentelt a hűség, a benne megvívott kétszeri anyai szenvedés, mikor a szülés emberfölötti fájdalomában körmeit vájta a fába. Hányszor hajlott aggódó félelemmel fölébe, mikor kicsinyei lázas betegen az életért küzdöttek benne és Istenem! — mennyi álmat temettek el benne. A megismerés önkénytelen szakad rá, hogy a megvetett ágy hasonlít a sírdombhoz és minden igazi édesanya minden este és minden reggel sírásó. Ugyanaz a munka, amit a sírásó végez földdel és lapáttal. Minden nap az életük egy részét, a meghalt napot, meghalt gondolatokat, kihullott könnyeiket, szenvedéseiket, gyötrődéseiket, testük, lelkük aznap meghalt részét kell az ágyvetéssel eltemetniök és sírdombot verni fölébe és reggel mindig kevesebb támad fel, mindenkiből, mint amennyit este sírba tett.

— Milyen jó, milyen megnyugtató erre gondolni! — gyűl ki ismét a fény az asszony lelkében és szinte erőszakosan teszi újra magáévá a megtagadott, kigúnyolt ott-hont. Ebben a pillanatban olyan volt, mint a rémítő veszedelmekből megtért fecske, mely egész testecskéjével hozzátapadva, remegő szárnyakkal, csicseregve ragaszkodik kicsi fészkéhez, az öklömnyi szürke sárdarabhoz.

Csak még az urára nem mert nézni. Arra a gondokba zordult, megvert utolsó lélekzeteit élő, elhagyatott, drága, tiszta gyermekre, ki egyedül állott az igában az Isten és magyarság kopár szántóföldjén.

Pedig sohasem kívánt jobban hozzátartozni, mint ebben a pillanatban, mikor a hűtlenségből megtérve, régi önmagát megtalálva, megtisztulni és bocsánatra vágyott.

— Pedig bizonyosan megbocsátott! — vigasztalja magát.

Az asztalon megtalálja az ura levelét. Szinte sikoltva olvassa:

„Árva kicsinyeim!” ...

Félig eszméletlenül omlik le az ágy mellett. Fuldokló zokogással megint felugrik, mert eszébe jut a gyűrű az asztalon. Odaugrik, kezébe veszi, megcsókolja, előbb az ura sárga, apadt kezét, aztán a gyűrűt és reszketve újra visszahúzza az ujjára.

Az érintéstől a pap megrázkódik, tétovázva keresi ezt a világot, végre megtalálja, pillantása ráesik a térdelő asszonyra és halkán, boldogan suttozja:

— Maga az, Madárka?...

Hosszú hetekig tartott a pap élet-halál küzdelme. A doktor maga is csodálkozott, hogy életben maradt, őt is megviselte a nagy hare, a sok virrasztás, aggodalom. Lesoványodott és karikás lett a szeméialja, de ragyogott az örömtől, mikor a papnének kijelenthette:

— „Madárka”, felmondom a szállást.

— De mi lesz Bélával? — aggódott az asszony.

— Semmi! Üldögél az ágyban, míg a füle újra megvastagodik. Kicsit későbbben fel is kelhet és megtanul járni... Különben számár volt, hogy életben maradt!

— Mivel háláljuk meg magának, Miklós, amit az uramért tett?

Mester Miklós tréfával ütötte el az asszony zavartságát.

— A következő gyűlésen bevélasztat Béla harangozónak. A mai nappal úgysis megszűnt orvosi állásom.

A pap megvonaglott. Itt volt újra az élet, a valóság, a nyomor, kenyérgond, kilátástalanság, a szomorú kisebbségi sors. Kezdődik minden előlről. Milyen jó is volt öntudatlannak lenni! Van valami igaza Mester Miklósnak. Kár volt életben maradni. Minél többet gondolkodott róla, annál kínzóbb volt a kérdés: „Mire volt jó minden? A sok szenvedés, megpróbáltatás, magyar álmái, népéért folytatott küzdelme? Hova lett fiatalos magabizása, ön-

tudata, mit ért a tudás, felkészültség? Ők már az új generáció, kik az új feladatok és problémák ágýában születtek. Kitúnó a román nyelvtudásuk, a régi generáció örökségétől mentesek és nem öröldnek két világ lelkitusájában, új elképzelések szerint indultak neki az életnek. Abból a generációból való, amely az erdélyi magyar ifjúság világát beállította a modern világjelenségek életnyilvánulásainak szellemi színvonalába és az új szellem-történeti iskola történelemszemléletének világnézetével fegyverkezett fel. Ők a síró, panaszkodó, passzív magyarság helyett cselekvő magyarságot akarnak. Visszagondolt azokra az éles kritikákra, melyekkel az „öregeket” illeték és arra a kitarító munkára, mellyel sikerűit a minden iránytól független ifjúsági fórumot megteremteni. Törtélen erővel és türelmetlen tenniakarással készültek az életre, a kettős célra: áthatni a régi nemzedéket és megteremteni a következő élet alapjainak feltételeit. Az erdélyi magyarság összeomlott világát népi alapon akarták újból felépíteni.

— Milyen könnyű volt valamit kimondani — gondolt magára — és milyen nehéz azt megvalósítani! Milyen egyszerű az elképzelés és milyen nehéz a valóság!

Talán ő volt gyenge. Hiszen mégis vannak társai között, kik szépen boldogulnak. Reálisak és nem érzékenyek.

— Én pedig a saját terhemet se bírtam, nemhogy népem terhét!

Minden maradt a régiben és ő egyedül maradt.

„A falu szociális jóléte” — töredezték agýában a régi szólamok.

Hogy hitt, hogyan bízott benne, milyen szép elgondolásai voltak és csak szégyen, baj származott belőlük.

— Letörtem és elcsüggedtem. Gyenge, alkalmatlan vagyok. Át kell adnom a helyemet másnak ...

Eszébe jutott a rongyos mezőségi pap, ki eladta mindenét, hogy templomot építhessen néhány magyar léleknek, éhezik, nincs egy tisztességes felvevő ruhája, kaszál, kapál és mégis boldog tud lenni.

— Mi lehet a titka az emberi lélek megmozdításának?...

Végül mindenbe belefáradt.

Mióta az asszony hazajött, hívei elmaradtak. Napok óta senki be nem nyitotta ajtaját. Ez is bántotta.

Az asszony előtt is titkolódzott, hogy ne sejtsem semmit.

Ő legalább boldog volt. Nyugalmát megtalálta és élvezte önmagát. Dédelgette urát és leste minden gondolatát. Csak néha rázkódott meg és pirult el, ha múltjára gondolt.

Így éltek látszólag csendesen.

A pap már felkelt és rövid sétákat tett a szobában a bútorokba fogódzkodva.

Napról-napra erősödött.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET

A RENEGÁT tanító végzete is beteljesedett.

A szerencsétlen ember fűt-fát megmozgatott a kenyere érdekében. Kilincselte revizornál, prefektusnál, román képviselőknél, kérelmeket írt, jelentkezett a román pártoknál, lótot, futott, de mindenütt elutasították. Hiába verte a mellét: „Eu sunt român... Román vagyok”, — senki nem bízott benne.

Eleinte fogadkozott, hogy majd megmutatja Ő, mit köszönhet neki Románia, de mikor látnia kellett, hogy hüvös megvetéssel nézik ki minden hivatalból, egyszerre összeroppant. Tudta, hogy vége van.

Családi élete is pokol volt. Felesége, kinek a sok panasz, nélkülözés, megmérgezte a száját, látni se akarta. Az asszony is ellene fordult és sorsukért őt tette felelőssé. Sírva, gyűlölködve marta, pusztította éjjel-nappal.

— Te istentagadó! Te fajáruló! Hova juttattál minket?...

Még jobban lerongyosodtak, kifogytak mindenből. Az se volt, amit egyenek.

A tanítóné egy reggel üres fazékkal a kezében elindult a faluban, hogy legalább tejet szerezzen. Keserves vesszőfutás volt ez az útja.

Az első háznál, hova betért, mentegetőztek:

— Ejnye beh sajnálom, de ebbehelybe vivék el a felesleges tejünket, s különben is olyan kicsit fejük, hogy nekünk is alig maradt valami. A tehenünk borjúzó, s megapadt a teje.

Tisztában volt vele a tanítóné, hogy csak nem akarnak adni és lángoló szégyennel fordult ki az ajtón.

— Nézzen át tanítónéasszon Dénes Samuékhoz, ők

kettőt fejnek. Nem hiszem, Hogy náluk ne legyen! — küldték tovább szépszerével a másik helyen.

— Hogy nem tudott szólni az este, tanítónéasszony! Annyi sincs, amennyit a macskának töltsek!

Dénes Samu kíváncsiságból még azt is megkérdezte, hogy most mihez fog a tanító úr, ha már így fordult a sorsa.

— Perelünk! — tört ki az asszonyból. — Az nem lehet, hogy nyugdíj, végkielégítés nélkül egyszerűen az utcára tegyék az uramat!... Perelünk!

— Azt ügyes kell! — mulatott rajta Dénes Samu. — Azt mégse lehet, hogy akkora nagy úr, mint amekkorá a tanító úr lett, amióta román lett, egyszerre semmi se legyen. Már azt is zúgatták a faluban, hogy a préfektusságig meg se áll.

Mindenki bosszút állott, mindenki megkínozta valamivel.

Volt, aki megkérdezte:

— Igaz-e, hogy a tanító úr ismét magyarul tanulgat?

A legtisztességesebb még Pál Mózsai volt, aki szemtől-szembe megmondta:

— Maguknak nincs téj, tanítónéasszon!... Az? olyan embernek, mint a tanító úr, nincs s nem is lesz!...

Sírva ment tovább a szerencsétlen asszony. Be se mert térni már senkihez, csak támolygott a falu közt az üres fazékkal a kezében. Az alszegben Áron Domokosék megszánták és megtöltötték fazekát.

Mikor lelkileg megalázva, összetörve hazaért, földhöz csapta a fazekat, letépte a ruhaszárító spárgát és felakarta akasztani magát. A szomszédok mentették meg.

Hosszú ideig csend volt a tanítóéiknál. Nem látta őket senki. Ki se merték tenni a lábukat a kapun. Furcsa hírek kezdtek szállingózni róluk.

— Az éjszaka ki akarta irtani a családját a tanító, de mikor meglátta az alvó gyermekeket, a kés kiesett a kezéből, úgy elgyengült... A tüzelőfájuk is elfogyott... Nincs betevőfalatjuk ...

Már voltak, akik sajnálták.

A renegát napokig ült az üres asztalnál, mint egy vedlett, fakó, púpos vén sas. Világpusztító terveket forgatott agyában, de a felháborított düh hamar lehamvadt benne. Tehetetlenre emésztette magát. Nehéz, küzdelmes volt mindig a sorsa, de valami mindig erőt is adott hozzá. Ha a teste éhezett is néha, a lelke annál telítettebb volt, hiszen fajaért, hitéért küzdött és ez legalább életcél volt, ami fenntartotta. Most már irigyelte régi kollégáit és csak most látta a maga teljességében az ő áldozatos életüket, hogy milyen nagyok ezek a nélküöző, koldus, emberfeletti nehézségekkel küzdő és csak saját lelki ismeretük nyugalmával megfizetett emberek.

— Ha még egyszer hozzájuk tartozhatnám!...

Az ő megvetésük fáj legjobban. Az a pirulás, melyet az arcukon látott, ha néha velük találkozott és őt meg se ismerve, elmentek mellette... Ma látja, hogy igazuk volt. Mindenkinek igaza van, aki követ dob rá. A falusiaknak is, kik éhhalálra ítélték, a románoknak is, kik nem akarták magukat beszennyezni vele. Egyedül csak neki nincs igaza. Senkit nem hibáztathat, csak önmagát. Maga dobta el mindenét: tisztességes múltját, hosszú évtizedek nehéz munkájával szerzett becsületét és a jogot népének akármilyen kiesi, akármilyen száraz kenyérrre. Megérdemelte sorsát...

Ezek pedig a megfizetés napjai. Bűnhődnie kell. Minden kiegyenlítődik a földön.

Már maga is vágyott erre a bűnhődésre. Megfizetni és megtisztulni, a súlyos önvádtól szabadulni. Se éjjele, se nappala nem volt a folytonos gyötrődéstől. Minden perce a lelkiismeret vergődése volt.

Később ágyának esett, de az ágyban se volt nyugta, hiába bújt a párnák közé önmaga elől. Hiába próbálta meg, nem gondolkodni, nem érezni, a világtól megszabadulni, mert minden vádolta, minden bántotta. Ha övéit látta, az is, ha nem látta, az is. Nem mertte megkérdezni, hogy az étel, amit felesége ágyához hozott, honnan van és holnapra lesz-e és ők ettek-e valamit, a gyermekek mit

csinálnak, mi lesz velük. Ha idegen hangot hallott, öszszerázkódott és állandóan ismeretlen veszdelmekről rettegett. Hiába igyekezett megnyugtadni a felesége:

— Csak Antal Andrásné volt itt, egy kicsi disznókőtséget hozott.

Híre ment a faluban, hogy a tanító az utolsót rúgja. Voltak, akik szánták, voltak, akik azt mondták:

— Úgy kell neki!... Az Isten nem ver botal!... Szakadjon meg a nyaka!...

Titokban mégis sokan surrantak be asszonyok a tanítóékhoz. Mindenki hozott egy kicsi „egyetmást”: szalonnát, egy kanál zsírt, kupa tejecskét, tojást, kenyeret... Fájdalmasan jólesett, mikor kedvesen igyekeztek elvenni az alamizsna keserű ízét:

— Kóstolják meg, mert éppen ma sütöttem!... Meghoytam tanítónéasszony azt a négy tojást, amit a multkorjában kértem volt kölcsön ...

Az is megtörtént, hogy egy-egy férfi is belépett a kapun, mikor látta, hogy a tanítóné favágással erőlködik az udvaron.

— Adja ide azt a feszit!... Nem a tanítónéasszonak való ...

A könyörület a tanítónak még jobban fáj, mint a megvetés. A jószág a legnagyobb büntetés azokra, akik vétkeznek ellene.

Most már szeretett volna mindent jóvátenni. Elviselhetetlen vágy gyötörte, hogy újra ezekhez az emberekhez tartozzék, megtagadott népéhez és elérhetetlen boldogságnak érezte ismét a régi becsülettel éhezni, küzdeni a kisebbségi sorsban. A világ sűrű kincséért nem adná, ha ez újból megtörténhetnék. Napokig töprengett fölötte, hogyan lehetne megcsinálni és minél elérhetetlenebbnek látszott, annál jobban kínozza a vágy utána.

A családjához se szólt egy szót se, csak feküdt mozdatlan. Mindössze egyszer kérdezte meg, mikor harangszót hallott:

— Ki halt meg?

— Nem halt meg senki — világosította fel a felesége.

— Vasárnap van. Templomba harangoznak.

Különös érzés vett erőt rajta.

— Vasárnap ... Az emberek mennek a templomba
Milyen jó volna, ha én is mehetnék a templomba!... Még egyszer az orgonán játszani, zsoltárt énekelni...

Forró könnyű buggyant ki a szeméből. Később nyugtalan lett.

Másodikat harangoztak.

— A templomba kell mennem! — hebegte, de mindjárt meg is rémült. — Nincs nekem már semmi keresnivalóm abban a templomban!... Megtagadtam... Már nem vagyok magyar!...

Felesége megérintette a homlokát. Megrázkódott és magához tért.

— Ti nem mentek a templomba?

Az asszony elsötétedett:

— Jól tudja, hogy mi többé nem mehetünk a templomba!...

Rekedten küldte el, hogy ne kelljen látnia ezt az élő vádat.

— Menjetek, menjetek!... Ne juttassátok eszembe!

Az asszony csendesen kiment. Egy szóval se vigasztalta, egy szóval sem enyhítette.

Némán feküdt tovább a tanító. Csak akkor rémült fel ismét, mikor a beharangszó is elhangzott.

— Késem el a templomból!...

Többé nem volt nyugta.

— Mennem kell a templomba!... Történjék akármi, mennem kell!...

Feltápáskodott és öltözködni kezdett. Elhatározása erőt adott. Magára kapkodta megviselt ruháját és kiszökött a házból. A türelmetenségtől lihegett az úton. Néhány ember egykedvűen után nézett:

— Kutya legyen, ha a tanító meg nem bolondult!

Nem hallotta, csak futott a templomba.

Szürke verébcsapat vágódott le előtte a levegőből, mintha az Isten egy marék port szórt volna a lábai elé.

Mikor odaért, bódultan nekidőlt a cinterem falának, hogy az izgalomtól elszorult lélekzete megjöjjön. A durva, érdes kőfalhoz támasztotta fejét, és nem mert tovább menni, hiába jutott eszébe a mentő gondolat:

— Ekléziát követek!...

A templom eltaszította magától.

Annál jobban vágzott utána. A zengő zsoltár, az ének, orgona és a vasárnap hangulatának meleg varázsa gyötörte, nyugtalanította és mohó szomjúságot érzett utána.

— A záróének! — figyelt fel és odatántorgott a templomajtóhoz, de bemenni nem mert, csak remegett, mert mindjárt vége az istentiszteletnek és ő hiába jött... A következő pillanatban el akart futni, hogy ne lássák itt az emberek, de ehhez sem volt ereje. Gyámoltalanul és megkövülve állott ott akkor is, mikor a nép kiomlott a templomból. Hirtelen lekapta kalapját és mintegy kegyelemért esdekelve, előre nyújtotta, mint a koldus:

— Szánjanak meg jóemberek!...

Élesen kiáltott, mintha saját lelke borzalmait akarná túlkiáltani:

— Szánjanak meg jóemberek!...

Megrázó volt a pillanat. A templomból kitóduló nép megdőbbenve állotta körül a nyomorult embert, kiről lógott a ruha, éhség és nyomor vigyorgott összeaszott, vén arcán, félkopasz fejét izzadság kínozta és látszott, hogy elrévült szemekkel senkit sem ismer meg. A túlfeszített idegek beteg izgalmával, magánkívül kiáltozott furcsa, természetellenes hangon:

— Szánjanak meg!...

A pap, mikor meglátta, először jóleső elégtételt érzett majd mélységes szánalom rendítette meg.

— Tanító úr az Istenért! Mit keres itt?...

Alig pötyögött a szó a kimerült ember ajkáról:

— Eklézsiát — akarok — követni!... Mindent — jóvá — akarok — tenni!...

Két ember támogatta, hogy össze ne essék. Alig volt jártányi ereje.

— Hozzák be a templomba, míg magához tér! — rendelkezett a pap. — Ilyen állapotban nem lehet hazavinni.

A renegát egészen felélénkült az örömtől:

— A templomba?...

Beültették a presbiterek padjába. A nép kíváncsian toltult újra a templomba, hogy lássa, mi lesz.

A papon ezer gondolat rohant át. Tanácstalan volt, mert erre nem számított. A tanító nyugtalankodott és be nem állott a szája:

— Eklézsiát akarok követni!... Eklézsiát akarok követni!...

A pap húzódozott.

— Az nem megy olyan könnyen!... önnek előbb törvényesen vissza kellene térnie az anyaszentegyházba...

— Visszatérek!... Mindent megteszek, csak fogadjanak vissza!... Felfogott kézzel kérem, tiszteletes úr, fogadjanak vissza! Ne taszítsanak el, mentsenek meg!... Nem bánom, ha meg is halok, csak fogadjanak vissza!...

Az asszonyok sírtak, az emberek mereven nézték a földet és feszült csendben várták, hogy mire határozza magát a pap, ki pár bizonytalan lépést tett és mintha dermedtségéből ébredne, lassan körülhordozta szemeit:

— Mit csináljunk ezzel az emberrel?

A nép megijedt a kérdéstől és némán hallgatott. Ítélni kellett és senki sem mert ítélni. Magukból kiforgatva nézték a renegátot, ki a padban félig előrebukott és kezei ernyedten lógtak a levegőben. Nagy erőfeszítéssel felemelt, torz halálfejében rémulten égtek szemei. Szája ideges sietséggel járt, de nem lehetett érteni, hogy mit mond.

A pap másodszor már nem merte feltenni a kérdést, hogy „mit csináljunk ezzel az emberrel”, önmagán érezte, hogy milyen nehéz feledni és megbocsátani. Senki sincs a faluban, kinek annyit ártott volna a renegát, mint neki. Feljelentette, tanúskodott ellene, megkínóztatta, eladta, elárulta és halálveszedelembé taszította. Mégse lehet, hogy a megmérhetetlen bajt, ártást és veszedelmet egyszerűen bocsánatkéréssel jóvá lehessen tenni. A szájalom és sajnálkozás nem lehet elég hozzá.

— Mit csináljak?... Úristen, mit csináljak?... Próbáljam mentetegetni, hogy az élet és jövő feletti kétségbeesésében tette, hogy gyenge, esendő volt, ki nem is tudta felmérni, hogy mit cselekszik? ... Elegendő felajánlani ezt a nyomorult életcskét ellenértékül azért a kárért, melyet nemzetének okozott?... Mit csináljak?... Mit csináljak?...

Mégis határoznia kellett. Végére nem ez a kis félholttest a fontos, hanem a hit és magyar ügy, melyet az árulás mocskából kiemelve újra szentté és megközelíthetlenné kell tennie.

Különös gondolata támadt és határozott. Újra szilárd és nyugodt volt. Már tudta, hogy mit kell cselekednie.

A renegáthoz fordult:

— Álljon ide, az Úrasztala elé!

Az ember odaremegett.

— Mi a neved?

— Bíró Máté — rebegette a tanító és kezével könyörgő mozdulatot tett,

A pap szilárd hangon folytatta:

— Mi végett jöttél ide, Bíró Máté?

— Eklézsiát akarok követni...

— Mivel vádolod magad?

Pillanatig nyomasztó csend lett. A renegátban felrémlett, hogy most minden rendbejön, megszabadulhat gyötrelmeitől. Szinte mohón vádolta magát. Görcsös fogással megragadta az Úrasztalának szélét, mintha sohase akarná elereszteni.

— Nagyot vétkeztem! Megtagadtam hitemet, fajomat, bosszúálló, aljas ember voltam, akinek csak lehetett ártottam, de súlyosan megszenvedtem érte ...

— Könyörüljetek rajtam!... Elismerem, hogy riéltatlan vagyok rá. Legyek földön fetregő, utolsó koldus, csak ne taszítsatok el magatoktól!... Nem vagyok méltó rá, de legalább az ajtó sarkánál adjatok helyet!... Mit kell mondanom, hogy kell mondanom, mit kell cselekednem, hogy legalább megtűrjete magatok között?« Jaj, ne hagyjatok elveszni!... Eklézsiát akarok követni!...

A pap a szent bibliát odatartotta és a renegát három ujját reáhelyezte.

— Esküszöl az élő Istenre, Atya, Fiú, Szentlélekre, hogy megbántad tettetted?

— Esküszöm! — rebegette a renegát.

— Esküszöl, hogy soha meg nem tagadod hitedet?...

— Esküszöm!... Es azonfelül esküszöm gyermekeim életére! Se testemnek, se lelkemnek ne legyen soha nyugalma, sem ezen, sem a másvilágon, ha eskümet meg nem tartanám!...

— Alázattal megköveted az anyaszentegyházat?

— Alázattal megkövetem.

— Tedd le a hitvallást!

A renegát úgy sietett a szóval, mintha utolsó perceit élné.

— Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek Teremtőjében ...

Már a reménység és boldogság látszott rajta, mikor letette a hitvallást.

A pap azonban még nem ölelte magához. Tovább is zord maradt. Ismét feltette a kérdést:

— Bíró Máté, akarsz-e megbűnhődni?

A renegát zavartan hallgatott. A nép is nyugtalan volt. Mit akarhat még a pap?

A pap azonban intett egyik közelálló embernek és kimutatott a templomajtón:

— András! Árról a bokorról vágjon le egy vesszőt és hozza be!

A meglepetés végigmorajlott a népen.

— Mit akar a vesszővel?...

A renegát is nyugtalanzkodva nézett fel.

A férfi behozta a vesszőt és átadta. A pap letette az Úrasztalára és beszélni kezdett:

— Régen, a keresztyénség első századaiban az volt a szokás, hogy ha valaki hitét megtagadta, de visszatért az anyaszentegyházba, nemcsak bűnbánatot kellett tartania, hanem büntetést is kellett kiállania. Ez alól sem az élő, sem a halott nem volt kivétel. A büntetőszertartás az egyházba való visszavételnél abból állott, hogy a pap a visszatérő testét, vagy ha már meghalt az illető, a sírját egy vesszővel megverte. Ez a vessző tulajdonképpen az Isten kezében volt és ő verte meg a visszatérő bűnöst, mint az édesapa gyermekét. Ennek a hatalmas cselekedetnek jelentőségét mindenki átérezte ... Gondoljátok el ti is, mit jelentett, hogy maga az Isten vesz pálcát a kezébe. Olyan cselekedet ez, melyet az életben soha senki el nem feledhet...

— Ezt a büntetést szántam ennek a súlyosan vétkezett embertársunknak.

A pap kezébe vette a vesszőt. Mindenki sápadtan meredt a jelenetre. A pap maga is reszketett, mikor a nehéz szavakat kiejtette a száján:

— Én téged megverlek, ember, az Isten és mindazok nevében, akik ellen vétkeztél!

És az összegörnyedt ember fejéhez érintette a vesszőt.

Dermedten állott mindenki. Az izgalomban a papnak is elfogyott a szava. Alig bírta kilihegni magából:

— Menj békeséggel, mert mi gyarló emberek vagyunk mindnyájan, kik sokszor elesünk. Nem vagyunk méltóak, hogy valakinek megbocsássunk, de újra testvérükké fogadunk... Maradj itt és kérd az Istent, hogy bocsássa meg, amit ellene vétkeztél...

Aznap délután az öreg Sala Dénes, az öngyilkos diák apja feleségével és négy-öt tekintélyes emberrel elment a paphoz. Látszott rajtuk, hogy komoly dologban járnak Ünnepeleyesek és tekintélyesek voltak.

— Tessék, tessék! — örvendett nekik a pap, ahogy illik.

Az atyafiak nehéz mozdulással leültek, de nem siettek a szóval.

— Mi jóban járnak? — bátorította őket a pap.

— Add elő Dénes! — néztek a vén Salára a többiek.

— Ebben a mái templomi dologban jöttünk! — fészkelődött Sala Dénes.

— A templomi dolog miatt? — lepődött meg a pap.

Sala Dénes bólintott.

— Emlékezetes nagy dolog volt!

A többiek is ráhagyták, hogy bizony nem volt kicsi dolog.

— Különösen, amit a gyermekekről s az oskoláról prédikált a tiszteletes úr... Tárgyalgattuk az emberekkel is, hogy az oskola ügyiben kéne csinálni valamit... Hát ezért jöttünk.

A pap úgy elfogódott az örömtől, hogy szólni se tudott.

Vén Sala Dénes tovább küzd magával, hogy értelmesen adja elé, amit mondani akar, dehát az nem olyan könnyű dolog.

— Mondom, beszélgettünk egymás közt, hogy úgy kéne, hogy minden nép a maga nyelvén tanólhasson: a román románul, a magyar magyarul...

— Az volna a hejjes! — szólt közbe Gyerkó.

Nem lehet megállani, hogy az ember ilyenkor közbe ne szóljon.

Sala néni is elsírta magát.

— Szegény Dani még most is élne, ha az anyanyelvén tanólhatott volna.

Bizony élne, mert másképpen értelmes, jófelfogású fiú volt.

— Ezért kell az oskola! — emelte fel a fejét diadalmasan Sala Dénes. — Ezért!

— Jól mondja! — helyeselt a pap is.

Az öreg Sala azonban elkomorodott.

— Ma aztán a Dani-fiam dolga is tisztázódott bennem. Rájöttem, hogy én is hibás vagyok... Nem úgy bántam szegény Danival, ahogy kellett volna, dehát indultatos ember vagyok, s nem is lehet csudálkozni, ha az ember nekikeseredik... Mindenemet reaköltöttem s mégis mi lett a vége?... Azt akartam, hogy ember legyen belőle... Jól tudom, hogy most késő a bánat, mert szegény Danit nem támaszthatom fel vele, de legalább az emlékit szeretnők megnyugtadni... Azért úgy beszéltük meg az asszonnyal, hogy iskolát alapítanánk a Dani emlékére... Van nekünk itt mindjárt a Pisti Jóska háza mellett egy szép belsőségünk. Megvan négy vékás, ha nem több valamivel. Szép térhely, a lelke a földnek. Azt felajánlanék iskolahelynek, de úgy, hogy soha senki el ne vehesse, meg ne másíthassa... Ha már szegény Daniból nem lehetett ember, legalább másokból csináljon embert az az iskola... Ha azt valahogy nyélbe üthetnők, mindjárt másképpen nyugonnék Dani is a másvilágon...

Kicsit elgondolkozott, hogy vájjon mit szól a dologhoz Dani a másvilágon, aztán tovább számigálta:

— A követ, anyagot megajánlanók mi, akik itt vagyunk, s a falu is hozzá állana... őszire meg lehetne az oskola... Legalább ezen a szerencsétlen tanítón is segítve lenne... Az igaz, hogy sokat vetkőzött a magyar ellen, de eleget megszenvedett... Aztán itt vénült meg közöttünk. Az öregeken kívül alig van valaki, kit ne tanított volna az oskolában... Nem volna tisztesség, ha megfeledkeznének róla ...

— Az úgy van! — helyeseltek a többiek is.

— Mit szól hozzá tiszteletes úr?...

A pap azonban nem szólt semmit. Olyan, mintha most támadna fel halottaiból. Fehér-sárga arcát, merev testét az élet pírja kezdi átverni, füleiben a vér finom zúgása eseng, népe sorsa miatt elborult szemeinek sötét

gyásza eloszlik, a szép barna arcra fagyott könnycsepp legördül, kezei megmozdulnak, a szív láthatólag ver, az élet arany fénye feldereng benne, mintha a nap sütne bele egy halott koponyájába ...

A lélek átrepült a falu fölött...

Az időjárás hirtelen megváltozott. Máról holnapra tavasz lett, meleg déli szél kerekedett és pár nap alatt elvitte a havat. Az emberek aggodalmaskodtak a szokatlan időjárás miatt.

— Ennek még megadjuk az árat! — jósolgatták.

A hegyek, dombok feketén kiütköztek és mocskos vizek futottak le róluk. A hó gyorsan tünedezett. A vetés zölden már felmeredezett a földeken. Egy reggel, amitől féltek, bekövetkezett.

Megjött az árvíz.

A havasokon egyszerre mozdult meg a hó és dübrögve öntött el a völgyekben mindent az áradat. Hegyek szakadtak le a partokon, tövestül kimosott szálfák, sziklák, épületek és elsodort állatok puffadt, torz hullái táncoltak tova a szennyes tajtékban. Messzi falvakból idehallatszott a félrevert harang és az emberek futottak a halál elől.

Emberi holttestet is hozott a víz. Furcsa bukfenckekkel rohant az árban. Ijesztő, zilált, halott halász. Hol felbukott, hol lemerült és csak a kivillanó veres harisnya-zsinórról lehetett látni, hogy valahonnan Csíkból sodorta el a víz. Néhányan utána szaladták hosszú horgokkal, de a szikla tövében végleg elnyeli az örvény.

— Az már a halaké! — legyint a vén Fejér Dávid. — Egye meg a fene! Nem tudott tovább menni? Most itt fog kísértetni és veszedelmet hoz a falura. Mintha nem volna anélkül is elég bajunk.

Az úgy van, hogy amíg a vízbefúltat el nem temetik minden éjszaka meztelenül futkos a víz hátán és keresi a sírját.

— Bárcsak tovább vinné az árvíz! — óhajtják, de nem sok reménység van rá, mert a szirtfal alatt mély,

setét vakbarlang van s abba sodródott. Akkora százesztendőös harcsák laknak benne, hogy dinamittal se lehet őket felvettetni, de a kísértet-halottat azok se bántják. Nem érek rá azonban sokat áldázódni a csíki ember miatt, mert a víz Kárhágó fejénél átszakította a töltést, s háznagyságú hullámhegyek zúdulnak rá a túlsó oldalra, melyek pillanatok alatt körülfogják a fiatal Ugrai Feri boronaházát az erdő alatt. Olyan hirtelen jött a veszedelem, hogy az asszony a két apró gyermekkel menekülni se tudott. Annyit lehetett látni, hogy a szerencsétlen kifut a házból, ölében a szopós gyermekkel, s a legénkéjét a kezénél fogva vondozza maga után, de már késő. Akkor már az ár komor morajlással robajlott lába előtt a malom felé.

— Segítség! — torpan vissza éles sikoltással az asszony.

Az ár szemlátomást szélesedik és már a térdét véri a széle. Az asszony a rémülettől teljesen megbénult. Csak néz maga elé szédülten, magánkívül. Kicsi fia a szoknyájánál fogva rángatja visszafelé.

— Vissza a házba! Fel a tetőre! — ordítják át a vízen az emberek.

Néhányan a híd felé futnak, de a híd megközelíthetetlenül ingadozik az ártenger közepén. Olyan kicsike lett a tengersok vízhez képest, mintha helytelenkedő gyermekek játékból rakták volna oda furdés közben.

Segítségre gondolni se lehetett.

Rémülten fut végig a hír a falun.

A pap sápadtan ugrik ki az ágyból.

— Mit akar? Hová megy? — rémül meg a felesége.

— Mennem kell! Borzasztó! — kapkodja magára a ruháját a pap.

— De ilyen állapotban nem lehet! Belepusztul! — ellenkezik a felesége.

A pap hajthatatlan.

— Nekem ott a helyem! Mennem kell!

Mindenki meglepődött, mikor a feleségére támaszkodva odatántorgott a pap a veszedelemhez. Széket kerí-

tettek, leültették és jó melegen betakargatták. Olyan volt, mint a halál, ki orvul lesi áldozatát az innenső partról.

Akkor már a víz elérte a falakat és ott locsogott az ablakok körül.

Tehetetlenül állott az egész falu a parton és megdermedve hallgatta az asszony, gyermek sikoltozását.

— Segítség! Segítség!

Madár se mert arrafelé szállani.

Ugrai Feri, az ura kinn dolgozott az erdőn. Valami brassói zsidóknak vágta egész télen a fát, hogy legalább az legyen, amit egyenek.

Lovaslegényt szalasztottak utána, ámbár az is kár volt, mert segíteni ő se tud, s mire ideér, már a Fekete-tengerben keresheti a családját. A ház, ahogy innen meg lehet ítélni, fertályóraig se bírja ki. Sötét, hatalmas szálfák röpülnek el mellette. Egyetlenegy is úgy elüti az egész kalyibát, mintha ott sem lett volna. Az urak látcsővel szemlélték a szerencsétlenek sorsát, de szabadszemmel is tisztán ki lehetett venni, hogy a házat már csúful kikezdte a víz. Néhány gerenda már ott lipinkázott a hullámok közt. Különben az asszony is eléggé sikoltozta:

— Jaj, dől össze a ház!

Az emberek fogcsikorgatva káromkodtak a parton és gyűlölködve nézték az urakat. Kádár Pista, kinek testvére volt az asszony, dühöngve oda is kiáltott nekik:

— Most segítsenek, a mindenségít az uraknak!

A fehérnépek dideregve imádkoztak és tenyerükkel befogták a gyermekek szemét;

— Ne nézz oda, lelkem!

— Tutajt kell csinálni, s felülről jóerős kötéllel oda kell eresztetni a házhoz! — robbant ki valakiből a gondolat s öten-hatan mindjárt munkához láttak.

— Nem ér semmit! — nézték az őrjöngő vizet a hozzáértők. — Csak a lehetetlent kísértitek!

Akármilyen lehetetlen, mégis csak reménység volt a tutaj. A legtöbben már meg voltak győződve a halálról és lemondtak. Az izgalom és fájdalom jól is esett a szí-

vöknek. Titokban élvezték. A félelemtől és borzadástól megsoványodtak az arcok. Sóhaj és pára szállt a szájakból. Minden percben új izgalmat vártak és minden perc új izgalmat hozott.

— Az egyik gerenda elszabadult! — üvöltötte valaki. — Siessetek a tutajjal!

— A ház megingott, — látta szédülő szemmel a másik. — Csinálni kell valamit!

— Haj, hogy ropog! — torzultak el az arcok.

Az asszony sikoltása se szűnt.

— Mentsetek meg!...

Olyan rettenetes pillanatok voltak, hogy az Isten arca is fakóra sápadt tőlük.

Hirtelen valami robajlott. A zúgó víz morajján át is jól lehetett hallani. A tutaj-ácsoló fejszék elnémultak. Mindenki szívszorongva hallgatott és borzadva átlesett a vízen. A házikó féloldalra dőlt.

— Jaj, végük van! — szörnyedt el valaki.

Némelyek elfutottak, hogy ne lássák a pusztulást, de rövid futás után újból visszatértek. A veszedelem ígérete mindenkit megfogott. Az elől nem lehet elmenekülni

— Vigyázz! Dől! — vezényelt az öreg Fejér Dávid és száraz kezeit kinyújtotta a viskó felé, mintha a szívére akarná húzni.

A házikó tényleg meg is indult. A hijú ablakából eltűnt a kétségbeesett asszony feje és már nem is sikoltzott. Vájjon mit csinálhat? Bizonyosan a gyermekeit öleli, csókolja, búcsúzik tőlük.

— Isten!... Isten!... — dadogták és harapták az Isten nevét a gyengébb szívűek.

— Most! — tágultak fehér karikára a szemek.

A ház oldalra fordult és nekiütődött a parton lévő hatalmas vén fűzfának. A teteje a roppanástól megnyílt és a szarvazat egy része a vízbe hullott.

Vége mindennek! A vad, zilált férfiak dühöngve állanak a parton és menthetetlenül nézik, hogy a padláson kuporgó asszony felugrik, egy mozdulattal lerántja a ru-

haszárítókötelet, felkapkodja gyermekeit és kétségbeesett erőfeszítéssel megkapaszkodik a fűzfában.

A következő pillanatban egy barna hullám el is sodorja lábai alól a házat. Kis fehér por száll fel, amikor összeomlik és eltűnik az árban.

Az idegerő végső kétségbeesésével küzd az asszony a fán. Lábai kapkodva keresik az ágakat. Végre megkapaszkodik. Nagyobbik fia már dideregve mászik felfelé, édesanyja a csecsemővel lihegve követi az ágak között.

— Megmenekültek! — könnyebbülnek meg a parton álló népek, mikor látják, hogy a szerencsétlen asszony hangtalan erőfeszítéssel előbb gyermekét, azután magát kötözi a fához.

— Tarts ki Anikó! — biztatják újult erőre kelve a férfiak.

A vékony, elapadt kis menyecske azonban nem tördök se a vízzel, se az emberekkel. A csecsemő felsír. Arra hajlik rá, babusgatja, szeretgeti. Már nem érzi, hogy fázik, egész teste dermedt, a csókja is hideg, csak kibontja fehér mellét és kínálja, erőlteti kicsinyének. A csecsemő szája elerőtlenedett a hidegtől, hiszen metsző szél borzong át a fűzfán és ágak sújtják arcon. Az emlőbimbó kifordul a csecsemő szájából. Az anya leheletével melengeti. Hiába. Drága kék szemecskéit be sem bírja csukni. A halál édes álmai rebbenek át már rajta. Látni lehet, hogy szárnyuk mint érinti a szemek kék tükrét. Ingét is feltépi az anya és testével melengeti a bénult, fagyos gyermeket, de az ő teste is hideg. Minden rongyát reá teszi. Hátha...

A nagyobbik fiúcska az ághoz kötözve remeg. Reszketése rázza a fa ágát, de nem mert szólani. A hideg kínozza őt is, alig ér az anyjához a szava:

— Édesanyám, fázom!

Szinte meztelenre vetkőzik az anya, hogy őt is takarhassa. Rajta mindössze egyetlen szomorú pendely marad és mégsem fázik a teste, csak a lelke borzong és fél. Pedig ő is ernyedtt, fáradt. Jó volna aludni. Aludni

Örökre... Már nem fél a víztől se, csak aludni! . . . De nem lehet, mert a legényke sírva panaszkodik:

— Édesanyám, éhes vagyok!

Az új veszedelem a szívébe markol és szinte sorvad íe a fájdalomtól a fáról, mert a gyermek éhes. A húsából is szívesen váгна neki. Mit tudjon csinálni! Sikoltani próbál, de a torka is elrekedt. A hang is kihalóban van benne. Már imádkozni is csak gondolatban tud. A falu népe is mintha távolodnék gyengülő látása elől. Csak homályosan látja a messzeségben. A fejszecsapásokat is csak gyengén hallja. Végül azok is megszűnnek. Már sötétedik is ...

— Éhes vagyok, édesanyám! — súgja újra a gyermek.

— Mindjárt lelkem, kicsi fiam! — biztatja. — Mindjárt utánunk jönnek, s akkor kapsz kenyeret, tejcskét... Aztán szépen lefekszel, aluszol.

A gyermeket azonban rágja az éhség.

— Éhes vagyok!

Az anya ránéz és látja, hogy már kezecskéi alig bírják fogni a faágat és feje előre billenve erőtlenül csüng a kötélén.

— Mindjárt meghal! — rémül át a gondolat az aszszonyon és még egyszer felszabadul a hangja. Mindeneiket megdermesztve sikolt át a levegőn:

— Kenyeret a gyermekemnek! Segítség!

A kenyér-kiáltás megráz mindenkit.

— Éhen halnak! — zokognak fel a fehérnépek. — Mi lesz velük!...

A férfiak gorombán taszigálják félre, hogy ne kelljen felelniök a rettentő kiáltásra, de ők is durva öklökkel morzsolják szét a szemeikben előtörő könnyet.

Rettentő dolog, mikor a gyermek kenyeret kér és nem adhatunk neki.

Ők is érzik, ők is tudják.

— A kenyér!... — gondolkodnak el.

A kenyér, a drága, rettenetes, elérhetetlen szent kenyér, amiért milliószámra halunk meg és még sincs. Soha sincs!...

Jobb volna a fán hagyni ezt a három árvát is, hiszen úgy sincs, úgyse lesz kenyér! — morogják az emberek eltöprengve.

Szerencsére nincs idő sokat gondolkodni, mert visszaérkezett a lovas ember, kit Ugrai Feri után küldtek az erdőre, hogy jöjjön, mert a víz elviszi a családját.

— Hiába jártam! — szöki le a lóról mérgesen, — nincs az erdőn Feri!

— Hát hol van?

— Barassóba ment a fizetésért a zsidóhoz. Háromheti bérük benn maradt, azt hozza ki. Holnap, holnapután ha hazakerül... Gyalog ment.

— Az elég baj! — tekergeti a fejét Fejér Dávid.

— Most hogy a tűzlángjába mondjuk meg az asszonynak?

— Pedig meg kell mondani!

— Azzal is minek szomorítsuk szegényt!

Kicsit kisüt a nap. A bérc tetejéről ver vissza. Az asszony kissé felelevenedik a fénytől, magához tér. Borzas hajjal előre mered a víz fölött. Nézi, hogyan kötözik vastag kötelekkel a tutajt az emberek és feléled benne a remény.

— Siessenek! — kiáltja teljes erőből.

Segíteni akar az egész falu. Száraz, cseres, erős kezek ragadják meg és lökik be a tutajt az árvízbe. A köteleken emberek feküsznek.

— Kik szállnak rá? — kérdezi Fejér Dávid.

Egyszerre mindenki a vízre néz és megborzad. Senki se meri az életét kockáztatni. Egyik-másik férfi előre mozdul inkább szegyenből, mint könyörületből, de asszonyaik, gyermekeik féltő félelemmel ragadják meg.

— Ne menj! Belepusztulsz!... Mentse meg más?

A Kádár-fiúk, — markos, hatalmas legények — lerázzák magukról az igézetet és elszántan a tutajra ugranak. Nehéz szálfakarókat ragadnak kézbe. Az ő dolguk, hiszen testvérei az asszonynak, de a jegyző leparancsolja a tutajról.

— Előbb ki kell próbálni, hogy bírja-e a vizet. Ki kell engedni az árba!

Lassan, óvatosan engedik a kötelet. Mikor azonban a tutaj az ár sodrába ér, a hömpölygő örvények pörgetni kezdik és levágják a mélységbe. Hiába húzzák szemmeredve a férfiak. A víz hatalmas ereje magával rántja és pendülve szakad el a vizes kötél.

Vége mindennek. A vad, zilált férfiak dühöngve állanak a parton és tehetetlenül nézik a fára kötözött áldozatokat.

Az asszony a fán sírva, kétségbeesetten tördeli kezeit.

— Halunk meg! Segítség!

Hirtelen elszédül és ijedten kap dermedt ujjával a fa ágaihoz. A nép a parton rémülve ordít fel:

— Dől a fa!

A víz kimosta a partot és dől a fa. Koronája egészen a víz fölé hajlott. Többen félrefordulnak, hogy ne lássák, mikor a vízbe zuhan.

— Nem bírja sokáig! — mondanak le az emberek.

Az alattomos ár folyton mossa, szagatja gyökereit és ontja szét körülötte a földet.

A nagyobbik Kádár fiú magából kikelten, félig örülten a pap elé lép és az arcába káromkodik.

— Hol van az Isten, hé! Most mutassa meg, hogy mit tud!

Sokan elborzadnak a szavaitól, de titokban mindenki egy kicsit igazat ad neki, hogy most kéne közbelépnie Istennek.

— Mit vétett ez a szegény asszony s a két ártatlan gyermek?

A fa újból recsent. Az alsó ágak már a vízbe érnek. Az átkozódó fiú nem bírja tovább.

— Inkább én is meghalok! — kiáltja és a vízbe veti magát.

Utána kapnak, kirántják, birkóznak, de nem lehet bírni vele. Egészen megzavarodott.

Végül is a csendőröknek kell bilincsbe verniök, hogy kárt ne tegyen magában.

A pap is látja, hogy vége mindennek. Azok ott a fán, már haldoklók. Menthetetlenek. Megrázkódik, mert menyeyi segítség, úrvacsora nélkül mennek át a más-világba. Azt mégsem nézheti. Akár hisznek benne az emberek, akár nem, mégsem engedheti! Int a harangozónak és elsietnek.

Senki se törődik velük.

Hirtelen azonban a harang megkondul. A nagy harang, a büszke, mély harang és az érc zenéje elnyomja a vizek zúgását.

A harangozó hozza a palástot, a pap a kenyeret és bort.

A pap felkapcsolja a palástot és egy dombocska te-tejére áll.

Intésére csend lesz. A férfiak lekapják fővegüket, a nők imádságosra fogják szájukat.

A megbilincselte Kádár fiú felkacag, de a megbotránkozás elnyomja a kacagását.

A pap oda se néz. Kihajlik a part magaslatán a vizek fölé és nem látja, hogy alatta örvényelve bőg az ár. Még egyszer csendet int és az elemek zúgásán át kiált az asszonyoknak.

— Látsz-e, hallasz-e engem?

Az asszony jelt ad, hogy látja, hallja.

— Bánd meg bűneidet és készülj az úri szent vacsorára!

Az asszony ebből tudja, hogy halálra van ítélve. A szörnyű tudat átvonaglik rajta, gyermekeire néz és felzokog. A fára kötözött, kimerült gyermekek könnyes arc-csal alszanak a fán. Tán meg is haltak ... Mindegy. A félig kidőlt fára ütköző víz arcára loccsan. Sietnie kell, de nem tud sem a bűneire, semmire se gondolni, csak hallgatja félig halálra váltan a pap imádságát. Kevés enyhülés száll az izgalmaktól gyötrött népbe. Várnak valamit, Senki se tudja, hogy mit, de érzik, hogy történni fog valami.

Ekkor a pap a régiségtől vak ezüst tálcáról felemeli a kenyeret és a vízbe dobja. A három életnek három darab kenyeret. Megrendítő szép cselekedet. A nép meghunyászkodva nézi, hogy a kelyhet is magasra emeli és háromszor csordít abból is a vízbe.

Még zeng a pap száján a szó, majd ő is tehetetlenül elhallgat. Remegve oldja le fekete, habos palástját.

Nem történt semmi, csak a vizek zúgnak.

A Kádár-fió újból felkacag.

— No Isten!... Hol az Isten!...

Igen, hol az Isten?...

Már zúgolódnak.

— Csend! — parancsolja valaki. — Az asszony kiáltott!

Mindenki átnéz a vízen. Már látni is nehezen lehet, mert a szürkület befogta a földet.

Valahogy áttör az asszony hangja a szél, vizek zúgásán.

— Mondjátok meg Ferinek, az uramnak... hogy mind a hárman csókoljuk!... Hű felesége voltam!... A halálban is rá gondolunk!... Nem maradt semmink! Mindenünket elvitte a víz, de én arról nem tehetek... Mondják meg!...

Úgy tele van a szíve, annyi üzeni valója volna, de nem tudja szóba foglalni.

— Mondják meg!... Mondják meg!...

Kétszer is ismétli, de elfagy ajkán a szó és elhallgat. Az is lehet, hogy beszél, de ők nem hallják. Meghallgatja helyettük az Isten.

— Az Isten! — kacag, morog a bilincsbe vert Kádár és olyan dühödten rázza fejét, hogy a nyála szétfröccsen.

— Az Isten!...

— Ugyan meggyült a bajod az Istennel! — veszi védelmébe az Istent a vén Fejér Dávid, de Kádár rá se hederít, csak makogja sűrűn:

— Az Isten! Az Isten! Az Isten!...

Egy árnyalatot borul az ég.

Valami morajlik a vizekben, mint a halálhörgés és a kidőlt fa hirtelen elszakad a parttól.

— Vége! — üvöltött fel a nép a parton és sírva borzadnak hátra.

— Így pusztul az én népem! — rendül meg a pap és elrejtí szemeit, hogy ne lásson.

Úgy sír, mint a gyermek.

Sokan utána rohannak a víz mentén az elsodort fának, hogy a három áldozatot legalább úgy kísérvék el utolsó útjára!

— Az Isten! Az Isten!... — hebegi Kádár és könnyei omlanak.

ÚGY hozta a víz a három elsodort áldozatot, mintha koporsóban fekvé úsznának az örökkévalóság felé. Lassan, szépen, csodálatosan átvágott a fa a vízen, mintha esze volna, mintha a szörnyú árnak semmi ereje nem volna fölötte. Az ágakhoz kötözött asszony két ártatlan gyermekét még a vízbe se értette. Áthozta ezer halálveszedelmen és a vén fűzfa csendesen a parthoz simult.

SIETVE oldozták le róla a három áldozatot.

Az asszony halálsápadtan mosolygott, keblén feküdt a pólyás kicsike és szeme kék volt, mint a szép nyári ég. A nagyobbik, a legénke fel se ébredt. Kimerülten aludt az ágon, mint egy hosszú úttól elkábult madárka.

A csendőrök megkönnyebbülve vették le a bilincset a Kádár fiúról, ki az indulat fékezhetetlenségével ugrott előre, hogy oda rohanjon, de hirtelen megállott, maga elé nézett és lekapta föveget.

— Isten!...

A pap elkáprázva felujjongott.

— Isten!

és boldogan nézett fel az égre.

HUSZONHARMADIK FEJEZET

A PRIMPRÉTOR elhatározta, hogy elfogadja a felkínált inspektori állást. Az asszonyról lemondott, de mégis fájt vele egy faluban lenni. Nehéz így feledni. Jobb, ha elmegy.

Hamar elintézték az ügyét Bukarestben.

Mégis rosszul esett, mikor megkapta, kinevezését. A székelyek is sajnálták. Béla András meg is mondta szemibe:

— Tisztességes, becsületes ember volt a főszógabíró úr! Tudtunk együtt élni. Kár, hogy itthagyl!

Ő is szerette a székelyeket. Mihelyt megismerte, megszerette. Teljesen azonban csak az utolsó napokban ismerte meg és értette meg azt a titkot, amely ezt az alig félmillió népecskét megőrizte és fenntartotta annyi veszedelemben is.

Egyik reggel elfogott embert hoztak a csendőrök elébe. A határon szökött át és nem volt semmi igazolványa. A főbíró először nem is akart foglalkozni az ügyével és el akarta küldeni; de az ember bizalommal kérte:

— Csináljon velem valamit, tekintetes főbíró úr s én es megszógalom valamivel!... Én kértem a csendőr urakat, hogy hozzanak a főbíró úr eleibe. Az ecsémék is azt mondták, hogy csak ide forduljak bizalommal, mert ha maga nem tud segíteni rajtam, akkor senki sem? ,

— Hát maga idevaló? — kérdezte meg inkább unalomból a primprétor.

— Én ide, istálom ... Hegyi Dávid vónék!...

— Nem ismerem! — jegyezte meg a főbíró.

— Nem es csudálkozom, — mosolygott bizalommal a székely — mert tizenhét óta nem voltam itthon.

— Hol élt?

— Én biza Magyarországon. A Pálffy grófok birtokán volt jó állásom s szép fizetésem.

A primprétor összehúzta a szemeit.

— Akkor miért hagyta ott?... Mit csinált, hogy el kellett szöknie?...

— Én biza semmit! — mentegetődzött a székely.

— A gazdáim szerettek, megbecsültek, halálig ott maradhattam volna. Olyan életem volt, amilyen több nem lesz az életben!

— Akkor nem értem, miért kellett átszöknie a határon!

A férfi megremegett a belső izgalomtól.

— Annak furcsa története van! Nem is tudom, hogy elmondjam-e!

— Csak röviden! — szólt rá a főbíró.

A székely nekihuzakodott a beszédnek.

— Az úgy vót, — tudja-e — hogy a gazdám felvitt Pestre a mintavásárra, hogy valami gazdasági gépeket onnan vigyek haza... Hát ahogy ott csudálkozgatom, hirtelen látok egy szép székely kaput, de olyant, mintha a mi falunkból vitték volna oda igyenesen. Két ügyes székely legény állott előtte haptákban.

— Magik nem udvarhelyszékiek? — kérdem tőlük.

— A legények egymásra néznek. — De ők azok — aszongyák. Hát így beszédbe elegyedtünk... Már nekem az is jólesett, hogy földiekkel találkozhattam az idegenben ... Meg is akartam hívni egy pohár borra, de aszongyák, hogy ők a sátrat nem hagyassák, hanem inkább én nézzek bé, ha hazai dolgot akarok látni...

Hát hogy beléptem, a szívem a torkomba szökött. Többet egy szót sem tudtam szólni, csak néztem a sok csodálatos dolgot. Mintha az itthoni házunkban lettem volna. Az édesanyám szöttes réklijétől kezdve le a tulipántos ládánkig, minden ott volt... Ügy elgyengültem egyszerre, hogy le kellett ülnöm a virágos kanapéra... Hát ott igenigen elgondolkodtam. Egyszerre eszembe jutott az elhagyott föld, a régi itthagzott világ... Ha

hiszi ha nem, tekintetes főszógabíró úr, ettől a perctől kezdve nem volt nyugodalmam. Nem bántam, történjék akármi, csak én mégegyszer szánthassak a mi határunkon, a havason szénát csinálhassak, fát vágthassak a Bükkben, szalonnát süthessek, ihassam a Tepej patakából, fekhessem a réten az öreg vackorfánk alatt. Higgye el a tekintetes főszógabíró úr, hogy nincs az az aranyágy, amelyben olyan pihenés esnék, mint elnyúlni az illatos mezőn, mikor a virágok az ember szeme közé harangoznak s hallgatni a pacsirta szavát!... Úgy éreztem ott Pesten, mintha a rég megnőtt édesanyámmal találkoztam volna s ő hívna haza!...

A primprétor bámulva nézte, hogy a szép szál embernek most is kigyúl az arca, szemei lángolnak, arca sápadt és megértette, hogy mi ment végbe benne. Most már maga biztatta a beszédre:

— Mondjon csak el mindent bizalommal!

— Én el is mondok! — fogadkozott a székely elszántan. — Legyen akármi, de úgy volt! Akkor még nem tudtam, hogy haza szököm... Akkor még csak azt mondtam a két ügyes székely legénynek, mikor eljöttem, hogy: „Oszton! ha hazamennek, tisztelem az egész Székelyt földet!”

Ebből tudta meg a primprétor, hogy ez az ember tiszteli nemcsak a népeket odahaza, hanem tiszteli az erdőt, mezőt, hegyeket, a patakokat, a fákat, virágokat, madarakat, a legkisebb fűszálat is, a kicsi falukat, a felhőket, az esőt, a napfényt, a bogárkákat, a köveket és sziklaszirteket, a borvizet, örömet és bánatot, a bölcsőt és koporsót, mindent, de mindent... Most már tudta a főbíró, hogy igazat beszél Hegyi Dávid. Nemcsak a szája mondja, de a szeme is mondja, az arca is mondja, a lobogó arca, a reszketése is mondja, a lelke is mondja, az egész ember mondja, Szeretettel elmosolyodik, mikor arról számol be, hogy mi történt a sátor kapujában.

— Olyant sohasem látott a szógabíró úr, ami azzal a két ügyes legénnyel történt... Nekidőltek a kapuzábnak s úgy kezdtek sírni, mint a gyermekek!...

— Igaz, hogy én se tudtam többet elválni tőlük...

— Másodiknak is kimentem hozzájuk, harmadnap is, míg el nem bomlott a vásár...

— Akkor hazamentem a birtokra, de többet nem találtam a helyemet. Örökké azon járt az eszem, hogy tudnék hazajönni. Törvényesen nem igen lehetett mert tudja főszógabíró úr, a forradalomkor egy kicsi baj volt s én kinnrekedtem Magyarországon ...

— Mondom, akkor osztán úgy reám jött a honvágy, hogy se enni, se aludni nem tudtam. Nem tehettem más-képpen tekintetes főszógabíró úr. Én biza megléptem Magyarországról és hazaszöktem. Ma reggel osztán, mi-kor a csendőrök megtudták, hogy itthon vagyok, értem jöttek és letartóztattak. Azt se bánom, csakhogy itthon lehetek...

— Hát ez az én történetem, főbíró úr, jelentem alásan!...

A primprétor pillanatig nem szólt, csak elkábult lélekkel ült a széken. Úgy érezte, mintha illatban meg-füröszttötte volna. Szerette volna ezt az egyszerű embert megölelni, de csak nézte hosszan, fürkészve az embert, kinek most is olyan nagy kedve volt, mert itthon lehet, hogy madarat lehetett volna fogatni vele...

— Csodálatos nép! — mondotta halkán, inkább magának. — Kár értük!...

Fennhangon csak annyit mondott;

— Menjen csak haza és érezze jól itthon magát. Nem lesz semmi bántódása. Valamit csinálók a dolgában...

— Az Énistenem tartsa meg érte! — tört ki az öröm az emberből.

Meg kell adni, hogy becsületesen szavának is állott a főbíró. Elintézte a Hegyi Dávid dolgát tisztességesen.

Ez volt különben az utolsó cselekedete a faluban.

Egy éjszaka úgy ment el a községből, hogy észre sem vették ...

Eleget sajnálták az emberek.

— Adná az Isten, hogy aki utána jön, az is ilyen legyen! — azt mondták utána.

Kár, hogy a népek vetése olyan lassan érik!...

Különben pár nap alatt egészen kinyílt az idő és annyira szikkadt a föld, hogy az ekék kimehettek a határra.

A pap nézte, hogy zörögnek el az ablak alatt és megvonaglott. Itt volt újra az élet, a valóság, a nyomor, kenyérgond, kilátástalanság, kisebbségi sors. Kezdődik minden előlről. Visszagondolt hosszú betegségére. Milyen jó is volt öntudatlannak lenni! Igaza van Mester Miklós-nak. Kár volt életben maradni! Minél többet gondolkodott róla, annál kínzóbb volt a kérdés: „Mire volt jó minden? A sok szenvedés, megpróbáltatás, álmai, népéért folytatott küzdelmei! Hová lett fiatalos magabizása, öntudata?... Minden maradt a régiiben és ő egyedül maradt.”

A felesége zavarta ki sötét hangulatából.

— Nem sétál egyet a szabadban, Béla? Olyan szép tavasz van! Inkább én is megyek magával.

— Hát akkor menjünk! — egyezett bele a pap.

Mentek szótlanul, elfogódva egymás mellett és az élet megfejtette nekik a világ nagy titkát és új emberré tette.

Pedig látszólag semmi se történt.

A tavasz első lélekzetvétele már elszállott az erdők, mezők felett s a titokzatos mélységekben megdobbant a föld szíve. Isten ébresztő harangütése ez, mely szól mindeneknek: népeknek, hegyeknek, völgyeknek, füveknek, falcnak, bogaraknak, köveknek, vizeknek, felhőknek és napnak, az egész dermedt mindenségnek. Édes inger vonaglik végig a testeken ... Már kiáltott is minden.

Az új fű már megrázkódott ágyában és a nap mosolyogva bólint: — Jöjj tehát! — A teremtő áram megérintette és a fű kezdi kivenni a földet. Ágya átforrósodik örömetől. Szép zöld hálója már megfogta a tavaszt, hiába dermedeznek a szelek még a hegyekben és zúgnak a vadvizek a sziklák közt.

Az erdő is szólott már. A fák már ittak az élet vizéből, testükben kering az élet vére, melegsége. A fekete rügyek fájdalmasan meghasadnak és elősodródznak csakhamar a friss levelek. Egy-két nap még és itt lesznek a virágok is. A pusztulás és rothadás savanyú szagát elűzi a fény és a kilehelt illatok boldog harmóniája.

A méhek fűrtjei is ébrednek és tegnap már a kap-tárból kiszállott egy méhecske és zúgva repült az erdők felé. Nem meghalni ment, hanem az erdővel beszélni.

A madarak is beszéltek a fákkal az új fészekről.

A nap, az ég öreg szolgálja ugyan még támolyog az égen, de már kinyújtotta felénk karjait és önmagát adja értünk.

Minden boldog, mert minden elindult az élet útjain, csak az emberek fekete szívébe hatol be nehezen a fény és az ébredés, de a tavasz már a székelyek rozsdás ajtóin is kopogott és — mondom — az ekék kimentek a határra.

A pap sem bír már otthon nyugodni. Szomjas inger hajtja őt is napról-napra a határra a szántó-vető széke-lyek közé, hogy együtt legyen velük az élet új indulásánál. Már nincsenek kétségei, problémái. Gyötrődései elmúltak. Rájött a titokra, hogy ezen a földön föld és ember ugyanaz. Az emberből föld lesz, a földből pedig ember. Így teszik egymást halhatatlanná. Az élet és jövőendő bennük van. Minden egyéb külsőség és elmúló.

Már nem kereste a feleletet kínzó kérdéseire, hogy mi lesz e népből, de nem is kellett, mert egyszerre — senki se tudja honnan — minden magyarázat nélkül, emberi alkotásokon túl, az ég alatt és föld felett halle, boldog neszek kelnek, s a láthatatlan titok, az élet ritmusa megindul és pillanatról-pillanatra erősödik, majd dallá fokozódik ...

Senki se tudja honnan, miből... Talán méh szárnyától, bogárörömből, faágak és emberek egymástmeg-öleléséből, patakok, vizek felszabadulásából, eltűnő hófoltok csurranásából, frissen szült báránykák ásitásá-

ból, meglazult kövek arasznyi útjából, napsugarak édes hullásából... Ki tudja miből?...

A vetőember lehajlik, előbb földdel lemossa kezeiről a múltak szennyét, majd kenyérmagot vesz ki a nyakába vetett zsákból, megnézi, megáldja és minden egyebet elfeledve, boldog szédülettel kiszórja a földre ...

Az Isten int és a föld szétnyitja fekete markát...